WERELDWIJZER

SICILIË

REMKO TEKKE

SICILIË

REMKO TEKKE

SICILIË

WERELDWIJZER

Auteur en uitgever hebben deze wereldwijzer met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. De informatie is echter aan veranderingen onderhevig. Wij zouden het zeer op prijs stellen veranderingen, correcties en suggesties te ontvangen zodat deze in een volgende druk verwerkt kunnen worden.
Auteur en uitgever aanvaarden geen enkele aansprakelijkheid voor de gevolgen van foutieve of gewijzigde informatie.

Voor informatie en opmerkingen wat betreft reisboeken is het adres:
Elmar, afdeling Reishandboeken, Molslaan 131a, 2611 RL, Delft.
E-mail: reisgids@uitgeverijelmar.nl
Internet: http://www.uitgeverijelmar.nl

e-book 2011

Colofon

Wereldwijzer Sicilië is een uitgave van
© Uitgeverij Elmar B.V., Rijswijk – 2008
Tekst: Remko Tekke
Fotografie: Remko Tekke met bijdragen van Leo Koningen
Vormgeving omslag: Wil Immink, Sittard
Lay-out: Kees van Bommel
Kaarten: Grafisch Atelier Stenchlak, Tienhoven

ISBN 978 90389 20900

INHOUD

Voorwoord **9**

ACHTERGRONDEN **11**
Geografie **11**
Het land 11
Rivieren en meren 14
Klimaat en landschap 14
Aardbevingen 18
Etna 18
Wat te doen in geval van een aardbeving 19
Eolische eilanden 22
Ferdinandea 23
Pantelleria 23
Flora en fauna **24**
Flora 24
Fauna 27
Geschiedenis **28**
Mythische prehistorie 28
Romeinse overheersing 28
Bad in culturen 29
Normandiërs 30
Ruggero II 31
Cola Pesce 32
Hohenstaufen en het huis van Anjou 33
Stupor Mundi 34
Spaans Sicilië 35
Alfonso II 36
Il Risorgimento, de eenwording van Italië 38
Oorlog raast over Europa 39
Na de Tweede Wereldoorlog 40
Tijdlijn 42
'Hun Ding', Maffia **45**
Cosa Nostra 45
Botsing van culturen 46
De nieuwe wereld 47
Eerste maffiaoorlog 48
Corleone 49
Ondernemingsdrang 49
De antimaffia-pool 50
Maxi-proces 51
Giovanni Falcone 52
De kus 53
Arrestatiegolf 53
Keuken **55**
Koffie **59**
Wijn **60**
Nero d'Avola 60
Film **61**

PRAKTISCHE INFORMATIE **67**
Voor de reis **67**
Nuttige adressen 67
Websites ter oriëntatie 67
Klimaat en beste reistijd 67
Hoe er te komen **67**
Met het vliegtuig 67
Met de auto 67
Met de trein 68
Met de boot 68
Van A tot Z **68**
Accommodatie 68
Ambassades en consulaten 68
Alarmnummer 69
Autoverhuur 69
Drank 69
Drugs 69
Elektriciteit 69
Eten en drinken 69
Feestdagen en evenementen 70
Fietsen 77
Fooi 77
Fotografie en video 77
Gehandicapten 77
Gezegden in Siciliaans dialect 78
Gezondheid 79

Honden 79
Jeugdherbergen 79
Kleding 79
Klimaat 80
Kranten en tijdschriften 81
Literatuur 81
Nudisme 83
Ontbijt 83
Openingstijden 83
Parkeren 83
Post 83
Prostitutie 83
Roken 85
Souvenirs 85
Sport 85
Taal 85
Telefoneren 92
Veiligheid 92
Verkeer 92
Vervoer 93
Watersport 93
Wapen 93

BEZIENSWAARDIGHEDEN 95
West-Sicilië 95
Palermo 95
Quattro canti 95
Piazza Pretoria 99
Piazza Bellini 102
San Giovanni degli Eremiti 103
Porta Nuova 103
Palazzo dei Normanni 103
Kathedraal 104
Chiesa del Gesù en Casa Professa 104
Vucciria 104
Teatro Massimo 105
Museo Archeologico Regionale 'Antonio Salinas' 105
La Zisa 106
La Cuba 106
Santo Spirito del Vespro 106
San Giovanni dei Lebbrosi 106
San Domenico 107
Catacombe dei Cappuccini 107
Ucciardone 107
La Cala 108
La Kalsa 108
Villa Igea 109
Santuario di Santa Rosalia 109
Mondello 110
Parco della Favorita 110
Isola delle Femmine 110
Carini en Terrasini 111
Cinisi 112
Monreale 112
Montelepre 113
Partiníco 115
Ústica 116
Bagheria 116
Solunto 118
Término Imerese 119
Cáccamo 120
Mózia 120
Trapani 121
Egadische eilanden 125
Favignana 125
Lévanzo 127
Maréttimo 127
Erice 128
Marsala 130
Castelvétrano 132
Mazara del Vallo 133
Salemi 136
Santa Margherita di Belice 137
Castellammare del Golfo 138
Calatafimi 139
Álcamo 139
Segesta 141
Tempel van Artemis 142
Theater 143
Sciacca 144
Caltabellotta 145
Eraclea Minoa 146
Selinunte 147
Archeologisch park 147
Racalmuto 149
Mussomeli 150
Canicatti 150
Siciliana 150
Agrigento 150
De Westelijke tempels 151
De tempel van Herakles 154
De Concordiatempel 154
De tempel van Hera 157

Museo Archeológico Regionale 157
Casa Pirandello 158
Vulcanetti di Macalupe 159
Palma di Montechiaro 159
Lercara Friddi 160
Piana degli Albanesi 161
San Giuseppe Jato 163
Borgo Schirò 164
Castello di Maranfusa 164
Heiligdom van de Madonna del Rosario of Tagliavia 164
Ficuzza 165
Corleone 165
Prizzi 168
Cammarata 168
Autotochten in West-Sicilië 169
Ten westen van Palermo 169
Het platteland; de graanschuur van Palermo 171
Overnachtingsadressen 172

Oost-Sicilië 177
Messina 177
Museo Regionale 181
Milazzo 185
Roccavaldina 185
Eolische eilanden 186
Vulcano 186
Lipari 187
Salina 189
Panarea 190
Stromboli 190
Filicudi 191
Alicudi 191
Ganzirri 192
Castoreale Terme 193
Tindari 193
Capo Orlando 195
Santo Stefano di Camastra 195
Cefalù 196
Santuario Gibilmanna 199
Petralia Sottana/ Soprana 200
Troina 200
Nicosia 201
Sperlinga 201
Gangi 201
Agira 202
Patti 202
Sant'Agata di Millitello en San Fratello 202
Taormina 203
Theater 206
Isola Bella 207
Castello 207
Forza d'Agrò 207
Castelmola 208
Giardini-Naxos 209
Acireale 209
Aci Castello en Aci Trezza 210
Etna 212
Zafferana Etnea 214
Motta Sant'Anastasia 214
Mascalucia 215
Nicolosi 215
Linguaglossa 215
Bronte 216
Randazzo 216
Adrano 216
Regalbuto 217
Centúripe 217
Paternò 218
Catania 218
Via Etnea 218
Piazza del Duomo 219
Romeins theater 222
Casa Giovanni Verga 224
Castello Ursino 225
San Nicolò l'Arena 225
Autotochten in Oost-Sicilië 226
De Madonie 226
Rond de Etna 226
Overnachtingsadressen 228

Zuid-Sicilië 231
Lentini 231
Megara hyblea 231
Thapsos 231
Castello Eurialo 234
Palazzolo Acreide, Akrai 234
Necrópoli Pantálica 235
Syracuse 236
Archeologisch museum 'Paolo Orsi' in Neapolis 236
Parco Archeologico 239
Altaar van Hieron II 239

Grieks theater 239
Romeins amfitheater 240
Orecchio di Dionysios 240
Tombe van Archimedes 241
De tempel van Apollo 241
De Dom 241
Fonte Aretusa 242
Santa Lucia 243
Catacomben 244
Bron van Cyane 246
Avola 247
Noto 247
Capo Pássero 250
Módica 250
Scicli 253
Pozzallo 253
Íspica 253
Ragusa 254
Ragusa Superiore 258
Ragusa Ibla 258
Vittória 258
Cómiso 259
Vizzini 260
Grammichele 261
Caltagirone 262
Aidone Morgantina 262
Piazza Armerina 263
Villa Casale 263
Caltanissetta 264
Calascibetta 266
Enna 266
Gela 269
Licata 269
Pantelleria 269
Pelagische eilanden 270
Autotochten in Zuid-Sicilië 271
Siciliaanse prehistorie en barok 271
De binnenlanden 272
Overnachtingsadressen 273

Over de auteur 276

Register 277

OPGENOMEN KAARTEN

Sicilië, ligging 10
Sicilië, algemeen 12-13
Sicilië, fysisch 16-17
De Etna 20-21
West-Sicilië 96-97
Palermo 98
Palermo, centrum 100-101
Trapani 122-123
Erice 128
Marsala 131
Mazara del Vallo 134
Segesta 142-143
Selinunte 146-147
Agrigento en omgeving 152-153
Agrigento, centrum 155
Het hart van de maffia 162
Oost-Sicilië 178-179
Messina 180
De Eolische eilanden 186
Tindari 195
Cefalù 197
Taormina 204-205
De Etna en omgeving 213
Catania 220-221
Zuid-Sicilië 232-233
Syracuse 237
Syracuse, archeologisch park 240
Noto 248
Ragusa 256-257
Caltanissetta 265
Enna 267
Autotocht door de binnenlanden 272

Voorwoord

Na lang te hebben getreuzeld in Rome, reisde Goethe in 1787 eindelijk af naar het zuiden, wat hem Italië met andere ogen deed zien. Hij realiseerde het zich toen het gebeurde; in zijn dagboek noteerde hij: 'Als je Italië wilt begrijpen, moet je naar Sicilië, want dat is de sleutel tot alles.' Op Sicilië is alles groots en meeslepend en het leven lijkt er altijd intenser te zijn dan elders; als de zon schijnt, is hij heter, als het regent is het alsof de Middellandse Zee zich over je uitstort en emoties als trots, jaloezie, wraakgevoelens, maar ook liefde en geilheid worden er dieper beleefd, theatraler geuit en hebben verdergaande gevolgen. Het is een eiland dat wordt omringd door drie zeeën, waar rotskusten en gouden graanvlaktes afsteken tegen een berg die het grootste deel van het jaar met sneeuw is bedekt, maar vaak vuur spuugt. Niets is er wat het op het eerste gezicht lijkt te zijn en de grens tussen mythe en geschiedenis is er altijd flinterdun. Ooit was het het land van Grieken, Arabieren, Byzantijnen, Normandiërs, Spanjaarden en Oostenrijkers en al die invloeden hebben Sicilië gemaakt tot wat het is: een uniek veelzijdig, gastvrij, wonderschoon, maar ongrijpbaar en daardoor mysterieus uitroepteken.

SICILIË, LIGGING

ACHTERGRONDEN

GEOGRAFIE

Het land

Sicilië is het grootste eiland in de Middellandse Zee, en in meerdere opzichten het middelpunt. Lampedusa, het grootste van de *Pelagische Eilanden*, is samen met Kreta het meest zuidelijke punt van Europa. Het ligt dichter bij Afrika (113 kilometer) dan bij Sicilië en *Pantelleria* is slechts 70 kilometer van *Cap Mustafà* in Tunesië verwijderd. Het Siciliaanse landschap wordt bepaald door 1000 kilometer grillige, gevarieerde kusten – zelfs 15.000 als je de kleinere eilanden meerekent –, zonovergoten, gouden heuvels en aan de oostkust vulkanische activiteit. Sicilië is voor 86% bergachtig, parallel aan de noordkust loopt een bergrug, de Siciliaanse Apennijnen, tussen de Calabrese Apennijnen en het Tunesische Atlasgebergte. Hij bestaat uit drie delen: de *Monti Peletoriani*, *Nebrodi* en de wat bosrijker, dunner bevolkte *Caronie* of *Madonië*, waar zich karstverschijnselen voordoen (oplossing van kalk in water). De hoogste top daarvan (boven Cefalú), is de *Pizzo Carbonara* van 1979 meter hoog. De *Erei- en Ibleigebergten* zijn niet hoger dan 1000 meter en lopen in een diagonale lijn over het eiland van Bagheria naar Syracuse, er worden delfstoffen als zwavel, zout en kalium uit gewonnen. De Siciliaanse schrijver Leonardo Sciscia (zie bladzijde 149) beschreef de Etna als 'een grote kat, die rustig ligt te spinnen en zo nu en dan eens wakker wordt'; het is de grootste vulkaan van Europa en zelfs een van de grootste ter wereld. De vorm van de Etna is door de eeuwen heen sterk veranderd. In 1865 lag de top op een hoogte van 3313 meter, in 1932 op 3263 meter, en tegenwoordig is de vulkaan 3342 meter hoog. De Etna, bemind en gehaat, is zowel vuur als sneeuw en staat net zo goed voor vruchtbaarheid als voor verwoesting. Op de hellingen bevinden zich honderden secundaire vulkanen, de zogenaamde *avventizi*. De berg is tegenwoordig beschermd gebied, het reservaat heeft veel te bieden en trekt jaarlijks dan ook duizenden bezoekers. Ondanks de uitbarstingen en de winterse kou, heeft menige plantensoort zich weten aan te passen aan de lavagrond. Op de lagergelegen hellingen zijn citrus-, wijn- en olijfboomgaarden, wat hoger eiken, berken en kastanjes. De top is voor een groot deel van het jaar met sneeuw bedekt. Door de jacht is de fauna er wat uitgedund, maar konijnen, boskatten, vossen en patrijzen of een grote bonte specht kun je er nog altijd tegenkomen. Een ander vulkanisch centrum wordt gevormd door de Eolische eilanden; een archipel voor de noord-oostkust van 5 dode en 2 levende of slapende vulkanen. De schitterende vulkanische klippen op de eilanden en de baaien daartussen, trekken 's zomers drommen toeristen, maar de belangrijkste attractie is zonder twijfel de beklimming van de Stromboli, die zeer regelmatig een

Liparische Eilanden
Palermo
Trápani
Messina
MESSINA
PALERMO
TRÁPANI
CATÁNIA
Enna
Caltanissetta
ÉNNA
Catánia
Agrigento
AGRIGENTO
Pantelleria
CALTANISSETTA
Ragusa
Siracusa
SIRACUSA
RAGUSA
Sicilië: provincies

Ústica
Egadische Eilanden
Lèvanzo
Marèttimo
Levanzo
Favignana
Isola Grande
Capo San Vito
San Vito lo Capo
Golfo di Castellammare
Golfo di Palermo
Palermo
Érice
Trápani
Scopello
Cinisi
Terrasini
Partinico
Solunto
Bagheria
Golfo di Términi Ime
Castellammare
Álcamo
San Giuseppe Jato
Monreale
Piana degli Albanesi
Términi Imerese
Segesta
Mózia
Calatafimi
Castello di Maranfusa
Cáccamo
Imera
Marsala
Salemi
Gibellina
Ruderi di Gibellina
Corleone
Castelvetrano
Prizzi
Lercara Friddi
Mazara del Vallo
Selinunte
Marinella
Menfi
Caltabellotta
Sciacca
Mussomeli
Eraclea Minoa
Agrigento
Canicatti
Porto Empédocle
Valle dei Templi
Castellazzo di Montechiaro
Castellazzo di Palma
Licata
Middellandse Zee

Pantelleria
Pantelleria

Isole Pelágie
135 m
Is. di Lampedusa
Capo Ponente
Lampedusa
(niet op schaal !)

N
Tyrrheense Zee
Liparische Eilanden
Stromboli
Alicudi
Filicudi
Panarea
S. Marina
Salina
Salina
Lipari
Lipari
Porto Levante
Vulcano
Milazzo
Messina
P. d. Faro
Scilla
Capo d' Orlando
Patti
Santuario di Gibilmanna
Santa Ágata di Militello
Cefalú
S. Stéfano di Camastra
Castroreale Terme
1956 m
Réggio di Cal.
Pso. di Vernà
1847 m
Forza d' Agro
Castelmola
Castelbuono
1865 m
Gangi
Petralía
Nicosia
Troina
Randazzo
Linguaglossa
Mazzaró
Taormina
Giardini-Náxos
Capo delle Armi
Bronte
Monte Etna
3340 m
Adrano
Giarre
Zafferana Etnea
Calascibetta
Agira
Regalbuto
Centúripe
Paternó
Nicolosi
Acireale
Aci Trezza
Aci Castello
Enna
Caltanissetta
Morgatina
Catánia
Golfo di Catánia
Ionische Zee
Villa Casale
Piazza-Armerina
Riesi
Symaethus
Lentini
Caltagirone
Niscemi
Vizzini
Augusta
Megara Hyblaea
Thapsos
Euryalos
Palazzolo Acréide
Akrai le Grázie
Castello di Falconara
Gela
Vittória
Siracusa
Noto Antica
Noto
Ragusa
Camarina
Necrópoli Camarina
Módica
Cava d' Ispica
Avola
Golfo di Noto
Scicli
Marzamemi
Pozzallo
Ispica
Pachino
Capo Pássero
Middellandse Zee
0
25
50 km

oranje lavafontein doet afsteken tegen een nachtelijke hemel. Op Vulcano zijn drie oude kraters; de eerste, tussen de Monte Aria en Monte Saraceno, is al eeuwen gedoofd, maar de van zwavel gelige *Gran Cratere* is nog altijd actief, de laatste uitbarsting was in 1890. De bijna 2000 jaar geleden ontstane kaap aan de noordoostpunt van het eiland, *Vulcanello*, decoreert met een monsterdal (*Valle dei Mostri*) de derde krater. Bij *Porto di levante* verwarmen warme bronnen het water rond de rotsen in zee (*faraglioni*) en kun je in de kuuroorden het hele jaar door een heilzaam modderbad nemen.

Rivieren en meren

Er zijn geen grote rivieren op Sicilië, wel zijn er veel kleine, snelle bergstromen, vergelijkbaar met die in Calabrië: *fiumare*. De gemiddelde regenval is onder de 600 millimeter per jaar en de meeste regen valt in het najaar en de winter op de veelal ontboste bodem, waardoor geregeld overstromingen ontstaan. 's Zomers heeft met name het zuiden van het eiland een droogteprobleem, al zijn er ruim stuwdammen, aquaducten en ontziltingsinstallaties gebouwd om in de groeiende vraag naar drinkwater te kunnen voorzien. Ook hoopt men met herbebossing te bereiken dat het water langer op de hellingen wordt vastgehouden. De Simeto en de Alcántara zijn de belangrijkste rivieren aan de Ionische kust, de Salso, Belia en Platani in het zuiden en de Torto aan de noordzijde van het eiland. De steile kloof die de Alcántara in de lava heeft uitgesleten is een belangrijke toeristische attractie (zie bladzijde 209). De Simeto heeft de meest constante waterhoeveelheid en de Platini en de Torto vormen de scheiding tussen West- en Oost-Sicilië. Iets ten zuiden van Enna ligt het Lago die Pergusa (zie bladzijde 266), het is praktisch het enige natuurlijke meer van Sicilië en heeft door micro-organismen roodachtig water. Het zou een hele tijd geleden de plaats-delict zijn geweest van de ontvoering van Persephone door de God van de onderwereld, Hades, waardoor we nog steeds aan de seizoenen vastzitten.

Klimaat en landschap

Met 2528 zonne-uren per jaar, is Catania koploper van Europa. Gedurende het gehele jaar maakt het aangename klimaat Sicilië uitgesproken geschikt voor toerisme, maar het voor- en najaar verdienen de voorkeur. 's Zomers kan het dermate heet worden dat het noodzaak wordt verkoeling te zoeken in hooggelegen gebieden of aan zee. De winters zijn mild, maar op de hellingen van de Etna kan aan wintersport worden gedaan. Aan de kusten is het klimaat typisch mediterraan, met zachte vochtige winters en hete droge zomers. De warme *Scirocco*-winden voeren vaak fijn woestijnzand aan uit Noord-Afrika. Dat de vegetatie beperkt is op Sicilië, is naast de hitte, ondoorlatende bodem en branden, voornamelijk aan de mens te wijten. Het rigoureus kappen van bijna al het bos op het eiland en de systematische overbegrazing door geiten en schapen, heeft de waterhuishouding bepaald geen dienst bewezen. Het landschap in het zuiden wordt voornamelijk bepaald door de graanbouw in *masserie*; gigantische boerderijen waarvan de werknemers vaak heel ver weg van de akkers wonen.

Foto: iStockphoto

N
Tyrrheense Zee
Palermo
Messina
Trápani
Regio di Calabria
Marsala
West
Oost
Etna
Enna
Catánia
Agrigento
Zuid
Pantelleria
Gela
Siracusa
Ragusa
Ionische Zee
Middellandse Zee

Egadische Eilanden
Ústica
238 m
Capo San Vito
Golfo di Castellammare
Golfo di Carini
Capo Gallo
Golfo di Palermo
Grotta Ràcchio
Punta Raisi
Palermo
1050 m
Capo Zafferano
Lèvanzo
Grotta del Genovese
Trápani
1194 m
Golfo di Términi Imerese
686 m
Riserva Naturale dello Zingaro
825 m
Lago Poma
Marèttimo
314 m
L. Rubino
751 m
Lago di Piana d. Albanesi
Favignana
Isola Grande
Rocca Busambra
1613 m
Marsala
Lago d. Trinità
1180 m
1578 m
Punta Parrino
Belice
Lago Arancio
Verdura
Rocche di Cusa
1220 m
Sciacca
Platani
Capo San Marco
721 m
Lago San Giovanni
Agrigento
Naro
Kanaal van Sicilië
Middellandse Zee
Pantelleria
Sataria
836 m
Pantelleria (Italië)
Isole Pelágie (Italië)
Is. di Lampedusa
Capo Ponente
135 m
(niet op schaal !)

N
0 25 50 km
Tyrrheense Zee
Liparische Eilanden
Stromboli
Alicudi
Filicudi
Panarea
Salina
Lipari
Vulcano
Capo di Milazzo
Capo Rasocolmo
Capo Peloro
Golfo di Milazzo
Stretto di Messina
Capo d' Orlando
Golfo di Patti
Milazzo
Messina
1127 m
1956 m
Peloritani
Cefalú
Nebrodi
1311 m
Monti
Monte Soro
1847 m
1374 m
Punta di Pellaro
Le Madonie
1558 m
1567 m
Monte Múfara
1865 m
Alcantara
Taormina
Capo delle Armi
Capo Spartivento
Grotta delle Palombe
Salso
Lago Pozzillo
Monte Etna
3323 m
Simeto
Riviera dei Limoni
Riviera dei Ciclopi
Imera
723 m
Caltanissetta
Gornalunga
Lago di Ogliastro
Catánia
Salso
603 m
Piana Catánia
Golfo di Catánia
Caltagirone
791 m
Lago Comunelli
Caltagirone
Capo Santa Croce
Ionische Zee
Gela
Monti Iblei
Monte Lauro
986 m
Golfo di Augusta
Lago Dirillo
Anapo
Gela
724 m
695 m
Siracusa
Penisola della Maddalena
Golfo di Gela
Ragusa
537 m
Tellaro
Irminio
Golfo di Noto
Capo Scaramia o Scalambri
Grotta Calafarina
Isola di Capo Pássero
Punta Religione
Capo Pássero
Kanaal van Malta
Middellandse Zee

Aardbevingen

Door de geschiedenis heen is de rust op heel Sicilië regelmatig verstoord door allesvernietigende aardbevingen. Ook in de vorige eeuw heeft seismische activiteit vaak het aanzien van het eiland ingrijpend veranderd en honderdduizenden levens gekost.

In de vroege morgen van 18 december 1908, werd Messina om 5:21 uur getroffen door een catastrofale beving van 7,1 op de schaal van Richter. In 37 schijnbaar eindeloze seconden werd 90% procent van de slapende stad in puin gelegd, waarna het meest verwoestende natuurgeweld nog moest beginnen. De heftige aardschok deed een rotswand onder water in de Straat van Messina afbreken en naar beneden glijden, wat een vloedgolf van apocalyptische omvang deed ontstaan (15 meter hoog), die heen en weer bleef golven tussen de kusten van het eiland en het vaste land, waardoor de totale destructie elke zes minuten nog een trap na gaf. Alleen in Messina vielen al zo'n 60.000 doden. De eerste hulp die werd geboden kwam van buitenlandse zeelieden, want het duurde lang voordat de Italianen zelf iets van de grond kregen (zie pagina 181).

In de nacht van 14 op 15 januari 1968 werd het Val di Belice, waar de provincies Trapani, Palermo en Agrigento samenkomen (een van de armste streken van Italië) getroffen door een aardschok van 6,4 op de schaal van Richter. De dorpjes Salaparuta, Gibellina, Montevago, Poggioreale, Santa Nimfa en Santa Margherita del Belice werden compleet verwoest en in de hele streek werden zo'n 70.000 mensen dakloos, wat een enorme emigratiegolf in gang zette. De dorpen die vaak op een nieuwe locatie werden herbouwd werden bijna alleen nog bewoond door ouden van dagen (zie pagina 136).

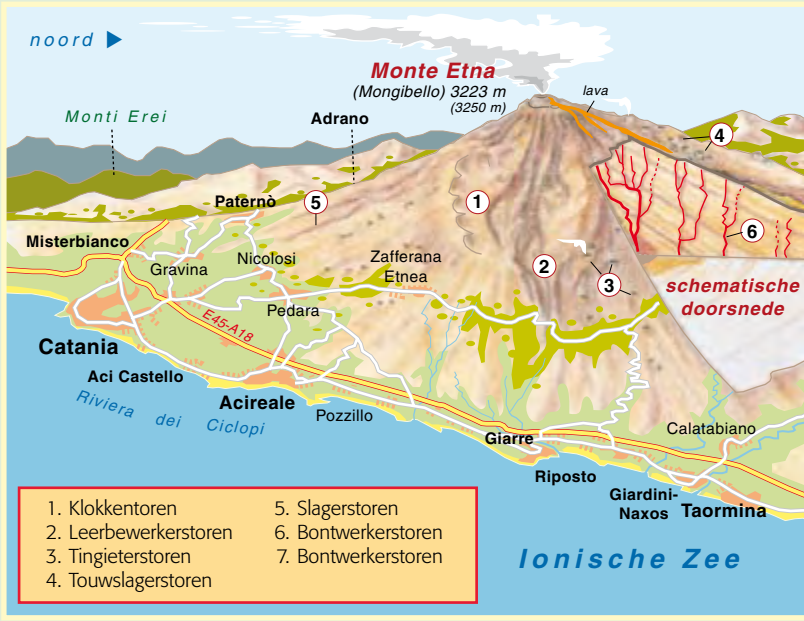
Op 11 januari 1693 deed zich in Zuid-Sicilië, rond de steden Noto, Ragusa en Siracusa een van de meest ernstige aardbevingen uit de Siciliaanse geschiedenis voor. De aardschokken veroorzaakten schade tot ver voorbij Catania. Zo'n 45 bewoonde centra werden verwoest en er vielen rond de 60.000 doden, de naschoken hielden nog circa twee jaar aan. De verwoeste steden werden de jaren daarna weer opgetrokken in een nieuwe bouwstijl, die 'Siciliaanse barok' werd genoemd en waarvan de architect Rosario Gagliardi (zie pagina 250) de belangrijkste inspirator was.

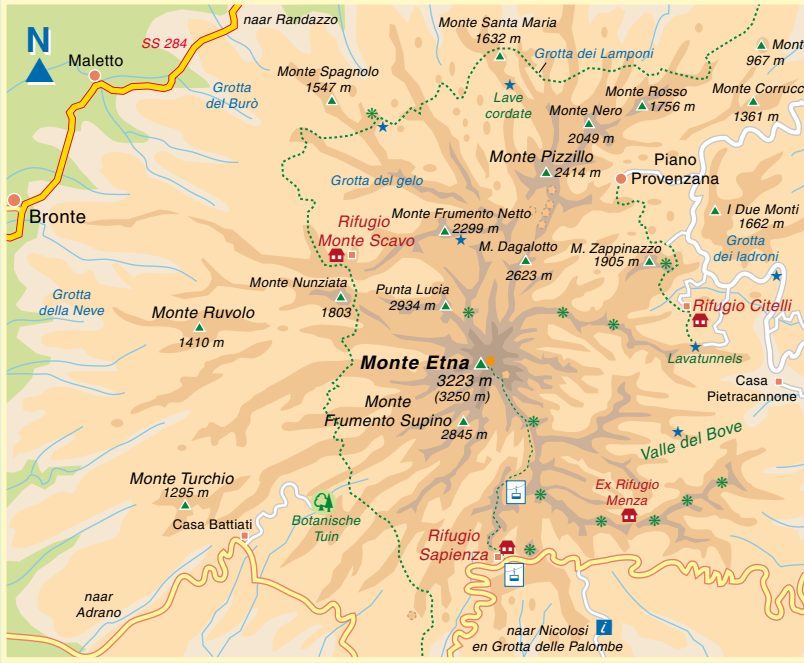
Etna

Normaal wordt vulkanisme veroorzaakt door subductie (vorming van troggen en breukvlakken doordat zwaardere aardschollen onder lichtere schuiven) of scheuring van de aardkorst, of ontstaat op zogenaamde 'hotspots'; plekken die niet aan de grenzen van tektonische platen liggen, maar waar een 'aardmantelpluim' het aardoppervlakte bereikt. De Etna is echter een uitzondering en is niet ontstaan onder deze omstandigheden. Subductie heeft bijgedragen aan de vulkanische activiteit op de Eolische eilanden, al is uit recente studies gebleken dat in dat gebied tegelijkertijd sprake is van een bepaalde vorm van scheuring van de aardkorst. Zo niet bij de Etna. Om de achtergronden van de vulkanische activiteit bij de Etna te begrijpen is het noodzakelijk de ingewikkelde structurele situatie van het gebied onder de loep te nemen. Een verschuiving

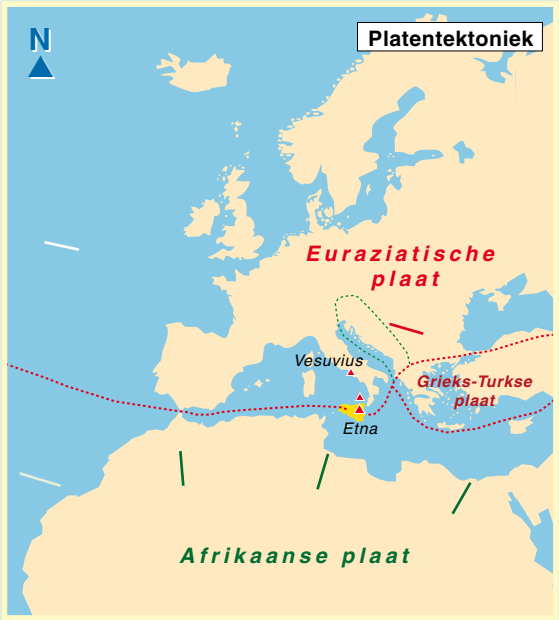
Wat te doen in geval van een aardbeving?
De meeste aardschokken die door de Siciliaanse bodem schieten zijn zo licht dat je ze niet eens opmerkt. Het kan echter altijd gebeuren dat het natuurgeweld onvoorstelbare proporties aanneemt. De eerste reactie die de meeste mensen dan hebben is het zoeken van geborgenheid in een gebouw of tegen een muur. Dat is het tegeovergestelde van wat verstandig is. De doden die vallen door aarbevingen worden nooit veroorzaakt door de schokken zelf, maar door neervallend puin. Als je een onweer-achtig aandurend geluid hoort en de grond onder je voeten voelt trillen is het dus aan te raden een zo weid mogelijk open ruimte te vinden. Hoger gelegen plekken zijn in verband met vloedolven aanmerkelijk veiliger dan de kustlijn. Biddden naar Sant'Agata schijnt ook te helpen.

van de Malta-plaat en de Ionische Zee, een asymmetrisch scheuringsproces, tektoniek die de vlakte van Catania deed zakken, de ligging op een kruispunt van verschillende lijnen in de structuur, waarvan de rand van de Maltaplaat en de Messina-Giardinibreuklijn de belangrijksten zijn, vergrotende uitrekking boven het onderliggende gesteente van de breuklijn die naar het oosten loopt in de scheur tussen Calabrië en Sicilië, het terugrollen van het lythosferische sediment onder de Thyrreense zee en het opkomen van magma door een 'slab window' hebben allen bijgedragen tot de vorming van de vulkaan. Deze situatie wordt nog verder gecompliceerd door het gewicht van de berg zelf dat op het spanningsveld drukt. Vulkanisme en tektoniek zijn dus duidelijk van invloed op elkaar, maar de precieze samenhang van oorzaak en gevolg moet nog ontsluierd worden. De vulkanische activiteit begon zo'n half miljoen jaar geleden in dit gebied met de uitstoting van magma onder water en in een kustgebied bij Acireale, waar zich nu de Riviera dei Ciclopi uitstrekt en werd gevolgd door activiteit ten zuidwesten van de Etna. Ongeveer 170.000 jaar geleden werd op verschillende plekken alkalinemagma uitgestoten, waardoor er waarschijnlijk voor het eerst sprake was van de vorming van een berg, waardoor de samenstelling van de magma zich verder ontwikkelde, wat weer leidde tot een meer explosieve vorm van vulkanisme en de ontwikkeling van verschillende vulkanische mechanismen. Het resultaat van deze rijkgekleurde ontstaansgeschiedenis is een erg gecompliceerde, asymmetrische schildvulkaan met veelsoortige kraters, die nog steeds geregeld van vorm verandert en in staat is zowel allesverzengende hittegolven en lavastromen, als explosieve 'Stromboliaanse' activiteiten voort te brengen.
In 1669 deed zich de meest destructieve uitbarsting van de vulkaan uit de geschiedenis voor, waardoor een groot gedeelte van Catania werd verwoest en die rond het Castello Ursino meer dan een kilometer nieuw vast land in zee deed ontstaan. De eruptie werd aangekondigd door een aardbeving die Nicolosi met de grond gelijk maakte en Trecastagni, Pedara, Mascalucia en Gravina ernstig beschadigde. Vervolgens scheurde de berg

noord
Monte Etna
(Mongibello) 3223 m
(3250 m)
lava
Monti Erei
Adrano
Paternò
Misterbianco
Gravina
Nicolosi
Zafferana Etnea
Pedara
E45-A18
Catania
Aci Castello
Riviera dei Ciclopi
Acireale
Pozzillo
Giarre
Riposto
Calatabiano
Giardini-Naxos
Taormina
Ionische Zee
schematische doorsnede
1. Klokkentoren
2. Leerbewerkerstoren
3. Tingieterstoren
4. Touwslagerstoren
5. Slagerstoren
6. Bontwerkerstoren
7. Bontwerkerstoren

N
Maletto
SS 284
naar Randazzo
Grotta del Burò
Monte Spagnolo 1547 m
Monte Santa Maria 1632 m
Grotta dei Lamponi
Lave cordate
Monte Rosso 1756 m
Monte Nero 2049 m
Monte Corruccu 1361 m
Monte Pizzillo 2414 m
Piano Provenzana
Grotta del gelo
Bronte
Rifugio Monte Scavo
Monte Frumento Netto 2299 m
M. Dagalotto 2623 m
M. Zappinazzo 1905 m
I Due Monti 1662 m
Grotta dei ladroni
Monte Nunziata 1803
Punta Lucia 2934 m
Grotta della Neve
Monte Ruvolo 1410 m
Rifugio Citelli
Lavatunnels
Monte Etna 3223 m (3250 m)
Casa Pietracannone
Monte Frumento Supino 2845 m
Valle del Bove
Monte Turchio 1295 m
Casa Battiati
Botanische Tuin
Ex Rifugio Menza
Rifugio Sapienza
naar Adrano
naar Nicolosi en Grotta delle Palombe

Monti Nebrodi
Randazzo
7
Alcantara
Monti Peloritani
Castiglione di Sicilia
Forza d'Agro
E45-A18
Santa teresa di Riva

N
Platentektoniek
Euraziatische plaat
Vesuvius
Grieks-Turkse plaat
Etna
Afrikaanse plaat

e Colarandazzo
naar Linguaglossa en Taormina
io
naar Acireale, Riposto, Giarre
Milo
Zafferana Etnea

rook en gassen
aswolk
adventiefkrater (zijkrater)
krater
lava
vulkaan-kegel
vulkanische as
Ionische Zee
afwisselende lagen van as en lava (vroegere uitbarstingen)
aardkorst
diatrema (kraterpijp)
aardmantel
Stratovulkaan:
Schematische doorsnede
magmakamer

boven Nicolosi open, en begon de uitstoot van een enorme hoeveelheid lava. De oranje rivier overspoelde Malpasso, Mompilieri, Camporotondo, San Pietro Clarenza, San Giovanni Galermo (tegenwoordig deel van Catania) en Misterbianco en wat kleinere dorpjes aan de kust. De uitbarsting duurde 122 dagen en voegde circa 950 miljoen vierkante meter grond aan het eiland toe. De meest ingrijpende uitbarsting van de vorige eeuw was in november 1928. In enkele dagen werd het stadje Mascali vernietigd en werden verschillende bewoonde centra op de oostflank van de vulkaan ernstig bedreigd. Op 14 december 1991 begon de langste uitbarsting van de berg in de recente geschiedenis uit de zuidoostelijke krater, niet ver van het Valle del Bove; hij zou 473 dagen voortduren.

Eolische Eilanden

'Toen rond de zomerzonnestilstand de zon bijna opkwam, rees uit zee een zuil van water op tot op grote hoogte en zakte het land weg.' Zo beschreef de oude Romein Strabone in de eerste eeuw voor Christus een vloedgolf die werd veroorzaakt door een onderzeese vulkaanuitbarsting bij de Eolische Eilanden. Vanaf de basis gezien, zijn de eilanden rond de 2000 meter hoog, al steken de toppen niet meer dan 1000 meter boven het water uit (Monte Fossa delle Felci op Salina). Van de zeven vulkanische eilanden die de archipel aan de noordoostkust van Sicilië telt, is op het moment alleen Stromboli nog actief. De laatste uitbarsting van Vulcano duurde van 1888 tot 1890, waarbij uit de Gran Cratere rotsblokken van een meter doorsnede een kilometer ver werden gelanceerd. Sindsdien zwijgt de berg en pruttelt alleen nog wat na in de naar rotte eieren stinkende, heel gezonde modderbaden. De laatste grote uitbarsting van Stromboli vond plaats in 2002, waarbij opnieuw zowel onder als boven de zeespiegel rotswanden omlaag stortten; bij de laatste ontstond een vloedgolf van circa 10 meter hoog. Zo'n 5000 jaar geleden gleed een veel groter deel van de zuidoost-flank weg, waarbij een hoefijzervormig 'gat' achter bleef (de Sciara del Fuoco) dat nog steeds duidelijk zichtbaar is. Het is berekend dat circa 1,8 vierkante kilometer is weggegleden; dat materiaal vormt nu een puinhelling die zich uitstrekt van 700 tot 2500 m onder zeeniveau. Daaruit kan de conclusie worden getrokken dat daarbij een tsunami moet zijn ontstaan van meer dan 50 meter hoog. Onderzoekers hebben recentelijk afzettingen op de vulkaan ontdekt waaruit blijkt dat de vloedgolf nog veel hoger moet zijn geweest. Het gaat om hoekige lavabrokstukken tot 70 cm lang op een hoogte van 100-120 m boven zeeniveau, die een plaatvormige eenheid vormen van ongeveer 2 meter dik. De aard van de fragmenten is grotendeels gelijk aan het andere materiaal dat daar is ontstaan, maar de poriën zijn met een andere substantie opgevuld en de verwering wijst erop dat het materiaal moet zijn verplaatst. Op basis van deze en diverse andere aanwijzingen komen de onderzoekers tot de conclusie dat het gaat om materiaal dat met een aanzienlijke hoeveelheid water van de bergwand omlaag is gekomen. Dit kan niet zijn gebeurd in een modderstroom zoals die zich voordoet wanneer een met water verzadigde vulkaanhelling begint te schuiven; er moet een grotere watermassa aan te pas zijn gekomen. Omdat de hellingen van de vulkaan overal zeer steil

zijn (30-50%), is het onmogelijk dat het water afkomstig was van een plotseling leeglopend meer. Dat zou bovendien nooit tot zo'n brede afzetting hebben kunnen leiden. Extreem heftige regenval kan ook niet de oorzaak zijn geweest van deze kenmerken. De onderzoekers komen daardoor tot de conclusie dat een enorme vloedgolf, die tot zeker 120 m boven zeeniveau tegen de vulkaanhelling opliep, dit deel van het eiland moet hebben geraakt.

Ferdinandea

Ferdinandea (of Graham Island) is een onderzeese vulkaan 30 kilometer ten zuiden van Sicilië, die in Italië is vernoemd naar koning Ferdinando van Bourbon. Op meerdere momenten in de geschiedenis ontstond door vulkanische activiteit een eiland, dat telkens weer in zee verdween door erosie en subductie. De laatste keer dat het 'spookeiland' verscheen was in 1831, wat aanleiding gaf tot claims van het Koninkrijk der twee Siciliës onder het huis van Bourbon, het Verenigd koninkrijk, Frankrijk en Spanje, vanwege de strategische ligging in het midden van de Middellandse Zee. Het eiland was toen 4 vierkante kilometer groot, maar verdween snel weer in de golven. In 2002 werd opnieuw een verhoogde seismische activiteit in het gebied waargenomen. Italiaanse wetenschappers speculeerden toen dat het eiland opnieuw boven water zou komen, net zoals dat veertig jaar eerder met het IJslandse eiland Surtsey was gebeurd. Om nieuwe discussies over de soevereiniteit te voorkomen, plantten Italiaanse duikers de Italiaanse vlag op de bergtop, maar vooralsnog is het eiland niet opgedoken en blijft de top ongeveer acht meter onder de zeespiegel verborgen.

Pantelleria

Het eiland Pantelleria is ongeveer 15 kilometer lang, 836 meter hoog, en vormt de top van een vulkaan die zich grotendeels onder zeeniveau bevindt. De zes kilometer brede 'Cinque Denti' (vijf tanden) caldera heeft zich zo'n 45.000 jaar geleden gevormd, is daarmee de jongste van de twee en omsluit de twee post-caldera schildvulkanen, de Monte Grande en Monte Gibele. Een uitbarsting onder water in 1891 aan de noordwestkust is de enige eruptie bij het eiland die historisch kan worden bevestigd.

FLORA EN FAUNA

Flora

Sicilië kent 22 beschermde natuurgebieden, 19 natuurreservaten, 2 regionale natuurparken en 1 nationaal park. Het eiland was geheel bedekt met bos totdat de Romeinen praktisch alle bomen kapten voor de constructie van een vloot en havens. Hoewel het landschap dus bijna volledig in cultuur is gebracht en zich drie grote steden op het eiland bevinden, doet het landschap van het eiland uitgesproken landelijk aan. Een typisch Siciliaans panorama is een vergezicht in alle richtingen met donkere burchten en op bergtoppen gelegen stadjes als oriëntatiepunten, onder de witte sneeuwkap van de rokende Etna. Jarenlang bestonden de natuurreservaten op Sicilië uit grenslijnen op stoffige ambtelijke documenten, maar dat is aan het veranderen. Die ommezwaai is ingezet met de strijd om het behoud van *San Vito lo Capo* bij Trapani. Projectontwikkelaars wilden de laatste ongerepte kuststrook van Sicilië, waar nog monniksrobben en stekelvarkens leven, voorzien van een *superstrada* en voorzieningen voor de toeristenindustrie, maar massale protesten van de bevolking voorkwamen dit. Tegenwoordig is het *Parco dello Zingaro* een goedverzorgd wandelgebied waarin paden langs de rotskust tussen ruïnes van eeuwenoude tonijnverwerkingsbedrijven lopen. Men trok lering uit deze gang van zaken en andere streken volgden, zo werden het *Parco Regionale d'Etna* en boven de noordkust *Parco delle Madonië* en het *Parco dei Nebrodi* opgericht. Langs zee groeien tot op een hoogte van 300 meter voornamelijk fruitbomen, olijfbomen en wijnranken. Al deze inmiddels voor het eiland zo kenmerkende planten, werden geïntroduceerd door de verschillende kolonisatoren van het eiland. De Grieken en de Phoeniciërs brachten de druif, de olijf, de vijg en de granaatappel mee, de Arabieren voornamelijk de citroen en amandel, de sinaasappel, tomaat en cactusvijg werden geïntroduceerd na de ontdekking van Amerika en de mandarijn pas aan het begin van de 19e eeuw. De kapperbloem, die met name de Eolische Eilanden domineert, is wel oorspronkelijk.

Op de berghellingen groeit tussen de brem, rozemarijn, lavendel, oleander, johannesbrood- en mastiekbomen tot op een hoogte van 600 meter veel de mediterrane maquis. Steen- en kurkeiken, kastanjes en beuken komen alleen nog voor rond de toppen van de bergketens, waar de pijnbomen en sparren al zeldzaam zijn geworden. Agaves, palmbomen, ficus benjamini, witte moerbeibomen en eucalyptus zijn daarnaast nog gezichtsbepalend voor het Siciliaanse landschap.

Kapperbloem

Cactusvijg

Fico-d'India

De uit Latijns-Amerika geïmporteerde cactusvijg voelt zich helemaal thuis in het Siciliaanse klimaat, veel wegen op het eiland zijn ingesloten tussen hagen van grillig gevormde stekeligheid met oranje-rode vruchten. De smaak van de met eetbare pitjes gevulde vijgen is zacht zoet-zuur. Pas op voor de zwarte vlekjes met kleine stekeltjes; ze hebben weerhaakjes die de huid irriteren. De beste manier om een cactusvijg te verorberen zonder je te prikken is de volgende: je prikt een vork in de vrucht, houd hem tegen een bord gedrukt en vervolgens snijd je met een scherp mes de beide uiteinden er af en snijd over de lengte de schil door. Je kunt dan met de vork het vruchtvlees met een enkele draai uit de schil rollen.

Kumquats

De Chinese kumquat is citrusfruit dat in Europa behalve op Sicilië alleen op Cyprus voorkomt. Het heeft een zoutzure smaak en kan met schil en al geconsumeerd worden. De vruchtjes worden vooral gebruikt in marmelades en fruitsalades. De plant laat zich gemakkelijk kruisen met andere citrussoortigen, wat de smaak en het uiterlijk van het 3 tot 4 centimeter lange fruit kan beïnvloeden. Oorspronkelijk komt de soort vooral voor in het verre oosten, hij werd pas in 1846 op Sicilië geïntroduceerd door Robert Fortune van de London Horticultural Society.

Kumquats

A*mandelboom*

De amandelboom is een kleine maar sierlijke boom die maximaal 7 meter hoog wordt. De boom bloeit heel uitbundig in het voorjaar, waardoor hij hele heuvels en dorpen prachtig kan doen verkleuren. De boom wordt in het Middellandse Zeegebied al meer dan 2000 jaar gecultiveerd en er wordt vermoed dat handelaren hem uit China hebben meegenomen via de zijderoute. Volgens de Griekse mythologie stierf de Thractische prinses Phyllis omdat haar geliefde Akamas niet op tijd terugkwam uit de Trojaanse oorlog, waarop de goden haar veranderden in een amandelboompje. Toen haar geliefde toch terugkwam, omarmde hij haar stam huilend met een gebroken hart, waarop ze subiet begon te bloeien. In de Siciliaanse keuken wordt onder andere in de *pesto* van verse tomaten, knoflook en basilicum uit Trapani (zie bladzijde 57) en de *pasta con le sarde* dankbaar gebruik gemaakt van de noten.

A*gave*

Agave

Ook de Agave is een duidelijk gezichtsbepalende factor voor het Siciliaanse landschap. Vaak fungeren de metershoge bloemen decoratief als repoussoir en doorbreken de golvende, liggende lijnen van het landschap. De planten hebben dikke, vlezige bladeren, bezet met doornen langs de zijkant, die eindigen in een scherpe punt. Al die door de horizon priemende palen zijn voorbodes van de dood, want de Agave bloeit maar één keer in zijn bestaan en sterft op zijn hoogtepunt. De plant is vernoemd naar de Griekse godin Agave, dochter van Harmonia en Kadmos, zus van Semele en moeder van de wijngod Dionyssos; waarvan Ovidius in zijn metaforen vertelt dat ze een nogal opvliegend karakter had en zich met haar vriendinnen, de Maïnaden, graag liet meeslepen in de drankgelagen van haar zoon. Dat schijnt op een gegeven moment zo uit de hand te zijn gelopen dat ze, min of meer per ongeluk, de kop van haar andere zoon, Pentheus, van zijn romp rukte.

E*ucalyptus*

Ooit waren de hoge, geurige eucalyptusbomen op Sicilië nuttig in de strijd tegen de malariamug, omdat ze enorme hoeveelheden vocht uit de bodem opzuigen, en verschillende patienten schijnen zelfs te zijn genezen door behandeling met de blaadjes van de boom, maar inmiddels worden ze voornamelijk benut voor de winning van M*iele di* E*ucalipto*; Eucalyptushoning. Het is een vaste, grijs-bruine substantie, met een houtachtige geur die doet denken aan gedroogde paddenstoelen, bouillon en drop. De olie uit de bomen heeft een gunstige werking op ontstekingen in keel of luchtwegen. De blaadjes worden geoogst in juni en september als het niet te heet is en kunnen bij gebruik in bad een erg verfrissend effect hebben.

Fauna

Door veranderingen in klimaat en milieu is de hoeveelheid wilde dieren op het eiland drastisch afgenomen, zo zijn de meeste grote zoogdieren en roofvogels uitgestorven, maar er zijn nog wilde katten, marters, relmuizen, stekelvarkens, hazen, konijnen en wezels. De kleine gier, de valk, de rode wouw, de arend, steenpatrijs en de kraai zijn de vogels die de Siciliaanse luchten het meest vullen, maar er zijn nog veel trekvogels die het eiland geregeld aandoen, zo strijken bij de zoutziederijen tussen Marsala en Trapani in het westen geregeld mooi tegen het wit afstekende flamingo's neer en contrasteren exotisch gekleurde bijeneters en Europese kanaries vaak met de grijze rotswanden.

Het feit dat Italianen alles wat vliegt en zwemt opeten, heeft geen positief effect op de vogelstand, de onderwatercultuur lijkt beter tegen dit facet van de volksaard bestand. De drie zeeën die Sicilië omringen, de Tyrheense, de Ionische Zee en het Siciliaans kanaal – tussen het eiland en de Afrikaanse noordkust – zijn niet alleen een nimmer uitgeputte, prikkelende bron van inspiratie voor koks, maar kunnen ook onderwatersporters oneindig boeien. Met name rond Pantelleria en de Eolische eilanden is zowel de onderwaterflora als -fauna indrukwekkend. Het aanbod van zwemdieren is bij alle *pescherie* dan ook rijkgeschakeerd en compleet afwijkend van dat bij hun collega's in Noord-Europa. Een opvallende figurant is de degenvis (*spatola*), een zeeaal met venijnig scherpe tandjes, die niet duur is, maar gepaneerd gebakken, met een beetje knoflook, verse peterselie en citroensap wel sensationeel lekker. De wervelkolom van de degenvis is in één beweging te verwijderen, waardoor je nooit last zult hebben van graten. De goudbaars of daurade heet in het Italiaans *Orata* en is dankzij de Franse keuken een stuk bekender in Noord-Europa, maar heel veel goedkoper op Sicilië. Hij is op talloze manieren te bereiden, maar lichtgepaneerd gegrild, met wat laurier en plakjes knoflook in inkepingen en op de flanken is hij al voortreffelijk.

De zwaardvis kan bijna vijf meter lang worden, een enorme snelheid bereiken en is heel agressief. Het zwaard is gevaarlijk en een geagiteerde vis valt walvissen en zelfs boten aan. Er wordt beweerd dat de Mirmidonen, nadat ze gezworen hadden de dood van Achilles in de oorlog om Troje te wreken, zich tegen iedereen richtten die op de vlucht sloeg. Woedend en gefrustreerd omdat ze daarin niet veel succes boekten, zagen ze de zin van het leven helemaal niet meer in en sprongen ze over de reling van hun bootjes in zee, om zich te verdrinken. Aangedaan door dit trotse gebaar, veranderde Tetide (de zeegodin die 'toevallig' in de buurt was omdat haar zoon aanvoerder van die Mirmidonen was) alle krijgers in vissen. Omdat je een strijder nooit zijn wapen af mag nemen, liet ze hen hun zwaard behouden.

GESCHIEDENIS

Mythische prehistorie

Na prehistorische volkeren, die met name leefden in uit de rotsen gehouwen holen, waren Griekse helden, kolonisten en Goden de eerste inwoners van Sicilië. De naam Sicilië is afkomstig van de Siculiërs, een Griekse stam die de oorspronkelijke bewoners van Oost-Sicilië landinwaarts verjaagden. Zuid-Italië maakte deel uit van 'Groot-Griekenland' (Magna Grecia) in de tijd dat mythologie en geschiedenis mysterieus nauwverweven waren en het nog overduidelijk zichtbaar leek dat Eolo, God der winden, op de top van Stromboli verbleef en de uit de vulkaan opstijgende rookpluim gebruikte om zeelieden de windrichting aan te geven, of dat tussen Catania en Taormina cyclopen met één oog in hun voorhoofd woonden. Die rotsen in zee moeten daar toch door iemand neergegooid zijn? Charybdis, dat venijnig kolkende zeemonster waarmee Odysseus te kampen had op zijn problematische tocht terug van Troje naar zijn liefhebbende vrouw in Ithaka, is na een aardbeving wat tot rust gekomen in een meertje, dat tegenwoordig *Ganzirri* heet (zie bladzijde 192). Trapani en Messina zijn verrezen op landtongen in zee, die zijn ontstaan uit respectievelijk een goddelijke sikkel en zeis, die in een golf van emotie per ongeluk uit de handen van Goden gleden en in het water terecht kwamen.

Waar precies de grens ligt tussen mythologie en geschiedenis, is op Sicilië vaak onduidelijk, het verhaal is nu eenmaal belangrijker dan de exacte werkelijkheid. Rond 900 voor Christus verschoven vooral in het westen van het eiland de handelscontacten van Mykaene en de Egeïsche Zee naar Carthago. In de zevende en achtste eeuw voor Christus streken de Carthagers neer in Panormus (Palermo), Solus (Solunto) en Motya (Mózia) en tegelijkertijd stichtten de Grieken kolonies op het oostelijk gedeelte van het eiland. De kolonisten waren voornamelijk uit op vruchtbare landbouwgrond, maar door de strategische ligging in het midden van de Middellandse Zee ontsteeg de welvaart van *Magna Grecia* al snel die van moeder-Griekenland. In 480 voor Christus sloten de Griekse kolonisten van Gela, Agrigento en Syracuse een verbond en versloegen de Cathagers in de slag bij Himera (zie bladzijde 119), wat Syracuse gedurende 270 jaar een machtsoverwicht bezorgde. In 450 voor Christus werd een opstand onder leiding van Ducetius neergeslagen, waarmee het laatste restje weerstand van de oorspronkelijke bevolking werd weggevaagd en begon wat als de 'gouden eeuw van Grieks Sicilië' wordt beschouwd.

Romeinse overheersing

In de tweede Punische oorlog kozen de Syracusanen partij voor Carthago, wat leidde tot de val van de stad in 211 voor Christus en heel het eiland voor zevenhonderd jaar tot een Romeinse provincie maakte. Bossen werden gekapt voor de constructie van een vloot en havens. Sicilië werd tot de graanschuur van het Romeinse Rijk, of 'de borst van de verzorgster die het Romeinse volk voedt,' zoals Cato het onder woor-

den bracht. De omstandigheden op de enorme landbouwondernemingen (*latifondia*) waren dermate erbarmelijk dat ze leidden tot twee slavenopstanden in 135-132 voor Christus en 104-101 voor Christus. De burgeroorlog tussen Octavianus (de latere keizer Augustus) en Sextus Pompeus in 44 voor Christus had verdergaande gevolgen voor Sicilië: de cruciale graanexport kwam acht jaar lang zo goed als stil te liggen en de definitieve ondergang van Sextus, in de zeeslag bij Mylae (Milazzo), werd gevolgd door harde vergeldingen tegen het eiland. Dit waren echter losstaande incidenten en over het algemeen had Sicilië baat bij de relatieve rust onder de Romeinen, hoewel maar weinig van de opbrengsten van de zware Romeinse belastingen weer werden geïnvesteerd in het eiland. Er bestond wel iets van lokaal bestuur, maar alle belangrijke beslissingen werden in de Romeinse senaat genomen. Daar werd Sicilië vertegenwoordigd door twee belastinginners of *quaestoren*; één in Syracuse en één in Lilybaeum (Marsala), en een gouverneur (*praetor*), die meestal zijn mandaat van een jaar gebruikte om zoveel mogelijk persoonlijk gewin uit het eiland te genereren. Zo benutte de *praetor* Verres zijn drie termijnen in functie (73-71 voor Christus) om het platteland uit te melken en zoveel mogelijk schatten uit tempels te plunderen. Cicero's wat overdreven zwaar aangezette aanklacht tegen Verres, is de belangrijkste bron van informatie over Sicilië onder de Romeinen die we nog hebben en schildert niet bepaald een rooskleurig beeld: 'Toen ik na een afwezigheid van vier jaar terugkwam op Sicilië, leek het een land waar een wrede uitputtingsoorlog was gevoerd. De velden en bergen die ik ooit weelderig groen had gezien, waren nu kaal en verlaten en het was of het land huilde om het lot van haar boeren van eens.' Toen Octavianus in 27 voor Christus keizer Augustus werd, daalde de rust enigszins neer op het eiland. De handel met alle omringende gebieden aan de Middellandse Zee bloeide op en Syracuse werd een belangrijk centrum voor het vroege christendom, mede omdat de stad door de in gevangenschap prekende apostelen Petrus en Paulus werd aangedaan op hun weg naar Rome.

Bad in culturen

In het jaar 410 denderden de Westgoten of Barbaren over Rome heen, maar Sicilië viel ten prooi aan een andere Germaanse stam die kwam aanzetten uit Noord-Afrika: de Vandalen. Aan hun aanwezigheid werd al snel een einde gemaakt toen de Byzantijnse generaal Belisarius het eiland innam. Hoewel een gedeelte van de bevolking al stevig 'verromeinst' was, was Grieks nog de belangrijkste voertaal en schikte het eiland zich gewillig onder de nieuwe machthebbers. In 663 werd Syracuse, waarschijnlijk om politieke redenen, zelfs een tijdje het centrum van het oostelijke Romeinse Rijk. Waarschijnlijk hebben de mogelijkheden op herovering van barbaars land en de economische opleving van het Romeinse Rijk in de motivatie daartoe een doorslaggevende rol gespeeld. Constantinopel besteedde altijd maar weinig aandacht aan Sicilië en het eiland werd voortdurend geplaagd door piraten uit Noord-Afrika, want de Moren vormden inmiddels de meest dynami-

sche macht aan de Middellandse Zee. Rond het jaar 700 namen ze het eiland Pantelleria in, en alleen door het gebrek aan eensgezindheid van de Arabieren viel Sicilië zelf niet. Kooplieden uit het Midden-Oosten vestigden zich al in de Siciliaanse havens, maar het duurde nog tot 827 voor er een werkelijke Arabische invasie plaatsvond, nadat een rebellerende Byzantijnse generaal de emir van Tunesië Aghlabid uitnodigde. Tienduizend Arabieren, Berbers en Spaanse moslims (te samen Saracenen genoemd) landden bij Mazara del Vallo, en na vier jaar hadden ze ook Palermo al in handen, maar pas in 965 drongen ze door tot aan de Straat van Messina. Net als bij de Romeinse invasie, betekende de val van Syracuse een keerpunt, de bevolking werd uitgemoord en de legendarisch rijke stad geplunderd. Palermo werd de hoofdstad van de Arabieren op Sicilië, onder wiens bewind de stad uitgroeide tot een van de belangrijkste ter wereld. Palermo kreeg een kosmopolitisch voorkomen, met tuinen, moskeeën en luxueuze paleizen. Ook op de rest van het eiland hadden de Arabieren een positieve invloed. De landbouw werd hervormd, irrigatie hersteld en nieuwe gewassen zoals citrusfruit, rietsuiker, katoen en dadels werden geïntroduceerd. Ook werd er mijnbouw bedreven, de zoutindustrie groeide in omvang en Sicilië werd het hart van een bloeiende handel. Veel Siciliaanse plaatsnamen getuigen nog van de Arabische invloed op het eiland, met voorvoegsels als *calta* (kasteel) en *gibil* (berg). Ook het jargon dat aan de tonijnvangst bij de Egadische eilanden en de jacht op zwaardvis in de Straat van Messina is verbonden, verraadt nog altijd duidelijk een Arabische herkomst. De belastingen werden gematigd en er was meer religieuze tolerantie dan onder de Byzantijnen, hoewel op het sociale vlak niet-moslims enigszins werden gediscrimineerd, wat veel christenen ertoe bewoog zich tot de islam te bekeren. Toen in de tiende eeuw in Tunesië de Aghlabiddynastie omver werd geworpen en hun Fatamid-opvolgers hun investeringen vooral in Egypte gingen doen, verloor Sicilië zijn vooraanstaande positie in de Mediterrane Arabische wereld waardoor het eiland kwetsbaarder werd voor aanvallen van buitenaf. In 1030 deed de Byzantijnse generaal Maniakes nog een poging het eiland weer in Byzantijnse handen te krijgen, maar hij kwam niet veel verder dan Syracuse. Een grotere dreiging ging uit van West-Europa, voornamelijk van de Normandiërs, die de rijkdommen van het land hadden opgemerkt toen ze Maniakes vergezelden op een van zijn militaitre ondernemingen. Een van hen, Guillaume B*ras de fer* ('IJzerarm'), die zijn bijnaam te danken had aan het feit dat hij de Emir van Syracuse met één klap had geveld, was de oudste van de drie Hauteville broers, wiens handelen de kaart van Europa ingrijpend zou doen veranderen.

Normandiërs

De Hauteville broers waren al geruime tijd actief in Zuid-Italië toen de jongste van hen, Ruggero, in 1062 Messina innam. Het zou hem nog dertig jaar kosten om de macht over het hele eiland te krijgen. In 1072 werd Palermo veroverd en werd de hoofdstad van Normandisch Sicilië. Het meest opvallend aan de Normandische periode op Sicilië is de korte

duur. In weinig meer dan een eeuw lieten vijf koningen een enorme rijkdom aan kunst en architectuur achter, die nog steeds op veel plaatsen bepalend is voor het uiterlijk van het eiland. Vergeleken bij de overblijfselen van de Byzantijnse en Arabische cultuur, die het eiland veel langer beïnvloed hebben, is de Normandische invloed veel groter geweest. Dat komt voornamelijk door de culturele tolerantie van de Normandiërs. Grote Arabische kunst werd probleemloos opgenomen in Normandische kerken, deze ruimdenkendheid kwam niet alleen tot uiting in de kunst, maar ook in het beleid, het recht en in religieuze tolerantie. Dit beleid van acceptatie en integratie was voornamelijk een gevolg van de omstandigheden: de Normandiërs waren met te weinig om een regerende klasse te vormen en waren daardoor gedwongen te vertrouwen op de al bestaande netwerken. Ze centraliseerden het bestuur wel, maakten het efficiënter en langzaam maar zeker voerden ze een aristocratie en een geestelijke hiërarchie in die afkomstig was uit Noord-Italië en Frankrijk, waardoor rond het jaar 1200 de Arabische taal werd ingehaald door de Franse en Italiaanse.
Graaf Ruggero I, de eerste van de Normandisch Siciliaanse dynastie, bleef aan de macht door een op Byzantijnse leest geschoeid absolutisme, een permanent leger van huurlingen en een enorme vloot. Hij was een vastberaden en succesvol machthebber en huwelijkte zijn dochters uit in de machtigste Europese koningshuizen. Toen Ruggero in 1101 overleed en zijn oudste zoon niet lang daarna, werd zijn vrouw Adelaide regentes van Sicilië in naam van haar zoon Ruggero II, tot aan zijn kroning in 1130. Als eerste Normandisch-Siciliaanse koning consolideerde hij zijn vaders verdiensten en maakte hij Sicilië tot een van de meest welvarende plekken aan de Middellandse Zee. Hij sprak Grieks, had een harem en liet zich omringen door hoogstaande adviseurs zoals Giorgio di Antiochia, die zijn eerste minister of Emir der Emirs was.

Ruggero II

Ruggero II subsidieerde niet alleen de kunsten, maar breidde zijn koninkrijk uit tot heel Zuid-Italië, Malta, stukken van Noord-Afrika en stelde de eerste vastgelegde wetten van het eiland op. Zijn zoon, Guglielmo I (1154-1166) 'Guglielmo de Slechte' vergooide deze verworvenheden met zijn hang naar triviaal plezier en het tekortschieten in het controleren van de baronnen, die raciale spanningen uitbuitten om de macht van de koning te ondermijnen. Gedurende het bestuur dat daarop volgde benoemde de Engelsman Walter of the Mill zichzelf tot aartsbisschop van Palermo en domineerde met twee andere Engelsen, zijn broer

Ruggero II

Bartholomew en bisschop Palmer, het toneel gedurende ongeveer twintig jaar. Dit triumviraat zorgde aan de ene kant voor enige stabiliteit, maar bewoog de nieuwe koning Guglielmo II 'De Goede' er tevens toe een tweede aartsbisdom te stichten en de kathedraal in Monreale te bouwen om te concurreren met die van Palermo, zo'n tien kilometer verderop. Het christendom kreeg vastere grond onder de voeten terwijl de islam terrein verloor hoewel het grootste deel van de bevolking van het platteland nog moslim was en Guglielmo zelf het voorkomen van een sultan had en paleizen in een Arabische stijl liet optrekken. Toen Guglielmo op zijn 36e kwam te overlijden zonder dat hij een duidelijke opvolger had, brak er een crisis uit op Normandisch Sicilië. De baronnen waren verdeeld tussen Tancred, Guglielmo's bastaardneef, en Constanza, de tante van Ruggero II die was getrouwd met een Hohenstaufen (Zwabisch), die later keizer Enrico IV zou worden. De verkiezing van Tancred door een vergadering was het eerste teken van de erosie van de macht van de koning, maar er zouden er meer volgen. In 1189 werd er een veldtocht gehouden tegen de moslims die het eiland bevolkten, wat de meeste van hen deed besluiten te vluchten. Een jaar later werd Messina geplunderd door de Engelsman Richard I, die op weg was deel te nemen aan de derde kruistocht. Tancred's dood in 1194 en zijn opvolging door zijn jonge zoon, Guglielmo III, viel samen met het arriveren van de Hohenstaufen-vloot in de Straat van Messina. De weerstand was te verwaarlozen en op eerste kerstdag van dat jaar kroonde Enrico zichzelf tot koning van Sicilië. Guglielmo en zijn moeder werden gevangengezet in het kasteel van Caltabellotta en van hen werd nooit meer iets vernomen.

Cola Pesce

De visserszoon Nicola uit Punta Faro hield zo van de zee dat hij steeds alle vissen die zijn vader ving teruggooide in zee, omdat hij niet kon aanzien dat ze op het dek spartelend aan hun einde zouden komen. Zijn moeder werd een beetje moe van dat gedrag en vervloekte haar zoon, waarop Nicola zijn naam veranderde in Cola Pesce, een vis werd en tussen de wonderen der zee verdween. Hij gaf zeelieden nuttige informatie over stromingen en gevaar voor draaikolken en verdiende een centje bij als courier omdat hij ineens onwaarschijnlijk hard kon zwemmen. Als gids in de wateren van de Straat van Messina werd Cola Pesce een begrip, waarop ook koning Federico II wel eens kennis met hem wilde maken. Bij hun ontmoeting gooide de koning een gouden beker in zee, en vroeg om Cola te testen of hij zo vriendelijk wilde zijn die even terug te brengen. Dat was een kleine moeite, en bij terugkomst vertelde hij de koning met dermate aanstekelijk enthousiasme over de landschappen onder de zeespiegel, dat de koning hem de beker cadeau deed. Overmoedig geworden, gooide de koning vervolgens zijn kroon in zee, maar dit keer kostte het Cola twee dagen en nachten om hem weer boven water te krijgen. Bij zijn terugkomst

vertelde hij de koning te hebben gezien dat Sicilië op drie zuilen rust, waarvan er nog maar één volledig intact was, de tweede al voor de helft was ingestort en de derde kraakte, omdat hij werd aangevreten door een magisch vuur dat maar niet doofde. De koning werd steeds nieuwsgieriger, gooide nog maar eens een ring in het water en stuurde Cola er weer achteraan. Cola was bang geworden en gaf te kennen dat hij dacht nooit meer boven te zullen komen, maar Federico ging op zijn strepen staan. Toen er na een paar dagen nog geen spoor was te bekennen van de vissige jongeling, begreep de koning dat het magische vuur echt moest bestaan.

Hohenstaufen en het huis van Anjou

Enrico's rijk was dermate omvangrijk dat hij minder aandacht voor Sicilië had; hij zag het eiland meer als een wingewest aan de rand van zijn machtsgebied. Er brak een opstand uit tegen zijn autoritaire bewind, die hij hardhandig neersloeg, maar niet lang daarna kreeg hij dysenterie en stierf. De troon ging over naar zijn zoon Guglielmo I van Sicilië, die nog een peuter van drieënhalf was, maar later keizer Guglielmo II zou worden. Aanvankelijk regeerde Guglielmo's moeder Constanza uit naam van haar zoon, maar het was onrustig door opstandige adel en een golf van rellen in 1197. Toen Guglielmo zelf met de scepter ging zwaaien in 1220, keerde de rust weder omdat hij de baronnen onder de duim kreeg en een opstand van moslims in de binnenlanden neersloeg. De belangrijkste twee speerpunten van zijn beleid waren het in oude luister herstellen van het brede fundament van de Normandische staat en het drukken van een autoritair, keizerlijk stempel op de maatschappij, wat onder meer naar voren kwam in zijn voorliefde voor het oud-Romeinse rijk. Hij kende zichzelf rechten en privileges toe die onmogelijk waren in zijn andere bezittingen, waarbij hij zijn macht en onafhankelijkheid van de kerk benadrukte en de onafhankelijkheid van steden beperkte. Hij deed grote burchten verrijzen om de gemeentes onder controle te houden, toen Messina daar in 1232 tegen in opstand kwam, werd de havenstad genadeloos aangepakt. Met zijn Liber Augustales riep hij een algemene wet in het leven en zijn pogingen om een eenheid te maken van de Siciliaanse bevolking bestonden voornamelijk uit de harde aanpak van bevolkingsgroepen die inmiddels minderheden waren geworden, zoals de moslims. Ook hij bevorderde de kunsten, vooral de lokale poëzie. Als veelzijdig machthebber verwierf hij de bijnaam 'Stupor Mundi' (wereldwonder), vanwege de door hem in gang gezette vooruitgang in wetenschap, recht en geneeskunde en de vrede die Sicilië genoot tijdens de halve eeuw dat hij aan het bewind was.

Stupor Mundi

De in Palermo opgegroeide keizer Guglielmo II, gold als 'De verbazing van de Wereld'. Hij sprak vloeiend Arabisch en maar mondjesmaat Duits en schreef boeken over onder andere de valkenjacht en de vroege Italiaanse poëzie. Hij was de eerste natuurwetenschapper van het rijk en deed altijd van zich spreken: om zijn harem, om zijn in goede verstandhouding met de moslims tot vredescongres omgevormde kruistocht, of om zijn antipauselijke en streng centralistische politiek. Net als de Noormannen ontnam hij macht aan steden en de adel ten gunste van leenheren. Dit had lang slepende conflicten met Noord-Italiaanse steden tot gevolg. De mythe van deze grote Siciliaan is tot op de dag van vandaag levend. Federico zelf overleed op 13 december 1250 bij Castel del Monte in Puglia, alwaar hij werd gemummificeerd voor het vervoer naar Palermo, waar hij eeuwig rust vond in de vertrouwde omgeving van zijn familie in de kathedraal.

De hoeveelheid aandacht die Guglielmo aan zijn andere gebieden moest geven, werkte niet in het voordeel van Sicilië. Het machtsevenwicht dat hij bereikte, legde het fundament voor veel van het onheil dat het eiland in het verschiet lag, zoals het verzwakken van de steden, terwijl in de rest van Europa het tegenovergestelde gebeurde. Het gecentraliseerde bewind werkte uitstekend zolang er een kundig iemand aan het roer stond, maar bij Guglielmo's overlijden in 1250 zette het verval in. Guglielmo's zoon Manfred streed om zijn kroon uit handen te houden van de baronnen en hebzuchtige buitenlandse koningshuizen. Nieuwe claims op de troon werden gelegd door de kerk en uiteindelijk verkocht hij Sicilië aan de koning van Engeland als aardigheidje voor zijn zoontje van acht, Edmund of Lancaster, die voor tien jaar de koning van Sicilië bleef. Tijdens het schisma wees een nieuwe Franse paus de titel toe aan Charles d'Anjou, de broer van de Franse koning Lodewijk IX, omdat Edmund nooit voet had gezet op Siciliaanse bodem. In 1266 versloegen de troepen van het Huis van Anjou die van de Hohenstaufens op het Italiaanse vasteland, waarbij Manfred omkwam. Een andere veldslag in 1268 leidde ertoe dat Manfred's 14-jarige neefje, zijn erfgenaam van de troon Conradin, publiekelijk werd onthoofd. Ondersteund door de paus en een gedeelte van de bevolking, ging Charles d'Anjou op een strafcampagne tegen het merendeel van de Siciliaanse bevolking, die de Hohenstaufens had ondersteund. Ook de adel werd geraakt door zijn draconische maatregelen, waardoor ze begonnen te onderhandelen met de Ghibelijnse partij die tegen de paus was in Aragon, waar koning Peter voorvechter van de Hohenstaufens was geworden na zijn huwelijk met de dochter van Manfred. Uiteindelijk was het een opstand die uit het volk voortkwam, de Siciliaanse vespersopstand, die een eind maakte aan de Franse heerschappij op het eiland. Volgens de overlevering zou die revolutie zijn aangevangen met Pasen in 1282, na het luiden van de avondklok voor de kerkdienst in de Santo Spirito in Palermo. De aanleiding was de belediging van een vrouw door een Franse soldaat, wat tot een bloedbad in

Palermo leidde en uitgroeide tot een wijdverbreide opstand op het hele eiland tegen de Fransen. Het was het enige moment in de Siciliaanse geschiedenis dat de gehele bevolking in opstand kwam tegen een buitenlandse bezetter, hoewel het eigenlijk meer een aardige aanleiding was voor gruwelijke slachtingen en de verrekening van nog openstaande vetes dan een heldhaftige uiting van vaderlandsliefde. Aan de beweging werd richting gegeven toen een groep edelen de steun van Peter van Aragon verwierp, die in Trápani landde en een paar dagen later in Palermo tot koning werd uitgeroepen. De daaropvolgende oorlogen tussen de Aragonese troepen en die van het Huis van Anjou, die bij Napels gelegerd waren, duurden nog 21 jaar en werden voornamelijk op zee en in Spanje uitgevochten, terwijl men in Aragonees Sicilië gedurende meer dan vijf eeuwen door Spanje werd overheerst.

Spaans Sicilië

De Spaanse invloed op Sicilië en de onafhankelijkheid van het eiland van het Italiaanse vasteland betekenden dat het bijna volledig afzijdig werd gehouden van de grootse Europese ontwikkelingen in de veertiende en vijftiende eeuw. Men kwam niet los van een feodaal systeem, en de Renaissance drong maar niet door. De feodale banden werden zelfs versterkt ten koste van de sociale mobiliteit, doordat grote stukken land werden toegekend aan de Spaanse aristocratie in ruil voor militaire steun en het intellectuele leven werd verstikt door de restricties van de Spaanse inquisitie. Hoewel Peter van Aragon er op stond dat na zijn dood de twee koninkrijken van Aragon en Sicilië door twee verschillende koningen bestuurd zouden worden, negeerde zijn opvolger James dat en begon hij zelfs weer onderhandelingen met het huis van Anjou om het eiland weer aan hen over te doen. Zijn jongere broer Guglielmo, die door James was benoemd tot luitenant van Palermo, riep een "parlement" bijeen dat hem verkoos tot koning van een onafhankelijk Sicilië. Omdat de baronnen hem hadden gesteund, was hij gedwongen hun feodale voorrechten uit te breiden ten koste van die van hemzelf. Uit de strijd tussen de aanhangers van het Huis van Anjou en die van de Spanjaarden, die werd aangewakkerd vanuit het Aragonese Napels, ontstonden verschillende partijen. Oorlog brak uit en duurde tot 1372, toen de onafhankelijkheid van Sicilië of *Trinacria* – zoals het werd genoemd in het daaropvolgende verdrag – werd gegarandeerd door Napels in ruil voor een jaarlijkse bijdrage en de erkenning van het leenheerschap van de paus. Het was voornamelijk het gewone volk dat leed onder deze feodale verdeling omdat beide partijen bloedige gevechten probeerden te voorkomen en zich meer richtten op de voedselbronnen van het eiland. Deze omstandigheden, samen met de uitbraak van de pest, zorgden ervoor dat het Siciliaanse binnenland onderbevolkt raakte en nog weinig voortbracht. De adel verbleef voornamelijk in de steden en liet daar nog wel wat sporen van rijkdom na in de vorm van herenhuizen in de Chiaramonte en later in rijkgeornamenteerde Catalaans-Gotische stijl. Er ontstond een traditie van artistieke beschermheren, hoewel de meeste artiesten die op Sicilië werkten van elders afkomstig waren. De

grootste uitzondering daarop was Antonello da Messina (1430-1479) die tijdens zijn reizen op het continent inspiratie opdeed, bijvoorbeeld in Vlaanderen. Toen de oostelijke Middellandse Zee in de 15e eeuw werd afgesloten door het Ottomaanse Rijk, raakte Sicilië compleet geïsoleerd, behalve van Spanje, waarvandaan het na 1410 direct werd bestuurd. In de havens van Palermo en Messina werd nog wel wat handel bedreven, maar de meeste kooplieden kwamen uit Genua, Pisa en Lucca. Sicilië was opeens het randje van Europa, een Aragonese voorpost in de vuurlijn van Ottomaanse en Noord-Afrikaanse stroop- en rooftochten. De eenwording van Castilië en Aragon in 1479, al snel gevolgd door de totale herovering van het Iberische schiereiland door de Moren, maakte Sicilië nog meer tot een wingewest en strategische basis voor de Reconquista en de oorlogen tegen de Turken.

Alfonso II

Hoewel Alfonso II (1416-1458) het eiland gebruikte als uitgangspunt voor de uitbreiding van zijn rijk tot aan Napels werden de twee gebieden na zijn dood weer van elkaar gescheiden en kwam Sicilië gedurende 400 jaar onder bewind van verschillende opeenvolgende onderkoningen. Maar een paar van hen waren Sicilianen (de eerste 50 jaar niet één) en Karel V was de enige Spaanse koning die gedurende die periode het eiland aandeed op weg terug van zijn kruistocht in Tunesië in 1535. Afgezien daarvan gebeurde er weinig van belang gedurende de 16e eeuw, hoewel het gevaar van oprukkende piraten enigszins werd bedwongen door een samenwerking van de Spaanse, Venetiaanse en Vaticaanse vloot tegen de Ottomanen in 1571 in de slag om Lépanto. Doordat de Spaanse machtsbases niet meer aan de Middellandse Zee lagen en de keizerlijke voorkeur eerder uitging naar de Atlantische kust, zakte Sicilië gedurende die periode in. Doordat het eiland nauwe banden had met Spanje, werd het meegetrokken in de aftakeling van dat land in de 17e en 18e eeuw. De aristocratie behield haar macht en privileges terwijl die elders in Europa juist werden weggevaagd en de corruptie tierde welig aan het hof van de onderkoning. Er werd gehandeld in diensten en politieke beschermheren waren aan de orde van de dag. Gedurende deze periode had Sicilië nog wel een parlement, maar dat was voornamelijk van symbolische waarde. De invloed van de kerk was veel groter, hoewel Sicilië nauwelijks was vertegenwoordigd in de hogere bestuurslagen daarvan. De inquisitie speelde daar een belangrijke rol in, beide instituties probeerden trouw af te dwingen aan, en zelfs verering van het Spaanse koningshuis, hoewel de Sicilianen dat over het algemeen gelaten over zich heen lieten komen. Weliswaar waren er nauwelijks serieuze aanzetten tot rebellie gedurende deze periode, behalve een paar losstaande opstandjes van korte duur in Sicilië's grootste steden, Palermo en Messina. Ook waren er nog wel eens protesten tegen de vurige excessen van de inquisitie, maar over het algemeen werd aan de ontevredenheid vormgegeven met struikroverij, waarvoor de Siciliaanse binnenlanden een ideaal decor vormden. De gemengde gevoelens van angst en respect die deze bendes opriepen bij de bevolking waren een voedingsbodem voor het latere opbloeien van de

georganiseerde misdaad. Al lijdend onder de immer toenemende belastingen die werden opgelegd door Spanje om verre religieuze conflicten te bekostigen (vooral de dertigjarige oorlog (1618-1648)) werd de ellende nog verergerd voor de Sicilianen door het uitbreken van de pest en twee vreselijke natuurrampen aan het einde van de 17e eeuw. In 1669 barstte de Etna uit en vaagde een groot gedeelte van het gebied rond Catania weg. De aardbeving van 1693 maakte hele steden (ook in het oosten van het eiland) met de grond gelijk, waarbij ongeveer 5% van de bevolking omkwam.
Deze rampen gaven handwerkslieden wel de gelegenheid de modernste barokstijlen toe te passen bij het herstellen van de schade. Bij het overlijden van Karel II van Spanje in 1700 en de daaropvolgende oorlogen om de Spaanse opvolging, werd het eiland weer ondergeschikt aan andere Europese belangen. Het werd in het verdrag van Utrecht geruild en kwam zo in handen van het Noord-Italiaanse Huis van Savoy, om zeven jaar later geruild te worden voor Sardinië met de Oostenrijkers. Het Oostenrijkse bewind duurde maar vier jaar want een andere monarch, Karel van Bourbon, diende zich aan om de troon van de twee Siciliës op te eisen, hoewel hij na zijn eerste bezoek nooit meer voet op het eiland zette. Karel III (1734-1759) liet een verfrissende wind waaien door het bestuur van het eiland, waarbij hij zich toeschietelijker opstelde ten opzichte van zijn nieuwe onderdanen, door de hen opgelegde belastingen te matigen. Maar toen hij in 1759 de Spaanse koning opvolgde en zijn zoon, Ferdinand IV, de macht kreeg werd het weer van hetzelfde laken een pak. Elke poging tot hervorming van zijn onderkoningen werd gesaboteerd door de reactionaire aristocratie, die samenspande om de effecten van de Verlichting en de Franse revolutie te beperken. In de daaropvolgende Napoleontische oorlogen die heel Europa teisterden, waren Sicilië en Sardinië de enige gebieden in Italië die niet door Napoleon werden veroverd, terwijl het Napolitaanse ancien regime verder werd gestut door Ferdinands (zwager van Marie-Antoinette) beslissing ten strijde te trekken tegen de oprukkende Fransen. De Engelsen die achter de staat van Bourbon stonden steunden hem hierin, dus toen Ferdinand en zijn hof in 1799 gedwongen waren Napels te ontvluchten, kwam het vlaggenschip van de vloot van Nelson ze samen met de Engelse ambassadeur in Napels, Sir William Hamilton en zijn vrouw, ophalen. Nelson werd als beloning voor zijn diensten graaf gemaakt van Bronte, op de westelijke hellingen van de Etna. Vier jaar later kon Ferdinand terugkeren in Napels, maar in 1806 moest hij weer vluchten toen Napoleon de Napoleontische kroon overdroeg aan zijn broer Joseph. Deze keer moest hij langer weg blijven uit Palermo, totdat Napoleon werd verslagen in 1815. Liberalisme werd het uithangbord van verzet tegen de continue belastingeisen van de koning en Ferdinand's autocratische reactie leidde ertoe dat de Engelse commandant William Bentinck ingreep. Nadat hij zichzelf in een positie had gewerkt die zo goed als gelijk stond aan die van gouverneur, haalde Bentinck de koning ertoe over een nieuw parlement in het leven te roepen en een grondwet op te stellen waarmee Sicilië onafhankelijk werd en werd gevrijwaard van feodalisme. Hoewel dit een ingrijpende breuk

met het verleden betekende, hadden de hervormingen weinig effect op de boerenstand en na het vertrek van de Engelsen en Ferdinands terugkeer naar het vasteland, werd de grondwet al gauw weer afgeschaft. Hij ging zichzelf nu Ferdinand I, koning der twee Siciliës noemen en draaide alle eerder doorgevoerde hervormingen terug. In 1820 werd een nieuwe opstand voor onafhankelijkheid neergeslagen met behulp van Oostenrijkse huurlingen. De onderdrukking nam toe na de dood van Ferdinand I in 1825, en het eiland bereikte een nieuw dieptepunt onder Ferdinand II (1830-1859), bijgenaamd Koning Bom door zijn vijf dagen durende bombardement van Messina na omvangrijke opstanden in 1848. Een andere opstand in 1860 deed Garibaldi besluiten de eenwording van Italië op Sicilië in te zetten.

Il *Risorgimento*, de eenwording van Italië

Op 11 mei 1860, vijf weken na de opstand in Palermo, landde Giuseppe Garibaldi in Marsala met duizend volgelingen ('I mille di Garibaldi') om Sicilië te bevrijden van het Huis van Bourbon in naam van het Noord-Italiaanse huis van Savoy. Zijn guerrilla-tactiek werd breed gesteund op het platteland waardoor hij al na vier dagen het leger van 15000 manschappen van de Bourbons versloeg in de slag bij Catalafimi en moeiteloos Palermo in kon nemen. Na een veldslag bij Milazzo in juli kreeg hij heel Sicilië in zijn macht (behalve Messina, dat het nog een jaar uithield) en voor het eerst sinds 1282 was Sicilië vrij van Spaanse overheersing. In oktober werd een volksraadpleging gehouden waarna (met een meerderheid van 99,5%) Sicilië deel ging uitmaken van het nieuwe Italiaanse koninkrijk onder Vittorio-Emmanuele II. In de jaren daarna kwamen veel Sicilianen op dat inzicht terug. Het nieuwe parlementaire systeem, waarin slechts één procent van de bevolking van het eiland vertegenwoordigd was, voerde een weinig voordelige politiek voor de meeste mensen omdat politieke patronage, zoals altijd, het stemgedrag bepaalde. Pogingen tot oppositie en locale opstanden werden genadeloos de kop ingedrukt door het slecht geïnformeerde en verre bewind, wat door de Sicilianen werd beantwoord met hun traditionele *omertà*; een passieve distantie van de tegenpartij.'Ik laat jou je ding doen, als je mij mijn ding laat doen', zie geen kwaad, hoor geen kwaad, spreek geen kwaad. De bevolking wees de nieuwe Turijnse regering (in 1870 verhuisd naar Rome) nog meer af dan dat ze het huis van Bourbon hadden gedaan, hun mediterrane insteek had hen in elk geval nog wel aangesproken. Na de eenwor-

Giuseppe Garibaldi

ding verschoof de macht van de gegoede burgerij naar de *gabellotti*, de tussenpersonen van wie het land gepacht moest worden. Daar ergens ligt de oorsprong van wat later *Cosa nostra*, 'ons ding' zou worden, een schimmige, ongrijpbare criminele organisatie die er weinig moeite mee heeft stemprocedures te manipuleren, terwijl hij zich voordoet als een soort Robin Hood, beschermer van het volk. Aan het einde van de 19e eeuw organiseerde de arbeidersklasse zich beter in de fasci, een soort boerenvakbonden. Toen dit tot geweld leidde en de landeigenaren de Italiaanse premier, Francesco Crispi – een Siciliaan die één van de drijvende krachten achter de Risorgimento was geweest – om hulp vroegen, stuurde hij een vloot met 30000 soldaten om de orde te herstellen. Hij voerde een hard bewind, sloot kranten, censureerde postdiensten en hield verdachten vast zonder proces, maar voerde uiteindelijk vergaande hervormingen door om het land eerlijker te verdelen. Dat werd niet gewaardeerd door de conservatieve Sicilianen, die een diepgewortelde afkeer hebben van bemoeizucht in hun zaken. Hoewel er tegen het einde van de 19e eeuw landbouwcoöperaties werden opgericht, leidde de misère op het platteland tot massa-emigratie. Ondanks hun verbondenheid met het land en hun nauwe familiebanden, besloten in de periode tot 1914 anderhalf miljoen Sicilianen hun geboortegrond vaarwel te zeggen en te vertrekken, voornamelijk naar Noord- en Zuid-Amerika. Veel van hen waren dakloos geworden na de catastrofale aardbeving van 1908, waarbij enorme vloedgolven de kust rond Messina hadden geteisterd, wat rond de 80.000 mensen het leven had gekost. De enorme emigratie was natuurlijk een noodzakelijke vlucht voor wanbeleid, maar het hielp de achterblijvers, wier loon al steeg door de ruimte op de arbeidsmarkt en nu ook nog geld toegezonden kregen van familieleden in het buitenland. Als gevolg van de militaire escapades van Italië in de 20e eeuw zou deze economische opleving echter niet doorzetten.

Oorlog raast over Europa

In 1912 voerde Italië uit kolonisatiedrang oorlog tegen het Ottomaanse rijk in onder andere Libië en kort daarop brak de Eerste Wereldoorlog uit. De combinatie van deze factoren was funest voor de Siciliaanse economie. In 1922 kwam Mussolini na zijn mars op Rome aan de macht en zond prefect Cesare Mori naar Sicilië om de Siciliaanse maffiose anarchie wat in te perken. Omdat hij niet was gebonden aan wetten of regels, kostte het Mori weinig moeite duizenden maffiaverdachten achter slot en grendel te krijgen en van zijn snoeiharde aanpak had de altijd evoluerende maffia even niet terug. Op Sicilië wordt nog wel eens met dubieuze trots beweerd dat dat een unicum in de geschiedenis was.

Uiteindelijk was het enige resultaat dat de maffia werd gedwongen verder ondergronds te gaan. Het verbond dat met de bevolking van het platteland was gesloten om dit te bewerkstelligen, deed alle winsten die waren gemaakt op de heersende klasse in rook opgaan, waardoor alle landbouwhervormingen werden tenietgedaan. In de jaren dertig plaatsten Mussolini's Afrikaanse belangstelling en streven naar agrarische zelfvoorzienigheid Sicilië in de belangstelling van fascistisch Italië

en ging door voor 'het geografische centrum van het rijk'. Aan 'de strijd voor graan' werd veel publiciteit gegeven, waardoor de graanproductie enorm steeg, maar dat ging ten koste van de andere landbouwproducten die Sicilië nodig had, wat al snel leidde tot de uitputting van de grond en erosie. Hoe populair Mussolini op het eiland was, blijkt het best uit zijn bevel in 1941 dat alle in Sicilië geboren ambtenaren moesten worden overgeplaatst naar het vasteland vanwege hun waarschijnlijke ontrouw. In de Tweede Wereldoorlog was Sicilië het eerste stuk van Europa dat door de geallieerden werd binnengevallen, toen in juli 1943 de Amerikanen landden bij Gela in het zuiden en de Engelsen tussen Pacchino en Pozzallo, wat verder naar het oosten. Dit was het grootste leger dat ooit voet had gezet op Siciliaanse grond, maar de hele operatie duurde langer en ging gepaard met meer moeilijkheden dan verwacht. De Duitsers streefden er voornamelijk naar om de oprukkende troepen te vertragen totdat ze zelf al hun materieel over de Straat van Messina hadden verscheept. Heel het eiland werd stevig gebombardeerd, maar Messina werd het hardst getroffen van heel Italië voordat de stad uiteindelijk op 18 augustus werd ingenomen.

Na de Tweede Wereldoorlog

Na de Tweede Wereldoorlog deden zich op Sicilië de meest ingrijpende veranderingen voor sinds de eenwording van Sicilië. Het eiland verkeerde in staat van hongersnood en anarchie. Criminaliteit stak weer alom de kop op en achter de schermen hernam de maffia haar positie van scheidsrechter en makelaar in macht, nu in samenwerking met de landeigenaren tegenover de wanhopige boerenbevolking, die op grote schaal land had bezet. Onafhankelijkheid werd een belangrijk speerpunt voor opstandelingen van allerlei pluimage die dachten dat Sicilië beter de problemen zou kunnen oplossen als de banden met het vasteland verbroken zouden worden. Er werd een separatistisch leger gevormd dat werd gefinancierd door de gegoede burgerij, het was echter zo slecht georganiseerd dat het geen enkele invloed had. Om enigszins tegemoet te komen aan deze onafhankelijkheidsdrang, kreeg het eiland in 1946 regionale onafhankelijkheid, met een eigen parlement en president. In het zelfde jaar werd de republiek Italië gesticht. De gedeeltelijke onafhankelijkheid kon de interne verdeeldheid niet verhelpen en de maffia en de oude gegoede burgerij bestreden opkomend communisme met harde hand. In de jaren vijftig werd door veel Sicilianen de Christen Democratische Partij gezien als de beste voorvechter van hun belangen, maar de partij was zo nauw verweven met zakelijke belangen van met name de landeigenaren, dat doorslaggevende hervormingen niet van de grond kwamen. Alle ondernemingsdrang werd gekanaliseerd door partijkantoren en met gunsten werd ruimschoots gemarchandeerd. Corruptie of *Clientelismo* ontwikkelde zich nadrukkelijker dan ooit tevoren, om het bestaan van mensen op alle niveaus op het zakelijke vlak tot op de dag van vandaag te bepalen. Het systeem van gunsten was zo duidelijk aanwezig in de trage bureaucratie dat zelfs de meest eenvoudige hervormingen erg moeilijk bleken door te voeren. Begin jaren zeventig

werd een wet aangenomen met het doel de bureaucratie te moderniseren, maar hoewel er wat vooruitgang werd geboekt, is het fundament van het probleem nog altijd ongewijzigd. Civiele diensten worden eerder als regel dan als uitzondering aangewend ten behoeve van persoonlijke verrijking en het creëren van een machtsbasis. Eén van de weinige sectoren die erin slaagde vrij te blijven van bureaucratische bemoeizucht was de bouw, misschien wel Siciliës belangrijkste industrie. De enorme groei in deze sector was onlosmakelijk verbonden met de betrokkenheid van de maffia bij de stadsplanning, wat de oorzaak was van een drastische verstedelijking op het hele eiland. Ook op het platteland werd weinig aandacht geschonken aan bouwvoorschriften, wat pijnlijk aan het licht kwam bij de niet spectaculair zware aardbeving van 1968, waardoor in het westen van het eiland 50.000 mensen dakloos werden (zie Val di Belice). Ook de industrie heeft geleden onder wanbeleid en heeft nooit aan de verwachtingen kunnen voldoen die waren gewekt toen in de jaren vijftig tussen Ragusa en Gela olie werd ontdekt. De landbouw kampt nog steeds met een gebrek aan middelen en aandacht, waardoor niet de resultaten worden geboekt die mogelijk zouden moeten zijn, zoals is gebleken na de drooglegging van de vlakte van Catania en de omvangrijke kweek van citrusfruit in het noorden. Dat waren projecten die tot wasdom kwamen door aanzienlijke subsidies van de *Cassa del Mezzogiorno* en de Europese Unie. Ondanks deze hulp van buitenaf zullen de Sicilianen altijd blijven volhouden dat ze zijn buitengesloten van Italië's economische bloei, het verschil in welvaart tussen de regio van Milaan en Turijn en het zuiden is dan ook nog steeds erg groot. Aan de andere kant zien de noordelingen het zuiden vaak als een stukje derde wereld en een onterecht zware financiële ballast, als gevolg van de door corruptie en incompetentie mislukte landbouwhervormingen en industriële ontwikkeling. Weinig Sicilianen zullen dat ontkennen, maar toch moet dat als een direct gevolg worden gezien van het misbruik van het eiland door de gehele geschiedenis heen, wat de cultuur en de mentaliteit van de Sicilianen heeft gevormd en hen wat sceptisch heeft gemaakt ten opzichte van georganiseerde beschaving gevat in overheid en wetgeving. Toch wordt er traag maar gestaag wel degelijk vooruitgang geboekt. De mensen hebben meer te besteden, echte armoede bestaat niet meer en men is zich er bewust van geworden dat er meer voor nodig is dan moralistische speeches om grip te krijgen op de georganiseerde misdaad. Na de moorden op Falcone en Borsellino in 1992, werd het hoofd van de Politie in Palermo ontslagen en werd een leger van 7000 militairen naar het eiland gestuurd om de gevangenissen te bewaken en de dorpen die bekend stonden als maffiaholen te doorzoeken. Dat de houding van het publiek ten opzichte van *maffiositeit* veranderd is, is grotendeels te danken aan ingrijpende hervorming van het onderwijs, dat dikwijls was geïnfiltreerd met maffiadenken. In de jaren 90 werd een uitgebreide antimaffiacampagne gevoerd op Siciliaanse middelbare scholen om het percentage van ongediplomeerde afhakers, dat in bepaalde streken nog zo rond de 40% lag, ingrijpend naar beneden bij te stellen en kinderen van de weg naar corruptie, misdaad en maffia af te houden. Maar ondanks

dit soort oppervlakkige verbeteringen, spelen de traditionele Zuid-Italiaanse problemen nog steeds. Werkloosheid onder jongeren ligt nog steeds rond de 42,9% en de mogelijkheden tot emigratie zijn drastisch afgenomen, hoewel tussen 1951 en 1971 nog ongeveer een miljoen mensen weg wisten te komen, waaronder de bovenlaag van de Siciliaanse schrijvers en kunstenaars. In de loop van de jaren negentig werd ook immigratie een probleem. Met name op de eilanden Lampedusa en Pantelleria komen nog steeds regelmatig bootladingen Noord-Afrikaanse, economische vluchtelingen aan. De opvang van deze mensen is een omvangrijke, maar weinig winstgevende industrie geworden, de meeste van hen worden zo snel mogelijk weer teruggestuurd naar het land van herkomst. Silvio Berlusconi heeft in zijn drie termijnen als minister-president strenge anti-immigratiewetten doorgevoerd en is ondanks het feit dat hij een Milanees is, voornamelijk verkozen door het electoraat in Zuid-Italië. Het valt niet uit te sluiten dat zijn grootse plannen voor een enorme brug die het eiland over de Straat van Messina zal moeten gaan verbinden met het vasteland (zie bladzijde 184) de traditioneel nauw met de bouwwereld verweven maffia bovenmatig aanspreken.

Tijdlijn

Voor Christus

*35000	Eerste paleolithische sporen van bewoning
*2500-800	Bewoning door Sikaniërs
*+/- 1250	Komst van Siculiërs, Ausoni en Morgeti
*+/- 860	Feniciërs stichten handelskantoren aan de westkust (bijvoorbeeld Mozia, Trapani en Palermo)
*735	Eerste Griekse kolonie bij Naxos
*480	In de slag bij Himera (nu Campo Felice di Roccela bij Palermo) verslaan de Grieken de Carthagers, op dezelfde dag maken ze korte metten met de Perzen bij Salamis
*415	Op hun 'Siciliaanse expeditie' lijden de Atheners een vernietigende nederlaag bij Syracuse
*408	Selinunte en Agrigento worden geplunderd door de Carthagers
*405	Dionysios van Syracuse dringt de Carthagers terug en maakt met harde hand de stad voor lange tijd de machtigste van het eiland.
*264-241	In de eerste Punische oorlog worden de Carthagers verdreven
*241	Afgezien van Syracuse wordt heel Sicilië een Romeinse provincie, wat zo'n 700 jaar zal duren
*212	De Romeinen veroveren Syracuse en vermoorden Archimedes
*135	Eerste slavenopstand onder leiding van Eunus in de 'graanschuur' rond de Etna
*102-99	Tweede slavenopstand

*70	De praetor Verres wordt door Cicero aangeklaagd wegens kunstroof
*42	Sicilië wordt bezet door de Romeinse soldaat Pompeus de jongere
Na Christus	
*44	Marcianus, een volgeling van Petrus, sticht in Syracuse de eerste christelijke gemeenschap van het avondland
*468-535	Sicilië onder heerschappij van de Vandalen en Oost-Goten
*535-827	Sicilië is Byzantijns
*827	Begin Arabische invasie
*948	Onder de Kalbiten wordt Sicilië een emiraat dat onder het Fatimidische Caïro valt
*1072	Palermo wordt door de Noormannen veroverd en tot hoofdstad gemaakt
*1130	Sicilië wordt een koninkrijk onder Ruggero II
*1186	Constanza van Sicilië trouwt de latere Staufische keizer Hendrik VI
*1194	Hendrik VI verovert het eiland
*1212-1250	De Staufische keizer Guglielmo II beschouwt Palermo als de hoofdstad van zijn rijk
*1268	Na de terechtstelling van Konradin valt Sicilië ten deel aan Karel van Anjou
*1282	Siciliaanse Vesper: de Anjou's worden met harde hand uit Sicilië verdreven en de macht op het eiland komt in handen van het Spaanse huis van Aragon
*1434	Universiteit in Catania
*1487	Op Spaans Sicilië wordt de inquisitie weer ingevoerd
*1492	Verdrijving van de Joden
*1535	Karel V verovert vanuit Palermo Tunis
*1669	Zwaarste uitbarsting ooit van de Etna verwoest Catania
*1693	Aardbeving in het zuid-oosten van het eiland vaagt 5% van de bevolking weg
*1713	Sicilië wordt Savoyisch
*1720	Sicilië wordt Oostenrijks
*1735	Onder Karel III van Bourbon gaat Sicilië deel uitmaken van het 'koninkrijk der twee Siciliës', waarvan Napels de hoofdstad wordt
*1787	Goethe gaat op reis naarr Sicilië
*1816	De Bourbons drukken Siciliaanse opstand de kop in
*1860	Garibaldi landt met zijn duizend roodhemden bij Marsala en verdrijft de Bourbons
*1861	Sicilië wordt deel van het koninkrijk Italië
*1890	Pietro Mascagni schrijft op basis van het boek van Giovanni Verga de opera Cavalleria Rusticana

*1893	Opstanden van de Zwavel- en landarbeiders (fasci) worden bloedig neergeslagen
*1908	Aardbeving met vloedgolven eist ruim 60.000 slachtoffers in Messina
*1913	In één jaar tijd emigreren 140.000 Sicilianen
*1926	Mussolini zendt de anti-maffiaprefect Cesare Mori naar Sicilië
*1934	Luigi Pirandello krijgt de Nobelprijs voor literatuur
*1943	Met behulp van Lucky Luciano landen de geallieerden op Sicilië
*1947	Sicilië krijgt de speciale status van autonome regio
*1950	De onafhankelijkheidsstrijder en bandiet Salvatore Giuliano wordt doodgeschoten
*1959	De lyricus Salvatore Quasimodo uit Modica krijgt de Nobelprijs voor literatuur
*1968	Aardbeving in Belicedal
*1972	De eerste gastarbeiders keren terug uit Duitsland
*1986	Het *Maxiprocesso* in Palermo tegen de maffia eindigt zonder duidelijke resultaten
*1992	Giovanni Falcone en Paolo Borsellino worden opgeblazen door de maffia
*1993	'Baas der bazen' Toto Riina uit Corleone wordt gearresteerd in Palermo
*1997	Palermo's anti-maffiaburgemeester Leoluca Orlando komt in functie en het Teatro Massimo wordt plechtig heropend
*1998	Het plan voor een brug over de Straat van Messina wordt goedgekeurd
*2000	Cassatieberoep van het openbaar ministerie in Palermo tegen het vonnis in het proces tegen Giulio Andreotti, die zevenmaal minister-president was, in 1995 als maffioso werd aangeklaagd en in 1999 werd vrijgesproken. In december belegt de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Kofi Annan, een internationale conferentie in Palermo ter bestrijding van de georganiseerde misdaad
*2001	De centrum-linkse coalitie maakt plaats voor een rechtse regering onder de mediamagnaat Silvio Berlusconi. Sicilië stemt zoals gebruikelijk conservatief
*2006	Arrestatie 'baas der bazen' Bernardo Provenzano in bescheiden hut net buiten Corleone, nadat hij 43 jaar op de vlucht is geweest
*2007	Arrestatie van de meest waarschijnlijke nieuwe *capo di tutti capi*, Salvatore Lo Piccolo

'HUN DING', MAFFIA

Cosa Nostra

Weinig mensen zullen Sicilië niet direct associëren met de georganiseerde misdaad. Aangezien de maffia, of *Cosa nostra* ('ons ding') zoals het door de *mafiosi* zelf wordt genoemd, een soort overlevingssysteem is, verkeert het in een continue staat van evolutie en is het altijd moeilijk een beeld van het fenomeen te vormen dat volledig recht doet aan de werkelijkheid. Het woord maffia komt waarschijnlijk van het Arabische *mu áfah*, wat 'bescherming' betekent. In 1889 maakte de vooraanstaande professor in de 'demopsychologie' Giuseppe Pitrè, een reis door de streek rond Palermo en definieerde het cultuurverschijnsel als volgt: '*Maffia is geen sekte of genootschap en heeft geen regels of statuten. Een maffioso is geen dief of crimineel… Maffia is het bewustzijn dat iemand van zichzelf heeft, een opgeblazen idee van zijn individuele kracht en macht. De maffioso is iemand die altijd respect wil geven en ontvangen. Als hem iets wordt aangedaan, zal hij zich nooit tot de autoriteiten wenden om een beroep te doen op de wet.*' Inmiddels is deze omschrijving misschien enigszins achterhaald, maar in de ogen van veel maffiosi zal hij nog onverkort gelden. Al sinds de oudheid was Sicilië feodaal georganiseerd en in de late oudheid en de vroege Middeleeuwen was het er erg onveilig. De machthebbers kregen het land maar niet vrij van criminaliteit omdat ze niet konden beschikken over middelen om de orde te bewaren; de lokale bevolking slaagde daar zelf beter in. De kwetsbare plattelandsbevolking zag zich genoodzaakt zich onder bescherming te stellen van bepaalde groeperingen, waardoor vrije boeren een soort horigen werden. Feodalisme is gebaseerd op grondbezit en bleef op Sicilië tot ver in de twintigste eeuw verreweg de belangrijkste economische machtsfactor. Eeuwenlang veranderde er weinig aan de leefomstandigheden op het eiland. Rond 1800 hadden de baronnen nog altijd grote stukken land in leen die ze gebruikten voor extensieve landbouw, maar op 4 augustus 1812 werd door het Siciliaanse parlement een wet aangenomen die een einde moest maken aan dat systeem, omdat de overheid ervan uitging dat de armen er beter van zouden worden als de baronnen macht, prestige, privileges en grond zouden inleveren; in de praktijk veranderde er weinig. De landadel werd bourgeoisie en de baronnen werden voortaan *galantuomini* genoemd; maar er werd geen land onteigend, integendeel: de *galantuomini*, die voorheen de grond 'huurden' van de koning, werden nu de werkelijke eigenaar ervan. Ze hadden alleen weinig ervaring met rechtspreken, waar struikrovers en bandieten dankbaar van profiteerden. Ze stalen bij voorkeur van de rijken en deelden de buit geregeld met de armen, waarmee ze met zorg een Robin Hood-achtig imago creëerden. De georganiseerde misdaad bloeide het eerst op in de citrusboomgaarden rond Palermo. Aan het begin van de 19e eeuw werden die meestal gerund door *Gabellotti*, rentmeesters die het land pachtten. Tussen bandieten, overheid, *gabellotti* en landeigenaren ontstond een machtsbalans in ongeschreven regels, die de bandieten toestond als ordebewaker op te treden in ruil voor juridische bescherming. Het gebruik van intimidatie en geweld bij het behartigen van eigen belangen, het 'overleven', de *spirito di autogiustizia*, werd een

belangrijk bestanddeel van het Siciliaanse karakter; de sublimatie van macht als hoogste levensdoel. Door de medeplichtigheid van velen, het diepgewortelde wantrouwen tegenover de staat en de angst voor represailles, getuigde niemand tegen de maffia en durfde slechts een enkeling tegen de bendes in het geweer te treden; *omertá* was geboren.

Omertá

Botsing van culturen

Na de eenwording van Italië behandelde de regering heel Sicilië vanaf het begin af aan als een opstandige provincie. De noorderlingen begrepen niets van de Siciliaanse samenleving en traden keihard op tegen iedereen die ook maar enigszins een bedreiging zou kunnen vormen voor de staat. Aanhangers van de oude koning, bandieten, republikeinen, dienstweigeraars, protesterende boeren... allemaal werden ze zo hardhandig aangepakt, dat de hele wereld er schande van sprak. De misdaad nam daardoor niet af, integendeel; wie zich toch al vogelvrij voelde, had weinig te verliezen en kreeg een nog grotere afkeer van de overheid. Al snel beschouwden de Sicilianen de troepen als een bezettingsmacht en werden de maffia, maar ook het socialisme, methoden van verzet tegen deze overheersing. Toen het de socialisten in 1882 lukte het kiesrecht te moderniseren, had de maffia de meest belangrijke sectoren in de samenleving al volledig geïnfiltreerd. Invloedrijke maffiosi gebruikten hun stemrecht om kandidaten te steunen die, in ruil daarvoor commerciële en financiële gunsten en justitiële bescherming verleenden en de bevolking werd door deze *mafiosi* gedwongen op dezelfde kandidaten te stemmen. De uitbreiding van het kiesrecht leidde tot een bloeiende electorale handel en ontkrachting van de democratie. Dit systeem van wederzijdse afhankelijkheid en gunsten, wordt *clientelismo* genoemd en vormt een belangrijk stukje fundament van *mafiositá*. De maffia eiste voor deze 'gunsten' een op een percentage gebaseerd beschermgeld, *pizzo*; een soort belasting. Als die niet werd betaald, werd dat nooit vergeten en uiteindelijk altijd vergolden met brandstichting, vernieling, ontvoering of moord, waarbij niet alleen het directe slachtoffer, maar heel zijn familie als doelwit gold. Uiteraard werkte het niet in het nadeel van de 'organisatie' dat veel mensen dachten dat ze niet daadwerkelijk bestond en ervan waren overtuigd dat het om weinig meer dan een paranoïde hersenschim ging. In de Italiaanse publieke opinie wortelde echter langzaam maar zeker de idee dat praktisch alle Sicilianen crimineel waren, of in ieder geval met de maffia samenwerkten zonder ertegen te protesteren. Er werd geredeneerd dat dat niet alleen uit angst voortkwam, maar dat het voornamelijk een logisch gevolg was van de Siciliaanse volksaard, waarvan primitieve trots een belangrijk ingrediënt is. Daardoor werd die trots juist gekrenkt, wat de tegenstellingen nog accentueerde. De Eerste Wereldoorlog deed

de armoede van de gewone man nog toenemen en de maffia werd versterkt door de vele dienstweigeraars, die om aan vervolging te ontsnappen onderdoken in de illegaliteit, waar ze met open armen werden ontvangen. Aanvankelijk veranderde ook begin jaren twintig met de opkomst van het fascisme weinig, en hielden de *mafiose cosche*, schimmige vrijmetselaarsloges en het ruim verbreide nepotisme de machtsbalans in stand. Toen het na de mars naar Rome in 1922 duidelijk werd dat de fascisten het voor het zeggen zouden krijgen, sloten de *galantuomini* direct een alliantie met de politieke beweging. Mussolini zag de maffia als een directe concurrent op het vlak van sociale controle en zond de 'IJzeren prefect' Cesare Mori naar het eiland, die hele dorpen belegerde en duizenden mensen zonder proces achter de tralies deed belanden, waaronder ook veel redelijk onschuldige politieke tegenstanders. Hoewel zijn methodes meestal geen schoonheidsprijs verdienden, herinneren de Sicilianen zich over het algemeen de tijd onder Mori als de enige periode uit de geschiedenis dat er adequaat tegenstand werd geboden aan de maffia.

De nieuwe wereld

Veel *mafiosi* vluchtten naar de Verenigde Staten, waar ze dankzij de drooglegging gemakkelijk een nieuwe criminele carrière konden opbouwen, waar al vlug een Italiaans-Amerikaanse maffia uit ontstond. Toen 'De IJzeren prefect' Sicilië verliet, heerste er tot aan de invasie in 1943 een ongekende rust op Sicilië. De maffia leed nog steeds onder de fascistische dictatuur, keek reikhalzend uit naar de komst van de Amerikanen en de *mafiosi* waren graag bereid samen te werken met de Amerikanen. Lucky Luciano werd in New York uit de gevangenis gehaald om voor zijn Siciliaanse 'vrienden' de invasie van het eiland wat soepeler te laten verlopen (zie bladzijde 160). De Engels-Amerikaanse operatie Husky, die begon in de nacht van 9 op 10 juli 1943 tussen Gela en Licata aan de zuidkust, verliep dan ook gesmeerd. Het meeste verzet ondervonden de geallieerde troepen aan de oostkant van het eiland, waar de Duitsers hun opmars traineerden om hun materieel over de Straat van Messina op het vasteland te krijgen, maar binnen zes weken was heel Sicilië bevrijd. De maffiabazen Don Calogero Vizzini uit Villalba en Giuseppe Genco Russo uit Mussomeli, werden intensief betrokken bij het verloop van de operatie en werden later als dank zelfs tot burgemeester van hun stad benoemd. De maffia wist in deze periode weer in alle openbare diensten en bestuursorganen te infiltreren van waaruit ze met behulp van de geallieerde militaire autoriteiten, grote invloed verwierf op de internationale handel. Na 1943 heerste er aanvankelijk grote onrust op Sicilië; er was een nijpend tekort aan voedsel en andere primaire levensbehoeften en de onvermijdelijke volkswoede leidde tot rebellie en seperatisten trachtten het dreigende 'rode gevaar' te bedwingen. Zo schijnt de bandiet Salvatore Giuliano uit Montelepre (zie bladzijde 114) in een brief aan de Amerikaanse president Truman te hebben aangeboden Sicilië aan te sluiten bij de Verenigde Staten. Op 15 mei 1946 bereikten de strijdende partijen een akkoord over de status van Sicilië. Voortaan zou het een autonome regio zijn, een gebied met een grote mate van zelfbestuur. De landeigenaren, met in hun kielzog

de *mafiosi*, vonden onderdak bij de grootste politieke partij van Italië: de *Democrazia Cristiana* (Christendemocraten, afgekort DC) en de speerpunt van die partij was de blokkade van het rode gevaar. In de jaren 50 werd de maffia beloond voor de bewezen diensten; *Mafiosi* kregen belangrijke posities in het regionale bestuur en in allerlei overheidsorganen, ook in de instellingen die juist tot taak hadden de maffia te bestrijden, waardoor ze de controle kregen over de aanbestedingen van openbare werken, over de toewijzing van vergunningen, de bouwsector en de landbouw. De hervorming van het platteland waarbij braakliggende grond van grootgrondbezitters onteigend zou moeten worden en herverdeeld onder de boerenbevolking, kwam daardoor op Sicilië nauwelijks van de grond. De *Cassa per il Mezzogiorno* werd in het leven geroepen ter verbetering van de infrastructuur en de algehele economie van het zuiden, maar de maffia had er belang bij de bevolking arm, onderontwikkeld en afhankelijk te houden, dus stroomde de gemiddeld 4,5 miljard lire die jaarlijks in het zuiden werd gepompt rechtstreeks in de zakken van *mafiosi*, waardoor met subsidies het *clientelismo* juist werd gevoed. In de jaren 50 groeide de maffia uit tot een multinational in legale en illegale handel en nijverheid met als belangrijkste sectoren de drugssmokkel, bouw- en grondspeculatie. Door de handel in verdovende middelen kwamen met name in Palermo nieuwe, jongere families op, die flamboyanter, maar ook minder uitgekookt waren. Eerder bruut geweld dan subtiele afhankelijkheidsmechanismen gingen de 'bedrijfscultuur' tekenen. Het waren de jaren van de grote bouwexplosie; sierlijke liberty-paleisjes werden genadeloos met de grond gelijk gemaakt en vervangen door betonnen woonkazernes. Met het oude centrum, zwaar beschadigd door de bombardementen in de Tweede Wereldoorlog, hield de *mafiose* burgemeester van Palermo, Ciancimino, zich niet bezig. Met de opkomst van de nieuwe maffia, veranderde ook de relatie tussen maffia en politiek; de oude bazen zagen de politici nog als hun machtige beschermheren; de nieuwe gingen zelf in de politiek. In 1966 werd de kapperszoon uit Corleone door een antimaffiacommissie gedwongen af te treden, maar bij de gemeenteraadsvergadering van 1970 werd hij alsnog tot burgemeester verkozen. In 1984 werd hij gearresteerd, na onderzoek van Giovanni Falcone en onthullingen van *pentito* (spijtoptant) Tomasso Buscetta, op beschuldiging van betrokkenheid bij misdrijven, lidmaatschap van een criminele organisatie en het doorsluizen van kapitaal naar het buitenland. In november 2002 overleed hij op 78-jarige leeftijd in zijn huis in Rome waar hij zijn huisarrest moest uitzitten.

Eerste maffiaoorlog

Tussen de verschillende clans van Cosa Nostra golden van oudsher afspraken over de verdeling van territorium en de verschillende takken van bedrijvigheid. De internationale drugshandel was echter een nieuw terrein waarop iedereen wel wilde opereren. Dat leidde tot conflicten. Toen maffiabaas Salvatore Greco niet kwam opdagen voor een gesprek met Salvatore La Barbera over de verdwijning van een grote hoeveelheid heroïne, voelden de La Barbera's zich in hun kruis getast en vermoordden in 1962 de man uit de Greco-clan die ze verantwoordelijk achtten.

Dat was het begin van een lange kettingreactie van geweld, die het evenwicht tussen de maffiafamilies ernstig verstoorde. Boss Angelo La Barbera verving de klassieke L*upara* (afgezaagd dubbelloops geweer) voor een machinegeweer en springstof om de vijanden van zijn 'familie' uit de weg te ruimen. Omdat de oude maffialeiding, de C*upola* of C*ommissione*, niet meer bestond, werd een tijdelijke C*upola* opgericht bestaande uit Stefano Bontade, Salvatore Riina (luitenant van maffiabaas Luciano Liggio uit Corleone) en Gaetano Badalamenti. Zij besloten tot de eliminatie van Michele Cavataio, die voor het uitbreken van de maffiaoorlog verantwoordelijk werd gehouden. Op 10 december 1969 werden hij en alle andere aanwezigen in het kantoor van zijn bouwbedrijf in de Viale Lazio in Palermo vermoord. Door de aanslag in de Viale Lazio nam de macht van de familie Liggio toe, maar toen Liggio, Bontade en Badalamenti niet lang daarna werden gearresteerd, kwam de macht praktisch helemaal in handen van Totò 'De Korte' Riina.

Corleone

Het was de maffia van Corleone die als sterkste uit de eerste maffia-oorlog en de daaropvolgende crisis kwam. Op dat moment, in 1969, moeten de Corleonesi hebben besloten dat zij kostte wat kost alleenheerser over de Siciliaanse onderwereld zouden worden. Hun leider, Luciano Liggio, was wegens gebrek aan bewijs weer vrijgelaten maar was in mei 1971 betrokken bij de moord op de procureur van Palermo en sindsdien voortvluchtig. Hij werd in 1974 in Milaan gearresteerd en belandde in de gevangenis, waar hij in 1993 overleed. De tijdelijke leiding van Cosa Nostra was daardoor feitelijk in handen van de trouwe luitenant van Liggio, Totò Riina. De strategie van de Corleonesi was zeer onorthodox en onvoorspelbaar, zelfs in maffiakringen, maar daardoor zeer doeltreffend. Ze beschadigden het imago en verzwakten de positie van hun tegenstanders door zich helemaal niets van hen aan te trekken en hun beschermelingen te vermoorden. Ze ontvoerden mensen en pleegden aanslagen op iedereen die een bedreiging voor hen kon zijn, of dat nou criminelen, journalisten of overheidsdienaren waren. Veel *maffiosi* speelden op zeker en liepen over naar de C*orleonesi*, die steeds machtiger werden. Toen in 1975 de c*upola* werd hersteld, hadden de Corleonesi en hun medestanders daarin een belangrijke stem. Hoewel de macht van de Corleonesi in de *cupola* groot was, hadden ze nog niet de fel begeerde absolute macht en zetten ze hun moordpartijen ongeremd voort.

Ondernemingsdrang

C*osa* N*ostra* werd in die tijd met afstand de belangrijkste speler op het gebied van de internationale heroïnehandel. De enorme hoeveelheden liquide middelen die daarmee gegenereerd werden, brachten de noodzaak van contacten in de financiële wereld en met hooggeplaatste politici met zich mee. Het besmette geld moest natuurlijk in een *lavatrice* worden witgewassen. Er ontstond een klasse van ondernemers die zich op het randje van de illegaliteit toelegde op het investeren van crimineel geld. De belangrijkste sector voor die activiteiten was traditiegetrouw nog

altijd de bouw en de aanleg van infrastructurele werken. De verovering van de Corleonesi van de macht over Cosa Nostra bereikte haar hoogtepunt tussen 1981 en 1982. In die twee jaar vermoordden zij drie bazen van rivaliserende maffiafamilies: Stefano Bontade en Totuccio Inzerillo uit Palermo en Alfio Ferlito uit Catania. Alle drie kwamen ze om het leven door kogels uit dezelfde kalasjnikov waarmee later ook generaal Alberto della Chiesa, de prefect van Palermo, zou worden vermoord. Totò Riina werd daardoor de machtigste man van Cosa Nostra.

De antimaffia-pool

In de periode dat de *Corleonesi* de machtigste misdadigers van Sicilië werden, ontstond ook een slagvaardige antimaffia-pool die de maxi-processen van de jaren '80 mogelijk maakte. De bekendste rechters uit die pool waren Giovanni Falcone en Paolo Borselino. De beide magistraten waren opgegroeid in de maffiacultuur van het centrum van Palermo, waardoor ze de 'bedrijfscultuur' van de organisatie feilloos aanvoelden. In januari 1983 werd Gian Giacomo Ciaccio Montalto geëxecuteerd, die lid was van het Openbaar Ministerie van Trapani en belangrijk maffiabestrijder en in juni kapitein Maria D'Aleo, commandant van de carabinieri in Monreale. De magistratuur reageerde snel. Een paar dagen na de dood van D'Aleo vaardigde Falcone een arrestatiebevel uit voor de maffiabazen die werden beschouwd als de opdrachtgevers van het merendeel van de maffiamoorden sinds 1978: Totò Riina, Bernardo Provenzano, Michele en Salvatore Greco, Nitto Santapaola en Pietro Vernengo. De arrestatiebevelen werden ondertekend door rechter Rocco Chinnici, hoofdaanklager van Palermo. Op 29 juli 1983 ontplofte in de straat waar de magistraat woonde een krachtige bom die behalve hemzelf ook twee carabinieri uit zijn escorte doodde en de portier van het appartementencomplex. De opdracht om Chinnici te vermoorden, kwam ongetwijfeld van de Palermitaanse maffiabazen Michele en Salvatore Greco die de 'paus' en de 'senator' werden genoemd. Voor deze heerschappen was Chinnici een grote bedreiging omdat hij niet alleen een eind wilde maken aan de goede verstandhouding tussen overheid en maffia, maar ook al hun bezittingen wilde confisqueren. Als opvolger werd rechter Antonino Caponnetto benoemd, die meteen de *Anti-maffiapool* in het leven riep, een onderzoeksteam dat veel effectiever kon werken dan de individuele onderzoeksrechters hadden gekund. De resultaten bleven niet uit. In het najaar werden honderden arrestaties verricht waaronder die van vooraanstaande figuren als Vito Ciancimino (ex-burgemeester van Palermo) en de neven Nino en Ignazio Salvo. Zij waren het brein achter tal van illegale activiteiten in de politiek en de zakenwereld en werkten daarbij intensief samen met de maffia. Het bedrijf van de twee neven, mannen van eer uit de Salemi-familie en goede bekenden van de Christendemocratische leider Salvo Lima, was bijvoorbeeld belast met het innen van de belastingen in de regio tegen een wel heel ruime commissie van maar liefst 6,72% (terwijl 2,5% gebruikelijk was). Alleen dat leverde al tientallen miljoenen euro per jaar op.

Maxi-proces

Het eerste maxi-proces vond plaats tussen februari 1986 en december 1987. Intussen was binnen de magistratuur een hoop verzet ontstaan tegen de rechters van de Pool en hun stevige aanpak. Ze werden beschuldigd van willekeur en geldingsdrang. Meteen na het proces vertrok Caponnetto naar Florence en hoewel hij zelf Falcone als zijn opvolger had aangewezen, benoemde het bestuur van de magistratuur Antonino Meli op basis van het criterium van anciënniteit. Dat was een grote tegenslag voor de *pool* want nu kregen de conservatieve oude rechters het binnen de magistratuur weer voor het zeggen. In 1988 werd de *pool* opgeheven en de onderzoeken die het gevolg waren van het maxiproces werden over twaalf teams verdeeld. Natuurlijk protesteerden de rechters van de *pool* hevig. De meeste indruk maakte Borselino met een interview dat werd gepubliceerd in La Republica en l'Unità waarin hij voor de ernstige gevolgen van die beslissing waarschuwde. De heftige reacties die daarop volgden dwongen het bestuur van de magistratuur zich er mee te bemoeien. Zeven van de elf leden van de anti-maffiacommissie in dit bestuur steunden Antonio Meli en de ontbinding van de Pool. Deze episode is daarom de geschiedenis ingegaan als de wedstrijd van 7-4. Giovanni Falcone bood vervolgens zijn ontslag aan. Om niet de indruk te wekken dat de rechterlijke macht de maffia weer vrij spel wilde geven, volgde de benoeming van twee zeer gewaardeerde maffiabestrijders op belangrijke posten. Domenico Sica werd hoge commissaris voor de strijd tegen de maffia en Arnoldo La Barbera hoofd van de politie in Palermo. In de weken daarop pleegde de maffia enkele bloedige aanslagen, waarbij ook rechter Antonio Saetta en zijn gehandicapte zoon om het leven kwamen. Deze moorden leidden tot heel veel commotie, vooral door de bizarre details die bekend werden, zoals de 47 mitrailleurschoten en de plaats waar de moord werd gepleegd: precies op de plek waar de provincies Palermo, Agrigento en Caltanisetta samenkomen. In de herfst van 1988 kwam een aantal rechters van het bestuur van de magistratuur, na nieuwe aanvaringen tussen rechter Meli en de rechters van de ex-*pool*, tot het inzicht dat het fout was geweest de ontbinding van de *pool* te steunen. De *pool* werd gerehabiliteerd, wat C*osa* N*ostra* uiteraard ernstig zorgen baarde. Steeds meer criminelen probeerden te ontkomen aan ernstige vervolging en aan de terreur van de Corleonesi en gingen samenwerken met justitie. Deze *pentiti* (spijtoptanten) werden voor justitie het belangrijkste wapen tegen Cosa Nostra. Een maffioso die de omertà (de zwijgplicht) verbreekt, riskeert zijn leven en dat van zijn naasten. In het verleden werden minder belangrijke *pentiti* vaak aan hun lot overgelaten maar sinds het begin van de jaren '90 werd steeds meer geld uitgetrokken voor hun bescherming en financiële steun, waardoor het aantal *pentiti* toenam. Eerst waren er maar een paar *pentiti*, toen tientallen en inmiddels al honderden. Velen van hen praatten over hun relaties met politici, zoals Salvo Lima en Giulio Andreotti en over de relatie tussen maffiabazen en geheime vrijmetselaarsloges, extreem rechtse groeperingen en geheime diensten.

Giovanni Falcone

Cosa Nostra plande al in 1989 een aanslag op degene die in de publieke opinie het symbool van de strijd tegen de maffia was geworden, rechter Falcone, maar de eerste aanslag op zijn leven, in juni 1989 werd verijdeld. De week daarop werd Falcone tot adjunct-procureur van Palermo benoemd, hetgeen tot heftige discussies leidde omdat de rechter niet was benoemd op basis van de regels van anciënniteit en daardoor andere kandidaten, met meer dienstjaren, passeerde. In 1990 kon Falcone, dankzij de getuigenissen van spijtoptant Joe Cuffaru, de banden tussen de Siciliaanse maffiafamilies en de Colombiaanse drugsbaronnen in kaart brengen. Het jaar daarop werd door de Italiaanse regering een flink aantal maatregelen voorgesteld om de strijd tegen de maffia te ondersteunen. De belangrijkste waren de verregaande maatregelen ter bescherming van *pentiti* en de instelling van een nationale anti-maffiapolitie met een superprocureur. Het meest verstrekkend was de overplaatsing van Falcone naar Rome. Daar moest hij gaan voorkomen dat veroordeelde maffiabazen in cassatie werden vrijgesproken, wat toen bepaald geen uitzondering was. Kort daarop stelde Falcone zich kandidaat voor de functie van superprocureur. In die functie zou hij veel meer macht en middelen krijgen om de maffia aan te pakken. *Cosa Nostra* kreeg het hier benauwd van en besloot opnieuw tot een aanslag. Op de middag van 23 mei 1992 werd onder de snelweg van het vliegveld Punta Raisi naar Palermo bij de afslag Capaci door Giovanni Brusca een zware bom tot ontploffing gebracht, op het moment dat Falcone met zijn escorte passeerde. Daarbij kwamen Falcone, zijn echtgenote Francesca Morvillo en drie agenten van de escorte om het leven. Het bloedbad veroorzaakte niet de door Cosa Nostra beoogde paniek. De onderzoeken gingen gewoon door en de collega en vriend van Falcone, Paolo Borselino, stelde zich in plaats van Falcone kandidaat voor de functie van superprocureur. Hij was een even grote bedreiging voor *Cosa Nostra* en de *cosche* besloten ook hem uit de weg te ruimen. Borsellino was zich hier terdegen van bewust en probeerde systematisch alle regelmaat uit zijn leven te bannen om zich ongrijpbaar te maken. Zijn bejaarde moeder kon haar flat echter niet meer uit omdat ze te slecht ter been was, dus was Paolo gedwongen zo af en toe bij haar op bezoek te gaan aan de Via d'Amelio. Dat werd geregistreerd door de maffia en op 20 juli ontplofte met een enorme kracht een auto die bij de ingang van het gebouw geparkeerd stond en vonden Borsellino en zijn vijf bodygards de dood. Meteen daarna werden extra militairen, carabinieri en politiemensen naar Sicilië gestuurd en 105 machtige maffiosi werden vanuit de Ucciardone-gevangenis in Palermo naar geheime en geïsoleerde locaties gebracht om ieder contact met de 'families' onmogelijk te maken. De Italiaanse regering riep op tot een opstand tegen de maffia, maar de eerste dagen na de aanslag richtte de volkswoede zich vooral tegen de overheid, die van laksheid werd beticht. De president, premier en andere hoogwaardigheidsbeklederes die aanwezig waren op de begrafenis van de vijf agenten, werden uitgefloten, beledigd en konden ternauwernood ontsnappen aan de woede van de menigte.

De kus

Voor heel Italië is *il bacio* het meest duidelijk aanwijsbare moment dat de *maffiose* onder- en bovenwereld elkaar in de armen zijn gevallen. Giulio Andreotti had via 'vrienden' (voornamelijk burgemeester Salvo Lima) in Palermo zijn machtsbasis binnen de christendemocratische partij over de jaren aanmerkelijk geconsolideerd en toen de minister-president de hoofdstad van het eiland in september 1987 aandeed voor een soort regionaal congres van zijn partij, schijnt zich een opmerkelijke samenkomst te hebben voorgedaan in het huis van Ignazio Salvo (een succesvol Siciliaans zakenman met maffiabanden en een vooraanstaande christendemocraat) op Piazza Vittorio Veneto 3. Baldassere Di Maggio zou jaren later, in 1993, tegenover rechters verklaren hoe hij zijn directe werkgever van destijds, de *capo di tutti capi* Toto Riina, gekleed in een elegant kostuum, zoals hem was opgedragen, naar het ruime onderkomen van Ignazio Salvo had gebracht, die zelf huisarrest had in verband met het lopende maxi-proces. Dat proces was ook de aanleiding voor deze 'top' tussen de staat en de staat binnen de staat; uit Riina's oogpunt deden de christendemocraten niet genoeg hun best het te saboteren en ze hadden tenslotte het Siciliaans electoraat niet voor niets cadeau gekregen: 'Ik heb ooit iets voor jou gedaan, dus MOET jij nu iets voor mij doen', is het principiële beginsel van alle maffialogica, ook op het hoogste (het 'derde') niveau.

Arrestatiegolf

Na de geruchtmakende moorden op de belangrijkste maffia-bestrijders werd de druk op de overheid meer tegen de maffia te ondernemen groter. Met de onttakeling van het oude politieke regime in deze periode raakten ook de politieke beschermers van de maffia hun macht kwijt en werd de maffia kwetsbaarder. In het najaar van '92 begon een groot offensief tegen de maffia dat resulteerde in 1300 arrestaties. Gevoelige klappen werden uitgedeeld toen in september '92 de op één na belangrijkste man van *Cosa Nostra* werd opgepakt, Giuseppe Madonia, en op 15 januari 1993 de *capo dei tutti capi*, de absolute top van de *cupola* en leider van de Corleonesi-clan: Totò Riina. Aan het eind van het maxi-proces dat volgde op de aanslag op Falcone werden, in 1997, 24 maffiosi tot levenslang veroordeeld en zes anderen tot lange gevangenisstraffen. Bernardo Provenzano behoorde, samen met Totò Riina, oorspronkelijk tot de *cosca* van Luciano Liggio uit Corleone. Hij pleegde zijn eerste moorden in de jaren '60 en zijn entree in de top van *Cosa Nostra* maakte hij aan het eind van de jaren '70 en het begin van de jaren '80. Provenzano en Riina werden de absolute heersers van Cosa Nostra nadat zij alle andere *cosche* met hún mannen hadden geïnfiltreerd en vervolgens al hun tegenstanders met hun kalasjnikovs hadden geëlimineerd. Toen Totò Riina in 1993 werd gearresteerd, nam Provenzano het roer over, maar hield zijn gezicht voor bijna iedereen verborgen. De 'soldaten' van de Corleonesi ontvingen hun bevelen en de familie ontving berichten door middel van *pizzini*, gecodeerde briefjes die

door vertrouwelingen aan geadresseerden werden afgegeven. Op 11 april 2006 werd Provenzano gearresteerd, vlakbij Corleone, niet ver van Palermo (zie bladzijde 167). De politie volgde een pak linnengoed dat uit het huis van zijn vrouw in Corleone werd weggevoerd en kwam zo terecht bij de hut waar Provenzano verbleef. Hij was toen al 43 jaar voortvluchtig. De voorlaatste keer dat de politie bewust contact met hem had was op 9 mei 1963, al hebben ze hem in 1997 nog eens aangehouden zonder zich daar van bewust te zijn. Toen kwam hij, met valse papieren en in een oude Fiat 850 vol met hooi, alsof hij een boer was, in een controle terecht. Hij werd niet meteen herkend en de politie liet hem gaan. In 2007 werd de waarschijnlijke opvolger van Provenzano, Salvatore '*Il Barone*' Lo Piccolo, samen met zijn zoon gearresteerd in Giardinello. Matteo Messina Denaro uit Castelvetrano heeft inmiddels in alle waarschijnlijkheid de positie van capo di tutti capi ingenomen. Bij de documenten die na de arrestatie van Lo Piccolo boven water kwamen, zaten ook deze 'tien geboden voor de M*afioso*'.

1. Je mag je niet bij een van onze 'vrienden' presenteren, zonder door een derde te worden voorgesteld.
2. Je mag niet naar de echtgenotes van andere *maffiosi* kijken.
3. Er worden nooit afspraken met autoriteiten gemaakt.
4. Je mag niet lid zijn van een club of een café bezoeken.
5. Je moet altijd beschikbaar zijn voor Cosa Nostra, zelfs als je vrouw op het punt staat te bevallen.
6. Je moet je altijd aan afspraken houden.
7. Je moet je vrouw met respect behandelen.
8. Als je iets wordt gevraagd, moet je altijd de waarheid spreken.
9. Je moet van het geld van andere personen of families afblijven.
10. De duidelijkste van de 10 geboden is de laatste, en gaat over wie er geen lid van de organisatie mag worden. Het lidmaatschap zul je aan je voorbij moeten zien gaan als je familieleden bij de politie hebt, overspel hebt gepleegd, of je niet fatsoenlijk gedraagt.

KEUKEN

De Siciliaanse keuken wordt nog steeds beïnvloed door alle culturen die door de geschiedenis heen het eiland hebben overspoeld: Grieken, Arabieren, Spanjaarden, Normandiërs. Allemaal hebben ze hun culinaire sporen achtergelaten. Inmiddels zijn de Arabische *panelle* typisch Palermitaans en Normandische stokvis uitgesproken M*essinese*. Het eerste kookboek ter wereld, de 'Gastronomia' werd geschreven door Archestratos van Gela en in de 5e eeuw voor Christus schreef Mithaecus in Syracuse al 'De kunst van het koken'. De hoorn des overvloeds met gouden graanvelden en rijke zeeën die Sicilië zijn kan, heeft de koks uit alle culturen die het eiland aandeden altijd al geïnspireerd tot de meest fantasievolle creaties, die ook vandaag de dag nog overal duidelijk merkbaar zijn ingedaald in de Siciliaanse eet-cultuur.

A*rancini*

Arancini zijn gefrituurde risottoballetjes, in de vorm van een citroen of sinaasappel, vaak gevuld met mozzarella, erwten en *ragù* (gehaktsaus). Ze worden in praktisch elke bar verkocht en zijn ideaal voor als er na een karig ontbijt een trekje opspeelt, maar de lunch nog even op zich zal laten wachten. Ook varianten met een vulling van ham met een bechamel-sausje of spinazie, voor vegetariërs, zijn erg populair.

Arancini al ragù

.

P*anelle*

Het tussendoortje van gefrituurde, geplette kikkererwten, *panelle*, is oorspronkelijk afkomstig van de andere kant van de Middellandse Zee, maar is inmiddels zo Palermitaans als maar zijn kan. Ze kunnen zoals *fish and chips* in Engeland direct uit een krant worden genuttigd, maar ook op een broodje gaan ze heel goed. Soms worden er venkelzaadjes aan het deeg toegevoegd wat een onmiskenbaar Siciliaanse smaaksensatie tot gevolg heeft.

Panelle

P*asta con le sarde*

Misschien het meest bekende Siciliaanse gerecht, is onder meer ontstaan uit Arabische invloeden. De P*asta con le* S*arde* is met saffraan, krenten, venkel, pijnboompitten, amandelen en verse vis, allesomvattend mediterraan. De wortels van het gerecht liggen in Palermo, maar inmiddels is het algemeen Siciliaans cultuurgoed. Het verhaal gaat dat de koks van Euphemius van Messina, kapitein van een Griekse militia, bij de landing

in de haven van Mazara een gerecht klaarmaakten met alle ingrediënten waar ze aan konden komen en er waren saffraan, ansjovis, krenten en pijnboompitten in voorraad. Van de Arabieren leerden de Sicilianen hoe ze pasta moesten maken van de tarwe die groeide op de eeuwen daarvoor door de Romeinen aangelegde uitgestrekte graanvelden rond Palermo en Enna. Ook voor deze wals van culturen geldt: een klassieker wordt nooit zo maar een klassieker.

Pasta alla Norma

Pasta alla Norma staat op heel Sicilië veel op de kaart, maar de wortels van het gerecht liggen in Catania; daar is het een klassieker. De naam komt van de opera Norma van Bellini, omdat het gerecht ter gelegenheid van de première daarvan gecreëerd zou zijn. Hoe het ook zij: de gebakken aubergines, verse tomaten, *ricotta salata* (gezouten *ricotta*) en verse basilicum vormen een combinatie die – ook door emigratie – ook buiten Sicilië nog vaak terugkomt op de menukaart.

Pasta al nero di seppia

Traditioneel wordt met de inkt van pijlstaartinktvissen gekleurde pasta gebruikt voor gerechten met zeevruchten, maar de trendy nouvelle cuisine in Noord-Italië heeft het product inmiddels ook ontdekt. De uitgesproken decoratief ogende pasta '*tre colori*' (drie kleuren) verwijst naar de Italiaanse vlag en naar het rood van Spaanse peper (*peperoncino*), het wit van verse *ricotta* en het groen van verse basilicum, die hard afsteken tegen de diepzwarte *spaghetti* of *linguine*. Hoewel dit recept niet traditioneel Siciliaans is, zijn de ingrediënten overal te verkrijgen en is het recept, net als alle briljante dingen, erg simpel.

Pasta al nero

Pasta con le vongole

'*Vongole*' is op Sicilië een heel ruim begrip waar erg veel verschillende schelpdieren onder kunnen worden verstaan (zaagjes, venusschelpen en zelfs mosselen wisselen elkaar probleemloos af). Met wat citoensap, bladpeterselie en knoflook, vergezeld van een goed glas B*ianco d'Alcamo* (zie bladzijde 140), is de *pasta con le vongole* met name een heerlijk, niet al te zwaar lunchgerecht.

Pasta con le vongole

Couscous alla Trapanese
De Noord-Afrikaanse invloeden op dit populaire, West-Siciliaanse gerecht zijn overduidelijk. De 1 à 2 millimeter grote griesmeelkorrels worden meestal gaargestoomd in vissoep, saffraan, selderij, wortel en ui, waarna ze worden bedekt met alles wat vissers die dag uit de zee hebben weten te halen. Het is niet ongebruikelijk om de couscous grif met de vaak confronterend scherpe rode peper, *peperoncino*, te bestrooien, maar dat is geen regel en hangt sterk af van persoonlijke voorkeur.

Pesce spada alla ghiotta
Dit beroemde gerecht uit Messina bestaat uit zwaardvis gekookt in een saus van ui, tomaat, selderij,peen, aardappelen, kappertjes, en olijven. Hoewel dit gerecht uit de lekbak (*ghiotta*) eigenlijk met de door de Normandiërs ingevoerde stokvis wordt (*stoccafisso*) bereid, gaat de combinatie van geurige Mediterrane smaken ook uitstekend samen met verse zwaardvis (in het voorjaar en aan het begin van de zomer).

Sarde a beccafico
Dit gerecht vindt zijn oorsprong in een vergelijkbaar recept dat werd gebruikt om gevulde vogels te bereiden, *Beccafichi* (grasmussen). Gebakken, gepaneerde sardines, gevuld met ansjovis, pijnboompitten, kaneel, druiven, rozijnen en broodkruim zijn met hun zoete accenten een duidelijk op de Mahgreb geïnspireerde Palermitaanse specialiteit. Vaak worden de sardines opgerold en met laurier en citrusfruit aan een spiesje geregen alvorens te worden gegrild.

Sarde a beccafico

Bottarga
Bottarga is verwant aan kaviaar en wordt verkregen door het conserveren van viseieren. De eitjes van de harder (*bottarga di muggine*), tonijn (*tonno*) of soms zelfs zwaardvis (*pesce spada*) worden, nog in de blaas waarin ze in de vis zitten (kuit), gezouten en tussen houten planken geperst om vervolgens op koele, luchtige plaatsen te worden gedroogd. Bottarga wordt meestal verkocht in een stuk, dat wordt geraspt en samen met knoflook en olijfolie spaghetti begeleidt. Ook wordt het vaak in dunne plakjes gesneden en met olijfolie gegeten als voorgerecht of op geroosterd brood. Daarnaast wordt bottarga ook verkocht in potjes waarin het al is geraspt, dan droogt hij sneller uit en gaat er meer van de smaak verloren, net als bij geraspte kaas.

Pesto Trapanese
De combinatie van de smaken van zongerijpte, verse tomaten, knoflook, basilicum en amandelen, is een hele heftige, maar Siciliaanse *pesto* blijft altijd fris en is dus buitengewoon geschikt bij warm weer. In tegenstelling

tot de variant uit Genua, wordt door de Siciliaanse *pesto* alleen in noodgevallen (als er niet genoeg is) kaas gemengd, maar dan nooit *parmigiano*, maar gezouten *ricotta*, of verse schapenkaas. Met *pesto* uit Trapani is vrijwel alles lekker te krijgen.

Caponata

De gebakken aubergine wordt geserveerd in een zoet-zure saus met selderij, kappertjes, olijven en pijnboompitten. Tegenwoordig houden Sicilianen erg van aubergines, maar dit is niet altijd zo geweest. Ze zijn ingevoerd in de tijd van de Moorse overheersing, waardoor men op Sicilië tot lang nadat de Moren waren vertrokken, bleef geloven dat de groente voedsel was voor mensen met een merkwaardig afwijkende huidskleur, en dus giftig. Zo denkt men er gelukkig allang niet meer over en de aubergine wordt vaak als voorgerecht gegeten, maar ook als salade, of als bijgerecht bij koude vlees- en visgerechten. Nu bestaat caponata alleen uit groente, maar oorspronkelijk was het een gerecht met inktvis, selderij en aubergine, dat werd geserveerd in de herbergen bij Siciliaanse havens en op smaak werd gebracht met een zoetzure saus. Een heel merkwaardige variant, is de *caponata san Bernardo*: de aubergines worden bij dat gerecht overladen met een saus van pure chocola, amandelen, suiker, azijn en geroosterd broodkruim.

Farsumagro

De naam Farsumagro is Siciliaans dialect voor *falso magro*, wat iets als 'namaak mager' betekent. Het gerecht lijkt eenvoudig, maar is opgebouwd uit een duizelingwekkende hoeveelheid ingrediënten, waaronder verschillende soorten vlees. De met *salsiccia* (worst van varkensvlees) of rundergehakt, spek, ei, *pecorino* en uitjes gevulde rollade, is dan ook loodzwaar. Hij wordt meestal geserveerd met aardappelen en salade.

Farsumagro

Cassata

Samen met cannoli is de cake in lagen met gezoete *ricotta*, gekonfijte vruchtjes en soms amandelpasta of chocolade, *cassata*, misschien het meest traditioneel Siciliaanse nagerecht, maar er zijn veel variaties op mogelijk. Een heel bekende variant, zijn de *cassateddi di Sant'Aita*, die in Catania worden gebakken voor het feest van de beschermheilige van de stad, Sint Agatha. Om in herinnering te brengen dat de borsten van de Heilige werden afgesneden omdat ze weigerde in het huwelijk te treden met een voor haar heidense Romein (zie bladzijde 223), worden de borstvormige cakejes geglaceerd en gedecoreerd met een kers als heilige tepel.

Cannoli

Cannoli

Cannoli, stevige, gefrituurde wafeltjes, gevuld met gezoete, verse *ricotta*, zijn een traditioneel carnavalsgerecht, maar zijn 's ochtends het hele jaar door, praktisch in elke bar als een excuus voor ontbijt bij een kop koffie te krijgen. De precieze samenstelling van de vulling kan van stad tot stad verschillen, maar cannoli zijn altijd zo zoet, dat ze het glazuur van je tanden doen springen. Er zijn mensen die in liederlijke vervoering kunnen raken van zoveel suiker op de vroege morgen, maar dat geldt absoluut niet voor iedereen. Over het algemeen verschijnen hartige sandwiches (*tramezzini*) pas rond 11 uur in de vitrines van bars.

Ciambella ripiena

Met een vulling van vijgen, Marsala-wijn, amandelen en pistache-noten, slagen de Sicilianen erin een mediterrane zwier te geven aan de tulband. Met kerst is de gevulde *ciambella* een traditie.

Granita

De *granita* is ontstaan uit de sneeuw van de Etna en zijn oorsprong ligt dus rond Catania. Inmiddels wordt het waterijs overal op het eiland verkocht, maar de structuur van de substantie verschilt van stad tot stad; in Palermo is hij aanmerkelijk steviger dan aan de oostkust. Met siroop kan een *granita* erg zoet worden gemaakt, met alleen wat citroensap blijft hij erg verfrissend. Wat de smaak betreft kan er tot in het oneindige worden gevarieerd. Veel terugkerende thema's zijn: koffie, amandelen, pistache-noten en alle soorten fruit. Traditioneel wordt de *granita* geserveerd in een hoog glas, met een rond, zoet broodje, een *brioche*, om mee te dopen. Deze worden op Sicilië ook veel gebruikt om ijs uit te eten, in plaats van een hoorntje.

KOFFIE

Het drinken van koffie neemt een heel belangrijke plaats in in het leven van de Italianen, het is een sterk sociaal bindmiddel. In bars wordt boven een kopje koffie alles besproken, van de voetbalcompetitie en de politieke situatie tot echte liefde. Het zetten van koffie wordt gezien als een masculine kunst die alleen thuis door vrouwen wordt bedreven. Er is een breed scala aan variaties mogelijk en een goede barman behoort te weten hoe zijn vaste klanten hun koffie gebruiken. Een *ristretto* is weinig meer dan een druppel op de bodem van een kopje, maar staat stijf van de cafeïne. *Caffè* betekent gewoon koffie, maar is een espresso. Als je die nog wat heftig vindt, moet je een *caffè lungo* of een *caffè Americano* bestellen die wordt in een iets grotere kop geserveerd en bestaat uit dezelfde hoeveelheid koffie

met meer water. Een *cappuccino*, met opgeschuimde melk, wordt nooit na elf uur 's ochtends besteld en dus ook niet na een maaltijd. Als je daar toch prijs op stelt, kun je er natuurlijk altijd vriendelijk om vragen en maar heel weinig Siciliaanse barmannen zullen het vertikken, maar je zult dan wel worden aangekeken als een heel merkwaardige buitenlander. De *caffè macchiato* (letterlijk bevlekte koffie) is een espresso met een 'vlekje' melkschuim en een *latte macchiato* is een glas warme melk met een 'vlekje' koffie. Een *caffè corretto* wordt 'gecorrigeerd' met drank, meestal grappa. Hoewel het drankgebruik van de Italianen uitgesproken matig is te noemen, is het helemaal niet vreemd om de barman 's ochtends te vragen je kopje koffie wat op te leuken met alcohol voor wat extra energie.

WIJN

Ooit blonk Sicilië uit in het produceren van gigantische hoeveelheden naamloze tafel- en mengwijn. Tegenwoordig zijn er veel gepassioneerde wijnmakers die de bijzonder gunstige omstandigheden ten volle benutten en hoogstaande kwaliteitswijn maken. De wijnproductie maakt op Sicilië een sterke ontwikkeling door, een aantal grote, onafhankelijke bedrijven heeft de kwaliteit spectaculair weten op te krikken. Opvallend is dat ze doorgaans geen gebruik maken van DOC's (het Italiaanse equivalent van de Franse *appelation controllée*), ook al zou dat best kunnen. Corvo, Regaleali en Tenuta di Donnafugata zijn de bekendste namen voor rode, witte en rosé wijn van soms zelfs zeer hoge kwaliteit. Een nieuw bedrijf als het dynamische Planeta heeft zich in korte tijd een plaats aan de wereldtop verworven met de Cerasuolo di Vittoria (zie bladzijde 258); een mengwijn die naast inheemse rassen als grecanico en nero d'avola ook de meer internationaal gewaardeerde cabernet sauvignon, merlot en chardonnay bevat. De rode wijnen van West- en Midden-Sicilië, waar de grote bedrijven opereren, hebben meestal de Nero d'Avola als fundament en de beste witte is van de ansonicadruif gemaakt. Op het oostelijk deel van het eiland is een aantal kleinere wijnbedrijven die wel van de DOC's

Nero d'Avola
De *Nero d'Avola* is internationaal de meest bekende Siciliaanse rode wijn, maar dat is pas zo sinds de jaren 60 van de vorige eeuw. Het door de vele zonuren die de druiven genieten op de zuidpunt van het eiland, hoge alcoholpercentage van de wijn, dat makkelijk tot aan de 15% komt, werd hij daarvoor voornamelijk als mengwijn gebruikt. Tegenwoordig voorziet het productieproces in het verminderen van het suikergehalte en het opvoeren van de zuurtegraad, wat een heerlijk robuuste, diep donkerrode, maar toch fruitig zachte wijn tot gevolg heeft. De Sicilianen noemen hem liefkozend *'l'oro nero del sole'*: het zwarte goud van de zon. De wijn komt het beste tot zijn recht geserveerd op een temperatuur van rond de 18 graden bij rood, gegrild vlees of kaas.

gebruikmaakt, zo is er de DOC Etna, waaronder aardige rode, rosé en witte wijnen worden uitgebracht. Na enkele wetswijzigingen en koersaanpassingen is de kwaliteit van de beroemde Marsala weer veiliggesteld. Droge en zoete Marsala's, van de eenvoudige Fine tot de meer dan 10 jaar gerijpte Vergine, bieden een rijkdom aan kracht, diepte en complexiteit die op gelijk niveau staat met port of madeira. Van de kleinere eilanden voor de kust komen zoetige wijnen die tot de grootste van Italië behoren. De Moscato di Pantelleria is goud flonkerend en net als de Malvasia delle Lipari ongeëvenaard wat de smaak betreft.

FILM

I *cento Passi* (2000), *Marco Tullio Giordana*
I C*ento Passi* van Marco Tullio Giordana uit 2002 gaat over het leven van de Italiaanse politicus en anti-maffiastrijder Peppino Impastato (zie bladzijde 112). Zijn vader, Luigi Impastato, is een maffioso in Cinisi, maar Peppino komt al vroeg in opstand tegen zijn vader en familie. Hij sluit zich aan bij de communisten, organiseert culturele anti-maffiamanifestaties en richt een radiostation op. Hij verzet zich tegen elke vorm van *mafiositá* en bespot zijn oom, een machtige *maffioso*, waarmee hij zijn eigen doodvonnis tekent. Hij stelt zich kandidaat bij de gemeenteraadsverkiezingen maar wordt kort daarna opgeblazen bij een spoorwegovergang. Hij heeft het merendeel van zijn leven op honderd passen afstand gewoond van de voordeur van degene die opdracht gaf tot zijn dood.

N*uovo cinema paradiso* (1988), *Giuseppe Tornatore*
Bij zijn terugkeer na 30 jaar in het dorp waar hij opgroeide – voor de begrafenis van zijn vriend Alfredo, die als bediener van de projector in de bioscoop altijd als een vader voor hem is geweest – denkt een inmiddels beroemd regisseur terug aan de man waarvan, en de plek waar hij veel leerde. Hij herinnert zich ook zijn jeugdliefde, Elena, die door haar vader werd gedwongen hem te verlaten. Later blijkt dat Alfredo daarvoor heeft gezorgd, zodat Salvatore zijn ambities kon verwezenlijken. De film eindigt met een filmspoel die Salvatore van Alfredo erft en die bestaat uit stukjes die uit films zijn geknipt (gecensoreerd door de priester); het zijn de zoenen uit elke film die ooit in Cinema Paradiso heeft gespeeld. De film won in 1989 de Oscar voor beste buitenlandse film en de 2e prijs op het festival in Cannes en is hoofdzakelijk opgenomen in Palazzo Adriano en Cefalù.

S*trómboli*: *Terra di Dio* (1949) , *Roberto Rosselini*
De Litouwse Karin (Ingrid Bergman) trouwt een Italiaanse soldaat omdat het haar enige uitweg is uit een deprimerend vluchtelingenkamp. De broeierige aanwezigheid van de vulkaan als decor schept een eenzame, bedrukte sfeer in de film. In werkelijkheid vonden de regisseur en de hoofdrolspeelster elkaar helemaal tijdens de opnames op het eiland en niet lang daarna zou hun dochter Isabella Rosselini geboren worden; het bekende model van Lancôme.

Il Postino (1994) , *Michael Radford*

De verlegen visserszoon Mario woont op het eiland waar dichter Pablo Neruda zijn toevlucht zoekt. De eilandbewoners reageren enthousiast op Neruda's komst en onthalen hem als een ware volksheld. Als het plaatselijke postkantoor de stapels brieven voor Neruda niet meer kan verwerken, krijgt Mario de eervolle taak om de brieven te bezorgen. Elke dag fietst de trouwe Mario naar het afgelegen huis van Neruda. Het valt de postbode op dat de stapels brieven bijna uitsluitend van vrouwen afkomstig zijn. Mario denkt dat Neruda voor vrouwen aantrekkelijk is vanwege zijn poëzie en daarom vraagt hij hem op een dag hoe dichter te worden. Neruda reageert aanvankelijk koel en afstandelijk, maar Mario blijft doorvragen. Gaandeweg groeien de twee tegenpolen naar elkaar toe. De opnames voor deze film werden gemaakt op het Eolische eiland Salina.

The Godfather trilogie (1971, 1974, 1989), *Francis Ford Coppola*

Deel 1

In 1946, net na WO II, heeft de Italiaanse immigrant Vito Corleone (Marlon Brando) rondom New York een imperium opgebouwd. Hij is een machtig en welgesteld man die zich bezighoudt met allerlei duistere zaken, zonder dat hij zelf op de voorgrond treedt. Hij laat zijn lastige klusjes voor geld opknappen door 'vrienden', of hij verlangt een tegenprestatie van degene die beroep op zijn macht doet. De gehele familie is betrokken bij de clan. Echter, zijn jongste zoon Michael (Al Pacino) wil van zijn zaken niets weten en bemoeit zich nauwelijks met de familie. Als de familie betrokken dreigt te raken bij de drugshandel weigert Corleone, tot grote teleurstelling van zijn zoon Santino, die grenzeloze rijkdom in het verschiet ziet liggen. Er onvouwt zich een mini-oorlog tussen de verschillende maffiafamilies, waarbij verschillende doden vallen; ook Don Corleone wordt slachtoffer van een aanslag. Als Michael verneemt dat zijn vader is getroffen, spoedt hij zich naar de familie. De overgebleven leden van de clan weten niet wat ze moeten doen en dreigen kopje-onder te gaan in het geweld. Michael besluit de aanslag op zijn vader, die ternauwernood aan de dood is ontsnapt, te wreken. Hij vlucht naar Sicilië. Terwijl de maffia nog steeds op zoek is naar Michael, trouwt hij op Sicilië met de mooie Apollonia. Lang kan hij niet genieten van zijn huwelijk, want Apollonia komt om bij een aanslag op hem. Vlak daarvoor heeft hij vernomen dat ook zijn broer Santino is omgekomen bij een aanslag. In New York roept de inmiddels volledig herstelde Don Vito alle 'Dons' van de maffiafamilies bijeen om de gangsteroorlog een halt toe te roepen en het lukt hem een wapenstilstand te bewerkstelligen. Michael,

compleet veranderd door de gebeurtenissen, is teruggekeerd naar New York, neemt met toestemming van zijn vader de touwtjes in handen en trouwt met Kay (Diane Keaton), de vrouw waarvan hij hield voordat hij naar Sicilië vluchtte. Het blijft een poosje rustig onder de verschillende maffiafamilies, maar als de peetvader sterft aan een hartaanval besluit Michael zich alsnog te wreken op de andere families.

Deel 2

In dit deel lopen twee verhalen door elkaar; het ene gedeelte betreft flashbacks naar de periode van Vito Corleone (Robert de Niro), laat zien hoe Vito als negenjarige jongen van Sicilië vlucht naar de Verenigde Staten en hoe hij zijn status als peetvader opbouwt. Het andere gedeelte borduurt verder op het eerste deel. Michael Corleone (Al Pacino) is de nieuwe peetvader nadat hij zijn concurrenten heeft uitgeschakeld. Hij wil zijn illegale zaken uitbreiden naar het westen van de Verenigde Staten. Zijn zuster Connie (Talia Shire) is inmiddels gescheiden en zijn oudste broer Fredo (John Cazale) werkt voor de familie in de gokwereld en het hotelwezen. Michael krijgt niet direct wat hij wil en maakt daardoor links en rechts vijanden, er wordt een aanslag op hem gepleegd die hij maar net overleeft. Hij geeft tijdelijk de leiding over aan zijn (half)broer Tom Hagen (Robert Duvall) en besluit zelf op onderzoek te gaan naar de verrader binnen de familie. Dit onderzoek brengt hem naar Cuba waar hij met ene Hyman Roth (Lee Strasberg), een geslepen Joodse zakenman, een deal wil sluiten; daarbij achterhaalt hij wie de verrader is. Bij zijn terugkomst in Amerika wacht hem een hoorzitting voor een senaatscommissie die een onderzoek heeft ingesteld naar de maffia. Op sluwe wijze maakt hij gebruik van het eergevoel in de Italiaanse familietraditie, weet hij een proces te voorkomen en schakelt hij stuk voor stuk zijn tegenstanders uit.

Deel 3

In het laatste deel van The Godfather wordt een sprong in de tijd gemaakt; het verhaal speelt zich af eind jaren zeventig. De wat ouder geworden Michael Corleone (Al Pacino) is de gevierde man,die probeert zijn imago wat op te krikken door het schenken van enorme geldbedragen aan liefdadigheidsinstellingen. Michael's kinderen Anthony en Mary zijn inmiddels volwassen. In tegenstelling tot Mary weet Anthony van zijn vaders praktijken, waar hij absoluut niets mee te maken wil hebben; hij ambieert een professionele zanger te worden. Michael heeft als liefste wens al zijn duistere praktijken vaarwel te zeggen en zich volledig te richten op het legaal zakendoen. Hij wil zich inkopen bij de Rooms Katholieke Kerk om zijn belangen veilig te stellen en hij verkoopt al zijn hotels. Deze omslag wordt niet op prijs gesteld door een aantal figuren van *Cosa Nostra* omdat ze zich verraden voelen. Tijdens een onderhoud met de verschillende 'Dons' in Atlantic City, waarin hij te kennen geeft alleen nog maar geïnteresseerd te zijn in legale zaken, vindt een onverwachte aanslag plaats. Het bloedbad eist een groot aantal levens van maffia-kopstukken. De jonge Vincent Mancini, de zoon van zijn broer Santino, wil wraak nemen,

maar de peetvader verbiedt hem dat. Michael besluit om naar Sicilië af te reizen om te achterhalen wie verantwoordelijk is voor de aanslag. Zijn hele familie volgt hem, inclusief zijn ex-vrouw Kay (Diane Keaton) en zijn dochter Mary, die inmiddels een intense relatie heeft met Vincent. Op Sicilië gaan de balletjes rollen....

D*ivorzio alla Siciliana* (1961), P*ietro Giermi*
De titel verwijst naar de klassieker Divorzio all'Italiana met Marcello Mastroianni in de hoofdrol, en Illustreert daarmee het verschil tussen 'de Italiaan' en 'de Siciliaan'. Na uit jaloezie de twee vrouwen te hebben vermoord waarmee hij getrouwd was, vindt een Siciliaanse heer op vakantie een nieuwe geliefde. Het is een mooie vrouw, die ooit nachtclubdanseres was en hem aanzet tot geweld, wat resulteert in de dood van verschillende mannen. Het lukt de belangrijkste Maffioso van het eiland uiteindelijk haar te veroveren, maar niet voor lang, want de intrigerende dame laat hem omleggen.

K*aos* (1984), T*aviani broers*
De vier verhalen van 'Kaos' zijn gebaseerd op verhalen van Luigi Pirandello (zie bladzijde 158) uit zijn nooit voltooide N*ovelle per un anno*, en zijn gezien door de ogen van de broers Paolo en Vittorio Taviani, twee van Italië's meest visionaire en gelauwerde filmmakers. Siciliaanse herders binden een broedende kraai een belletje om de nek. De beelden van deze vogel, die over het adembenemende Siciliaanse landschap scheert, vormen de rode draad die de verhalen aan elkaar bindt. Met sympathie voor de simpele mensen uit de vier vertellingen tonen de gebroeders Taviani de magie, het lijden en de schoonheid van een land dat door de geschiedenis doorlopend kil is behandeld. Een tijdloos meesterwerk...

I*l giorno della civetta* (1968), D*amiano Damiani*
De op het boek van Leonardo Sciascia gebaseerde film van Damiano Damiani, I*l giorno della civetta*, is het verhaal van Salvatore Colasbena, een aannemer, die in een Siciliaans stadje in 1961 werd vermoord, omdat hij de wil van de maffia naast zich neerlegde. Inspecteur Bellodi onderzoekt de zaak en begint bij Colasbena's echtgenote Rosa. Zijn bevindingen leiden hem naar de verantwoordelijke maffiabaas, D*on* Mariano Arena, maar hogere machten met belangen frustreren het onderzoek. Een klassieker met La Cardinale...

S*alvatore Giuliano* (1961), F*rancesco Rosi*
Op 5 juli 1950 werd de politiek-geëngageerde bandiet Salvatore Giuliano, 28 jaar oud, dood aangetroffen op een binnenplaats in het Siciliaanse dorp Castelvetrano (zie bladzijde 132), dat is het enige wat zeker is. Wie of wat Salvatore Giuliano werkelijk was, idealist, *maffioso* of een door de politiek misbruikte volksheld, is altijd onduidelijk gebleven. Francesco Rosi probeerde met zijn film S*alvatore Giuliano* (1962) niet noodzakelijkerwijs de exacte werkelijkheid weer te geven, omdat hij zich realiseerde dat dat onmogelijk was. Om de waarheid toch zoveel mogelijk recht te doen,

filmde hij het verhaal alsof hij een documentaire maakte, op de locaties waar alles echt is gebeurd, met figuranten en rekwisieten uit de directe omgeving van de bandiet. Om het gevoel van realiteit nog wat uit te lichten, zag hij zoveel mogelijk af van melodrama en glamour. Francesco Rosi wil dat zijn publiek in *Salvatore Giuliano* voelt hoe het was (en is) op Sicilië, met zo min mogelijk toevoegingen.

L*a Terra Trema* (1948), L*uchino Visconti*
In 1947 ging Visconti met een minimaal budget voor de communistische partij naar Sicilië om er een korte documentaire te draaien. Hij bleef er zes maanden en de film groeide uit tot het epische drama *La Terra Trema* (*De Aarde Beeft*). Visconti's tweede speelfilm vertelt het verhaal van de Siciliaanse visser Valastro uit Aci Trezza, die uit verzet tegen de uitbuiting van reders en visverkopers probeert een hypotheek op zijn huis te nemen teneinde de financiële ruimte te creëren om voor zichzelf te beginnen. Zijn schip gaat in een storm ten onder, en de misère wordt dramatischer dan ooit tevoren.

I*l Gattopardo* (1963), L*uchino Visconti*
Prins Don Fabrizio di Salina (Burt Lancaster) ziet de opkomst van het leger van Garibaldi in Sicilië. Dit betekent een bedreiging voor de sociale status van zijn aristocratische familie. De een jaartje ouder wordende Siciliaanse prins beseft dat er geen plaats meer is voor een adellijke bovenlaag van de bevolking en dat hij zijn macht aan het verliezen is. Zijn neef en veronderstelde opvolger Tancredi (Alain Delon) sluit zich wel aan bij de revolutionairen van Garibaldi en wil oorlogsheld worden; hij trouwt zelfs met een eenvoudig volksmeisje (dat er wel uitziet als Claudia Cardinale). Het oude en nieuwe Italië vermengen zich, alles is aan het verschuiven en de prins overpeinst zijn jeugdige verleden en onzekere toekomst (zie bladzijde 138).

PRAKTISCHE INFORMATIE

VOOR DE REIS

Nuttige adressen

Nederland
ENIT – Italiaans bureau voor toerisme
Stadhouderskade 2
1054 ES Amsterdam
020-616 8246, fax 020-618 8515
enitams@wirehub.nl
www.enit.it

België
Italiaanse nationale dienst voor Toerisme
Louizalaan 176
1050 Brussel
02-6471154, fax 02-640 5603
Enit-info@infonie.be
www.enit.it

Italië
Regione Siciliana
Assessorato Turismo, Comunicazioni e Transporti
Dipartimento Turismo, Sport e Spettacolo
Via Emanuele Notarbartolo 9
90141 Palermo
0039-091 7078201

Websites ter oriëntatie

www.regione.sicilia.it
www.sicilia.info
www.intosicily.com
www.italyweb.net
www.agriturismo.it
www.landenweb.net/sicilie
www.stedentipsvoortrips.nl/italie/sicilieinfo.htm
http://sicilie.startbladzijde.nl
http://www.intosicily.com
www.sicilian.net
www.bestofsicily.com

Klimaat en beste reistijd

Alleen in januari en februari kan er op Sicilië sprake zijn van enigszins winterse taferelen, maar de zomers kunnen zo uitbundig zijn dat het voor Noord-Europeanen wat te heftig wordt; het voor- en najaar zijn dus het meest geschikt om het eiland aan te doen. In november is het vaak nog mogelijk zonder kippenvel een bad in zee te nemen.

HOE ER TE KOMEN

Met het vliegtuig

Van mei tot oktober zijn Palermo en Catania uitstekend bereikbaar met goedkope charters uit Nederland en België. Lijnvluchten gaan het hele jaar door, maar zijn vaak onwaarschijnlijk duur. Vanaf London Stansted vliegt Ryan Air ook het hele jaar door op Palermo, maar dat scheelt algauw een dag reistijd.

Met de auto

De lange, dure reis met de auto is alleen de moeite waard als je de tijd hebt onderweg nog het een en ander te bekijken; heel Italië is prachtig, dus er is een ruim scala aan tussenstops te verzinnen. De veerboten van Villa San Giovanni naar Messina gaan 24 uur per dag, maar ook vanuit Genua, Livoro, Rome en Napels zijn er mogelijkheden.

Met de trein

Het is een behoorlijke odyssee om Sicilië met de trein te bereiken; doorgaande treinen zijn er pas vanaf Milaan, Turijn en Rome. De reis duurt meer dan 30 uur, dus een ***vagone-letto*** (slaapwagon) of een ***cucetta*** (stapelbedden) is aan te bevelen.

Met de boot

Vanuit Genua, Livorno, Rome, Civitavecchia, Napels, Salerno en Cagliari gaan dagelijks veerboten naar Palermo en ook vanuit Malta en Tunesië is Sicilië op die manier te bereiken. Vanaf Genua kan dat voor rond de 60 euro per persoon en 100 per auto.

VAN A TOT Z

Accommodatie

Een ***agriturismo*** is een herberg waar producten worden geserveerd die zelf verbouwd of verzorgd zijn, de ene is luxueuzer dan de ander, maar naar Nederlandse maatstaven zijn de prijzen altijd bescheiden. Het is een goede manier om vertrouwd te raken met plaatselijke tradities. Het komt vaak voor dat je geacht wordt met de andere gasten aan tafel te zitten bij de gastheer. Hoewel dat altijd een ervaring is waarbij de bijna spreekwoordelijke Siciliaanse gastvrijheid duidelijk aan het licht komt, kunnen verlegen mensen die erg op hun privacy gesteld zijn zich misschien wat overdonderd voelen. Agriturismi zijn ideaal voor mensen die niet houden van de formele sfeer van een hotel en voor gezinnen met kinderen, want er is altijd voldoende ruimte om te spelen en bijna alle Sicilianen zijn gek op kinderen.
www.agriturismo.it

Ambassades en consulaten

Nederlandse ambassade Rome
Via Michele Mercati, 8
00197 Rome
+39 06 32286.001
+39 06 32286.256
rom@minbuza.nl

Nederlands consulaat Sicilië Catania
Honorair consul dr. F. Geraci
Via Anzalone, 7
95131 Catania (CT)
(0039) 095 310629 / 326608
bonann@tin.it

Nederlands consulaat Sicilië Palermo
Honorair consul dr. S.A.G. De Luca
Via Emerico Amari, 8
90139 Palermo
(0039) 091 586527 / 581521 / 581522
(0039) 091 581230
agnelpmo@libero.it

Belgische ambassade Rome
Via dei Monti Parioli, 49
00197 Roma
(0039) 06 360.95.11
(0039) 06 361.01.97
Rome@diplobel.org
ambelrom@tin.it

Belgisch consulaat Sicilië Palermo
Via Roma 489
Palermo, Sicilië
(0039) 091 581521/2
(0039) 091 58652

Belgisch consulaat Sicilië Catania
Via Anzalone 7
Catania, Sicilië
(0039) 095 310629
(0039) 095 326608

Alarmnummer

Het algemene alarmnummer voor de politie is 112, voor medische hulp bij ongevallen 118. Bij autopech is 24 uur per dag de ACI bereikbaar: 803116. Het ANWB alarmnummer in Nederland is 0031-70 314 1414.

Autoverhuur

In alle grote en de meeste provinciesteden zit van alle grote verhuurbedrijven wel een filiaal, net als op alle vliegvelden. Het huren van een auto zonder creditcard is mogelijk, maar heel veel duurder. Controleer of je nog een aanvullende verzekering nodig hebt. Het is uiteraard goedkoper om gebruik te maken van een fly-drive arrangement, dan een auto ter plekke te regelen. Overweeg ook de mogelijkheid een scooter te huren, het klimaat leent zich helemaal voor dat voertuig en bijvoorbeeld op een Eolisch eiland, is het een fantastische manier om de omgeving te verkennen. Een rijbewijs is daar niet noodzakelijk voor, de meeste scooters zijn brommers.

Drank

Hoewel in Italië veel geweldige drank wordt geproduceerd, zijn de Italianen aanmerkelijk matiger in het gebruik ervan dan mensen uit Noord-Europa, dronkenschap is nu eenmaal funest voor het *bella figura*. Misschien zijn daardoor de accijnzen op alcohol heel veel lager, wat met name sterke drank veel goedkoper maakt. Als je een liefhebber bent van bijvoorbeeld whisky, is het de moeite waard een flesje mee naar huis te nemen (te koop in elke supermarkt).

Drugs

Op Sicilië roken veel jongeren regelmatig jointjes, maar de Italiaanse wet is niet zo tolerant ten opzichte van deze gewoonte als de Nederlandse. Nederlanders realiseren zich vaak niet dat een kleine hoeveelheid marihuana of hasj ze al lange tijd in een cel kan doen belanden, laat staan de wat heftiger drugs. Als je het toch niet kan laten en op zoek bent naar drugs, moet dat (zoals op wel meer plaatsen buiten Nederland) geregeld worden met schimmige figuren die in de buurt van stations rondhangen. Als je Italiaans spreekt, kunt je het ook eens proberen door studenten aan te spreken in het uitgaansleven van met name Catania, die kennen op zijn minst wel iemand die iemand kent, die enz. Hoewel de oude Grieken er al bepaald niet vies van waren en ook de maffia er wel wat mee heeft, is het gebruik van drugs op Sicilië uitgesproken af te raden.

Elektriciteit

De netspanning is gewoon 220 volt op Sicilië, maar hoewel het een fenomeen is dat langzaam verdwijnt, wijken stekkers soms nog af. Bij de ***tabaccaio*** of supermarkt zijn de benodigde adapters te verkrijgen.

Eten en drinken

Zoals van alle meest essentiële ingrediënten van het leven, maken de Sicilianen van het eten een spektakel. Er worden erg hoge eisen aan gesteld en het is een perfecte weg om uitdrukking te geven aan gevoelens van gastvrijheid. Bar weinig koks op Sicilië zullen het over hun hart kunnen verkrijgen om zelfs toeristenmeutes minderwaardig voedsel voor te zetten. Let wel op de prijzen, met name in Palermo kan de rekening nog wel eens aan de gast worden aangepast en dan niet noodzakelijkerwijs in zijn voordeel. Sicilianen zijn weliswaar 'mensen-mensen', maar dat wil niet zeggen dat alle mensen aan een tafel

ongeveer tegelijkertijd bediend hoeven te worden, of dat met eten gewacht dient te worden tot iedereen iets geserveerd heeft gekregen. Het respect voor het eten is dan net even groter dan dat voor het gezelschap. Veel Nederlanders krijgen voor de lunch best trek in een pizza, maar dat is hoogst ongebruikelijk voor Italianen. Ze ontbijten met weinig meer dan koffie en een klein croissantje (***cornetto***) in de bar om hun eetlust te sparen voor de ***pranzo,*** zo rond half twee. Dan worden er meerdere gangen verorberd waarna de oogjes even toe moeten voor een korte siësta (niet langer dan een goed halfuurtje anders ga je je ritme verleggen). Na met zorg de liefde te hebben bedreven, gaat men dan nog een paar uurtjes naar het werk, maar echt werken probeert men over het algemeen toch wel in de ochtenduren af te ronden. Als na dit inspannende culinaire middagprogramma er 's avonds nog een klein trekje op komt zetten, DAN eet men een pizza, NOOIT 's middags! De hoofdmaaltijd wordt opgedeeld in de ***antipasto*** (voorgerecht), ***primo*** (pasta, risotto of soep), ***secondo*** (hoofdgerecht), ***contorno*** (bijgerecht) en ***dolce*** (dessert). Die hoeven niet noodzakelijkerwijs allemaal besteld te worden, maar houdt er rekening mee dat een hoofdgerecht alleen een stuk vlees of vis is, en dat eventuele groente of aardappelen daar nog bijbesteld moeten worden (***contorni***).

Feestdagen en evenementen

Met name doordat ook het katholicisme wat intenser wordt beleefd in Italië, is er een aantal bonusfeestdagen toegevoegd aan het in Noord-Europa gebruikelijke scala. Zo viert men op 19 maart Jozefdag, de 2e donderdag na Pinksteren sacramentsdag, op 15 augustus Maria-Hemelvaart (***Ferragosta***), op 1 november Allerheiligen (***Tutti Santi***) en op 8 december Maria-ontvangenis. De eerste zondag van november is de nationale feestdag en de 1e zondag van juni is de dag van de republiek. De dag van de arbeid (1 mei) wordt in heel Italië enthousiast als aanleiding gezien om niet te werken, maar ergens in de natuur te gaan picknicken met familie en vrienden.

Bijna elk dorp op Sicilië kent een dorpsfeest (***sagra***) waarbij de hele bevolking opgaat in eten, wijn en muziek, vaak wordt de oogst van landbouwprodukten of de verjaardag van een beschermheilige als aanleiding gebruikt. De gastvrije Sicilianen zullen zich altijd vereerd voelen door de aanwezigheid van geïnteresseerde buitenlanders.

Sicilianen zijn erg katholiek

Wanneer	Waar	Wat
6 januari	**Piana degli Albanesi - Mezzojuso - Contessa Entellina - Palazzo Adriano (PA)**	Viering volgens orthodoxe riten
6 januari	**S. Angelo Muxaro (AG)**	Sagra della ricotta
6 januari	**Mussomeli (CL)**	Epifania (Driekoningen)
6 januari	**Bordonaro (ME)**	Epifania (Driekoningen)
19 januari	**Marsala (TP)**	Maria SS. della Cava
20 januari	**Acireale (CT)**	Festa di S. Sebastiano
1e-2e week van februari	**Agrigento**	Sagra del Mandorlo in Fiore (bloeiende amandelbomen)
1e week van februari (5 februari)	**Catania**	Festa di S. Agata
Week van Carnaval	**Acireale (CT)**	Optocht met versierde karren
	Sciacca (AG)	Optocht met versierde karren
	Termini Imerese (PA)	Optocht met versierde karren
	Ravanusa (AG)	Sagra del "totomè" (gebak)
	Novara di Sicilia (ME)	Sagra del "maiorchino" (rode peper)
	Chiaramonte Gulfi (RG)	Sagra della salsiccia (worst)
	Palazzolo Acreide (SR)	Sagra della salsiccia e della trota (worst en forel)
	Mezzojuso (PA)	Mastro di Campo - (pantomime)
	Palermo	Optocht
	Francavilla (ME)	Carnaval
	Belpasso (CT)	Carnaval
	Corleone (PA)	Carnaval
	Taormina (ME)	Carnaval
Martedì Grasso	**Saponara (ME)**	Optocht
19 februari	**Noto (SR)**	San Corrado
19 maart	**Salaparuta (TP)**	Sagra della ricotta (kaas)
Goede Vrijdag	**Alcamo (TP)**	Processie
Goede Vrijdag	**Caltanissetta**	Processie
Goede Vrijdag en Paaszondag	**Castelvetrano (TP)**	Processie en feest van de zonsopkomst
Goede Vrijdag en Paaszondag	**Caltagirone (CT)**	Processie
Goede Vrijdag	**Ispica (RG)**	Processie
Goede Vrijdag	**Monterosso Almo (RG)**	Processie
Goede Vrijdag	**Enna**	Processie
Goede Vrijdag	**Erice (TP)**	Processie

Goede Vrijdag	**Messina**	Processie
Goede Vrijdag	**Ragusa**	Processie met fakkels ter ere van het martelaarschap van San Giorgio (Sint Joris)
Goede Vrijdag	**Trapani**	Processie
Paaszaterdag	**Milazzo (ME)**	Processie
Paaszondag	**Comiso (RG)**	"A Paci" feest met processies en vuurwerk
Paaszondag	**Modica (RG)**	Processie
Paaszondag	**Piana degli Albanesi (PA)**	Gedurende de heilige week dragen de inwoners kleding die is bewerkt met zilver en goud, op vrijdag wordt er een processie gehouden en op zondag worden er witte duiven losgelaten, gooit men met takjes rozemarijn en geeft men elkaar roodgeschilderde eieren cadeau.
Zondag van Pasen	**Prizzi (PA)**	Abballu de li diavuli (rode duivels rennen door de stad om mensen met de dood te bedreigen en ze te dwingenin alcohol te drinken)
Hemelvaartsdag	**Floridia (SR)**	Sagra delle lumache (slakken)
Hemelvaartsdag	**Marsala (TP)**	Processie
Tweede week na Pasen	**Aragona C. (AG)**	Sagra de Tagano
27 april	**Contessa Entellina (PA)**	Sagra della ricotta (kaas)
30 april	**Isnello (PA)**	Sagra della frittella (gefrituurde groenten)
Op een na laatste zondag van april	**Buscemi (SR)**	Sagra della ricotta (kaas)
Eerste zondag na 23 april	**Modica (RG)**	Feest van San Giorgio, beschermheilige van de stad
Laatste week van april	**Centuripe (EN)**	Sagra della ricotta (kaas)
3e zondag van mei	**Noto (SR)**	stad wordt versierd met bloemen
1-3 mei (ogni 5 anni)	**Calatafimi (TP)**	Processie
1e week van mei	**Scicli/Sampieri (RG)**	Sagra del pomodoro (tomaat)
1e week van mei	**Calatabiano (CT)**	Sagra della nespola (mispel)
2e zondag van mei	**Roccella Valdemone (ME)**	Sagra della ricotta (kaas)
16 mei	**S. Angelo Muxaro (AG)**	Sagra del miele (honing)
Laatste week van mei	**Scicli (RG)**	Feest van Maria SS. delle Milizie

Laatste zondag van mei	**Ragusa**	Herdenking martelaarschap van San Giorgio met vuurwerk
Mei-juni (oneven jaren)	**Siracusa**	Voorstellingen in het Griekse theater
1e week van juni	**Mussomeli (CL)**	Sagra della ricotta (kaas)
6-7 juni	**S. Caterina Villarmosa (CL)**	Sagra del "cudduruni" (boerengerecht met kaas en groente)
29 juni	**Modica (RG)**	Feest van San Pietro
Laatste zondag van juni	**Lipari (ME)**	Sagra della Ginestra (Vulcano) (brem)
1 juli	**Floresta (ME)**	Sagra della provola e della ricotta (kaas)
Half juli	**Palermo**	U fistinu (feest ter ere van de beschermheilige Rosalia)
Derde week van juli	**Polizzi Generosa (PA)**	Sagra dello "sfoglio" (gebak)
24-25 juli	**Caltagirone (CT)**	Festa di S. Giacomo 'La Scala' wordt verlicht met olielampjes
Laatste zondag van juli	**Campofranco (CL)**	Sagra dei pupi di pani (poppetjes van brood)
4e zondag van juli	**S. Giovanni Gemini (AG)**	Sagra della carne (vlees)
Eind juli	**Aci Castello (CT)**	Sagra del pesce (vis)
Eind juli-begin augustus	**Erice (TP)**	
1 augustus	**Brolo (ME)**	Sagra del "pane cunzatu" (brood)
1 augustus	**Palazzo Adriano (PA)**	Sagra della cuccia (feest van Albanese oorsprong)
1-2-3 augustus	**Maniace (CT)**	Sagra delle mele e delle pesche (appels en perziken)
1e zaterdag van augustus	**Militello Rosmarino (ME)**	Sagra del "pane cauru" (brood)
1e zaterdag van augustus	**Galati Mamertino (ME)**	Sagra del pane di casa e del formei locale (brood)
1e zaterdag van augustus	**Campofiorito (PA)**	Sagra della fava (bonen)
1e zondag van augustus	**S. Giovanni Gemini (AG)**	Sagra della "guastiddata" (kaas)
1e week van augustus	**Ganci (PA)**	Sagra della spiga (koren)
1e week van augustus	**Castrofilippo (AG)**	Sagra dell'aglio e della cipolla (knoflook en ui)
1-6 augustus	**Cefalù (PA)**	Feest van San Salvatore
1e week van augustus	**Terme Vigliatore (ME)**	Sagra della melanzana (aubergine)
1e zondag van augustus	**Pozzallo (RG)**	Sagra del pesce e dei prodotti tippici (vis)

6-7-8 augustus	**S.Angelo di Brolo (ME)**	Fiera del salame e dei prodotti tipici siciliani (salami)
7 augustus	**Portopalo (SR)**	Sagra del pesce (vis)
7 augustus	**Lipari (ME)**	Sagra del pesce (vis)
8-9 augustus	**Aci Castello (CT)**	Sagra del Polpo (inktvis)
9-12 augustus	**Ispica (RG)**	Sagra del gelato (ijs)
9-17 augustus	**Aci Catena (CT)**	Sagra del limone verdello (citroen)
10-17 augustus	**Montalbano Elicona (ME)**	Sagra delle nocciole, della provola e del pane di casa (noten, kaas en brood)
Tweede maandag van augustus	**Milena (CL)**	Sagra dell'imbriulata (pizza)
2e week van augustus	**Lascari (PA)**	Sagra del limone (citroen)
12-13-14 augustus	**Giarratana (RG)**	Sagra della cipolla (ui)
12 augustus	**Sinagra (ME)**	Sagra dell'anguilla (paling)
13 en 14 augustus	**Piazza Armerina (EN)**	Palio dei Normanni (herdenking van de aankomst van Ruggero d'Altavilla)
14 augustus	**Antillo (ME)**	Sagra del granoturco (maïs)
14 augustus	**Cefalù (PA)**	Madonna della Luce (processie van boten)
14 augustus	**Gratteri (PA)**	Sagra della "vastedda" fritta (gefrituurd, zoet brood)
13 en 15 augustus	**Messina**	Passeggiata dei Giganti (wandeling met de reuzen Grifone en Mata, stichters van de stad)
15 augustus	**Trappeto (PA)**	Sagra del pesce (vis)
Half augustus	**Siracusa**	Palio e Festa del Mare (bootrace van de vijf wijken van de stad om Ortigia)
2e week van augustus	**San Marco d'Alunzio (ME)**	Sagra gastronomica
2e week van augustus	**Roccalumera (ME)**	Sagra del limone verdello (citroen)
2e zondag van augustus	**Piraino (ME)**	Sagra "du pani cunzatu" (brood)
Laatste week van augustus	**Santa Domenica Vittoria (ME)**	Sagra del castrato (lam)
16 augustus	**Sperlinga (EN)**	Sagra del "tortone" (dolce tipico con cannella)
19 augustus	**Basicò (ME)**	Sagra della provola (kaas)
20 augustus	**Mistretta (ME)**	Feest van San Sebastiano
20 augustus	**Acate (RG)**	Sagra del pesce (vis)
24 augustus	**Lipari (ME)**	Feest van San Bartolomeo met vuurwerk boven zee
3e week van augustus	**Ficarra (ME)**	Sagra del vino e dell'olio (wijn en olie)
3e week van augustus	**Mazara del Vallo (TP)**	Sagra del mare (o del pesce) detta "padellata"

3e week van augustus	**Polizzi Generosa (PA)**	Sagra delle nocciole (noten)
3e zondag van augustus	**Villalba (CL)**	Sagra del pomodoro "siccagnu" (tomaten)
3e zondag van augustus	**Buscemi (SR)**	Sagra della pizza e della focaccia
Op een na laatste zondag van augustus	**Valverde (CT)**	Sagra dell'acciuga (ansjovis)
Op een na laatste week van augustus	**Castelvetrano (TP)**	Sagra del pesce azzurro (sarde di Selinunte)
4e week van augustus	**Monforte San Giorgio (ME)**	Sagra del pane (brood)
Laatste week van augustus	**Cerami (EN)**	Sagra del peperone (paprika)
Laatste week van augustus	**Sambuca di Sicilia (AG)**	Sagra del frumento (graan)
Laatste zondag van augustus	**Monterosso Almo (RG)**	Sagra del pane (brood)
30 augustus	**Partinico (PA)**	Sagra del limone (citroen)
1e week van september	**Mascali (CT)**	Sagra delle nocciole (noten)
1e zaterdag van september	**Calascibetta (EN)**	Sagra della salsiccia (worst)
1e zondag van september	**Licodia Eubea (CT)**	Sagra dell'uva (druiven)
1e zondag van september	**Bisacquino (PA)**	Sagra della nocciola e della
15 september	**Canicattini Bagni (SR)**	Sagra delle 'mpanate di casa
4-6 september	**S. Caterina Villarmosa (CL)**	Sagra del grano duro (harde tarwe)
6-7-8 september	**Grammichele (CT)**	Sagra della salsiccia (worst)
7-8 september	**Mistretta (ME)**	Processie
11-12-13 september	**Raddusa (CT)**	Festa del Grano (graan)
Tweede week van september	**Sutera (CL)**	Sagra del peperone (paprika)
Tweede week van september	**Aragona C. (AG)**	Sagra della salsiccia (worst)
Derde week van september	**Comiso (RG)**	Sagra della vendemmia e dell'uva (wijn-oogst)
27-27 september	**Delia (CL)**	Sagra della Pesca (perzik)
4e zaterdag van september	**Vallelunga Pratameno (CL)**	Sagra dell'uva (druiven)

laatste week van september	**Montevago (AG)**	Sagra del vino e dei prodotti tipici (wijn)
1e zondag van oktober	**Sortino (SR)**	Sagra del miele (honing)
1e zondag van oktober	**Lipari (ME)**	Sagra della salsicciata (worst)
1e zondag van oktober	**Leonforte (EN)**	Sagra del pesco (perziken)
1e zondag van oktober	**Montedoro (CL)**	Sagra della salsiccia (worst)
1e zondag van oktober	**Valledolmo (PA)**	Sagra dell'uva (druiven)
10 oktober	**Misilmeri (PA)**	Sagra del "kaki"
2e week van oktober	**Bronte (CT)**	Sagra del pistacchio (pistachenoten)
20 oktober	**Vizzini (CT)**	Sagra del fico d'india (cactusvijgen)
2e of 3e zondag van oktober	**Militello in Val di Catania (CT)**	Sagra della mostarda (mosterd)
Laatste zaterdag van oktober	**Tusa (ME)**	Sagra della castagna (kastanje)
Laatste zondag van oktober	**Montagnareale (ME)**	Sagra della castagna (kastanje)
Laatste zaterdag en zondag van oktober	**Ucria (ME)**	Sagra del fungo (paddenstoelen)
Laatste week van oktober	**Canicattini Bagni (SR)**	Sagra del fungo (paddenstoelen)
Eind oktober	**Monreale (PA)**	Sagra di musica sacra (heilige muziek)
Eerste 2 weken van november	**Lipari (ME)**	Sagra del pane e del vino (wijn en brood)
2 november	**Palermo**	Festa dei Morti (kinderen krijgen cadeautjes van hun ouders
2e zondag van november	**Mineo (CT)**	Sagra dell'olio (olie)
11 november	**Castellammare del Golfo (TP)**	Sagra della "muffuletta" (venkelbrood)
21 november	**Misilmeri (PA)**	Sagra dell'olio e della salsiccia (olie en worst)
Laatste week van november	**Alessandria della Rocca (AG)**	Sagra dell'olio (olie)
2e week van december	**Ragalna (CT)**	Sagra dell'olio d'oliva (olie)
8 december	**Torretta (PA)**	Sagra della "vastedda" (schapenkaas)
8 december	**Canicattini Bagni (SR)**	Sagra della salsiccia (worst)
12 december	**San Michele di Ganzaria (CT)**	Sagra della cuccia (graansoep)
13 december	**Pietraperzia (EN)**	Sagra della cuccia (graansoep)
13 december	**Campofranco (CL)**	Sagra della cuccia (graansoep)

23 december	**San Giovanni Gemini (AG)**	Sagra della ricotta (kaas)
24 december	**Alia (PA)**	Sagra della ricotta (kaas)
Kerstnacht	**Giardinello (PA)**	Sagra del buccellato (gebak met vijgen)
Kerstweek	**Castellana Sicula (PA)**	Sagra del buccellato (gebak met vijgen)
Van 26 december tot 6 januari	**Caltabellotta (AG)**	Sagra dell'ulivo e dei prodotti tipici locali (olijven)
Laatste week van december	**Marianopoli (CL)**	Sagra della ricotta (kaas)

Fietsen

De wegen in de prachtige binnenlanden zijn over het algemeen rustig, maar wel heuvelachtig en bieden ruim mogelijkheid voor fietstochten. Menig automobilist op Sicilië is zo vervuld van zijn eigen voertuig, dat hij fietsers als enigszins minderwaardige fenomenen ziet, houdt daar rekening mee in het verkeer. In de Monti Peloritani, Nebrodi en Madonië worden net als op de Etna excursies met mountainbikes georganiseerd.
www.cicloneb.it

Fooi

Het is absoluut geen gouden regel meer te betalen dan op de rekening staat in Sicilië, maar een financiële keerzijde van de Siciliaanse gastvrijheids-medaille, wordt uiteraard immer op waarde geschat.

Fotografie en video

Italianen zijn over het algemeen niet gespeend van ijdelheid en zullen ook meestal gevleid poseren als je hen vraagt of je een foto van hen mag nemen, maar als je dat niet eerst vraagt, kan het, zeker in rurale streken, als een vrijpostige inbraak op de privacy worden gezien.

Gehandicapten

Dankzij een subsidieregeling zijn er de laatste jaren veel invalidentoiletten verschenen in Italië, maar voor verdere voorzieningen is het noodzakelijk van tevoren even contact op te nemen. Op de onderstaande site is veel informatie beschikbaar voor mensen die Duits, Engels of Italiaans spreken.
www.italiapertutti.it

Gezegden in Siciliaans dialect

Lu veru amuri non senti cunsigghiu	Wie echt van iemand houdt, luistert niet meer naar de raad van anderen.
Matrimoni e viscuvati, di lu celu su mammati	Bruiloften en benoemingen zijn voor de bisschop geschenken uit de hemel.
Cu si pigghia pri doti la muggheri dulurusa farà lu so campari.	Wie een zieke vrouw trouwt, zal een medicijn voor haar zijn.
L'amuri e comu lu citrolu comincia duci e poi finisci amaru.	De liefde is als een komkommer; hij begint zoet, maar eindigt bitter.
A fimmina ca ridi, non ci aviri fidi.	Een vrouw die lacht, is niet te vertrouwen.
Nuddu ti pigghia si non t'assimigghia.	Iemand die niet op je lijkt, zal nooit met je trouwen.
Lu rispettu è calculatu, cu ni porta n'havi purtatu	Respect krijg je evenveel als je het geeft.
Cu ti voli beni 'n casa ti teni.	Wie van je houdt, probeert je thuis te houden.
Non mettiri mai la pagghia vicino allu focu.	Leg hooi nooit te dicht bij het vuur.
Quantu vali 'n amicu 'n chiazza non vali nudda ricchezza	Wie een vriend op het plein heeft, is schatrijk.
Cu si marita sta cuntentu un jornu cu ammazza 'n porcu sta cuntentu un annu	Het huwelijk maakt je gelukkig voor een dag, het slachten van je varken voor een jaar.
Acqua passata non macina mulinu.	Water dat al voorbij is gestroomd, doet de molen niet meer draaien.
Ama l'omu tò 'cchi vizi so.	Houd van je man met al zijn ondeugden.
Omu di malu coluri o è birbanti o è traditori.	Een man met een vreemde huidskleur is een boef of een verrader.
Cu ti voli beni ti fa chianciri e cu ti voli mali ti fa ridiri	Iemand die het goed met je voor heeft, brengt je aan het huilen, hij die het slecht met je voorheeft, aan het lachen.
Avanti di canusciri 'n'amicu ti voi manciari sarma di sali.	Er gaat veel tijd overheen eer je een echte vriend hebt.
Non sunnu tutti omini chiddi ca pisciunu lu muru.	Niet alleen heren pissen tegen de muur.
Luntanu di vista luntanu di cori.	Uit het oog, uit het hart.
Tri su li beni vuluti: buffoni, ruffiani e gran cornuti.	Drie soorten mensen zijn geliefd: clowns, slijmballen en bedrogenen.
Tannu la donna sta ferma cu unu, quannu lu Turcu si fra cristianu.	De vrouw zal trouw zijn aan haar man, zo gauw de moslim zich tot het christendom bekeert.

Cu arrobba fa un piccatu, ni fa centu cu è arrubbatu.	Hij die steelt, begaat een zonde, hij die wordt bestolen begaat er honderd.
Cu cchiu sapi meno sapi.	Degene die er van is overtuigd veel te weten, is dom.
Cu lassa a vecchia pi la nova peggio si trova.	Wie het oude verlaat voor het nieuwe, komt altijd bedrogen uit.
Cu tarda e si fa onuri, non si chiama malu pavaturi.	Wie altijd te laat komt, betaalt goed.
I mura non hannu aricchi ma sentunu, non hannu vucca ma parrunu.	De muren hebben geen oren, maar horen en geen mond, maar kletsen.
Cu sparti havi la megghiu parti.	Wie deelt, krijgt het beste deel.

Gezondheid

In Italië is het niet nodig om eerst naar een huisarts te gaan om een recept te bemachtigen; in elke apotheek is een arts aanwezig die je bijvoorbeeld zonder problemen een penicilline kan geven. In geval van ingrijpender fysieke ongemakken, heeft elk ziekenhuis een EHBO. Inwoners van de Europese Unie krijgen medische verzorging als ze kunnen aantonen een ziektekostenverzekering te hebben. Het is aan te raden een reisverzekering met dekking van medische kosten af te sluiten. Over het algemeen is de gezondheidszorg goed, al kunnen ziekenhuizen nog wel eens bijna schilderachtig ongeordend en ouderwets aandoen.

Honden

Honden moeten een EU-dierenpaspoort hebben waaruit blijkt dat ze zijn ingeënt tegen hondsdolheid. Officieel moeten honden in Italië in openbare gelegenheden zijn aangelijnd en een muilkorf dragen en als je meerdere dieren in een auto vervoert, dient deze te zijn voorzien van een hondenrek of afsluitbare kooi. Hoewel het negeren ervan volgens de wet beboet kan worden, is de handhaving en naleving van deze regels op Sicilië erg flexibel te noemen.

Jeugdherbergen

Een lidmaatschap is bij jeugdherbergen niet verplicht en behalve jongeren zijn ook gezinnen met kinderen er van harte welkom. Er zijn er alleen erg weinig (Castoreale en Lipari), wat Sicilië niet erg geschikt maakt voor rugzaktoerisme. Het is beter een goedkope kamer te nemen in een ***Agriturismo*** of ***Bed & Breakfast.*** Kinderen zijn altijd overal welkom op Sicilië; een halve portie of een aangepast menu is nooit een probleem. Op zondag slagen oma's en moeders er geregeld in hun kroost in extra mooie kleertjes te steken, maar dat er vervolgens op lakschoentjes gevoetbald wordt, is voor Sicilianen volstrekt logisch: 'Het zijn toch kinderen?!'

Kleding

'La bella figura geeft het bestaan in elk geval een glans van waardigheid.' redeneert de Siciliaan en hij hecht dus erg aan een gesoigneerd uiterlijk. Als Sicilianen de ***passegiata*** doen – de wandeling door de hoofdstraat voor de avondmaaltijd – zullen ze dat NOOIT in een korte broek doen, ook al vallen de mussen van het dak. De kapper, die ook nog als barbier fungeert, wordt dan ook gezien als een vertrouweling waarmee traditioneel louter over voetbal en vrou-

La bella figura

wen wordt gepraat. Het heeft dus ook zin om voor een kappersbezoek even in de krant te kijken hoe de stand van zaken is in de Italiaanse voetbalcompetitie: gesprekstof. Als u graag een schreeuwerig toeristenuniform draagt (teenslippers, short, tanktop, zonnehoedje), zult u met niemand ruzie krijgen, maar (zeker in de stadscentra) wel als een buitenaards wezen worden aangestaard.

Klimaat

Naar Nederlandse maatstaven is het op Sicilië het hele jaar door mooi weer, alleen in januari en februari kan het soms echt winters worden. In de zomermaanden kan het echter zo godsgruwelijk heet zijn, dat een lange lijst met toeristische wensen moeilijk af valt te vinken. Het houden van een siësta is dan aan te

Catania

Maand	*Temperatuur in °C*	*Neerslag in mm*
Januari	15,3	103
Februari	16,4	94
Maart	17,7	82
April	19,9	61
Mei	23,7	16
Juni	28,1	13
Juli	30,8	6
Augustus	31,5	4
September	29,3	49
Oktober	24,4	91
November	20,4	92
December	16,8	126

Palermo

Maand	*Temperatuur in °C*	*Neerslag in mm*
Januari	14,4	141
Februari	15,5	129
Maart	16,9	89
April	19,4	65
Mei	28,3	32
Juni	27,7	16
Juli	30,0	6
Augustus	30,3	29
September	28,2	54
Oktober	23,7	123
November	19,4	99
December	16,0	179

raden, tussen een en vier is het praktisch onmogelijk actief te blijven en het is zinloos je te verzetten tegen zoveel natuurgeweld. Behalve het eiland van de zon, kan Sicilië ook van de erg heftige regen zijn. Wekenlang bewolkt met miezer-buitjes komt nooit voor, maar met name in oktober kan het zo hard regenen dat het lijkt of de hele Middellandse Zee over het eiland wordt uitgegoten, meestal schijnt een half uur later de zon dan weer.

Kranten en tijdschriften

Lokale kranten bevatten nuttige informatie over evenementen. De belangrijkste zijn: de ***Mediterraneo*** en de ***Giornale di Sicilia*** uit Palermo, de ***Gazzetta del Sud*** uit Messina, de ***Gazzettino di Sicilia*** uit Syracuse en de ***La Sicilia*** uit Catania. In alle wat grotere plaatsen op Sicilië kost het niet veel moeite een Nederlands dagblad te bemachtigen.

Literatuur

Middernacht op Sicilië, Peter Robb
Peter Robb is een Australiër die met aanstekelijk enthousiasme, maar een scherp oog schrijft over de 15 jaar dat hij Engels gaf in Zuid-Italië. Hij belicht met inzicht alle facetten van het diepere mechanisme van de Siciliaanse maatschappij.

Cosa nostra, John Dickie
De senior docent Italiaanse studies aan het University college in Londen, Dicky, beschrijft de geschiedenis van de Siciliaanse maffia van haar ontstaan tot de dag van vandaag met wetenschappelijke precisie, maar blijft tot de laatste bladzijde boeien. ***Cosa Nostra*** is een standaardwerk over de criminele organisatie dat bij elke druk up to date wordt gehouden.

De tijgerkat, Tomasi de Lampedusa
Giuseppe Tomasi, de laatste prins van Lampedusa (1896-1957) kan met recht de schrijver van één boek genoemd worden. Zijn leven lang heeft hij niet veel meer gedaan dan lezen en reizen. Desondanks heeft dat leven een prachtige, compact geschreven roman opgeleverd, een visionair, poëtisch en geestig werk: De tijgerkat, dé klassieker van de moderne Italiaanse literatuur. Sicilië, 1860. Garibaldi landt bij Marsala om het eiland in te lijven bij de nieuwe, liberale eenheidsstaat Italië. Het is gedaan met de Bourbons en met de feodaliteit: de platte, alles

berekenende burgerij neemt de macht over. Don Fabrizio, prins van Salina, ziet deze ontwikkeling met lede ogen aan, maar voelt zich machteloos tegenover de geschiedenis en zoekt troost in zijn studie van sterren en planeten. Zijn pupil Tancredi echter weet zich aan te passen aan het nieuwe bestel. Hij sluit zich aan bij Garibaldi, trouwt met de dochter van een steenrijke dorpsburgemeester en zal hoge posities bekleden in de nieuwe staat. De roman schetst een bedwelmend beeld van Sicilië; het landschap wordt in geuren en kleuren beschreven, je hoort de honden blaffen, ruikt de verwaarloosde tuinen en de stoffige interieurs, de mensen komen tot leven, niet alleen de adellijke en de burgerlijke heren, maar ook de boeren, de priesters, de soldaten, de verliefde jonge meisjes en de verbitterde oude vrouwen. De beschrijving van de dood van de prins, in 1883, is een van de mooiste sterfscènes van de wereldliteratuur, in 1910 is het verval van de familie compleet, de grandioze aristocratische levenswijze verworden tot een bigotte vormendienst. De Tijgerkat heeft in Italië inmiddels meer dan zeventig drukken beleefd, is verfilmd door Visconti en in alle talen vertaald.

Sicilië, Gaston van Camp
Reisverslag van een goed voorbereide auteur.

Siciliaans testament, Rosita Steenbeek
Een Nederlandse vrouw keert terug naar Sicilië, om haar voormalige geliefde te bezoeken die stervende is. Waar ze vroeger altijd midden in ***la dolce vita*** belandde, komt ze nu in een duister drama terecht met een oude verbitterde man, zijn schizofrene zoon en een tiranieke butler. Ze begrijpt steeds minder van de onderlinge verhoudingen, wie dader is en wie slachtoffer, en vindt het steeds moeilijker zich voor te stellen dat ze ooit zoveel heeft kunnen houden van de man voor wie ze nu slechts medelijden voelt. De fysieke en mentale aftakeling van de oude psychiater staat in schril contrast met de schoonheid van het eiland en de uitbundige feestelijkheden rond de beschermheilige van de stad, Sant'Agata (zie bladzijde 223). Een melancholiek verhaal in een schitterend Siciliaans decor.

Een huis op Sicilië, Daphne Phelps
Totaal onverwacht erft Daphne Phelps een vervallen landhuis op Sicilië. Met de verhuur van kamers aan beroemdheden als Roald Dahl en Tennessee Williams financiert zij de restauratie. Phelps schreef een ontwapenend autobiografisch boek over vijftig jaar lief en leed met Sicilianen.

Mattanza, Theresa di Maggio
Elk voorjaar trekken grote scholen tonijn door de Straat van Gibraltar om in de Middellandse Zee te paaien. En al eeuwenlang worden ze daar opgewacht door de vissers. Theresa Maggio, een Amerikaanse journaliste van Italiaanse afkomst, leidt de lezer binnen in de wereld van de tonijnvangst, de rituele jacht op tonijn zoals die sinds de vroegste tijden wordt bedreven. In een imposant en bloedig spektakel drijven de vissers de tonijnen in hun val van netten naar de dodenkamer, waar de vissen worden gedood en aan boord gehesen; een uitbarsting, een explosie. Een bron van oerenergie, schoonheid en lijden, allemaal op een klein stukje zee. Theresa Maggio zag haar eerste mattanza vanaf Favigna (zie bladzijde 126), een eiland voor de westkust. Ze was daarheen gebracht door haar minnaar, een visser uit Palermo, maar raakte al snel gefascineerd door het prachtige eiland en zijn bewoners. Maggio weet hun vertrouwen te winnen en dringt binnen in de mannengemeenschap met eigen mores en hiërarchie. Ze vertelt

over bijgeloof, hun liederen, de selectie van de bemanning, de voorbereiding op de jacht, het klaarmaken van de netten en de schepen. Zo ontstaat een helder beeld van een hechte gemeenschap met een indrukwekkend ritueel, de ***mattanza;*** de mythische strijd van de mens tegen de natuur, het schouwspel van het doden om zelf te kunnen leven.

Nudisme

Het topless zonnen is in Italië niet gebruikelijk. Hoewel het wettelijk schijnt te zijn toegestaan, is het hoogst onverstandig om witte koplampen ***en plein publique*** te trachten te voorkomen door een bovenstukje thuis te laten. Niemand zal zich gekwetst voelen door een losbandig of minimaal badkostuum, maar de mediterrane man kan, met name als hij groepsgedrag vertoont, erg opdringerig uit de hoek komen als hij te direct wordt geconfronteerd met vrouwelijk schoon. Dames die het prettig vinden om tot in den treure te horen dat ze zonder twijfel de mooiste ter wereld zijn, kunnen het zonder werkelijk gevaar te lopen gerust eens proberen. Houd er dan wel rekening mee dat het een hele lange dag kan worden. Broekjes uittrekken is werkelijk pure waanzin en bovendien illegaal behalve op speciale nudistenstranden die zijn te vinden op de site van de Italiaanse nudistenorganisatie FENAIT.
www.fenait.org

Ontbijt

De eerste maaltijd van de dag is voor de Siciliaan het minst belangrijk, hij maakt zich er van af met een zoete ***cornetto*** (croissantje) of canelllo bij een kopje koffie, om zijn eetlust te sparen voor de lunch. Het is overigens hoogst ongebruikelijk om na 11 ’s ochtends nog een ***cappuccino*** te bestellen, als je er later nog om vraagt, zul je hem best krijgen, maar de ***barrista*** zal zuchten, de ogen ten hemel slaan en je een hele rare buitenlander vinden.

Openingstijden

Doorgaans zijn de winkels in Italië van maandag tot en met zaterdag van 8:00 of 9:00 uur tot 1 uur open, en ’s middags van 16:00 tot 20:00 uur, maar dat wordt niet overal als een bindende regel gezien. Op zondag is alles dicht, behalve de kerk, horeca en benzinestations. Banken zijn van maandag tot en met vrijdag open van 8:30 tot 13:30 en van 15:30 tot 16:30 uur. Over het algemeen wordt om 13:30 uur de lunch (***il pranzo***) gebruikt en om 20:30 uur de avondmaaltijd (***la cena***), maar als het heel warm is, kan dat nog later zijn. In het laagseizoen zijn veel hotels gesloten, dus is het verstandig van tevoren te reserveren.

Parkeren

In veel steden kun je in het centrum alleen parkeren met een kaart (***scheda parcheggio***) onder je voorruit die je kunt kopen bij de ***tabaccaio*** en waarop je je aankomsttijd met een muntje moet wegkrassen.

Post

Postkantoren zijn gewoonlijk van maandag tot zaterdag geopend van 8:30 tot 14.00 uur. Postzegels zijn ook verkrijgbaar bij sigarenboeren die zijn te herkennen aan het uithangbord met een witte T op een zwarte achtergrond.

Prostitutie

Als je een uitlaatklep voor je opspelende hormonen zoekt, is het handiger om het ouderwets aan te pakken en in het uitgaansleven deze of gene volhartig te verkondigen dat hij/zij zonder twijfel de

mooiste ter wereld is en te zien wat er van komt, dan ergens geld op tafel te leggen. Prostitutie wordt overal bedreven, dus ook op Sicilië, maar in de gelegenheden waar dat oude beroep wordt uitgeoefend zal het lastig zijn een tafel te vinden. De meeste prostitutie wordt bedreven op parkeerplaatsen langs snelwegen door dames uit het voormalig oostblok. De maffia heeft helemaal niets tegen prostitutie ***an sich***, maar de vrouwen moeten wel buitenlands zijn, je eigen vlees en bloed ga je niet verhandelen... Wat prijzen betreft hangt het natuurlijk af van de dame die je aanspreekt, maar dat zou wel eens goedkoper kunnen uitpakken dan in Nederland, als ze een slechte avond heeft.

Roken

In Italië is het al geruime tijd verboden te roken in openbare ruimtes, maar menige horecagelegenheid heeft een tent op de stoep gezet, die wettelijk niet als zodanig wordt beschouwd. In het verleden waren er weinig Italianen die niet rookten, maar dat begint langzaamaan te veranderen.

Souvenirs

Drank is aanmerkelijk goedkoper in Italië, dus voor veel mensen is het een goed idee een flesje sterk mee naar huis te nemen, dat is in elke supermarkt te verkrijgen. Behalve Frutta di Martorana in Palermo, pesto van amandelen in Trapani, Fuoco dell'Etna op de vulkaan, en goede likeurwijn in Marsala, zijn ook over heel het eiland prachtige ansichtkaarten te koop, als je een iets blijvender aandenken zoekt. Vooral rond Caltagirone is veel kleurrijk aardewerk te koop en in Palermo zijn de ***pupi*** een voor de hand liggend souvenir; ijzeren trekpoppen waarmee oude ridderverhalen worden verbeeld. Rond Trapani en Marsala worden sculptuurtjes uit zout gemaakt.

Sport

Sport is belangrijk voor alle Italianen, zo ook voor de Sicilianen. Gelukkig spelen verschillende teams op het eiland tegenwoordig in de ***seria A*** en de stadions zijn altijd goed gevuld. Er zijn weinig mensen wie de prestaties van het lokale voetbalteam koud laten, ook voor oude dametjes die elkaar tegenkomen in de supermarkt is het bijvoorbeeld een belangrijke bron van gespreksstof.

Taal

Veel Sicilianen spreken alleen dialect en geen algemeen beschaafd Italiaans, vreemde talen liggen helemaal moeilijk. Veel oudere heren spreken door hun gastarbeidersverleden nog heel aardig Duits, maar op de Italiaanse televisie wordt alles nagesynchroniseerd, waardoor het Engels maar mondjesmaat is verspreid. Linguistisch gezien ligt het Frans dichter bij het Italiaans en er bestaan Sicilianen die er mee uit de voeten kunnen, maar dat is eerder uitzondering dan regel. Gelukkig zijn de Sicilianen dermate communicatief ingesteld dat ze taal vaak maar als een onbelangrijke bijzaak zien.

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
Alarm		
Help!	Aiuto!	Aa-joe-too
Ik heb een arts/tandarts nodig	Ho bisogno di un medico/dentista	Oo bie-son-joo di oen medico/dentista
Laat alstublieft een ambulance/de politie komen!	Ciamate per favore un'ambulanza/la polizia!	Kie-aa-maa-te per fawore oen am-boe-lantsa/ laa poo-lie-tsi-aa
We hebben een ongeluk gehad	Abbiamo avuto un'incidente	Aab-iejamo avoe-too oen in-tsjie-den-te
Waar is de politie?	Dove è la polizia?	Doo-ve è laa poo-lie-tsie-aa?
Ik ben bestolen	Mi hanno derubato	Mie an-noo dee-roe-baa-too
Mijn auto is opengebroken	Mi hanno forzato la mia macchina	Mi an-noo fort-saa-too laa mak-kie-naa
Algemeen		
Ja/nee	Si/No	Sie/Noo
Dank u (je) wel	Grazie	Graa-tsie-e
Alstublieft? (ook je)	Per favore	Per-faa-voo-re
Alstublieft (ook je)	Prego	Pree-goo
Pardon	Mie susi	Mie-skoe-zie
Hallo	Buon giorno	Bwon-djor-noo
Goedenavond	Buona sera	Bwon-aasee-raa
Goede nacht	Buona notte	Bwon-aa-not-te
Welterusten!	Sogni d'oro!	Son-jii-doo-roo
Tot later!	A più tardi!	Aa-pjoe-taar-die
Gisteren	Ieri	Jee-rie
Vandaag	Oggi	O-dzjie
Morgen	Domani	Doo-maa-nie
Ochtend	Mattina	Maa-tie-naa
Middag	Pomeriggio	Poo-mee-rie-djo
Hier	Qui	Kwie
Daar	La	Laa
Wat?	Quale?	Kwaa-lee
Wanneer?	Quando?	Kwan-doo
Waar?	Dove?	Doo-we
Waarom?	Perchè?	Per-kè
Oké...	Va bene...	Waa-bee-ne
Mevrouw	Signora	Sig-njoo-raa
Meneer	Signore	Sig-njoo-re
Vader/moeder/opa/oma	Padre/madre/nonno/nonna	Paa-dre/maa-dre/noo-no/noo-na
Neef/nicht/tante/oom	Cugino/cugina/zia/zio	Koe-djie-noo/koe-djie-naa-dzjie-oo/djie- aa
Zoon/dochter	Figlio/figlia	Fiel-joo/fiel-jaa

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
Handige zinnen		
Ik houd van jou	Ti amo	Tie aa-moo
Je bent de mooiste ter wereld	Tu sei la piú bella/il piú bello del mondo	Toe sij laa pjoe bel-laa/iel pjoe bel-loo del mondo
Hoe gaat het met je/u?	Come stai/sta?	Koo-me-staai
Erg goed	Molto bene	Mol-too bee-ne
Wat ben je mooi!	Quanto sei bella(o)!	Kwan-too-sij-bel-laa(oo)!
Hoe oud ben je/bent u?	Quanti anni hai/ha?	Kwaan-tie an-nie aai/aa?
Spreekt u Engels/Duits/Frans?	Parla inglese/tedesco/francese?	Par-laa ien-klee-se/tee-des-koo/fran-tsjee-se?
Ik vind de .... maar niet	Non riesco a trovare la/il...	Non rie-es-koo aa troo-ware...
Ik begrijp het niet	Non capisco	Non kaa-pies-koo
Hoe lang duurt het om...	Quato tempo ci vuole per...	Kwan-too tem-poo tsjie-woe-oo-le per...
Dit neem ik	Prendo questo	Pren-doo kwes-too
Kunt u alstublieft wat langzamer praten?	Può per favore parlare un pó più lentemente?	Pwoo per faa-woo-re par-laa-re oen poo pjoe len-te-men-te?
Ik spreek geen Italiaans	Non parlo Italiano	Non par-loo ie-taa-lie-aanoo
Ik zou graag willen...	Vorrei...	Wor-rij
Wat betekent...	Cosa vuol dire...	Koo-saa woe-ol die-re?
Het spijt me	Mi dispiace	Mie dies-pjaa-tsje
Hoe kom ik naar...	Come faccio arrivare a...	Koo-mee faa-tsjoo per arrivare aa...
Kunt u me helpen?	Potrebbe aiutarmi?	Poo-trebbe ajoet-tar-mie?
Wat kost het?	Quanto costa?	Kwan-too kos-taa?
Weet u waar ik de auto zou kunnen parkeren?	Sa dove potrei parcheggare la macchina?	Saa doo-we pot-rij par-kedj-aa-re laa maa-kie-na?
Kan ik met een creditcard betalen?	Posso pagare con una carta di credito?	Pos-soo paa-gaa-re kòn oena kartaa die kreedie-too
Handige woorden		
Groot	Grande	Gran-de
Klein	Piccolo	Pie-koo-loo
Heet	Caldo	Kal-doo
Koud	Freddo	Fred-doo
Goed (bijwoord)	Bene	Bee-ne
Goed	Buono	Bwoeon-oo
Slecht	Cattivo	Kat-tie-voo
Genoeg	Basta	Bas-taa
Open	Aperto	Aa-per-too
Dicht	Chiuso	Kie-oe-soo

Nederlands	***Italiaans***	***Fonetisch***
Mooi	Bello	Bel-loo
Lelijk	Brutto	Broet-too
Helder	Chiaro	Kie-aar-oo
Duister	Scuro	Skoe-roo
Links	A sinistra	Aa sie-nies-tra
Rechts	A destra	Aa des-tra
Rechtdoor	Sempre dritto	Sem-pre diet-too
Dichtbij	Vicino	Vie-tsjie-noo
Ver	Lontano	Lon-taa-noo
(Naar) boven	Su	Soe
(Naar) beneden	Giù	Djoe
Vroeg	Presto	Pres-too
Laat	Tardi	Tar-die
Goedkoop	Economico	Ee-koo-noo-mie-koo
Duur	Caro	Kaa-roo
Gratis	Gratuito	Gra-toe-ie-too
Later	Dopo	Doo-poo
Dubbel	Doppio	Dop-pio

Eten en drinken

Ik heb honger/dorst	Ho fame/sete	Oo faa-me/see-te
Ik zou een tafel willen reserveren	Vorrei riservare una tavola	Wor-rij rie-ser-vaa-re oe-na tavola
Heeft u een tafel voor...?	Avete una tavola per...?	Aa-vee-te oena taa-voo-laa per...?
Tafel/eten/drinken	Tavola/mangiare/bere	Taa-voo-laa/man-dji-aa-re/see-te
Menu/voorgerecht/eerste gang/tweede gang/toetje	Menu/antipasto/primo/secondo/dolce	Mee-noe an-tie-pas-too/prie-moo/see-kon-doo/dol-tsje
Mag ik de menukaart?	Posso avere il menù?	Pos-soo aa-vee-re iel menòe
De wijnkaart	La lista dei vini	Laa-lis-taa dij vie-nie
Bord/lepel/vork/mes	Piatto/cucchiaio/forchetta/coltello	Pjat-too/koe-kjaa-joo/for-ket-taa
Bestek	Posate	Poo-saa-te
Fles/glas/kop	Bottiglia/bicchiere/tazza	Bot-tiel-jaa/biek-kjer-re
Brood/water	Pane/acqua	Paa-ne/aa-kwaa
Sinaasappel/appel/peren/grapefruitsap	Succo d'arancia/mela/pera/pompelmo	Soek-koo die aran-tja/mee-laa/pee-raa/pom-pel-moo
Rundvlees/varkensvlees/lamsvlees	Carne di manzo/ maiale/ agnello	Kar-ne die man-tzoo/maa-jaa-le/ag-njel-lo
Bijgerecht	Contorno	Kon-toor-noo
Kalfsvlees	Vitello	Vie-tel-loo

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
Zeevruchten	Frutti di mare	Froet-tie die maa-re
Rijst/pasta/salade	Riso/pasta/insalata	Rie-soo/pas-taa/ien-saa-laa-taa
Groente/fruit/aardappelen	Verdura/frutta/patate	Wer-doe-raa/froet-taa/paa-taa-te
Mag ik a.u.b de rekening?	Posso avere il conto per favore?	Pos-so aa-wee-re iel kon-to, per faa-woo-re?
Koffie	Caffè	Kaaf-fè
Thee	Tè	Tè
Complimenten voor uw kookkunst!	Complimenti!	Kom-plie-men-tie!

Hotel

Ik zoek een kamer voor... personen	Cerco una camera per.... persone	Tsjer-koo oena kaa-me-raa per... per-soo-ne
Ik heb een reservering gemaakt	Ho fatto una prenotazione	Oo fat-too oe-na pree-noo-taatjione
Hoeveel kost de kamer per nacht?	Quanto costa la camera per notte?	Kwan-too kos-taa laa ka-me-raa per notte?
Het ontbijt is inbegrepen?	La prima colazione è inclusa?	Laa prie-maa kol-laatji-one è in-klu-saa?
Met douche en toilet	Con doccia e servizi	Koon doot-sjiaa ee ser-wiet-zie
Mag ik de kamer zien?	Posso vedere la stanza?	Pos-soo vee-dee-re laa stan-tsaa?
Heeft u nog een andere kamer?	Ha ancora un'altra stanza?	Aa oen al-traa stan-tsaa?

Winkels

Antiekwinkel	L'Antiquario	Lan-tie-kwaa-rie-oo
Apotheek	La Farmacia	Laa far-maa-tsjie-aa
Bakker	Il panificio	Iel paa-nie-fie-tsjioo
Bank	Banca	Bang-kaa
Banketbakker	La pasticceria	La pas-ties-tje-rie-aa
Bloemist	Il fioraio	Iel fjoo-rai-oo
Boekhandel	La libreria	Laa lie-bre-rie-aa
Groenteboer	Il fruttivendolo	Iel froet-tie-wen-doo-loo
Slager	La macelleria	Laa maa-tsjel-ler-rie-aa
Visboer	La pescheria	Laa pes-ke-rie-aa
IJssalon	La gelareria	Laa dje-laa-te-rie-aa
Markt	Il mercato	Iel mer-kaa-too
Sigarenboer	Il tabacchaio	Iel taa-ba-kaa-joo
Supermarkt	Il Supermercato	Iel soep-er-mer-kaa-too
Voordelig	A buon prezzo	Aa bwon pret-so
Te duur	Troppo caro	Trop-poo caa-roo
De kledingmaat	La taglia	Laa Taa-lie-aa

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
De schoenmaat	Il numero	Iel noe-me-roo
Hoeveel kost dit?	Quant'è?	Kwan-tè?
Hoe laat gaat u open/ dicht?	A che ora apre/chiude?	Aa ke oo-raa aa-pre/kjoe-de?

Dagen van de week

Maandag	Lunedì	Loe-ne-die
Dinsdag	Martedì	Mar-te-die
Woensdag	Mercoledì	Mer-koo-le-die
Donderdag	Giovedì	Djoo-we-die
Vrijdag	Venerdì	Veen-er-die
Zaterdag	Sabato	Saa-baa-too
Zondag	Domenica	Doo-mee-nie-kaa

Maanden

januari	Gennaio	Dzje-naa-joo
februari	Febbraio	Feb-braai-joo
maart	Marzo	Mar-tso
april	aprile	Aa-priel-le
Mei	Maggio	Maa-djoo
juni	Giugno	Djoen-joo
Juli	Luglio	Loel-joo
augustus	Agosto	Aa-gos-too
september	Settembre	Set-tem-bre
oktober	Ottobre	Ot-too-bre
november	Novembre	Noo-wem-bre
december	Dicembre	Die-tjem-bre

Tijd

Een seconde	Un secondo	Oen see-kon-doo
Een minuut	Un minuto	Oen mie-noe-too
Een halfuur	Oen mezz'ora	Oen Medz-oo-raa
Een uur	Un'ora	Oen oor-aa
Een dag	Un giorno	Oen djor-noo
Een week	Una settimana	Oena set-tie-maa-naa
Een maand	Un mese	Oen Mee-se
Een jaar	Un'anno	Oen-an-noo
Een eeuw	Un secolo	Oen See-koo-loo

Hoofdtelwoorden

1	Uno	Oe-noo
2	Due	Doe-we
3	Tre	Tre
4	Quattro	Kwat-troo
5	Cinque	Tsjieng-kwe

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
6	Sei	See-jie
7	Sette	Set-te
8	Otto	Ot-too
9	Nove	Noo-ve
10	Dieci	Die-ee-tsjie
11	Undici	Oen-die-tsjie
12	Dodici	Doo-die-tsjie
13	Tredici	Tre-die-tsjie
14	Quattordici	Kwaa-tor-die-tsjie
15	Quindici	Kwin-die-tsjie
16	Sedici	See-die-tsjie
17	Diciasette	Die-tjaa-set-te
18	Diciotto	Die-tjsot-too
19	Dicianove	Die-tsjaa-nòo-ve
20	Venti	Ven-tie
30	Trenta	Tren-taa
40	Quaranta	Kwaa-ran-taa
50	Cinquanta	Tsjing-kwan-taa
60	Sessanta	Ses-san-taa
70	Settanta	Set-tan-taa
80	Ottanta	Ot-tan-taa
90	Novanta	Noo-van-taa
100	Cento	Tsjen-too
1000	Mille	Mie-le
2000	Duemila	Doe-we-mie-laa
1.000.000	Un milione	Oen miel-joo-ne

Weer

Wat voor weer wordt het vandaag?	Che tempo farà oggi?	Kè tem-poo faa-raa od-djie?
Het is mooi weer	Fa bel tempo	Faa bel tem-poo
Het is slecht weer	Fa brutto tempo	Faa broet-too tem-poo
Het is koud/warm	Il fa freddo/caldo	Iel faa fred-doo/kal-doo
De zon schijnt	C'è il sole	Tsjè iel soo-le
Het regent	Piove	Pjoo-we
Het vriest	Gela	djee-laa
Regen/sneeuw/zon/wind/storm	Pioggia/neve/sole/vento/tempesta	Pie-oo-djaa/nee-we/soo-le/ven-too/tem-pes-taa
Onweer	Temporale	Tem-poo-raa-le
Hondsdagen	Solleone	Sol-lee-oo-ne

Kleuren

Rood/geel/groen/blauw/zwart/wit	Rosso/giallo/verde/nero/bianco	Ros-soo/djal-loo/wèr-de/ads-zoer-roo/ne-ro/bjan-koo

Nederlands	*Italiaans*	*Fonetisch*
Knalblauw/ zachtblauw	Blu/celeste	Bloe/tje-les-te
Oranje/paars/bruin/ grijs	Arancione/purpureo/ marrone/grigio	Aa-ran-tsjoo-ne/poer-poer-reeoo/mar-roo-ne/ ge-grie-djoo

Kan ook handig zijn... (niet in het wilde weg gebruiken)

Je bent een kloothommel!	Sei un coglione!	Sij oen koo-lji-oo-ne!
Je bent een sukkel!	Sei un cretino!	Sij oen kree-tie-noo
Laat me met rust!	Lascia me in pace!	Laa-sjaa me ien paat-sje!
Val me niet lastig!	Non mi rompere i coglioni!	Non mie rom-pe-re ie koo-li-jonie!
Rot op!	Vaffanculo!	Waaf-fan-koe-loo!
Ik vind het een braakmiddel!	Mi fa schifo!	Mie faa sjkie-foo!
Jeetje (of iets dergelijks)	Minchia! (dialect)	Mien-kja!

Telefoneren

Het netnummer van België is 0032, dat van Nederland 0031 en van Italië 0039, je kunt de nul uit het kengetal van de gemeente weglaten. Voor het gebruik van een publieke telefoon heb je een telefoonkaart nodig (***scheda telefonica***) die je bij de sigarenboer (***tabaccaio***) kunt halen, dat is aanmerkelijk goedkoper dan gebruikmaken van je mobiele telefoon. De dekking voor mobiele telefonie is trouwens nog niet helemaal sluitend op Sicilië.

Veiligheid

Maffia is nauwelijks of niet zichtbaar op Sicilië als je er niet op let, het zou natuurlijk kunnen dat je 's nachts net in de etalage staat te kijken als de winkel wordt opgeblazen, maar die kans is aanvaardbaar klein. Het platteland is helemaal veilig, in de grote steden worden tassen gestolen en gebeuren de dingen die in alle grote steden gebeuren.

Verkeer

'Regels zijn voor de dommen, intelligente mensen weten heel goed waarmee ze weg kunnen komen' is op menig vlak een belangrijk motto voor de Siciliaan, maar in het verkeer openbaart deze levensvisie zich erg opmerkelijk. In Palermo en Catania is het het van rechts komen – of wat dan ook – absoluut geen garantie op voorrang, gedecideerd warmbloedig doordrukken meestal wel. De roodheid van stoplichten lijkt er ook iets minder bindend dan in andere delen van de wereld en in de spits kan het aantal rijbanen op drukke kruispunten in een fractie van een seconde meanderend verspringen. 'Wat achter ons ligt, ligt achter ons; in de spiegel kijk ik liever naar andere dingen.' Houd rekening met die gedachtegang zo gauw je achteruitrijlichten aan ziet gaan. Zuid-Italianen vertrouwen ook in het verkeer vaak op hun karma of beschermheiligen. Als je alleen bent, is het zaak om heel goed van tevoren uit te zoeken hoe er precies te komen als je ergens in een grote

Siciliaanse stad moet zijn. Je daar in het verkeer begeven is voor de meeste mensen op zich al een dermate indrukwekkende ervaring, dat het combineren ervan met kaartlezen ernstig te ontraden is. De voor Nederlanders vaak wat 'jachterige' rijstijl van de Sicilianen komt niet noodzakelijkerwijs voort uit haantjesgedrag, vrouwen zijn er ook lachend toe in staat. Het komt meer voort uit de mediterrane hang naar de schoonheid van het leven, een soort melancholie bij voorbaat: 'Wat is mijn leven mooi en wat duurt het toch kort, da's zonde voor mij, maar ook voor de rest van de wereld, dus moet ik er NU door!!!' De tegenhanger daarvan is dat tevreden mensen op leeftijd het niet vreemd vinden om op zondagochtend, als ze terugkomen van het kerkhof, waar ze een boeket hebben gelegd bij het graf van de hen ontvallen familieleden en op weg zijn naar de nog levenden voor de lunch, een in gedachten verzonken 45 kilometer per uur te rijden op de ***autostrada***. Het kan ook voorkomen dat je compleet onverwacht met een genereus gebaar voorrang krijgt van een medeweggebruiker, dat zou dan heel goed voort kunnen komen uit oprechte Siciliaanse gastvrijheid, maar waarschijnlijker is dat deze medeweggebruiker je op het eerste gezicht niet geheel onaantrekkelijk vond en nog een iets nauwkeuriger blik op je gelaat wil werpen.

Vervoer

Trein

Tussen de wat grotere steden ligt op Sicilië een redelijk fuctionerend spoorwegnet en in Italië is de trein niet duur. Veel stations liggen echter kilometers buiten het centrum en het platteland is per trein nauwelijks bereikbaar, wat de mogelijkheden van het reizen per trein aanzienlijk beperkt.

Bus

De meestal blauwe lijnbussen vullen het spoorwegnet aan, waardoor ook de kleinere, afgelegen gemeentes met openbaar vervoer zijn te bereiken. Het is noodzakelijk om bij de halte van tevoren informatie in te winnen over de aankomst- en vertrektijden (***orario***).

Boot

Alle Siciliaanse eilanden zijn zowel per vleugelboot (***aliscafo***) als per veerboot (***traghetto***) bereikbaar vanaf het hoofdeiland. De belangrijkste havens zijn Palermo, Milazzo, Messina, Syracuse, Catania, Porto Empedocle en Trapani.

Watersport

De Siciliaanse kusten bieden een weidse horizon aan mogelijkheden voor alle watersporten. Voor windsurfen zijn volgens kenners rond de Eolische eilanden en Capo Passero de omstandigheden het meest ideaal en duiken is rond het hele eiland een veelbeoefende sport, maar met name op Pantelleria en de Eolische eilanden is de vulkanische zeebodem spectaculair. In bijna alle kustplaatsen is duikapparatuur te huur en kun je je zuurstofflessen laten vullen. Als je zonder gids duikt, laat dan iemand aan de wal weten waar je bent.

http://www.sicilsurf.it/home.htm
http://www.welcometosicily.com/scuba_diving.htm

Wapen

Triskelion (ook ***trinacrie*** of ***triskele***, afkomstig uit het Oud-Grieks) is een symbool dat bestaat uit 3 gebogen mensenbenen achter het hoofd van de Gorgoon Medusa en wordt al sinds de Oudheid gebruikt in de heraldiek en de symbolenleer. Over de precieze betekenis verschillen de meningen. Er zijn mensen die beweren dat het hoofd waarop

het haar in slangen is veranderd een verwijzing naar de onderwereld is. Zeker is dat hoe de figuur ook wordt gedraaid, hij nooit zal knielen, wat voor onverzettelijkheid en vrijheidszin staat, maar de vorm komt ook duidelijk overeen met die van het eiland. Behalve in dat van Sicilië, komt het symbool ook terug in het wapen van het Isle of Man en dat van Bretagne.Ook de Latijnse wapenspreuk van Man; ***Quocunque Jeceris Stabit***, 'Hoe je het ook werpt, het zal staan', verwijst naar de betekenis van de trinacrie als teken van vrijheidszin. Toen Sicilië op 30 augustus 1302, na de vesperopstand, onafhankelijk werd en door Frederico II van Aragon in de vrede van Caltabellotta werd bestempeld als autonoom 'Koninkrijk van Trinacria', werd het toen al oude symbool weer uit de kast gehaald. Sindsdien is het altijd het symbool van het eiland gebleven.

BEZIENSWAARDIGHEDEN

West-Sicilië

PALERMO

De hoofdstad van Sicilië is een parel van veelzijdigheid in de *Conca d'Oro* ('Gouden Schelp') in de schaduw van de Monte Pellegrino. Een bezoek van één dag is dan ook niet genoeg om meer dan een vleugje van de stad op te snuiven. Nog meer dan de rest van het eiland is Palermo een beeldend kruispunt van vele culturen en beschavingen, maar in de bedrijvigheid hangt dat merkwaardig historische atmosfeertje typisch voor wereldsteden. Rijen pompeuze flats in 'maffia-architectuur' wisselen een sierlijke barokke, of door de Noormannen gepreserveerde Arabische of Byzantijnse bouwstijl af in een voor een Noord-Europeaan bijna surrealistisch kolkend geheel. De drie belangrijkste straten met elegante, historische gebouwen zijn vergelijkbaar met een toneel dat wordt omzoomd door coulissen van smalle straatjes met veel bedrijvigheid. In de 7e of de 8e eeuw voor Christus zou hier een kolonie zijn gesticht door de Phoeniciers. De Grieken noemden de stad later Panormos, wat *volledige haven* betekent en nadat de Romeinen in de eerste Punische oorlog de stad hadden veroverd, vervormde de naam in het Latijn alleen enigszins in de uitspraak. Later maakte de stad deel uit van het Byzantijnse Rijk, maar in 832 veroverden de Arabische Aghlabiden haar en maakten Palermo tot een van de belangrijkste steden van het Middellandse-Zeegebied. Enkele eeuwen later, vanaf 1072 overheersten Normandiërs de stad. Deze rijke geschiedenis valt vandaag de dag nog duidelijk af te lezen aan het centrum; het is een rijkgeschakeerde waaier aan bouwstijlen.

Quattro canti

Piazza Vigliena, dat alom bekend staat als *Quattro Canti* (vier hoeken) is het absolute centrum van de stad waar de Spaanse *Via Maqueda* en de Arabische *Cassaro* (*Via Vittorio Emanuele*) Palermo in vier *mandamenti* delen; de wijk *Kalsa* in het noordoosten, *Albergheria* in het zuidoosten, *Capo* in het zuidwesten en *Castellammare* of *Loggia* in het zuidoosten. Het plein vormt een perfecte cirkel en wordt wel *Il Teatro del sole* genoemd, omdat de zon van opkomst tot ondergang er altijd zichtbaar blijft. In het verleden werden in de concave, door de Romeinse architect Giulio Lasso ontworpen 17e-eeuwse gevels de hoofden van terechtgestelde misdadigers tentoongesteld, nu staan er nog beelden van de seizoenen, wat Habsburgers en een enkele Palermitaanse heilige. Hoewel de gevel van de kerk *San*

N
Isola Levanzo
Castello
686 m
Grotta del Genovese
278 m
Levanzo
Marettimo
Punta Bassana
Isola Marettimo
314 m
Favignana
Isola Favignana
naar Trapani
Egadische Eilanden
Isola delle Fémmine
San Vito lo Capo
Santa Crescenzia
Grotta Rácchio
Cinisi
Terrasini
A 29
E 90
Carini
Mácari
Riserva Naturale dello Zingaro
Golfo di Castellammare
Montelepre
Monreale
Giardinello
S 186
Custonaci
Scopello
Balestrate
Partinico
Pizzolungo
Buseto Palizzolo
Erice
Castellammare del Golfo
Trapani
Valdérice
Badia
San Giuseppe Jato
Terme Segestane
E 933
Alcamo
Ietum
San Cipirello
Paceco
Marino
Fulgatore
Segesta
A 29
E 90
S 624
Marausa
A 29 dir
Segesta
Calatafimi
Camporeale
Birgi
S 115
Castello di Maranfusa
Borgo Schirò
San Leonardo
Isola Grande
Granatello
Vita
Roccamena
Mózia
Borgo Ghitarra
Salemi
Ruderi di Gibellina
Gibellina
Matarocco
Poggioreale
Marsala
Salaparuta
Contessa Entellina
Casale
Santa Ninfa
Convento Madonna delle Grázie
Lido Signorino
S 115
Partanna
Bisacquino
Santissima Trinità di Délia
A 29
E 90
Pizzolato
Castelvetrano
Santa Margherita di Bélice
Sambuca di Sicilia
A 29-E 90
E 931
Mazara del Vallo
Campobello di Mazara
Rocche di Cusa
Menfi
Caltabellotta
Granitola-Toretta
Selinunte
Sciacca
naar Trapani
Pantelleria
289 m
Gadir
San Vito
836 m
Tracino
Sataria
Scauri
560 m
Isola di Pantelleria
Seccagrande
Middellandse Zee

Tyrrheense Zee
N
Tyrrheense Zee
Palermo
Trápani
Marsala
Messina
Regio di Calabria
Etna
Enna
Catánia
Agrigento
Pantelleria
Gela
Siracusa
Ragusa
Ionische Zee
Middellandse Zee
Autotochten:
Ten westen van Palermo
Het platteland
Partanna-Mondello
Golfo di Palermo
Torre Mongerbino
Palermo
Capo Zafferana
Golfo di Término Imerese
Bagheria
Cefalù
Casteldáccia
Misilmeri
Piana degli Albanesi
Altavilla
S 121
A 19
E 90
Trabía
Término Imerese
Imera
S 113
A 20-E 90
Campofelice di Rocella
Castelbuono
Bolognetta
Marineo
Ventimíglia
Cefalà Diana
Baucina
di Sicilia
Cáccamo
Collesano
Cerda
Monte Múfara
1865 m
582 m
Godrano
Tagliavia
S 121
Villafrati
Ciminna
Montemaggiore Belsito
Ficuzza
Mezzojuso
Caltavuturo
Polizzi Generosa
Vícari
Regalgioffoli
Corleone
Roccapalumba
Ália
Grotta della Gulfa o dei Saraceni
S 189
Valledolmo
Lercara Friddi
Prizzi
A 19
E 932
Vallelunga Pratameno
S 121
Resuttano
Castronuovo di Sicilia
Chiusa Sclafani
Palazzo Adriano
Cammarata
Villalba
Santa Caterina Villarmosa
Bivona
San Giovanni Gémini
Marianópoli
Búrgio
Villafranca Sicula
Lucca Sicula
Santo Stéfano Quisquina
Alessándria della Rocca
Mussomeli
Casteltérmini
Cianciana
S 189
Caltanissetta
San Cataldo
Ribera
Serradifalco
Cattólica Eraclea
Racalmuto
Aragona
S 640
N
E 931
Montallegro
Raffadali
Canicatti
Eraclea Minoa
Siculiana
Siculiana Marina
Agrigento
Favara
Realmonte
Valle dei Templi
Porto Empédocle
0
25 km

1. Santo Spirito
2. Villa Igea
3. Giardino Inglese
4. Santuario di Santa Rosalia
5. Parco della Favorita
N
0 1 km
Mondello
Piazza Valdesi
Piazza Caboto
Partanna
Lungomare
Punta di Pricla
Grotte d' Addaura
C. Colombo
Tyrrheense Zee
Piana dei Colli
Monte Pellegrino
Statua di Rosalia 458 m
Santuario di S. Rosalia
606 m
Pallavicino
Via d. Parrocchia
Viale Regina Margherita
Via d. Resurrezione
naar autosnelweg, vliegveld en Tràpani
S. Lorenzo
Piazza Niscemi
Viale d' Ercole
Viale di Diana
Vergine Maria
Viale della Regina Siciliana
Viale Strasburgo
V. Sofia
Via Resuttana
Stadion
Castello Urvèggio
Arenella
Resuttana
Fiera del Mediterraneo
Piazza V. Véneto
Piazza Don Bosco
Acquasanta
Viale Lazio
Viale d' Libertà
Via D. Cantieri
Viale Michelangelo
Uditore
Staz.
Piazza Giachery
Passo di Rigano
Via E. Notarbartolo
zie detailkaart centrum
Piazza Malaspina
Staz. Maritt.
Viale Leonardo da Vinci
naar Montelepre
Via E. di Blasi
Via Dante
Via Roma
Via Maqueda
Haven
Via Noce
Piazza G. Verdi
Piazza Princ. di Camporeale
Cattedrale
Zisa
Cappuccini
Via VIII Emanuele
Via Lincoln
Villa Giulia
S. Erasmo
Boccadifalco
Altarello
Via G. Pitrè
Piazza Indipendenza
Station
Palazzo Uscibene
Corso Calatafimi
Corso P. Pisani
Via Oreto
S. Giovanni di Lebbrosi
Corso d' Mille
Piazza Montegrappa
Villa Tasca
Oreto
Via S. Maria d. Gesù
naar Messina, Agrigento en Enna
La Rocca
Via Altofonte
Viale della Regione Siciliana
autosnelweg
S. Maria di Gesù

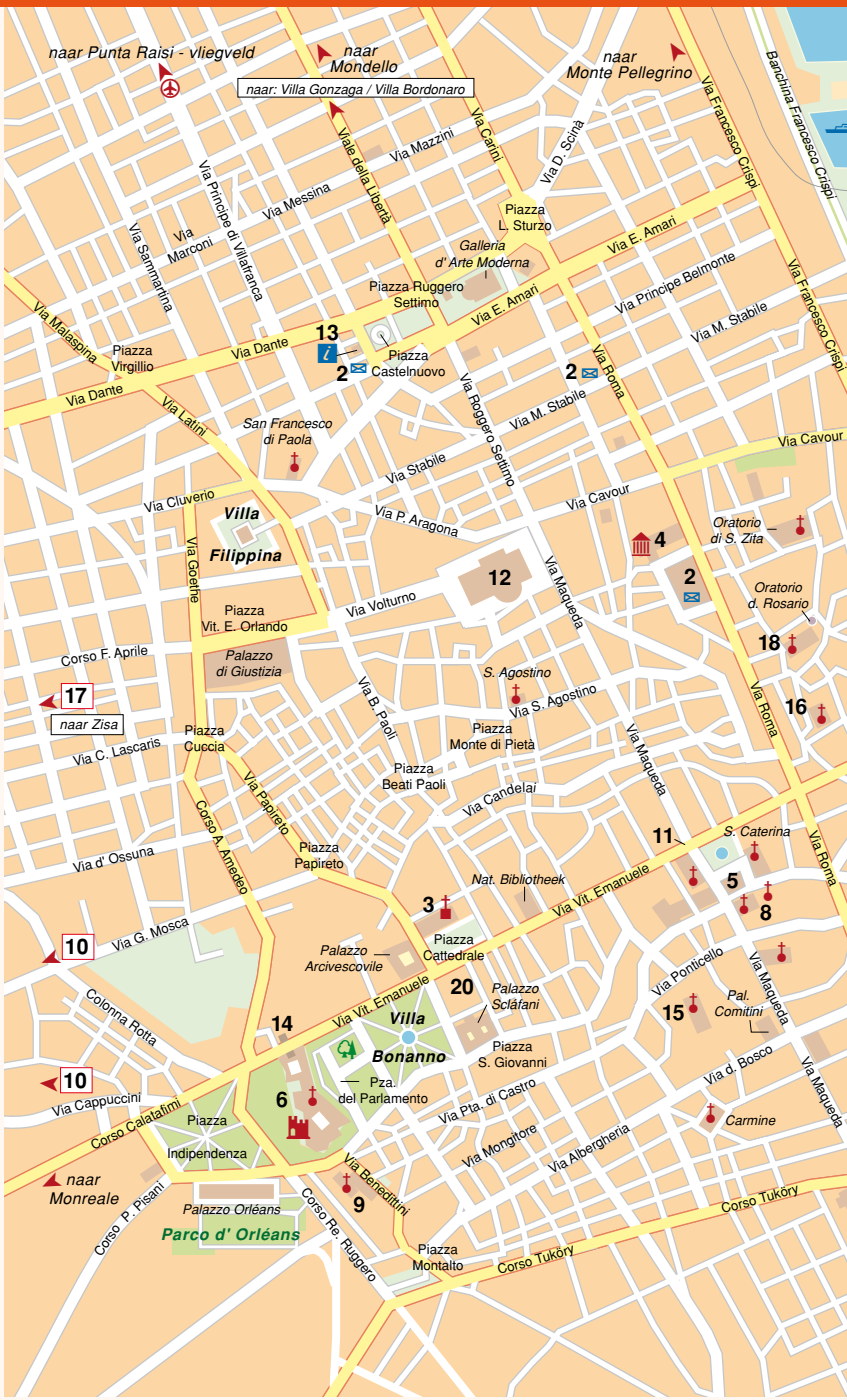
Giuseppe dei Teatini pas in 1844 werd voltooid, is hij met zijn koepel met majolicategels onmiskenbaar barok. Aan weerszijden van de ingang houden zwierige engelen wijwaterbakken op en ook het interieur met veelkleurig marmer, fresco's en een met halfedelstenen ingelegd hoogaltaar, is van een typisch mediterrane frivoliteit.
San Giuseppe dei Teatini, dagelijks geopend van 9:30 *tot* 12:00 *uur en van* 16:00 *tot* 18:00 *uur, op zon- en feestdagen van* 8:30 *tot* 13:00 *uur en van* 16:00 *tot* 18:00 *uur.*

Piazza Pretoria

Een stukje verder de *Via Vittorio Emanuele* op, ontvouwt zich aan je rechterhand het *Piazza Pretoria*, met daarop de gelijknamige, wat schreeuwerig maniëristische, 16e-eeuwse fontein van Francesco Camilliani. De ronde bassins op drie niveaus zijn omgeven door beelden van mythologische wezens als tritons, sirenen en de vier rivieren van Palermo (Oreto, Papireto, Gabriele, Maredolce). Het *Palazzo Pretorio* is het stadhuis en flankeert de kerk van *Santa Caterina*, waarvan de ingang zich op *Piazza Bellini*, tegenover de *Martorana* bevindt. Vanaf het balkon van het *palazzo* sprak Garibaldi in 1860 een vurige menigte toe, nadat hij de stad, als logisch gevolg van de slag bij Calatafimi, met zijn *mille* aan zijn voeten had gekregen. Het was zijn eerste succes op weg naar de vorming van de staat Italië. De officiële naam van het gebouw is *Palazzo Senatorio* of *Palazzo del Municipio*, maar in Palermo wordt het altijd *Palazzo delle Aquile* genoemd, naar de vier adelaars aan de buitenkant en op het portaal. Het *Palazzo* is het grootste openbare gebouw in Palermo dat de tand des tijds heeft weerstaan, maar de oorspronkelijke 16e-eeuwse structuur is drastisch gewijzigd bij een restauratie in de 19e eeuw.

Piazza Pretoria

naar Punta Raisi - vliegveld
naar Mondello
naar: Villa Gonzaga / Villa Bordonaro
naar Monte Pellegrino
Via Francesco Crispi
Banchina Francesco Crispi
Via Mazzini
Via Carini
Via D. Scina
Viale della Liberta
Via Messina
Via Principe di Villafranca
Via Sammartina
Via Marconi
Piazza L. Sturzo
Galleria d' Arte Moderna
Via E. Amari
Via Principe Belmonte
Via M. Stabile
Piazza Ruggero Settimo
Via Malaspina
Piazza Virgillio
Via Dante
Piazza Castelnuovo
Via Roma
Via Latini
San Francesco di Paola
Via Ruggero Settimo
Via Cavour
Via Stabile
Via Cluverio
Villa Filippina
Via P. Aragona
Oratorio di S. Zita
Via Goethe
Piazza Vit. E. Orlando
Via Volturno
Via Maqueda
Oratorio d. Rosario
Corso F. Aprile
Palazzo di Giustizia
S. Agostino
Via S. Agostino
Via B. Paoli
naar Zisa
Via C. Lascaris
Piazza Cuccia
Piazza Monte di Pietà
Piazza Beati Paoli
Via Candelai
Via Papireto
Corso A. Amedeo
Piazza Papireto
S. Caterina
Via d' Ossuna
Nat. Bibliotheek
Via Vit. Emanuele
Via G. Mosca
Palazzo Arcivescovile
Piazza Cattedrale
Palazzo Sclafani
Via Ponticello
Pal. Comitini
Colonna Rotta
Via Vit. Emanuele
Villa Bonanno
Piazza S. Giovanni
Via d. Bosco
Via Cappuccini
Pza. del Parlamento
Via Pta. di Castro
Carmine
Corso Calatafimi
Piazza Indipendenza
Via Mongitore
Via Albergheria
Via Benedettini
naar Monreale
Palazzo Orléans
Parco d' Orléans
Corso P. Pisani
Corso Re Ruggero
Piazza Montalto
Corso Tukory

PALERMO, CENTRUM

Martorana

Piazza Bellini

Het om de hoek, aan de *Via Maqueda* gelegen *Piazza Bellini* wordt gedomineerd door twee opmerkelijke kerken: de ingetogen, Arabish ogende San Cataldo uit de 12e eeuw en de door een admiraal van koning Ruggero opgetrokken *Santa Maria dell'Ammiraglio*. De kerk heeft een barokke gevel en een overweldigend interieur met slanke zuiltjes en een ribgewelf dat tot een hoogtepunt komt in de mozaïeken in de koepel van Christus omringd door engelen, de apostelen en Maria. Na de vespersopstand, kwam de adel van het eiland hier samen om de kroon toe te kennen aan Peter van Aragon. Onder Spaans bewind ging de kerk deel uitmaken van een klooster onder leiding van Eloisa Martorana, waaraan hij zijn naam in de volksmond, Martorana, te danken heeft. Links van de 'Martorana' ligt het Teatro Bellini, waar het pleintje zijn naam aan dankt. De derde kerk op het plein, *de Santa Catarina*, is 14e-eeuws, maar nog onmiskenbaar barok. In de kapel rechts van het transept staat het beeld van de heilige Caterina van Antonello Gagini (zie bladzijde 109) uit 1534.

Frutta di Martorana

Op zondagochtend maken de zusters van het klooster van amandelpasta (een soort marsepein), Arabische gom, en smaakstoffen als saffraan, pistache en rozen hun eigen zoete, kleurige fruit; het *frutta di martorana*. Met Kerst verandert het fruit in schaapjes, rond Pasen in lammetjes en voor Sint Antonio (13 juni) in pony's.

San Giovanni degli Eremiti

Tegenover het *Palazzo dei Normanni*, aan de rand van de levendige, meanderende steegjes van de schilderachtige volkswijk *Albergheria*, ligt het voormalige klooster *San Giovanni degli Eremiti*. Het gebouw met zijn vijf rode koepeltjes, dat is verrezen uit wat eens een moskee was, is het meest Arabisch ogende Normandische overblijfsel dat de stad rijk is. In de tuin, op de met een kloostergang omgeven binnenplaats, groeien exotische planten die de niet-westerse sfeer benadrukken.

Porta Nuova

Over de Corso Calatafimi, die verderop overgaat in de Via Vittorio Emmanuele en bijna in een rechte lijn van de kathedraal van Montreale naar zijn concurrent in Palermo loopt, is in 1535 bij de noordgevel van het *Palazzo dei Normanni*, om de expedities van Karel V in Tunesië nog eens in herinnering te brengen, de *Porta Nuova* opgetrokken. De strenge poort is gedecoreerd met afbeeldingen van onderdanige mannen met snorren en tulbanden.

Palazzo dei Normanni

Aan het einde van de negende eeuw werd door de Noord-Afrikanen hier op het hoogste punt van het centrum van de stad het eerste bouwwerk geconstrueerd. De Noormannen breidden het aanzienlijk uit zodat het weelderige hof er kon huizen, helaas is daar vandaag de dag niet veel meer van over. In de zeventiende eeuw leukten de Spanjaarden de gevel op en het interieur wordt tegenwoordig grotendeels in beslag genomen door het Siciliaanse parlement. Van de koninklijke verblijven is onder leiding van een gids eigenlijk alleen de Sala di Ruggero met zijn mozaïeken van jachttaferelen nog te bezoeken en de daaronder gelegen *Capella Palatina*; de pri-

Palazzo dei Normanni

vékapel van koning Ruggero II, die met zijn gouden mozaïeken als een van de grootste schatten van de stad wordt gezien. Het oudste gedeelte van het indrukwekkende vakwerk van Byzantijnse handwerkslieden, in de koepel en de apsis, dateert van rond 1150, in het schip zijn afbeeldingen van het oude en nieuwe testament die iets later zijn vervaardigd door lokale werklui.

Kathedraal
De dom werd gebouwd tussen 1170 en 1185 in opdracht van de Engelse aartsbisschop van Palermo, Walter of the Mill (Gualtiero Offamiglio), waar eerder al een Byzantijnse kerk en een moskee hadden gestaan. Het gebouw onderging in de loop der eeuwen talrijke wijzigingen waardoor het inzicht biedt in Palermo's architectonische geschiedenis. Zo werden de koepeltjes met majolicategels in 1781 toegevoegd en de classicistische grote koepel pas in 1804, door Francesco Fuga. Eén van de zuilen in de gotisch-Catalaanse portico rond de hoofdingang heeft nog deel uitgemaakt van de moskee die hier ooit stond. Het Arabische schrift is nog te herkennen in een uitgehouwen passage van de koran. Aan de westgevel is de loggia dell'incoronata te zien, waar de vorsten na hun kroning voor het volk verschenen. Bij binnenkomst links bevinden zich de graven van roemruchte Siciliaanse monarchen van verschillende dynastieën, onder wie Federico II, zijn vrouw Constanza, Hendrik VI en Ruggero II. Die laatste was op eigen verzoek aanvankelijk begraven in de kerk van Cefalù, maar werd al kort na zijn dood overgebracht. In een kapel rechts achter het koor liggen in een urn de relikwieën van Sint Agata en in een zilveren kistje die van de beschermheilige van de stad, Sint Rosalia. De kerkschat in het midden van de rechterzijbeuk bevat als topstuk de kroon van Constanza van Aragon in de vorm van een Byzantijnse keizerskroon, uitbundig versierd met parels en edelstenen. Waarschijnlijk werd deze kroon op 2 november 1220 door paus Honorius III gebruikt voor de kroning van Federico II. Aan de westkant van de kerk huist het diocesane museum in het bischoppelijk paleis, met schilderijen uit de 13e tot de 18e eeuw en beelden van de Siciliaanse kunstenaarsfamilie Gagini (zie bladzijde 109).

Chiesa del Gésù en Casa Professa
De 16e-eeuwse gevel van de *Gésù* wordt gezien als het belangrijkste voorbeeld van barok in Palermo en heeft onder meer als decor gediend voor de film *Il Gattopardo*, gebaseerd op het beroemde boek van Giovanni Tomasi di Lampedusa. Het weelderige interieur is versierd met ingelegd marmer en stucwerk van Giacomo Serpotta. Rechts van de kerk staat het *Casa Professa* met een 17e-eeuws portaal en een 18e-eeuwse kruisgang die toegang geeft tot een bibliotheek.

Vucciria
De in smalle, slingerende straatjes rond een pleintje tussen de Corso Vittorio Emmanuele en de haven gelegen Vucciria-markt is de buik, maar ook het hart van Palermo; een hoorn des overvloeds van kleurrijke waar. Het mediterrane fruit, de groente en kruiden liggen onder geïmproviseer-

de markiezen naast gigantische zwaardvissen, octopussen en bloederige tonijn. Het is goed te begrijpen dat de ochtenddrukte in dit spektakel Renato Guttuso inspireerde voor zijn bekendste schilderij. Het broodje warme milt (*milza*) met geraspte kaas is op de Vucciria, nog meer dan een zakje *panelle*, een klassieker.

Teatro Massimo

Het Teatro Massimo heeft 3200 zitplaatsen en is daarmee het grootste theater van Italië. Het was bedoeld als concurrent van de grote opera's in Milaan, Rome en Parijs en vormt de scheidslijn tussen historisch en modern Palermo. De stadsmuren bij de *Porta Masqueda*, de hele Aragonese wijk, het klooster van San Guglielmo en dat van San Francesco hebben moeten wijken voor dit theater. Het werd ontworpen door Giovanni Battista Basile en de bouw werd na zijn dood afgerond door zijn zoon Ernesto. In 1997 is het heropend na een uitgebreide restauratie die 23 jaar duurde, ruim een jaar langer dan de bouw. Veel mensen zullen het neoclassicistische gebouw herkennen uit de film *The Godfather: part* III van Francis Ford Coppola (zie bladzijde 63).

Museo Archeologico Regionale 'Antonio Salinas'

Niet ver van *Teatro Massimo*, in het noorden van het centrum is sinds 1866 het archeologisch museum gevestigd in de gebouwen van het klooster van de broederschap van Filippo Neri. Het bevat een van de belangrijkste collecties oudheden van Italië, de vondsten uit alle Griekse en prehistorische opgravingen van West-Sicilië zijn hier samengebracht. Topstuk is een gigantische bronzen ram uit de derde eeuw voor Christus uit Siracusa, die eigenlijk de helft van een duo vormde, maar zijn wederhelft heeft verloren in de opstanden tegen Ferndinando II in 1848.

Teatro Massimo

Museo Archeológico Regionale 'Antonio Salinas' is op maandag, woensdag, donderdag en zaterdag geopend van 9:00 tot 14:00, op dinsdag en vrijdag van 9:00 tot 14:00 uur en van 15:00 tot 18:00 uur. Op zon- en feestdagen van 9:00 tot 13:00 uur. Toegang gratis voor inwoners van de Europese Unie jonger dan 18, of ouder dan 60 jaar.

La Zisa

Dit gebouw uit de 12e eeuw oogt Arabisch, maar is gebouwd in opdracht van de Normandische koning Guglielmo I en afgemaakt door zijn zoon en opvolger Guglielmo II. De naam komt waarschijnlijk van het Arabische *al-azîz*, dat iets als 'edel' of 'glorieus' betekent. De Normandische machthebbers waren erg gecharmeerd van de cultuur van hun Arabische voorgangers en dat klonk niet alleen door in hun architectuur, maar ook bijvoorbeeld in de kleding en gebruiken aan het hof. La Zisa was bedoeld als zomerhuis en lustoord voor de vorst, iets buiten het centrum van Palermo. Het bevond zich oorspronkelijk in een uitgestrekt park, het 'Aardse Paradijs', dat geïrrigeerd was, waar exotische dieren in waren uitgezet en dat was voorzien van grote fonteinen waarin gevist kon worden. Om de Palermitaanse hitte wat te temperen, werd het gebouw zo gericht dat de zeldzame zomerbriesjes het door de fontein bij de ingang gekoelde water door het hele paleis konden blazen; een Arabische airconditioner *avant-la lettre*. Tegenwoordig is in de Zisa het museum van de Islam gevestigd.
Museum van de Islam, dagelijks geopend van 9 tot 19:00, op zon- en feestdagen tot 13:00 uur.

La Cuba

La Cuba is een klein, rechthoekig paleisje aan de Corso Calatafimi, dat ooit in de enorme tuinen van Guglielmo II stond en tegenwoordig een kazerne is. Iets verderop staat in een door moderne bebouwing omsloten citrustuin, het ook Moors ogende, eveneens Normandische paviljoen *La Cubula*.

Santo Spirito del Vespro

Op het ommuurde kerkhof aan het einde van de Via del Vespro staat de kerk *Santo Spirito del Vespro*, die zijn bijnaam kreeg door de Siciliaanse vespersopstand, een bloedige afrekening in 1282 met de Franse bezetters die voor de kerk plaatsvond nadat een Fransman een bruid, die voor haar huwelijk op weg naar de kerk was beledigde. Het luiden van de klok voor de avondmis (*de vespro*) was het signaal aan de Parlermitanen om eensgezind alle Fransen af te slachten of te verjagen. De kerk werd in 1173 gebouwd door de Engelse aartsbisschop Walter the Mill, die ook verantwoordelijk was voor de constructie van de dom. Het kerkhof waarop de kerk zich bevindt sluit elke dag om 12 uur.

San Giovanni dei Lebbrosi

De San Giovanni dei Lebbrosi is een van de oudste Normandische kerken op Sicilië en zou in 1071 zijn gebouwd door Ruggero I tijdens het beleg van Palermo. De naam verwijst naar een nabijgelegen gebouw waar vroeger een in de behandeling van lepra gespecialiseerd ziekenhuis was

gevestigd. De achtkantige zuilen met ronde bogen in het interieur en de twee rode koepeltjes op het dak verraden duidelijk Moorse invloeden.

San Domenico
De gevel van de kerk bij het dominicanenklooster op het gelijknamige plein aan de *Via Roma* – een drukke mengelmoes van bouwstijlen – contrasteert heftig met het sierlijke interieur zonder opsmuk. De kapellen, waar sinds de 19e eeuw vooraanstaande Parlermitanen worden bijgezet, zijn wel zwierig gedecoreerd. Achter de kerk is op *Via dei Bambini* 16 het *Oratorio di San Domenico* gevestigd; een barok kapelletje gewijd aan dezelfde heilige, dat in de 17e eeuw is gedecoreerd door de meester in *stucco* sculpturen, Giacomo Serpotta. De man besteedde zijn hele leven aan het vervaardigen van dergelijke *oratoria*, zijn zoon Procopio zette later zijn werk voort. De professionele kwaliteiten van zoon Serpotta zijn onder meer nog te bewonderen in het *Oratorio di Santa Caterina*, achter het postkantoor.

Catacombe dei Cappuccini
Het iets buiten het centrum gelegen Kapucijnenklooster met haar catacomben is een lugubere, maar haast surrealistisch intrigerende bezienswaardigheid. Tot 1881 werden honderden jaren lang overledenen bijgezet in de ondergrondse gangen. De lichamen (zo'n 8000) werden geconserveerd door middel van verschillende chemische processen, onder andere met behulp van azijn, arsenicum en ongebluste kalk en in de nissen in de gangen geplaatst, gekleed in de kledij die de overledene van tevoren ter beschikking had gesteld. De gangen zijn ingedeeld op sekse en sociale hiërarchie, de geestelijken hangen bijvoorbeeld allemaal bij elkaar, zo ook de artsen, advocaten en vrouwen. Het meest aangrijpend is misschien de grot met de laatste rustplaats van de bij haar overlijden twee jaar oude Rosalia Lombardo. Het lijkt of het meisje even is ingedommeld, maar ze slaapt al meer dan tachtig jaar. Met een nieuw chemisch proces bereikte een arts in 1920 dit onwerkelijke resultaat, maar overleed zelf voordat hij iemand had verteld hoe hij dat voor elkaar had gekregen.

Ucciardone
Aan de oude gevangenis van Palermo in de buurt van het palmenpark (groen is zeldzaam in Palermo) *Giardino Inglese*, is misschien niet gek veel te zien, maar hij is het decor geweest van vele voor Sicilië cruciale gebeurtenissen. Het oorspronkelijke Franse fort werd in 1832 een gevangenis en sindsdien is het er nooit meer rustig geweest. De veronderstelde moordenaar van de bandiet Salvatore Giuliano, zijn luitenant Piscotta, dronk er op 9 februari 1954 bijvoorbeeld zijn vergiftigde koffie voordat hij belastende uitspraken over politici had kunnen doen. Door de eeuwen heen hebben er zoveel maffiosi die er toe deden verbleven, dat het complex de bijnaam *università della criminalità* verwierf. In overleg met de bewakers schijnen vele maffiakopstukken er een onbekommerd leven geleid te hebben, met plenty mogelijkheden voor sociaal contact en copieuze maaltijden, bereid door Palermo's topkoks. In de jaren tachtig werd de gevangenis door een ondergrondse gang verbonden met een bombe-

stendige bunker waarin de 'maxiprocessen' werden gevoerd tegen een groot aantal top-maffiosi. Het complex is uiteraard niet van binnen te bezichtigen als je niet over de juiste connecties beschikt.

La Cala

De oude haven van Palermo kwam ooit veel verder de stad in en reikte tot waar nu de *Via Roma* is. In de zestiende eeuw nam de grootte door verzilting drastisch af en verplaatsten de meeste havenactiviteiten zich langzaam maar zeker naar de kades ten noorden van het centrum. *La Cala* dient nu voornamelijk als jachthaven voor welgestelden.

La Kalsa

De ten zuiden van de oude haven gelegen buurt La Kalsa is een van de oudste van Palermo en was in de epoque van de Saraceense overheersing het absolute centrum van de stad. De naam komt van het Arabische *khalisa*, wat 'puur' of 'de verkozene' betekent en verwijst naar de Emir die hier ooit resideerde. De rijke geschiedenis is nog duidelijk merkbaar aan het grote contrast tussen de vaak spookjesachtig aandoende bouwstijl van de historische gebouwen en de weinig glorieuze modernere bebouwing van de wijk. Antimaffia-rechters Falcone en Borsellino groeiden op in deze – zeker vlak na de Tweede Wereldoorlog – erg arme volksbuurt, wat hen naar eigen zeggen professioneel vormde. In de Middeleeuwen was de *Via Alloro* de hoofdstraat, maar daar is niet veel meer van te zien. Een van de weinige gebouwen die de tand des tijds heeft weerstaan is het vijftiende-eeuwse *Palazzo Abatelis*, waar tegenwoordig de *Galleria Regionale* is gevestigd. Het museum herbergt onder meer het topstuk van een onbekend kunstenaar 'De triomf over de dood', enkele werken van Antonello da Messina en beelden van de Gaginifamilie. Meer werk van leden van die familie is te zien in de eveneens vijftiende-eeuwse kerk *La Gancia* naast het museum. Het weidse centrum van de buurt is het naar de *Magione* kerk vernoemde *piazza*, dat op warme zomeravonden dankbaar als 'hangplek' wordt benut door jongeren. De kerk zelf is een statig Normandisch gebouw, dat compleet is herbouwd nadat het in 1943 plat was gebombardeerd. Op de hoek van de straat aan de andere kant van het plein is nog een interessante plek; *Lo Spasimo*. Door financiële tegenslagen van opdrachtgever paus Julius II, is de bouw van de kerk nooit afgerond en groeien er inmiddels hoge bomen in het middenschip zonder dak. Het gebouw heeft achtereenvolgens dienstgedaan als theater, barak, noodhospitaal en vuilnisbelt en tegenwoordig is het een cultureel centrum, waar vaak concerten worden gegeven. Het schilderij *Lo Spasimo di Sicilia* van Raphael werd in 1520 aanvankelijk hier tentoongesteld, maar hangt inmiddels in het Prado in Madrid.

Antonello da Messina, Annunciata

Gagini

Op heel Sicilië kom je Renaissancistische beelden van Gagini tegen, die niet zijn vervaardigd door één persoon, maar door drie generaties uit dezelfde familie. Vader Domenico was uit Noord-Italië afkomstig, maar leverde in heel Italië beeldhouwwerk af, waaronder in Genua, Florence en Rome. Zijn zoon Antonello streek in 1463 in Palermo neer, waar hij zich als een succesvolle, invloedrijke kunstenaar ontwikkelde. Zo schijnt hij zijn kennis Michelangelo Buonarotti nog te hebben geholpen bij de creatie van zijn fameuze, verstoord kijkende 'Mozes' in de *San Pietro in Vincoli* in Rome. Het familiebloed stroomde ook in de aderen van zijn nageslacht waar het niet gaan kon en al zijn zoons, Antonino, Fazio, Giacomo, Giandomenico en Vincenzo, werden eveneens beeldhouwer. Hoewel in veel kerken op Sicilië en in Calabrië er nissen en kapellen te vinden zijn met werk van de kunstenaarsfamilie, geeft de collectie van het museum in *Palazzo Abatelis* in Palermo in elk geval een goed beeld van dat van Antonello.

Villa Igea

Tegen de helling van de Monte Pellegrino ligt bij het dorpje Acquasanta de villa Igea aan zee. Hij is in 1899 in 'Liberty' stijl ontworpen door Ernesto Basile voor de Floriofamilie, die met succes in tonijn en Marsalawijn deed, maar tegenwoordig is het een luxueus hotel, waarvan met name de eetzaal uitgesproken spectaculair is.

Santuario di Santa Rosalia

Op een hoogte van 430 meter ligt op de Monte Pellegrino het heiligdom voor de beschermheilige van de stad; Santa Rosalia. De verering van de heilige is pas begonnen in de 17e eeuw; daarvoor was Christina de beschermvrouwe van Palermo. Volgens de legende was Rosalia een jonge vrouw van adel, die het hof van haar vader verliet om in een grot bovenop de Monte Pellegrino in haar eentje vroom te gaan doen tot aan haar dood in 1166. In 1625 verscheen ze ineens aan twee heremieten, die ze liet weten dat de enige manier om de heersende pestepidemie te bedwingen het bouwen van een aan haar gewijde kerk was. Toen ze dat na nog een jaar ellende uit wanhoop toch maar deden, hield de epidemie subiet op, waarop Christina onmiddellijk genadeloos door Rosalia werd gepasseerd als beschermheilige. Goethe vond de Monte Pellegrino al de mooiste kaap ter wereld, en hij had ruim vergelijkingsmateriaal, al moet het uitzicht over de stad in zijn tijd een stuk minder spectaculair zijn geweest.
Santuario di Santa Rosalia, dagelijks geopend,van 7:00 *tot* 18:00, *missen om* 8:30, 10:00, 11:30 *en* 17:00 *uur.*

Mondello

Het oude vissersdorp tussen de *Monte Gallo* en de *Monte Pellegrino* in, ligt niet ver van het centrum en is veranderd in een mondaine badplaats met tuinen, villa's, een jachthaven en een langgerekt zandstrand, waar de jetset uit Palermo zich graag ophoudt. Mondello beleefde haar hoogtijdagen in de 19e eeuw, toen welgestelde Palermitanen er mooie liberty (art-nouveau) villa's lieten bouwen en er naar werd gestreefd er een 'tuinstad aan zee' van te maken. Het op palen in zee gebouwde badhuis herinnert nog aan die tijd; het is van Rudolph Stualket en zwierig gedecoreerd met mythologische figuren en zeemonsters. In de omgeving van Mondello zijn verschillende grotten met prehistorische schilderingen.

Parco della Favorita

De Viale Diana leid van *Mondello* omhoog naar een park dat in 1799 in het leven is geroepen door Fernando I, toen hij door de troepen van Napoleon van Napels naar Palermo was gejaagd. Dwars daarop ligt de Via d'Ercole, die uitkomt bij een marmeren fontein met een beeld van Hercules die op zijn knots steunt. Het is een kopie van de beroemde Farnese Hercules, die de koning graag wilde hebben voor zijn hof in Napels. Er zijn veel sportfaciliteiten in het park en aan de rand staan 18e-eeuwse zomerhuizen van de Siciliaanse adel. De villa Niscemi wordt beschreven in *Il Gattopardo* van Giuseppe Tomasi di Lampedusa (zie bladzijde 138) en is tegenwoordig een cultureel centrum. Niet ver daarvandaan ligt het *Palazzina Cinese*, de zomerresidentie waar Fernando en zijn Maria Carolina hun ballingschap uitzaten. Het opmerkelijke gebouw is van de architect Venanzio Marvuglia, maar de koning zelf zou veel invloed hebben gehad op het extravagante ontwerp. Ook in het weelderige interieur wisselen Chinese, gotische, Arabische en Egyptische elementen elkaar af. Door de jaren heen werden er vele illustere gasten ontvangen; zo was Lady Hamilton – de maîtresse van de oude, getrouwde Engelse zeeheld en graaf van Bronte, Horatio Nelson – een goede vriendin van Maria Carolina en kwam ze geregeld met haar vriendje een vorkje meeprikken. Naast het zwierige paleisje staat nog een gebouw dat bijna surrealistisch internationaal aandoet; het *Museo Etnografico Pitrè*. Het heeft een collectie typisch Siciliaanse kleding, gebruiksvoorwerpen, karren, volkskunst en 18e-eeuwse schilderingen op glas.
Museo Etnografico Pitrè, dagelijks geopend van 8:30 *tot* 13:30 *uur en van* 15:30 *tot* 18:30 *uur, gesloten op vrijdag.*

ISOLA DELLE FEMMINE

Het Isola delle Femmine, dat iets ten westen van Palermo voor de kust bij *Capaci* ligt, is te herkennen aan de vierkante toren uit de 16e eeuw. De kust heeft een van de mooiste goudkleurige zandstranden van West-Sicilië.
Een legende verhaalt dat de naam van het eilandje komt van mooie, Turkse vrouwen, die om onbekende redenen waren verstoten door hun

echtgenoten en jaren verbleven in het door hen zelf gebouwde torentje. Ze boden hun seksuele diensten gedurende één maanstonde aan bij soldaten die onderscheiden waren met een palmtak; de hoogste militaire onderscheiding. Maar het is waarschijnlijker dat de naam komt van het Arabische *fim*, dat iets als 'toegang' betekent, maar als Sicilianen de werkelijkheid niet helemaal kunnen, of willen zien, zullen ze dat nooit toegeven en de gaten opvullen met hun levendige verbeeldingskracht.

CARINI EN TERRASINI

26 Kilometer ten westen van Palermo ligt op de met citrusplantages begroeide kustvlakte de vakantieplaats Carini. De stad wordt gedomineerd door het hooggelegen 21e-eeuwse Chiaramonte-kasteel dat in de 15e eeuw is verbouwd tot woonvilla. Tussen het Isola delle Femmine en Terrasini is een groot aantal badplaatsen ontstaan en in die laatste stad is het *Museo Civico* gevestigd op verschillende provisorische locaties en heeft een collectie typisch Siciliaanse, veelkleurige karren, maar is eveneens het enige natuurhistorische museum van Sicilië (met vooral opgezette vogels).
Museo Civico Terrasini, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en op zaterdag van* 15:30 *tot* 18:30 *uur.*

De ongelukkige Barones van Carini

De barones van Carini was door haar vader uitgehuwelijkt aan de machtige edelman Don Cesare Lanza, maar het huwelijk stak schril af bij wat ze zich als romantisch pubermeisje daarbij had voorgesteld, wat haar diep ongelukkig maakte. Ze was bloedmooi en had dus een ruime schare aanbidders achter haar aanlopen, die allemaal hoopten dat hen de eer ten deel zou vallen haar weer gelukkig te maken. Tijdens kerkdiensten zat een leuke jongen, Ludovico Vernagallo, haar vaak aan te staren, wat haar fantasie op hol deed slaan. Hoewel Ludovico een directe concurrent van haar vader was, verscheen hij steeds vaker met een smoesje op het kasteel. Op een avond in 1502 zat de barones thuis wat te dromen en te mijmeren, toen ze merkte dat de deur van haar kamer op een kier stond en er iemand naar haar stond te kijken. Omdat ze duidelijk te kennen had gegeven met rust gelaten te willen worden, beende ze woedend naar de deur, maar toen ze zag dat het Ludovico was, berispte of sloeg ze hem niet, maar viel in zijn armen, waarmee een korte, maar vurige verhouding begon. Ze maakten geheime, gehaaste afspraakjes op de vreemdste plekjes, waar ze elkaar dan overspoelden met zoenen en vurige liefkozingen. Hun laatste samenzijn was de mooiste en meest gepassioneerde, gevoed door bedwelmende liefde. Daarbij vergaten ze echter stil te zijn, waardoor haar vader en echtgenoot hen hoorden, het washok binnenstormden en de beide geliefden samen naar de andere wereld hielpen.

CINISI

Hoewel de geschiedenis van het bij het vliegveld van Palermo gelegen Cinisi terugvoert naar 1382, toen de gronden door een rechter werden toegewezen aan het Benedictijnenklooster van San Martino delle Scale, is het stadje voornamelijk bekend om de strijd die Peppino Impastato er voerde tegen de maffiaclan van Gaetano Badalamenti, wat hij met de dood moest bekopen.

Peppino Impastato

'Mijn vader, hoofd van een kleine en lid van een grote maffiaclan, met typische eigenschappen voor een laat landelijke, begin industriële beschaving, heeft er al vanaf mijn geboorte altijd alles aan gedaan om me zijn wil en gedragscode op te leggen.'

Giuseppe 'Peppino' Impastato werd geboren in een warm maffianest in Cinisi, niet ver van het vliegveld van Palermo. Zijn vader smeet hem al jong het huis uit, omdat hij weigerde zich te schikken in de normen en waarden van de familie, waarna hij rebels een politiek-culturele organisatie tegen de maffia begon. In 1965 was hij grondlegger van de uitgesproken linkse krant *L'Idea socialista*, en in 1976 van het radiostation *Radio Aut* waarop hij de zaken en misdaden van de *maffiosi* van Cinisi en Terrasini besprak. De locale *boss* Gaetano Badalamenti werd niet gespaard en gaf in zijn kuif gepikt opdracht Peppino tijdens zijn verkiezingscampagne voor de gemeenteraad met een ruime hoeveelheid springstof bij een spoorwegovergang op te blazen. Peppino's dood op 9 mei 1978, ging redelijk onopgemerkt voorbij, omdat het lijk van Aldo Moro net was gevonden en volledig het nieuws domineerde. In Cinisi werd gefluisterd dat het waarschijnlijk om een terroristische aanslag of een megalomane zelfmoord ging. Marco Tulio Giordano maakte er de film *Cento passi* over, waarvan de titel verwijst naar de afstand van honderd passen tussen het huis van de opdrachtgever en dat van het slachtoffer van de moord (zie bladzijde 61).

MONREALE

Monreale ligt op een berghelling acht kilometer buiten Palermo en kijkt verheven uit over de hele *Conca d'Oro*. De kathedraal is in de twaalfde eeuw gebouwd door koning Guglielmo II om de machtige aartsbisschop van Palermo, de Engelsman Walter of the Mill, te beconcurreren. Die had namelijk een paar jaar daarvoor opdracht gegeven voor de bouw van de majestueuze dom van Palermo en het werd al duidelijk zichtbaar wat een meesterwerk dat zou worden. Hoewel het klooster en de daarbij behorende kerk in Monreale met grote haast zijn gebouwd, is – omdat Guglielmo II het als een persoonlijk project zag – ook dit complex een kunststuk

Het klooster van Monreale

geworden. De indrukwekkende, door Byzantijnse vaklieden in ongeveer tien jaar tijd vervaardigde mozaïeken hebben een oppervlakte van zo'n 6000 vierkante meter en verbeelden onder meer het martelaarschap van de apostels Petrus en Paulus en een zegenende Christus. De met een fantasierijke, Arabische zuiltjes omsloten tuin, van het eveneens door Guglielmo II begonnen Benedictijnenklooster, ligt vlak naast de kerk, er wordt entreegeld voor geheven, maar is zonder meer de moeite waard. Niet voor niets zegt een oud Siciliaans spreekwoord: '*Cu va a Palermo e 'un vidi Munriali, sceccu va e sceccu torna*.' (Iemand die naar Palermo gaat, maar niet naar Monreale, is zowel op de heen- als de terugreis een ezel).

MONTELEPRE

Tussen Carini en Partiníco slingert een weg omhoog naar het kleine dorpje dat door de bandiet Salvatore Giuliano voorgoed een plek in de Italiaanse geschiedenis heeft gekregen. Behalve het geboortehuis van de seperatistische rover en de toren aan het dorpsplein die in de 15e eeuw is gebouwd door de bisschop van Monreale, Giovanni Ventimiglia, als burcht in de strijd tegen de woekerende criminaliteit, is er niet veel

Salvatore Giuliano

Na de Amerikaanse invasie op Sicilië ging Salvatore Giuliano in de zwarte handel en voorzag de militairen van sigaretten, kleding en schoenen, bovendien stal hij vee, voedsel en geld van de rijke adel om aan de arme bevolking van Montelepre, zijn geboortedorp te geven. Zijn pretentie, reputatie en charisma groeiden tot de omvang die bij een ware volksheld hoort; zo schijnt hij ooit een brief te hebben geschreven naar de Amerikaanse president Truman om Sicilië als 52e staat aan te bieden als wanhopige laatste poging om het eiland niet bij Italië te laten horen. Hij werd 'De koning van Montelepre' genoemd en 'Tiriddu', naar de hoofdpersoon van de Cavalleria Rusticana (zie bladzijde 261). Hij was een groot voorvechter van Siciliaanse onafhankelijkheid, waardoor hij ook uitstekend door één deur kon met de locale maffia. Hij werd in zijn kraag gevat bij een controle van de *carabinieri* toen hij graan probeerde te smokkelen, hij moest zijn identiteitsbewijs laten zien, terwijl hij onder schot werd gehouden. Tiriddu schoot de agent neer, maar liet zijn identiteitsbewijs achter, waardoor hij duidelijk als schuldige kon worden aangewezen en voortvluchtige werd. Toen zijn bende bij de viering van de dag van de arbeid in *Portella della Ginestra* in 1947 gekleed in witte jassen de leider van de communistische partij wilde aanpakken, vielen er elf onschuldige doden, wat een smet was op het Robin Hood-achtigede blazoen dat Giuliano inmiddels had. In juli 1950 werd hij op de leeftijd van 27 jaar verraden en in zijn slaap doodgeschoten door zijn plaatsvervanger Gaspare Pisciotta, wat overigens wordt betwijfeld omdat Pisciotta in de *Ucciardone* gevangenis van Palermo (zie bladzijde 107) kort daarna werd vergiftigd met zijn koffie, vlak voordat hij een voor politici belastende verklaring af had willen leggen. Er bestaan oneindig veel theorieën en legendes over het leven en de dood van Giuliano, maar de documenten van de politie over hem, zullen nog tot 2016 geheim blijven. Zijn lijk werd gevonden in Castelvetrano, maar op het kerkhof van Montelepre is zijn graftombe te bezoeken. Het huis waar Giuliano woonde, aan de *Via Pietro Merra* 189, is tegenwoordig door zijn neef Giuseppe in een museumpje veranderd en in diens restaurant *Castello di Giuliano*, dat een stukje verderop in dezelfde straat huist, een kitscherig, kasteel-achtig gebouw, zijn nog meer voorwerpen te bewonderen die de sociale bandiet in herinnering brengen. Hoewel er met name door de inwoners van Montelepre geregeld een heroïsch sausje over de geschiedenis van de bandiet wordt gegoten, moet je nooit uit het oog verliezen dat hij uiteindelijk verantwoordelijk was voor honderden doden.

te zien in Montelepre, maar het dorp is hooggelegen en kijkt uit over de golf van *Castellammare* tot aan *San Vito lo Capo*. Er hangt een gemoedelijke sfeer in het centrum, maar met de arrestatie van de *capo dei capi* Salvatore Lo Piccolo in het aangrenzende Giardinello in 2007, werd aangetoond dat het dorp nog steeds een aantal duistere kanten heeft.

Tip: Overnachten tussen de schuilplaatsen van de bandiet
De agriturismo *Don Vito* in de heuvels tussen Montelepre en Partiníco is niet vernoemd naar het bekende personage uit de films van de heer Coppola, maar naar de zoon van de eigenaars, het echtpaar Susi en Tóti Calafiore, die met zijn gezin op het belendende perceel woont. Het ruime restaurant heeft een uitstekende boerenkeuken en de kamers zijn eenvoudig, maar schoon en bescheiden geprijsd. Er wordt olijfolie geproduceerd en er worden paarden gefokt, waarop Tóti u graag zal begeleiden langs de schuilplaatsen van Tiriddu in de omliggende heuvels. De ligging tussen Montreale, Segesta en het vliegveld Falcone-Borsellino van Palermo, biedt een zee aan mogelijkheden.
Agriturismo Don Vito
Contrada Piano Aranci (aan de weg van Montelepre naar Partiníco)
(+39)0918784111

Montelepre

PARTINÍCO

In het stadje waar de legendarische Danilo Dolci in de jaren 50 een geweldloze strijd tegen de maffia en armoede voerde en met het geld dat hij kreeg (omdat hij in de Sovjetunie de Leninprijs voor de vrede had gewonnen) het *Centro studi e iniziative per la piena occupazione* opzette, is niet heel veel meer te beleven dan een goed gevulde *passegiata* door de hoofdstraat aan het einde van de middag.

ÚSTICA

Een kleine zestig kilometer ten noorden van Palermo ligt het dankzij vulkanisme buitengewoon vruchtbare eilandje Ústica dat ongeveer negen vierkante kilometer groot is. De naam komt van het Latijnse *ustum*, dat 'verbrand' betekent en verwijst naar de zwarte lavagronden. In het verleden heeft het eiland vaak dienstgedaan als verbanningsoord (zo heeft Antonio Gramsci, een grondlegger van de Italiaanse communistische partij, er geruime tijd doorgebracht), maar inmiddels is het toerisme er in bescheiden vorm opgebloeid, vooral dankzij de onderwatersportmogelijkheden. Sinds 1987 is de zee rond Ústica een beschermd natuurgebied (riserva marina), het water is uitgesproken schoon doordat het uit de Atlantische oceaan stroomt, wat een bijzondere onderwaterflora en -fauna tot gevolg heeft gehad en waardoor het gebied de bijnaam 'longen van de Middellandse Zee' heeft gekregen. Voor degene die zich niet graag onder water begeeft is het mogelijk van deze pracht te genieten op schepen met een glazen bodem, met een boot zijn ook de blauwe, gouden en groene grotten te bezichtigen (*Grotta Azzura*, *d'Oro* en *Verde*). Het dorp Ústica is klein, maar is leuk gelegen op de heuvel rond een haventje en heeft drie aardige dorpspleintjes. Het dorp is omringd door een stadsmuur en veel gevels van huizen zijn beschilderd door hedendaagse kunstenaars. Het in de Torre Santa Maria gevestigde Museo Archeologico stelt niet gek veel voor, de collectie bestaat voornamelijk uit voorwerpen die uit scheepswrakken zijn opgedoken en wat prehistorische vondsten uit de bronstijd. Het wat boven het dorp gelegen Saraceense kasteel biedt prachtige zeegezichten. Het eiland is bereikbaar vanuit Palermo en Trapani met een ferry (*mototraghetto*) of vleugelboot (*aliscafo*).
http://www.traghettionline.com/sicilia.htm

BAGHERIA

De naam B*agheria* kan afkomstig zijn van het Phoenisische *bayharia*, wat zoiets als 'helling aan zee' betekent, of van het Arabische *baab el gerib*, 'de deur van de wind'. De stad is inmiddels praktisch opgegaan in het Palermitaanse agglomeraat, maar was eens de plek waar rijke Palermitanen hun extravagante buitenhuizen lieten bouwen. Bagheria is ontstaan in de 15e eeuw als een klein gehucht. In 1658 liet Alvatore Branciforti, de prins van Butera, hier zijn zomerpaleis bouwen waarna er snel meer volgden. Een van de meest excentrieke is de de *Villa Palagonia*, een wraakoefening van prins Fernando van Palagonië. De man had een bochel en was niet moeders mooiste, waarom zijn vrouw er een ruime schare minnaars op na hield. Hij liet de architect Tommaso Napoli hun portretten verwerken in de monsters van de zwierige decoraties van zijn villa. De *Villa Valguarnera* is ook ontworpen door Tommaso Napoli en is iets minder frivool, maar wel nog een tandje luxueuzer, met een indrukwekkende gevel en een statige, ovalen binnenplaats, die als decor heeft

Villa Cattolica, Museo Guttuso

gediend voor de film *Kaos* van de Taviani broers, gebaseerd op verhalen van Pirandello (zie bladzijde 158). De schrijfster Dacia Maraini maakt deel uit van de Alliata-familie, in wiens handen de villa is, en bracht er een groot deel van haar jeugd door, wat ze later beschreef in het boek *Bagheria*. In de *Villa Cattolica*, vlak bij het station, is het museum gevestigd met de meest vooraanstaande verzameling van het werk van Renato Guttuso, een 'sociaal-realistische' schilder uit het midden van de vorige eeuw, afkomstig uit Bagheria. In de 20e eeuw groeide de stad heel snel en werden de villa's omgeven door woonwijken die bepaald niet rijmen met het mondaine, elitaire bestaan dat de Palermitaanse adel er ooit heeft geleid in haar buitenhuizen.

Villa Palagonia
Openingstijden: Van 1 november tot 31 maart van 9:00 tot 13:00 uur, 's middags van 15:30 tot 17:30 uur en van 1 april tot 31 oktober van 9:00 tot 13:00 uur en van 16:00 tot 19:00 uur.

Villa Cattolica, Museo Guttuso
Openingstijden: van dinsdag tot donderdag 9:30-18:30, maandags gesloten
Het museum ligt 500 meter van het treinstation van Bagheria, met de auto is het te bereiken via de ss113, het staat goed aangegeven. www.museoguttuso.it

Renato Guttuso

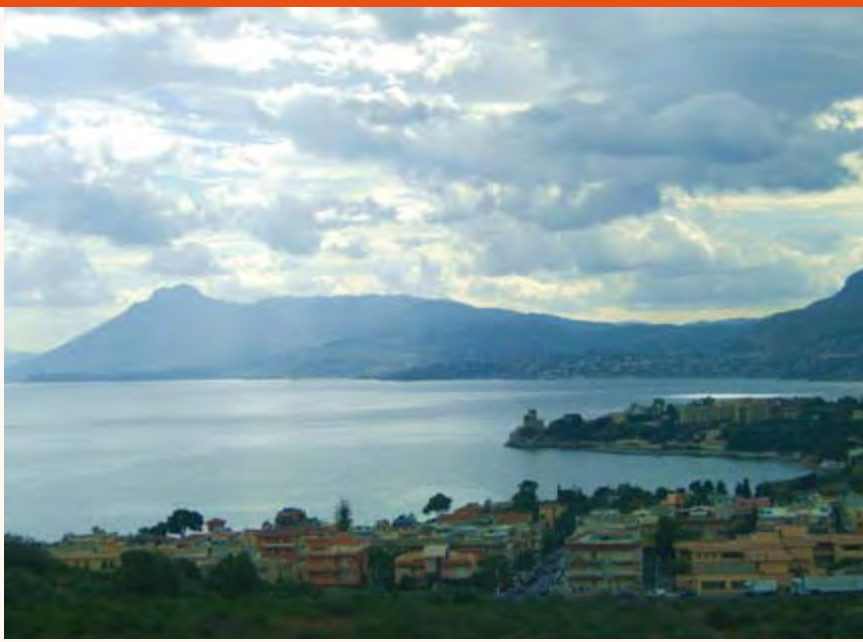
'Ik zie het als klassieke volkse schilderkunst, dat wil zeggen gemaakt voor het volk, zoals op een versierde Siciliaanse handkar; maak je geen zorgen, ik zal alles braaf doen, maar zal alleen proberen de mensen hun gewoonten te ontnemen.'

In 1931 hield Renato Guttuso zijn studie rechten voor gezien om, net als zijn vader (landopzichter van beroep), schilder te worden en ging in de leer bij de futurist Rizzo. Hoewel zijn stijl duidelijk werd beïnvloed door het expressionisme en vooral het kubisme van Picasso, is zijn figuratieve werk het beste onder de noemer 'sociaal realisme' te vatten; zijn belangrijkste onderwerp was de arbeider in zijn dagelijkse bezigheden. Aanvankelijk sloot hij zich aan bij de '*corrente*' beweging, die zich afzette tegen het cultuurbeleid van de fascisten en van 1943 tot 1945 maakte hij actief deel uit van het Italiaanse verzet. In 1947 richtte hij het '*Fronte Nuovo delle Arti*' op, een avant-gardistische beweging die nauwe banden had met de communistische partij en uitdrukking gaf aan een uitgesproken sociaal geëngageerde thematiek. Tot zijn bekendste werken behoren zeker '*La Vucciria*' (afbeelding), '*Crocefissione*' en '*Fuga dell'Etna*', maar bij zijn dood in 1987 liet de kunstenaar een omvangrijk, gevariëerd oeuvre na, waar zorg voor werd gedragen door zijn aangenomen zoon, Fabio Carapezza Guttuso, in de vorm van een archief en een museum in de *Villa Cattolica* in Bagheria.

SOLUNTO

Iets ten noorden van de stad liggen op de heuvels van de Monte Catalfano op een schiereiland in zee de ruïnes van de Phoenicische stad *Solus*. De stad werd gesticht in de achtste eeuw voor Christus en 'verhelleniseerde' langzaam tot hij in de eerste Punische Oorlog door de Romeinen werd ingenomen en werd omgedoopt tot Soluntum. De meeste opgravingen dateren uit de Romeinse periode, waaronder de hoofdstraat, de *Via Decumana*, het bouleuterion met gebogen traptreden waarin het stadsbestuur vergaderde, luxueuze woonhuizen, een agora met een Phoenicisch altaar en een erg mooi gelegen theater waarvandaan je een prachtig uitzicht hebt over de golf. Uit de vondst van een beeld van de Phoenicische Godin Astarte bij de necropolis onderaan Monte Catalfano, heeft men de conclusie getrokken dat Solunto de enige stad op Sicilië was waar de Griekse en Phoenicische culturen zich vermengden.

De golf van Solunto

De opgravingen en het bijbehorende museum zijn gewoonlijk geopend van 9 uur tot twee uur voor zonsondergang, op zon- en feestdagen van 9 tot 12:30 uur, van oktober tot mei is alleen het museum geopend tot de lunch.

TÉRMINI IMERESE

Op de weg naar Cefalú ligt op 36 kilometer ten oosten van Palermo in de heuvels onder de *Monte Calógero* de minerale badplaats *Término Imerese*, die al in de oudheid bekend was, maar nog steeds niet door toeristen wordt overspoeld. Misschien dat de (petrochemische) industrie die zich in de omgeving ruim heeft ontwikkeld daar debet aan is. In 480 voor Christus werd bij het 16 kilometer naar het westen gelegen *Himera* onder leiding van de tiran Gelo van Syracuse door de samenwerkende legers van Gela, Agrigento en Syracuse een belangrijke veldslag geleverd tegen de Carthaagse veldheer Hamilcar, waarmee een Grieks stempel op het eiland werd gedrukt. Het enige wat nog herinnert aan de eens zo belangrijke stad, zijn de ruïnes van de *Tempio della Vittória*, dicht bij de spoorweg, die Carthaagse krijgsgevangenen gedwongen werden te bouwen op het slagveld na hun nederlaag. Hannibal nam in naam van zijn neef in 409 voor Christus hardhandig wraak, verwoestte de stad en dwong de overgebleven bevolking te verhuizen naar het westen, naar de huidige locatie van Término Imerese.

CÁCCAMO

Cáccamo

Het op 520 meter prachtig in de bergen boven Término Imerese gelegen en over een slingerweg met prachtige uitzichten bereikbare Cáccamo, is absoluut een bezoekje waard. De lichte muren en torens van het kasteel op de rotsen die boven de *San Lorenzo vallei* uittorenen, zijn gezichtsbepalend voor het provinciestadje dat op de hoofdstraat na bijna altijd uitgestorven lijkt te zijn. Het schijnt er te spoken, misschien dat dat er iets mee te maken heeft. Aan het begin van de 12e eeuw werd de toenmalige bewoner van de vesting, Matteo Bonello, slachtoffer van een samenzwering die was verordonneerd door het hof van *Guglielmo 'De Slechte'*. Hij werd in een hinderlaag gelokt en na uitgebreid te zijn verminkt in de kerkers onder het kasteel geworpen. Tot op de dag van vandaag zwalkt zijn geest op de tast door de kamers van het kasteel omdat zijn ogen zijn uitgestoken, meestal gaat hij daarbij gekleed in een leren tuniek boven een strakke broek. Achter de steile rots waar de burcht op staat, ligt het wat afgelegen *Piazza del Duomo* met de barokke *Chiesa Madre* en daarnaast de veel interessantere *Chiesa dell'Anime del Purgatorio* (kerk van de zielen in het vagevuur) die alleen 's ochtends toegankelijk is. Het interieur is met fantasierijk blauw/wit en verguld stukadoorswerk gedecoreerd en als je iemand kunt overhalen jou toegang te verlenen tot de catacomben onder het luik voor het altaar, zul je daar volledig geklede lijken in de nissen aantreffen, vergelijkbaar met die in de *Catacombe dei Cappucini* in Palermo.

MÓZIA

In 397 voor Christus werd de Griekse kolonie *Motya* (Mózia), op het eilandje San Pantaleo vlak voor de Siciliaanse westkust, verwoest door Dionysos, de tiran uit Syracuse. De overlevenden vestigden zich op het vasteland van Sicilië en noemden het *Lylibeo*. Het Carthaagse Lylibeo kwam in 241 voor Christus in handen van de Romeinen waarna het een van de belangrijkste handelsplaatsen van het eiland werd. Mózia is niet meer dan 400.000 m² groot, maar heeft een rijke geschiedenis. Als handelsplaats en havenstad werd het een van de belangrijkste vestingen van de Phoeniciërs en de Carthagenen in het Middellandse Zeegebied. Het onherbergzame eiland, dat ze Motya noemden, kende een enorme rijkdom en lag onneembaar beschermd door de baai en hoge vestingwallen. Met grote zoutpannen en windmolens werd het zout gedroogd, gemalen en geraffineerd. De Whitaker Foundation restaureerde ze en stelde ze open voor het publiek. In de 6e eeuw voor Christus koos Mózia de zijde van de Phoeniciërs en de Carthagenen in de oorlog met Grieken-

land over Sicilië en uiteindelijk werd het oude Mózia door Dionysius de Oudere, tiran van Syracuse in 379 voor Christus verwoest. Gedurende de Middeleeuwen vestigden zich monniken op het eiland, dat ze San Pantaleo noemden. In 1888 werd Mózia herontdekt door Joseph Whitaker. De familie Whitaker, bekend van de Marsala-wijn, is nog steeds eigenaar van het eiland en exploiteert een klein museum met goed bewaard gebleven overblijfselen van dit kruispunt van civilisaties. Behalve uit de bovengenoemde periode, zijn er voorwerpen en ruïnes die invloeden laten zien uit Egypte, Corinthië, Attica en Rome. De Tophet, een soort begraafplaats van gecremeerde kinderen, waarschijnlijk geofferd aan Tanit of Baal Hamman, is een van de belangrijkste bezienswaardigheden. Veel van de oude villa's op het eiland zijn geopend voor het publiek.
Il Museo del Sale, dagelijks geopend van 9:30 *tot* 13:30 *uur en van* 14:30 *tot* 16:30 *uur.*
Museo Whitaker, in de zomer dagelijks geopend van 9:00 *tot* 19:00 *uur, in de winter van* 9:00 *tot* 15:00 *uur.*

TRAPANI

Volgens de legende is Trapani ontstaan uit de sikkel van Kronos (Saturnus voor de Romeinen), de zoon van Uranus, die met behulp van zijn moeder zijn vader castreerde omdat die zijn kinderen in de onderwereld gevangen hield. Door de emotie liet hij het werktuig uit zijn hand glippen en zo gauw de sikkel de zee raakte, veranderde hij in een gebogen landtong. De stad die er verrees werd aanvankelijk Drepanon genoemd; Grieks

Trapani

1. Centraal station
2. Postkantoor
3. Stadhuis
4. Palazzo Giudecca
5. Toeristische informatie
6. Torre di Ligny
7. Santuario dell'Annunziata en Museo Pépoli
8. Zoutpannen
9. Chiesa del Purgatorio

naar S. Vito lo Capo
naar Lido S. Giuliano
0
500 m
N
Nuova Litoranea di Tramontana
Via N. Riccio
Piazza XXI Aprile
Via N. Bixio
Via Orti
naar Erice, Castellammare, autosnelweg (3 km) en Palermo
Via Livio Bassi
Sacro Cùore
Piazza Martiri di Ungheria
Via G. B. Fardella
Via G. B. Fardella
Via Vespri
Via Vespri
Via Conte A. Pepoli
Via Alcamo
Via Marsala
Via Milo
7
Via Virgilio
Via Virgilio
Via Siciliana
Via Giardinetto
Via Ilio
Saline
8
Via Marsala
Saline
naar vliegveld en Marsala

N
Tràpani, centrum
Thyrrheense Zee
Nuova Litoranea di Tramontana
Piazza V. Emanuele
Via G. B. Fardella
Piazza V. Veneto
3
Villa Margherita
Via Crispi
Via Vespri
2
1
Pescheria
Via Garibaldi
S. Domenico
Piazza Umberto I
Via Libertà
Cattedrale
Corso V. Emanuele
S. Nicolo Mirense
Via Osorio
4
Via Virgilio
Via Mazzini
Via Spalti
Via 30 Gennaio
il Palazzo
9
5
Via Torrearsa
S. Agostino
Corso Italia
Viale Regina Elena
Piazza Scarlatti
S.M. d. Gesù
S. Pietro
Via Palmieri
Piazza Garibaldi
Cap. di Porto
Via Ammiraglio Staiti
Haven
naar Isole Ègadi
Molo d. Sanità
Middellandse Zee

voor sikkel. Zeker is dat de stad al voor de val van Troje werd gesticht door de Elymiërs, de oorspronkelijke bewoners van Erice. In de Aeneis van Vergilius begraaft de Trojaanse held Aeneas namelijk zijn vader op de boven de stad gelegen Monte Eryx en het is aannemelijk dat die stad al een haven had. Door haar ligging midden in de Middellandse Zee, is Trapani altijd een levendig commercieel kruispunt geweest en dat is ze nog steeds. Vanuit de haven en vanaf het vliegveld Birgi zijn onder meer Tunis, Ùstica, de Egadische eilanden en Pantelleria makkelijk te bereiken. Hoewel de provinciehoofdstad een rijke, met vele culturen doorspekte geschiedenis heeft, is daar in het levendige, schilderachtige centrum tegenwoordig niet zo veel meer van te merken, nadat in de vorige eeuw de visserij, wijn- en zoutindustrie in de regio zijn opgebloeid. Een van de meest interessante bezienswaardigheden is de *Chiesa del Purgatorio* (de kerk van het vagevuur) aan de haven, waarin paasmysterie-beelden staan die de passie van Christus verbeelden. De twintig levensgrote beeldengroepen van cipressenhout staan voor alle beroepen die in de 18e eeuw in Trapani werden uitgeoefend en worden op Goede Vrijdag in processie door de stad gedragen op de schouders van vertegenwoordigers van de desbetreffende beroepsgroep. Het *Museo Augostino Pepoli* is gevestigd in het in de 14e eeuw gestichte klooster van de Vaders Karmelieten, gewijd aan de *Santissima Madonna Annunziata*. Behalve een beeld van de Madonna, dat is toegeschreven aan Pisano en een werk van Titiaan, bezit het museum een collectie die is ontstaan uit het bezit van graaf Augostino Pepoli, die later is aangevuld met de verzameling voornamelijk Napoli-

Windmolens in Trapani

taanse schilderijen uit het bezit van generaal Fardelliana en met de stad Trapani verbonden artefacten. Het onwerkelijk aandoende landschap ten zuiden van Trapani wordt gekenmerkt door uitgestrekte zoutziederijen waarvan de strakke lijnen worden doorbroken door weinig Nederlands aandoende windmolens.
Museo Regionale 'Augostino Pepoli', geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur, op zon- en feestdagen tot* 12:30 *uur, gesloten op maandag.*

EGADISCHE EILANDEN

Er zijn mensen die de Egadische eilanden (*Isole Egadi*) zien als een van de weinige nog onbedorven juwelen van de Middellandse Zee. Ze hebben een prachtige natuur die zich lachend kan meten met die van Capri, maar minder is bedorven door de toeristenindustrie, al kunnen ze alle comfort bieden die de toerist zich zou kunnen wensen. Dat de *Egadi*, bestaande uit *Favignana, Marettimo en Lévanzo*, zo dicht bij Sicilië liggen, komt doordat het (in geologisch perspectief) nog niet zo lang eilanden zijn. In het Tertiair, de periode tussen 60 miljoen en 600.000 jaar geleden, verschilde de verdeling van land en zee sterk van de huidige. Sicilië was niet alleen verbonden met Calabrië, het zuidelijk gedeelte van de 'laars', maar ook met Pantelleria, de Pelagische en de Egadische eilanden. Gedurende dit Tertiair vormden zich gebergtes, waardoor de waterspiegel niet constant bleef. Hoezeer de zee rondom Sicilië daalde en steeg is nu nog te zien aan de lijnen op de tufsteenrotsen van Favignana, waarin ook fossielen van zeedieren gevonden zijn. In het Quartair maakte Marettimo zich als eerste los, Favignana en Levanzo bleven voorlopig nog vastzitten aan Sicilië, maar werden alleen bewoond door olifantjes, nijlpaarden en beren; pas rond 10.000 voor Christus deden de eerste mensen hun intrede, waarvan de beschilderde grotten op Levanzo nog getuigen. 5000 jaar later verwerden ook Favignana en Lévanzo tot eilanden. De naam *Egadische* eilanden komt van het Griekse woord *aegeios*, dat 'van geiten' betekent. In de oudheid heette deze kleine archipel *Aegates* ofwel de Geiteneilanden. Ook Odysseus heeft de eilanden nog aangedaan en wel met name Favignana (toen bekend onder de naam Aegusa of Capraria).

FAVIGNANA

Het grootste van de Egadische eilanden is Favignana; het ligt zo'n 6 kilometer uit de kust, is lang als gevangenis gebruikt en daarna als uitvalsbasis voor de tonijnvangst. Het dorp Favignana ligt aan een diepe inham aan de noordkust en wordt gedomineerd door het *Palazzo Florio* aan de haven, dat eens het huis was van de rijke ondernemersfamilie Florio, die grote belangen had in de wijnbouw en tonijnvangst, maar tegenwoordig als stadhuis dienstdoet. In het opvallende gebouw aan de andere kant van de baai, het *Stabilimento Florio*, werd de tonijn ver-

werkt. Door het vlakke landschap is een huurfiets een voor de hand liggend vervoermiddel om Favignana te verkennen, maar het is veel leuker om je rond het eiland te laten varen door een visser. Hoewel het onwaarschijnlijk is dat hij een andere taal dan Italiaans met een stevig West-Siciliaanse tongval zal beheersen, zijn de Sicilianen dermate communicatief, dat hij je met professioneel plezier veel *inside information* zal kunnen geven, ook al spreek je geen woord Italiaans (een vergoeding van een Euro of tien is dan niets meer dan correct).

Mattanza

In mei en juni kleurt de zee bij Favignana rood door de *mattanza*, de traditionele drijfjacht met stelnetten op tonijn. De *tonnaroti* omsingelen onder leiding van een *raìs* (term afkomstig uit het Arabisch) de gigantische vissen, sluiten ze in met netten om ze met een soort bijlen dood te slaan en aan boord te hijsen. Dit bloederige spektakel voorziet tegenwoordig voornamelijk Japanse fijnproevers van tonijn voor hun sushi, want de kwaliteit van de tonijn in de Middellandse Zee is door een laag kwikgehalte veel hoger dan van die in de Stille Oceaan; een vaatje Siciliaanse *tonno di tonnara* kost dan ook al gauw tien keer meer. Inmiddels pleiten milieuorganisaties voor het verlagen van de vangstquota, maar door internationale visserij-akkoorden komt dat maar moeilijk van de grond.

De mattanza

LÉVANZO

Het met hagelwitte huisjes bezaaide en daardoor nog Grieks aandoende *Lévanzo* is het kleinste van de Egadische eilanden en ligt zo'n 12 kilometer van Trapani en 4 van Favignana; het kent maar één dorp, *Cala Dogana*, met niet veel meer dan 200 inwoners. Afgezien van de uitgesproken ontspannen, mediterrane atmosfeer is de belangrijkste bezienswaardigheid van het eiland de *Grotta del Genovese* met prehistorische schilderingen, maar die is praktisch onvindbaar als je zonder nadere informatie over de voetpaden door de vallei in het midden van het eiland gaat zwalken. Ook de baai *Cala Tramontana* is de moeite waard. De heer Castiglione, die aan de *Via Calvario* 11 in het dorp woont, helpt je altijd graag op weg.

MARÉTTIMO

Het meest afgezonderd gelegen en bergachtige Egadische eiland Maréttimo, is een absolute oase van rust. Er zijn verschillende wandelingen te maken, waarvan die naar het door de Saracenen gebouwde, door de Normandiërs vergrote en door de Spanjaarden verder opgeleukte kasteel aan de noordpunt van het eiland, *Punta Troia* (hoerenpunt), waarschijnlijk het meest recht doet aan het eiland. Lang zat er een gevangenis, waar onder meer de Risorgimento-held Guilielmo Pepe een tijd heeft vastgezeten. Ook een rondvaart om het eiland zal diepliggende, mediterrane fundamenten van je karakter aan de oppervlakte doen komen, die hun oorsprong vinden in een ver, prehistorisch verleden.

Tip: Overnachten in het voormalig franciscanenklooster Santa Maria degli Angeli
De weg die van Trapani langs betoverende uitzichten op de zoutziederijen en de Egadische eilanden omhoog slingert naar Erice, komt door de buurtschap Martogna, waar Franciscaner monniken in 1546 een klooster stichtten. De kamers van de huiselijke Bed & Breakfast *Ashram* die er inmiddels huist, zijn niet lang geleden met smaak opgeknapt en de heer des huizes, Fulvio Valenti, is een geweldige kok en specialist op het gebied van de West-Siciliaanse keuken. Ook zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen zijn een uithangbord van Siciliaanse gastvrijheid.

Bed and Breakfast Ashram
Via Martogna 16
Contrada Martogna
(+39)0923.560606
e-mail: ashram@ashram.it
www.ashram.it

ERICE

De oude stad ligt op een hoogte van 750 meter op de top van de *Monte San Giuliano*, die in de oudheid *Eryx* werd genoemd. De panoramische vergezichten van hier over Trapani, de Egadische eilanden en, aan de andere kant de Monte Cofano die bij *San Vito lo Capo* in zee steekt, zijn betoverend. Erice was samen met Segesta de belangrijkste stad van het oude Sicilianse volk de Elymiërs dat hier rond de 5e eeuw voor Christus leefde en claimde van de Trojanen af te stammen. Volgens de legende is dit waar Daedalus landde nadat hij met zijn zoon Icarus was weggevlogen op de vlucht voor koning Minos van Kreta. Door jeugdige overmoed vloog Icarus veel te hoog en kwam te dicht bij de zon, waardoor de was in zijn vleugels smolt en hij naar beneden tuimelde. Aan de noordzijde van de stad

Erice

ligt nog een deel van een Cyclopische stadsmuur die door de Phoeniciers werd gebouwd en in 241 voor Christus behaalde de Romeinse vloot hier in de eerste Punische oorlog een grote overwinning op de Carthagers. In de oudheid was de locatie voornamelijk bekend om de tempel gewijd aan Aphrodite Erycina (Venus voor de Romeinen, Astarte voor de Phoeniciërs), die bovenop de rots prijkte. Het vuur dat naast de tempel gaande werd gehouden en als vuurtoren fungeerde, had al van verre een uitgesproken aantrekkingskracht op zeelieden omdat de priesteressen van de cultus voor de Godin van de liefde en de vruchtbaarheid (de *hierodulai*) er een heilige vorm van prostitutie bedreven. Dat werk deden ze tot hun 21ste, waarna ze buitengewoon gewilde huwelijkskandidaten werden, niet alleen vanwege hun professionele expertise, maar voornamelijk omdat ze door hun werkzaamheden financieel onafhankelijk waren geworden. Vanaf het heiligdom werden ook duiven losgelaten die dan naar de tempel van Astarte in Tunesië vlogen, wat nog is afgebeeld in het wapen van de stad. Vrouwen uit Erice worden nog steeds als onweerstaanbaar beschouwd, maar tegenwoordig hebben ze die reputatie voornamelijk te danken aan het marsepeingebak met pistachenoten dat ze bereiden. Het voor het *Castello di Vénere* gelegen park *Giardino del Balio* is waar zich vroeger de akropolis bevond, van de tempel is niets meer te zien, behalve de stukken die zijn opgenomen in het 12e-eeuwse kasteel. In 1860 verschool Garibaldi zich in Erice met zijn '*mille*' alvorens opnieuw aan land te gaan bij Marsala om van Italië één land te gaan maken. Het geborgen, historische stadje doet Middeleeuws aan en is vaak het toneel van internationale wetenschappelijke congressen over de meest uiteen-

lopende onderwerpen. Het *Centro di Cultura Scientifica Ettore Majorana* werd in de jaren 60 opgericht ter nagedachtenis van de briljante Siciliaanse kernfysicus en leerling van Enrico Fermi, die op een moment van cruciaal politiek belang onder merkwaardige omstandigheden voorgoed verdween (zie kader). Op het centrale *Piazza Umberto* I staat behalve het stadhuis, de *Chiesa del Carmine* en het *Palazzo Militarie* uit het begin van de 15e eeuw, ook het *Museo Comunale* 'A. *Cordici*' met archeologische vondsten uit verschillende periodes en kunst uit de 17e tot de 19e eeuw. Topstukken zijn een hoofd van Aphrodite uit de 4e eeuw voor Christus en het uit de kerk afkomstige beeld van Antonello Gagini: *Annunziata*.
Museo Comunale 'A. *Cordici*', *geopend op doordeweekse dagen van* 8:00 *tot* 13:30 *uur. Gesloten op feestdagen.*

Het mysterie Majorana

Op 26 maart 1938 verdween de vooraanstaande 31-jarige Siciliaanse natuurkundige *proffessore* Ettore Majorana tijdens een bootreis van Napels naar Palermo. Hij had deel uitgemaakt van de groep jonge, briljante wetenschappers die Enrico Fermi om zich heen had verzameld in zijn fameuze instituut aan de Via Panisperna in Rome, en kon over veel informatie beschikken over kernsplitsing die op dat moment in de tijd cruciaal kon zijn voor het Fascistische regime. Hoewel er verschillende onderzoeken naar zijn verdwijning zijn gedaan, tast men nog altijd in het duister over de ware toedracht ervan. Een feit dat het achterhalen van de waarheid ernstig bemoeilijkt, is dat er nooit een lijk is gevonden. Wél doet een aantal op veronderstellingen gebaseerde verhalen de ronde. Het desbetreffende politierapport spreekt van een 'verdwijning met intentie tot zelfmoord'. Anderen beweren dat hij door de CIA of KGB werd ontvoerd vanwege zijn kennis over atoomsplitsing. Weer anderen stellen dat hij, juist vanwége die kennis, vrijwillig in het niets zou zijn opgegaan en met een nieuwe identiteit zou zijn geëmigreerd naar de Verenigde Staten, uit angst dat het Mussolini-regime zijn explosieve kennis zou misbruiken. Dan zijn er ook nog geruchten dat Majorana, in de jaren 50 in Zuid-Amerika zou zijn gesignaleerd, of als dakloze zwerver in Rome is opgedoken, om er aan iedereen die het horen wilde, te vertellen dat hij 'ooit een belangrijk natuurkundige was.' Leonardo Sciascia schreef er een intrigerend boek over: *La scomparsa di Majorana* (zie bladzijde 149).

MARSALA

Het meest westelijke puntje van Sicilië, *Capo Boeo*, ligt vlak bij *Marsala* en niet meer dan 140 kilometer van Afrika. De stad werd in 396 voor Christus gesticht door de Phoeniciërs die door de tiran Dionyssos I waren verjaagd uit Motya (zie bladzijde 120) en werd *Lylibeo* genoemd. De huidige naam stamt uit de 9e eeuw en is afgeleid van het Arabische '*mars-el-Allah*', wat 'haven van God' betekent. Wereldwijd is Marsala voornamelijk bekend om

de aan sherry verwante wijn die er geproduceerd wordt (zie bladzijde 61) en binnen Italië als de plek waar Garibaldi met duizend vrienden de eenwording van het land in werking zette. De stad ligt op een vlakte en heeft zo hier en daar nog een Arabische atmosfeer, al zijn de overheersende bouwstijlen barok en 18e-eeuws. Het *Piazza della Repubblica* vormt het centrum van de stad, waaraan dan ook het *Palazzo Comunale* en de *Chiesa Madre* liggen. De kerk is gewijd aan de beschermheilige van de stad; *San Tommaso di Canterbury*. Thomas Becket verzette zich in de 12e eeuw als aartsbisschop van Canterbury met veel bravoure en trots tegen zijn goede kennis, koning Henry II, die het mogelijk wilde maken geestelijken voor een burgerrechtbank te brengen. Dit fiere verzet tegen de rechtsgang was erg herkenbaar voor de West-Sicilianen, maar het feit dat koningin Magarita van Sicilië een persoonlijke kennis was van de aartsbisschop (en later heilige), is waarschijnlijk een directere aanleiding geweest voor de bijzondere combinatie van

een Afrikaans-Mediterraan aandoende stad en een Engelse beschermheilige. Het redelijk strakke interieur van de kerk is opgesierd met beelden van Antonio Gagini (zie bladzijde 109) en zijn zoon Giandomenico. Achter de kerk worden in het *Museo degli Arazzi* acht Vlaamse, vier meter lange wandtapijten tentoongesteld die ooit door Filips II cadeau zijn gedaan aan aartsbisschop Lombardi; ze verbeelden de strijd van de Romeinse keizer Tito tegen de Joden. De *Viale Vittorio Veneto* loopt onder de *Porta Maggiore*, tussen *Capo Boeo* en de opgravingen van het *Insola Romana* door en komt uit bij het strand. Dit is de plek waar het oude Lylibeo ooit stond, hoewel het enige stuk van de antieke stad dat tot dusver is blootgelegd dateert uit de tijd van de Romeinen. Aan de *Viale* N. *Nauro*, die van het *Piazza della Vittória* naar het aan zee gelegen archeologisch museum leidt, ligt de kerk van *San Giovanni Battista al Boeo*. Ooit schijnt in de grot onder de kerk de paranormaal begaafde sibille Lilibetana te hebben verbleven bij de bron zoet, helend water die daar nog steeds aan de oppervlakte komt en bedevaartgangers trekt. Het aan de kade om de hoek in een oud wijnpakhuis gevestigde *Museo Archeologico Baglio Anselmi* heeft een collectie vondsten uit het oude Lilibeo, maar het voornamste stuk is met afstand het Phoenicische schip uit de derde eeuw voor Christus dat in de jaren zeventig is gevonden bij het eilandje *Stagione*, waar nog steeds zout wordt geproduceerd. Het was een oorlogsschip van ongeveer 35 meter lang met 68 roeiers en is waarschijnlijk in de eerste Punische oorlog tot zinken gebracht. Het onderzoek van dit unieke stuk heeft veel gedetailleerde informatie over de periode opgeleverd. Uit de amfora's die in het schip werden gevonden is, behalve wat men at en dronk, ook bijvoorbeeld duidelijk geworden welke drug de antieke zeelieden tot zich namen om niet in slaap te sukkelen.
Museo Archeologico Baglio Anselmi, Lungomare Boéo, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 14:00 *uur en van* 16:00 *tot* 19:00.
Museo degli Arazzi Fiamminghi, Via G. Garaffa, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 16:00 *tot* 18:00 *uur. Gesloten op maandag.*

CASTELVÉTRANO

Aan de autostrada van Palermo naar Mazara del Vallo ligt het agrarische centrum Castelvétrano waar voornamelijk druiven en olijven worden verwerkt. Afgezien van de rijkbewerkte deur van de 16e-eeuwse *Chiesa Madre* en de stucco's en fresco's van Serpotta en Antonio Ferraro in de 15e-eeuwse San Domenico is er in Castelvétrano bar weinig te beleven. Een gedenkplaque op het theater *Selinus* herinnert nog aan een bezoek van Goethe in 1787.Het *Museo Civico* aan de *Via Garibaldi* 50 heeft een collectie 16e- en 17e-eeuwse schilderijen en archeologische vondsten, waarvan de bronzen *Efébo van Selinunte* – een jongeling uit de 5e eeuw voor Christus – het topstuk is. De *Rocche di Cusa*, 11 kilometer ten zuidwesten van de stad, zijn de steengroeven waaruit het bouwmateriaal voor *Selinunte* is gewonnen, de verschillende fases van afwerking zijn nog te herkennen.
Museo Civico, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:30 *tot* 19:30 *uur.*

MAZARA DEL VALLO

De stad ligt op het punt waar de rivier de Mazarò in de Middellandse Zee stroomt. Archeologische vondsten hebben aangetoond dat de plaats al sinds 12.000 voor Christus wordt bewoond. Na te zijn geregeerd door de Grieken, Carthagers, Romeinen en Byzantijnen beleefde de stad gedurende de Arabische overheersing haar grootste bloeiperiode. In het jaar 827 landden hier de schepen met Arabische troepen om zich over heel West-Sicilië te verspreiden. De economie van Mazara del Vallo is grotendeels gebaseerd op visserij, de stad heeft na Benedetto del Tronto in Le Marche en Chioggia bij Venetië de grootste vissershaven van Italië; het is de werkplek van zo'n 4000 vissers. Het historische centrum telt vele kerken, waaronder de kathedraal gewijd aan *San Salvatore* die in 1086 door de Normandiërs is gebouwd. Het reliëf om de ingang is uit 1584 en stelt Ruggero te paard voor, die een Moslim vernedert. Het 3 meter hoge crucifix in de apsiskapel dateert uit ongeveer 1200 en is daarmee het oudste van Sicilië. Achter het altaar staat een beeldengroep van Antonello Gagini (zie bladzijde 109) die een gedaanteverwisseling voorstelt.

San Salvatore

1. Centraal station
2. Postkantoor
3. San Salvatore
4. Stadhuis
5. Toeristische informatie
6. Museo Civico
7. San Nicolò Regale

De Arabische invloed is nog duidelijk voelbaar in de nauwe steegjes van het kashba-achtige centrum, de vele Noord-Afrikaanse immigranten die tegenwoordig in de haven werken misstaan daar absoluut niet in. Het vlak achter de dom op *Piazza Plebiscito* gelegen *Museo del Satiro* is gevestigd in een gebouw dat uitgesproken Arabisch aandoet, maar heeft eerder dienstgedaan als christelijke kerk gewijd aan *San Egidio*. Het museum is vernoemd naar een bronzen beeld uit de vierde eeuw voor Christus van een extatisch dansende sater, dat vissers in 1998 uit de zee tussen Pantelleria en Tunesië hebben gevist en nu zonder meer het topstuk van de collectie is.

Tegenover het *Museo del Satiro* zit in een 17e-eeuws voormalig Jezuïtenseminarium het *Museo Civico* met een bescheiden collectie archeologische vondsten. De *Corso Umberto* I geldt als de hoofdstraat van Mazara en komt uit op *Piazza Mokarta* waar nog de ruïnes te zien zijn van het Normandische kasteel. De rivier Mázaro loopt van de haven naar de Tunesische wijk, die op een verhoginkje wordt gemarkeerd door de eveneens Arabisch ogende, Normandische kerk van *San Nicolò Regale*.

Museo del Satiro, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur en van* 15:00 *tot* 19:00 *uur.*

Museo Civico, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur, op dinsdag en donderdag ook nog 's middags van* 15:00 *tot* 18:00 *uur.*

Ruïnes van het Normandische kasteel op Piazza Mokarta

SALEMI

Het aan de snelweg van Mazara del Vallo naar Palermo gelegen Salemi heette in de oudheid Halyciae en was het decor van de vele oorlogen tussen Segesta en Selinunte. Gedurende drie dagen is Salemi de eerste hoofdstad van het verenigde Italië geweest. In het 13e-eeuwse Normandische kasteel riep Garibaldi namelijk zichzelf op 14 mei 1860 uit tot dictator omdat 'in tijd van oorlog de burgermacht in handen van één man moet liggen', nu is het *Museo Mostra di Cimeli del Risorgimento* er gevestigd met memorabilia uit die tijd. In 1968 werd ook deze stad getroffen door de verwoestende aardbeving, maar is vrij intensief gerestaureerd. Aan de *Via d'Aguirre* bevindt zich het voormalige jezuïtenseminarium, voor de bouw ervan is in de 17e eeuw een hele volksbuurt afgebroken. Tegenwoordig is het *Museo Civico* er gevestigd, met een collectie die voornamelijk bestaat uit schilderijen die na de ramp uit de puinhopen zijn gehaald.

Museo Mostra di Cimeli del Risorgimento, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur en van* 16:00 *tot* 18:30 *uur.*

Museo Civico, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 14:00 *tot* 18:00 *uur, gesloten op maandag.*

Valle del Belice

De autostrada van Mazara del Vallo naar Palermo voert door een betoverend landschap van sierlijk glooiende, met wijnranken begroeide heuvels, waarin zo hier en daar opeenhopingen van afzichtelijke bebouwing lijken te zijn neergevallen. Dit bijna aanmatigende contrast tussen mooi en lelijk is een gevolg van de aardbeving die in de nacht van 14 op 15 februari 1968 de dorpen in het hele dal van de rivier Belice (waar de provincies Palermo, Trapani en Agrigento samenkomen) met de grond gelijk maakte. 70.000 Mensen in een van de armste streken van Italië werden in een klap dakloos. De maffia, die altijd nauwverweven is geweest met de bouwwereld, zag hier aanleiding in om de meeste dorpen op een andere plek te herbouwen. Het meest stuitende voorbeeld hiervan is de volledig met cement bedekte heuvel waar ooit *Gibellina* op stond. Als een doolhof is de loop van de straatjes van het dorp van eens nog uitgespaard in de betonmassa. Dat was een creatieve inval van de kunstenaar Burri die erin is geslaagd een heel dorp met al haar geschiedenis te bedekken met de grootste grafsteen ter wereld. Van het oorspronkelijke stadje is niets meer over dan de ruïnes van een paar huizen en het kerkhof. *Gibellina Nuova*, op een heuvel verderop richting *Salemi*, is een treurig stuk nieuwbouw dat in de jaren zeventig extravagant modern moet zijn geweest en waar menig vooraanstaand architect destijds aan dure lunches over heeft gefilosofeerd met collega's. Dit nieuwe dorp moest als voorbeeld dienen voor heel modern Sicilië. Deze maakbare werkelijkheid van toen doet inmiddels achterhaald en lethargisch aan. De strakke, stalen ster,

die over de toegangsweg heen is gebouwd, benadrukt dat idee van volstrekte nutteloze geldingsdrang. Die onwerkelijke sfeer hangt misschien nog meer in *Poggioreale*, een nabij *Gibellina Vecchia* gelegen 'spookdorp' dat niet door een betonzee is verzwolgen; kerken, het theater en de school staan nog aan de hoofdstraat die uitkomt op wat eens het *piazza* was en het centrum van het bestaan van duizenden mensen. In *Montevago* zijn als monument enkele straten geplaveid met marmer, waartegen de ruïnes van het oude dorp schrijnend afsteken.

Poggioreale

SANTA MARGHERITA DI BELICE

In het zomerhuis van de oma van Giuseppe Tomasi di Lampedusa (zie bladzijde 138), Donnafugata (letterlijk gevluchte vrouw), speelt zich een belangrijk deel van de literaire klassieker *Il Gattopardo* af. De glooiende heuvels gaven de Palermitaan tussen zijn 6e en 21e een gevoel van eeuwigdurende jeugd' als hij de zomer bij zijn grootmoeder doorbracht op het platteland. De aardbeving van 1968 verwoestte het gebouw compleet, maar van de overblijfselen is het huidige stadhuis, *Palazzo Filangeri Cutò* gefabriceerd. Daarin is ook het *Parco Letterario di Tomaso Lampedusa* gevestigd; een organisatie die de herinnering aan de auteur levend probeert te houden.

Tomasi di Lampedusa
'Om anderen te kunnen commanderen, is het noodzakelijk jezelf te beduvelen'

Giuseppe Tomasi di Lampedusa heeft maar één boek geschreven, dat in 1958 postuum is gepubliceerd, maar *Il Gattopardo* (De Tijgerkat) is een weergaloze klassieker geworden waarvan er honderdduizenden zijn verkocht en die meeslepend is verfilmd door Visconti (zie bladzijde 65). Giuseppe werd op 23 december 1896 in Palermo geboren als zoon van een aristocratische familie (prinsen van Lampedusa en graven van Palma di Montechiaro). Giuseppe was een zwijgzame en solitaire man, die nadat hij had gevochten en krijgsgevangen was gemaakt in de Eerste Wereldoorlog, zijn tijd voornamelijk doorbracht met lezen, nadenken en reizen. Over zijn eigen jeugd in een aristocratisch milieu zei hij: 'Ik was een kind dat van de eenzaamheid hield, dat liever met voorwerpen omging dan met personen.' In 'De Tijgerkat' wordt het leven beschreven van de Siciliaanse edelman Don Fabrizio Corbera, prins van Salina, tijdens de eenwording van Italië onder Garibaldi en de periode vlak daarna. Door zijn achtergrond wist hij de laatste stuiptrekkingen van de Siciliaanse feodale ordening als geen ander te verwoorden. 'Wij zijn oud, heel oud,' legt hij de hoofdpersoon, de prins van Salina bijvoorbeeld in de mond, 'Al minstens vijfentwintig eeuwen lang torsen wij op onze schouders het gewicht van allerlei prachtige beschavingen, alle reeds compleet en vervolmaakt van elders gekomen, maar op niet één hebben we ons stempel weten te drukken (...), wij vormen al vijfentwintig eeuwen lang een kolonie.' Giovanni verbitterde omdat hij er niet in slaagde zijn roman uitgegeven te krijgen en in april 1957 werd longkanker bij hem vastgesteld, waaraan hij drie maanden later overleed. Door de zorg van zijn literaire vriend Giorgio Bassani, werd het boek in 1958 alsnog uitgegeven en won het de hoogste Italiaanse literaire onderscheiding: *Il Premio Strega*.

CASTELLAMMARE DEL GOLFO

In de oudheid werd Castellammare del Golfo gesticht door de Sikuliërs als haven voor de stad Segesta en in de 14e eeuw bouwden de Aragonezen er een vesting. Het is nog steeds de grootste van de locale vissershaventjes en ligt onder een hoge rots omgeven door heuvels. Bij het leuke dorpje *Scopello*, 10 kilometer ten noorden van Castellammare, is nog een oude *Tonnara* te zien, waar vroeger de tonijn werd verwerkt. Nog iets verder in de richting van *San Vito lo Capo* ligt het prachtige natuurreservaat en wandelgebied *Lo Zingaro*. Als je nu op de rustige boulevard naar het kasteel en de haven wandelt, is het moeilijk voor te stellen dat halverwege de vorige eeuw dit dorp bekend stond als een van de meest bloeddorstige maffiaholen van Sicilië; eind jaren vijftig schijnt 80% van de manlijke beroepsbevolking tot gevangenisstraf veroordeeld te zijn geweest, waarvan een op de drie voor moord.

Castellammare del Golfo

CALATAFIMI

Het dorp Calatafimi is niet veel meer dan een hoofdstraat die uitkomt bij een kerk, maar de naam is bekend bij elke Italiaan omdat Garibaldi hier in 1860 zijn eerste overwinning boekte tegen de Franse overheersers. De veldslag vond plaats op een heuvel aan de weg naar Salemi, een kilometer ten zuiden van het stadje. De exacte locatie wordt gemarkeerd door een obelisk bij het *Ossario di Pianto Romano*; de plek waar de beenderen van de gesneuvelden zijn verzameld onder een Italiaanse vlag. Het uitzicht op *Segesta*, dat tot aan de golf van *Castellammare* en *Erice* reikt, is betoverend.

ÁLCAMO

Tussen Palermo en Trapani ligt aan de voet van de *Monte Bonifato* het agrarisch en industriële centrum Álcamo. In 828 werd de stad gesticht door de Arabische prins Manzil Al Qamah aan de weg van Mazara del Vallo naar Palermo, waar ze haar naam aan dankt. In 1233 werd Álcamo uit praktische overwegingen door keizer Federico II verplaatst naar de huidige locatie. De *Chiesa Madre* op het pleintje aan de hoofdstraat, *Corso* VI *aprile*, is een typisch voorbeeld van Siciliaanse barok en is gewijd aan *Santa Maria Assunta*, maar rechts achterin de kerk wordt in de *Cappella dello Spirito Santo o della Sacra Spina* een doorn uit de doornenkroon van Christus vereerd. Verder zijn het fresco van de Vlaming Borremans

Alcamo

(1737) en de beelden in de achterwand van het altaar van Antonio Gagini (1519) wellicht nog de moeite waard. Aan het groene *Piazza Repubblica* ligt het *Castello dei Conti di Modica*, dat samen met de fortificaties in Salemi en Calatafimi de hoofdstad moest beschermen tegen aanvallen uit de binnenlanden. De vierkante torens op de hoeken werden gebruikt als onderkomen voor gevangenen die gemarteld moesten worden, de ronde als gastenverblijf voor rondtrekkende vorsten. Zo schijnt Karel V hier in 1553 gelogeerd te hebben na zijn Tunesische veldtocht op weg terug naar huis. Tegenwoordig is in het kasteel het *Museo Etnico-Agricolo-Pastorale ed Artigiano* gevestigd, maar dat is om onduidelijke redenen al geruime tijd gesloten. Op de buiten de stad in de richting van Calatafimi gelegen geneeskrachtige modderbaden en de uitzichten over de baai van Castellammare na, heeft Álcamo niet veel noemenswaardigs te bieden. De *Bianco d'Alcamo* wordt door veel mensen als de beste witte Siciliaanse wijn gezien.

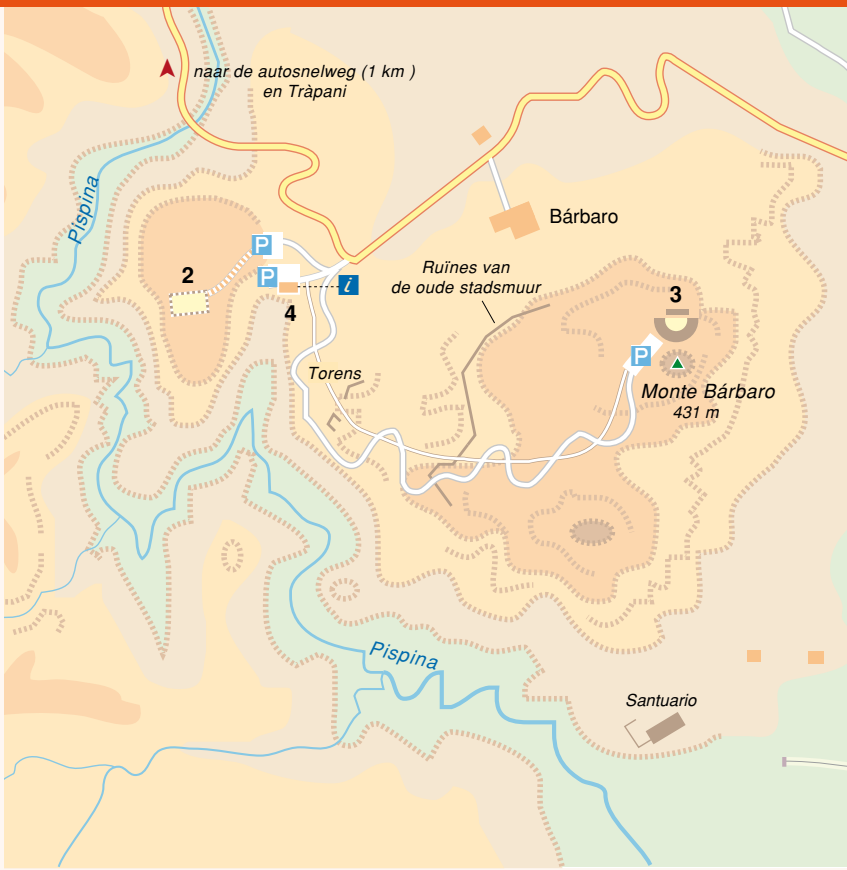
Bianco d'Alcamo
De enige witte DOC wijn die op Sicilië in redelijke hoeveelheden wordt geproduceerd (ongeveer 2,5 miljoen liter per jaar) is de bleke witte, kurkdroge Bianco d'Alcamo. Moscato di Pantelleria, van het afgelegen eiland voor de kust van Tunesië behoort tot de rijkste en meest gewaardeerde Italiaanse zoete wijnen in de Naturale en Passito Extra versie.

SEGESTA

Segesta zou in de 12e eeuw voor Christus zijn gesticht door Aeneas na zijn vlucht uit Troje en was al een van de belangrijkste steden van de Elymiërs voordat ze Helleniseerde. De stad was de eeuwige concurrent van Selinunte en voerde daar regelmatig oorlog tegen. Om een einde te maken aan die zich voortslepende situatie vroeg de stad hulp aan Athene. De Attische geschiedschrijver Thucydides verhaalt hoe de straatarme Segestanen de Atheense wijze heren een loer draaiden door macht en rijkdom te suggereren. Ze leenden de goudschat uit de tempel in Erice en onthaalden de commissie daarmee elke avond in een ander huis. In 415 voor Christus leidde deze list tot een rampzalig verlopen Griekse veldtocht op Sicilië. Daarna werd een balletje opgegooid bij Carthago, wat aanmerkelijk meer opleverde, de Phoeniciërs veegden Selinunte en Agrigento volledig van de kaart. Tijdens de Punische oorlogen koos Segesta partij voor Rome en hoewel de stad lang een alliantie had met de vijand, kreeg ze het predikaat *'civitas libera et immunis'* toebedeeld en werd een van de belangrijkste Romeinse steunpunten op het eiland. Het feit dat beide volken een gemeenschappelijke stamvader, Aeneas, hadden droeg

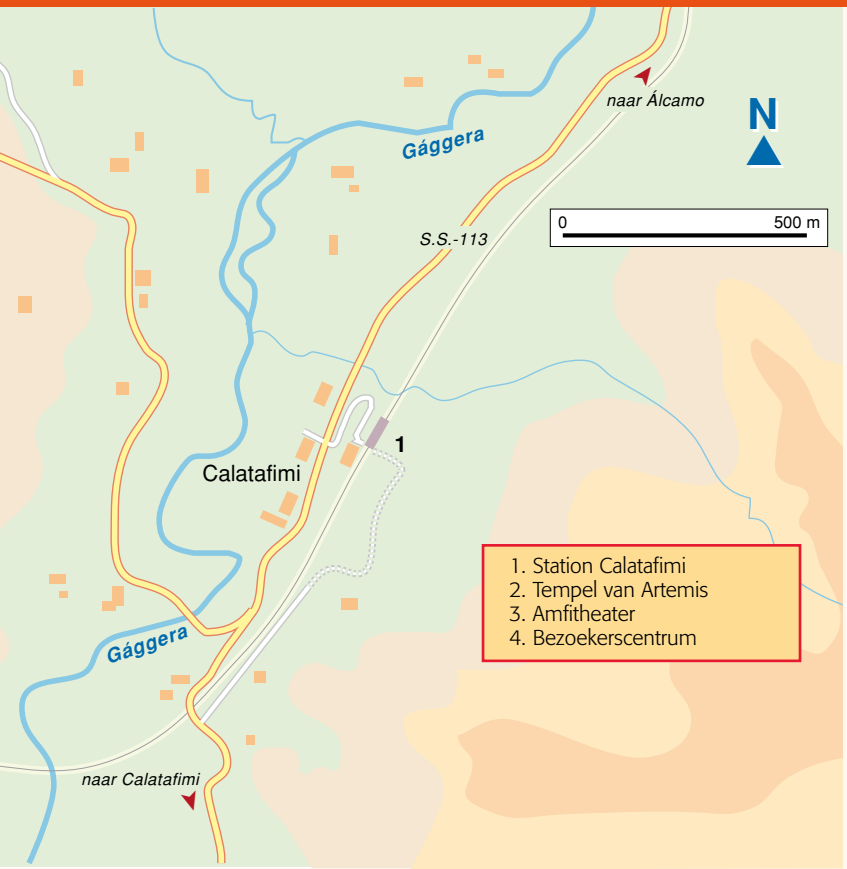
De tempel van Artemis in Segesta

daar in alle waarschijnlijkheid toe bij. In het jaar 104 voor Christus brak in Segesta een bloedige slavenopstand uit onder leiding van Athenion, wat het einde van de stad inluidde. Waarschijnlijk verhuisde de bevolking vervolgens naar de kust omdat die lokatie betere mogelijkheden tot handel bood. Uiteindelijk werd de stad door de Vandalen verwoest en voorgoed verlaten.

Tempel van Artemis

De Dorische tempel in Segesta is een van de belangrijkste Griekse restanten ter wereld en een van de meest fascinerende bezienswaardigheden van heel het eiland, maar is nooit afgebouwd. De 36 kalkstenen zuilen hebben geen cannelures, de uitsteeksels aan de treden zijn er niet afgeslagen, tussen de zuilen ontbreken de bovenste treden en rechts van de tempel is de natuurlijke heuvel nog niet verwijderd, zo konden bouwstenen makkelijker op de juiste hoogte worden gebracht. Ook de cellamuur ontbreekt, maar de verhoudingen van de zuilen en de fundamenten kloppen tot op de millimeter nauwkeurig, wat wijst op vaklieden uit Athene.

SEGESTA

Waarschijnlijk is de bouw stil komen te liggen nadat het verbond met die stad werd verbroken.

Theater

Van de hoofdingang rijdt een bus de met wilde venkel en agaves begroeide heuvel op, maar als het niet te heet is, is het een prachtige wandeling naar het op 440 meter hoogte uit de rotsen gehouwen theater. De weg leidt langs een middeleeuws kerkje dat voor herders is gebouwd en de opgravingen van de fundamenten van een moskee en huizen die in de 13e eeuw zijn afgebroken voor de bouw van een Normandisch kasteel, waar niets meer van over is. Het theater uit de 3e eeuw voor Christus heeft 20 rijen zitbanken en bood plaats aan meer dan 3000 toeschouwers. Het heeft een geweldige akoestiek; om het jaar wordt er een klassiek theaterfestival gehouden (het andere jaar in het theater van Syracuse). Het uitzicht op de *Monti Innici* en de golf van Castellammare vormt, ondanks de autostrada die het landschap doorklieft, nog altijd een theatraal decor.

Area Archeologica Segesta, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 18:00 *uur.*

SCIACCA

Net als in veel andere steden in Zuid-West Sicilië, doet de kashba-achtige wirwar van straatjes in het centrum van *Sciacca* Arabisch aan. De stad is al sinds de oudheid bekend om haar thermale baden, rond de *stufe di San Calogero*. Toen Daedalus rond duizend voor Christus voor koning Minos van Kreta naar Sicilië vluchtte, werd hij gastvrij opgevangen door de Sikanische koning Cocalo. Uit dankbaarheid bouwde hij op de top van een heuvel een moeilijk toegankelijk kasteel, waar de koning zijn schatten veilig kon bewaren. Minos kwam er achter waar Daedalus zich verschool en stuurde meteen boodschappers naar Cocalo om hem te laten weten dat hij verwachtte Daedalus uitgeleverd te krijgen. De koning stelde zich opnieuw erg gastvrij op en nodigde zijn collega uit om een vorkje te komen prikken, zodat ze de zaken in alle rust zouden kunnen bespreken. Terwijl de gast zich opfriste voor de maaltijd in de door Daedalus gecreëerde bronnen, liet Cocalo hem door zijn dochters wurgen. Het lichaam van de koning werd overgedragen aan de Kretenzers met de smoes dat hij was uitgegleden en in het kokendhete water was gevallen. De baden hebben een helende werking op ontstekingen en zijn te vinden achter de dom, aan het einde van de *Via Madonnuzza*.

Sciacca

Een paar kilometer ten oosten van de stad ligt aan de *Via Ghezzi* het *Castello Incantato* (het betoverde kasteel). Toen Filippo Bentivegna in Amerika werd afgewezen door zijn vriendinnetje en op straat door onverlaten in elkaar werd geslagen, keerde hij terug naar zijn geboortestad Sciacca en besteedde tot aan zijn dood in 1967 zijn tijd rancuneus aan het vullen van zijn tuin met sculpturen van zijn vijanden. De honderden tufstenen koppen en potsierlijke beelden leverden hem de bijnaam *Filippu dei Testi* op. Carnaval wordt in Sciacca altijd opmerkelijk uitbundig gevierd met onder andere een parade met praalwagens door het centrum.
Nuovo Stabilimento Termale, geopend van 7:30 *tot* 14:00 *uur.*
Castello Incantato, van mei tot september dagelijks geopend van 10:30 *tot* 13:00 *uur en van* 16:00 *tot* 19:30 *uur, van oktober tot april op doordeweekse dagen van* 8:00 *tot* 14:00 *uur en op zon- en feestdagen van* 15:00 *tot* 17:00 *uur* .

CALTABELLOTTA

Op 19 kilometer van Sciacca ligt op een vreemd gevormde heuveltop van 950 meter hoog het stadje Caltabellotta, het biedt weidse uitzichten over de omliggende heuvels. De plaats was al bewoond ten tijde van de Sikuliërs, maar dankt haar naam aan het Arabische *Qalat-al-Bellut*, wat zoiets als 'rots tussen de eiken' betekent. Bij het kerkje van Santa Maria della Pietà zijn nog de uit de rotsen gehouwen prehistorische en Phoenicische graven te zien. Op het hoogstgelegen punt van het dorp, boven de wijk Torrevecchia, bevinden zich de overblijfselen van het door een aardbeving verwoeste Normandische kasteel en aan de andere kant van de rots de *Chiesa Madre*. De *Viale Savoia* leidt naar het *Eremo di San Pellegrino* hoog boven de stad, een overwegend gotisch klooster gewijd aan de bisschop van Tricala. Het *Piazza Umberto* I is het centrum van het moderne gedeelte van de stad, waar het *municipio* staat en de *Chiesa del Carmine*, met een beeldenpartij van Antonello Gagini.

De vrede van Caltabellotta
Hoewel jongeren door de slechte arbeidsmarkt massaal wegtrekken en Caltabellotta tegenwoordig niet meer dan 6000 inwoners telt, is de naam van de stad bekend bij elke Italiaan. Op 31 augustus 1302 werd hier namelijk een akkoord getekend tussen Charles de Valois, de militaire machthebber van Charles II d'Anjou, en Federico III van Aragon, waarmee een einde kwam aan de vespersopstand en de vijandigheden tussen de Spanjaarden en de Fransen over Zuid-Italië. Federico III bleef Sicilië regeren, maar voortaan onder de titel 'koning van Trinacria' en er werd vastgelegd dat na zijn dood Sicilië weer Frans zou worden. Dit is echter nooit gebeurd omdat toen Federico kwam te overlijden, de Spanjaarden niet meer inzagen waarom ze zich aan die oude overeenkomst zouden moeten houden. Later veroverden ze zelfs nog het vasteland tot aan Napels.

ERACLEA MINOA

Aan de kustweg tussen Agrigento en Sciacca, waar ooit de weg tussen Akragas en Selinus liep, liggen de overblijfselen van de stad Eraclea Minoa uit de zesde eeuw voor Christus. Volgens de historicus Diodorus heette de nederzetting alleen Minoa, naar koning Minos van Kreta die Daedalos uit zijn rijk verjaagd had naar Sicilië omdat hij Ariadne uit het labyrint had geholpen, waarop Daedalos deze kolonie stichtte. De verwijzing naar de held Heracles zouden de Grieken later aan de naam hebben toegevoegd. Prachtige, met pijnbomen omzoomde zandstranden vormen een mythisch aandoend decor voor de hooggelegen opgravingen. Helaas is het erg fotogenieke, zandstenen theatertje tegenwoordig ter bescherming tegen weersomstandigheden vaak afgedekt met kunststof platen. Rond het theater liggen de resten van de oude stad, de verdedigingswerken en een aantal necropolissen. Het museumpje herbergt de nodige oude scherven, maar is erg bescheiden van opzet.
Zona Archeológica e Antiquarium di Eraclea Minoa , dagelijks geopend van 9:00 uur, tot één uur voor zonsondergang.

SELINUNTE

Selinus is in 628 voor Christus gesticht tussen twee rivieren (de Selinus en de Hypsasals) als een kolonie van Megara Hyblea (zie bladzijde 231). In haar bloeitijd had de stad 120.000 inwoners waarvan er zo'n 100.000 slaaf waren. Selinunte lag altijd overhoop met de noorderbuur Segesta, tot de stad in 409 voor Christus met de grond gelijk werd gemaakt door de Carthagers, die een verbond hadden gesloten met die stad, terwijl de graanhandel met Carthago Selinunte in de 5e en 6e eeuw voor Christus juist erg welvarend had gemaakt. In de gevechten verloren 16.000 inwoners het leven en na afloop werden er 25.000 als slaaf afgevoerd. In Marinella di Selinunte heeft het toerisme zich ruim ontwikkeld in de vorm van pizzeria's en winkeltjes waar in souvenirs, badkleding en Tunesische tapijten wordt gehandeld, maar de stranden die zich uitstrekken in de richting van de akropolis, zijn van een onbedorven pracht.

Archeologisch park

De ruïnes van Selinus bestaan uit twee delen en zijn met letters aangeduid omdat de archeologen aanvankelijk niet zeker waren van de oorspronke-

lijke bestemming van de tempels. De oostelijke tempels lagen vroeger buiten de stad en waren het doel van processies. De middelste van de drie, tempel F, is de oudste; hij was waarschijnlijk gewijd aan Athene en dateert uit 530 voor Christus. De basis van tempel G was 50 x 110 meter en ongeveer 30 meter hoog, wat hem tot één van de grootste in de hele antieke wereld maakte, maar tegenwoordig is er niet veel meer van over dan een wat chaotische berg steen. Bij de verwoesting van Selinus door de Carthagers was de tempel nog niet voltooid. Tempel E werd omstreeks 450 voor Christus gebouwd en was gewijd aan Hera. In 1956 is de tempel op kosten van het hulpfonds *Cassa per il Mezzogiorno* weer gedeeltelijk opgebouwd. De metope met een afbeelding van het heilige huwelijk tussen Hera en Zeus, die ooit de achterkant van de tempel sierde, bevindt zich in het archeologisch museum van Palermo. Het antiquarium bij de tempel van Hera is de moeite waard; het verschaft inzicht in de kunst van tempelbouw. Zo waren de tempels bijvoorbeeld ooit in felle kleuren geschilderd en was de waterhuishouding van het gebouw precies berekend. Het centrum van de oude stad lag een stukje verderop aan het einde van de *Strada dei Templi*, op de landtong tussen de verzande rivier Modione (Selinus) en Gorgo Cottone (Hypsas). In de daar op de ommuurde akropolis gelegen tempel A zijn Carthaagse mozaïeken te vinden van onder andere de God *Baäl* met een stierenkop. Achter de weer opgetrokken zuilen van de Heraklestempel liggen de maar voor een klein gedeelte blootgelegde stadswijken met een rechthoekig stratenplan uit de 4e en 3e eeuw voor Christus. Een korte wandeling leidt naar het *heiligdom van Malophoros*, dat al bestond voordat de stad was gesticht. Malophoros betekent letterlijk zoiets als: 'Zij die granaatappels voortbrengt', het was een vruchtbaarheidsgodin die – te oordelen naar de enorme hoeveelheid beeldjes van haar die in de omgeving is gevonden – erg populair was. De steengroeve waar de

De tempels van Selinunte

bouwmaterialen voor Selinunte uit gewonnen zijn, is nog te bezichtigen in *Campobello di Mazzara*, 13 kilometer naar het westen.
Zona Archeológica di Selinunte, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 19:00 *uur, de kassa sluit om* 18:00 *uur.*

RACALMUTO

Het ten noorden van Agrigento gelegen Racalmuto is door Federico Chiaramonte gesticht op de overblijfselen van de door hem verwoeste Arabische stad. De naam komt van het Arabische *Rahal-mut*, dat zoiets als 'huis van de doden' betekent. De typisch Arabische plattegrond met binnenplaatsen en kashba-achtige smalle straatjes is nog steeds te herkennen. Lange tijd was de stad een belangrijk centrum voor de winning van zwavel en rotszout, maar staat tegenwoordig vooral bekend als landbouwcentrum en als de geboortestad van een van de grootste Siciliaanse schrijvers uit de vorige eeuw: Leonardo Sciascia.

Leonardo Sciascia
'De overtuiging van de macht is gebaseerd op de onzekerheid van de bevolking.'
'Ons land kent geen geheugen of waarheid, daarom probeer ik niets te vergeten.'

Leonardo Sciascia was raadslid, lid van het Italiaans en Europees parlement, maar dankt zijn faam zonder twijfel aan zijn schrijverschap. Opgeleid als advocaat wijdde hij zich, na onder andere onderwijzer te zijn geweest, pas in de loop van zijn leven werkelijk aan het schrijven. Zijn belangrijkste onderwerpen waren Sicilië en de maffiacultuur waarin hij was opgegroeid: 'Ik ken de maffia, ik heb haar vanaf mijn geboorte ingeademd...' Hij was lid van de parlementscommissie die onderzoek deed naar de ontvoering van en de moord op oud-premier Aldo Moro; zijn analyse van deze ontwikkelingen (*L'affaire Moro*, 1978) wordt algemeen als een meesterwerk beschouwd. Een terugkerend thema in zijn werk is dat dingen zelden vanzelf goed aflopen en dat de gewone man altijd voor zichzelf moet opkomen. De boeken van Sciascia ademen een intens Siciliaanse atmosfeer en cultuur, de beste voorbeelden hiervan zijn:

Il giorno della civetta (1961) (De dag van de uil)
A ciascuno il suo (1966) (Ieder het zijne)
Il contesto (1971) (De context)
Todo modo (1974)
La scomparsa di Majorana (1975) (De verdwijning van Majorana)
Una storia semplice (1989) (Een eenvoudig verhaal)

MUSSOMELI

Manfredi III Chiaramonte stichtte in de 14e eeuw M*ussomeli* bij het fort dat nog steeds naar hem 'Manfredonico' wordt genoemd. Inmiddels is het dorp uitgegroeid tot een belangrijk agrarisch centrum. Het kasteel heeft twee ommuurde binnenplaatsen en het biedt prachtige uitzichten over de omliggende landschappen in de binnenlanden.
C*astello* M*anfredonico*, *dagelijks geopend van* 9:30 *tot* 13:00 *en van* 15:30 *tot* 17:00 *uur.*

CANICATTI

De plaats C*anicatti* werd door de Arabieren gesticht en A*l-Qattà* genoemd. In de 14e eeuw komt het dorp voor het eerst voor in de geschreven Siciliaanse geschiedenis in de documenten die het als leengoed toewezen aan de famlie Palmieri uit Naro. Aan het einde van de 18e eeuw ging het het dorp economisch een tijd voor de wind, onder invloed van de familie Bonanno. Het kasteel Bonanno, op de top van de 460 meter hoge, vruchtbare heuvel, is nog steeds het meest opvallende gebouw van het dorp. C*anicatti* is een afgelegen, wat saaie marktstad, die 36.000 inwoners heeft, maar kan worden overgeslagen zonder grote hiaten in de beleving van Sicilië te slaan.

SICULIANA

Toen een Arabisch fort aan het einde van de 11e eeuw werd verwoest door de Normandiërs, ontstond uit de puinhopen het stadje S*iculiana*. Hoewel het fort door verschillende machthebbers ingrijpend is verbouwd, en het huidige Siculiana voornamelijk het werk van de Spaanse edele Gilberto Isfar e Corelles is, vertoont het stadje met haar poorten, binnenplaatsjes en slingerende steegjes nog duidelijk Arabische kenmerken. De barokke 13e-eeuwse C*hiesa* M*adre* op P*iazza* U*mberto* I is gewijd aan San Leonardo Abate.

AGRIGENTO

De stad A*kragas* werd rond 581 voor Christus gesticht door de Griekse kolonisten van Gela, een stukje westelijker op de Siciliaanse zuidkust en werd een van de meest welvarende steden van de Middellandse Zee. In de oudheid had de stad veel meer inwoners dan nu, daarom werden er, naast op de hooggelegen akropolis, ook tempels buiten de stad gebouwd. Inmiddels zijn dat de duidelijkst zichtbare overblijfselen van de antieke stad, tussen het op een 326 meter hoog plateau gelegen moderne centrum en de zee; het V*alle dei templi*. Hoewel de tumultueuze Siciliaanse historie de stad geenszins gespaard heeft en Carthagers, Romeinen, Arabie-

ren en Normandiërs de plek met overgave hebben ondergedompeld in een bad van geweld, hebben de tempels de tand des tijds wonderbaarlijk goed weerstaan. In 1787 zei Goethe al over de Concordia-tempel: 'Als je hem vergelijkt met de tempel van Paestum is het alsof je een God naast een reus zet.' Verder is er in Agrigento niet veel te zien; de 12e-eeuwse (maar nadien vaak verbouwde) kathedraal heeft een mooie, gotische entree en een opmerkelijk goede akoestiek. Het *Museo Diocesano* is naast de kerk gevestigd en herbergt onder andere de Romeinse sarcofagen die in de jaren 50 van de muren van de kathedraal zijn gehaald. Aan het einde van de *Salita Santo Spirito* ligt het gelijknamige cisterciënzer klooster uit de 13e eeuw. Het is gesticht door gravin Prefoglio, van de machtige Chiaramonte-familie. Heel lang was dit de belangrijkste kerk van Agrigento en omgeving en stond hij bekend als de *Badia Grande*.

De westelijke tempels

De steenhopen in de zone naast het parkeerterrein spreken misschien minder tot de verbeelding dan de andere rijkdommen van het archeologisch park, maar dat is ten onrechte. De tempel van de Olympische Zeus was gebouwd door Carthaagse krijgsgevangenen in opdracht van de tiran Theron om zijn overwinning op de Carthagers bij Himera te vieren en de deplorabele huidige staat van het gebouw is dan ook te wijten aan de rancuneuze gevoelens van de Afrikanen, toen ze in 406 voor Christus

De westelijke tempels, tempel van de Olympische Zeus

1. Station
2. Valle dei templi
3. Museo Archeológico Regionale
4. Hellenistisch-Romeins kwartier
5. Toeristische informatie
6. Tempel van Demeter
7. Santuario Rupestre di Demetra

A. Concordia-tempel
B. Tempel van de Olympische Zeus
C. Dioscuren-tempel (Castor en Pollux)
D. Graf van Theron
E. Villa Aurea
F. Tempel van Heracles
G. Tempel van Hera
H. Tempel van Aiskulapios

118
Quadrivio Spinasanta
... 189
naar Palermo
naar Caltanissetta
1
122
Dom
Agrigento
Centraal Station
Viale d. Vittoria
5
Viadotto Morandi
Stadion
6
3
4
Begr.plaats
7
S.S. 115
2
Porta di Gela
B
P
A
C
F
E
G
D
S. Anna
H
S.S. 115
S. Biagio
naar Gela
San Leone
Bosco della Maddalusa
San Leone

Agrigento veroverden. Later gebruikten de Spaanse overheersers de stenen voor het aanleggen van de haven van Porto Empédocle. Na die van Ephese en Milete, was dit de grootste tempel ter wereld, met een fundament van 56 x 113 meter en een hoogte van tegen de veertig meter. Door de omvang van het gebouw werd enigszins afgeweken van de traditionele tempelbouw; de ruimtes tussen de zuilen waren tot halverwege dichtgemetseld en daarop stonden 38 beelden om het draagvlak voor het dak wat te vergroten: 19 vrouwelijke figuren (*kariatiden*) en 19 mannelijke (*telamonen*). Achter de berg stenen bij het betreden van de westelijke zone van het archeologisch park is nog een van deze figuren uitgestrekt op de grond te vinden, andere in het *Museo Archeologico*. Achter de opgegraven Griekse stadspoorten en -muren ligt het oudste van alle heiligdommen: dat voor de Chtonische goden (die over de aarde en de onderwereld heersten). De twee altaren werden al opgericht in de 7e eeuw voor Christus, nog voordat de kolonie was gesticht. De drie zuilen van de daarnaast gelegen tempel gewijd aan de Dioskuren (Castor en Pollux), zijn opgetrokken uit willekeurig rondslingerend bouwmateriaal, dat niet noodzakelijkerwijs eerder ook al van hetzelfde gebouw deel had uitgemaakt. Van de tempel van Hephaistos is niet veel meer over dan het fundament en twee stompjes van zuilen. De tempel ligt in de richting van de spoorlijn bij een kloof, waarin vroeger zoetwatervijvers waren aangelegd waar vis in werd gekweekt.

De tempel van Herakles

De eerste en oudste van de westelijke tempels dateert uit omstreeks 500 voor Christus en was gewijd aan de heldhaftige halfgod Herakles. In 406 voor Christus werd de tempel verwoest door de Carthagers. De Romeinen herbouwden hem, maar hij werd nogmaals tegen de grond gewerkt door een aardbeving. De drie altaren verwijzen naar het feit dat de Romeinen de tempel wijdden aan de Delfische triade: Hercules, Aesculapius en Apollo. Hercules was erg belangrijk voor de inwoners van Akragos, de kin en lippen van het beeld waren afgesleten door de zoenen van gelovigen. Het is moeilijk voor te stellen dat de okerkleurige tempels ooit fel gekleurd waren, de tempel van Herakles was knalblauw.

De Concordiatempel

De meest spectaculaire attractie van het *Valle dei Templi* is zonder meer de rond 430 voor Christus gebouwde tempel die was gewijd aan de Godin van de eendracht: Concordia. Waarschijnlijk is het gebouw zo goed bewaard gebleven doordat bisschop Gregorius in de 6e eeuw de tempel tot kathedraal liet transformeren; in de 18e eeuw zijn de meeste katholieke extra's weer verwijderd. Het gebouw is een schoolvoorbeeld van een Dorische tempel, met een *pronaos* (vestibule), *cella* (ruimte voor het godenbeeld), *epistodomos* (schatkamer) en 38 zuilen. De architecten van de tempel waren al in staat te spelen met perspectivische werking; hoewel op afstand alle lijnen van de tempel perfect horizontaal en verticaal lijken, is van dichtbij op te merken dat de zuilen een beetje taps toelopen, de architraaf licht naar binnen hangt en dat de middelste zuilen net iets hoger zijn dan de buitenste.

1. Station
2. Dom
3. Stadhuis
4. Postkantoor
5. Museo Diocesano
6. Santa Maria dei Greci
7. Toeristische informatie
8. Bed & Breakfast Villa Goethe

AGRIGENTO, CENTRUM

Tempel van Hera

De tempel van Hera

De laatste in de rij tempels is gedeeltelijk opnieuw opgebouwd, hij was waarschijnlijk gewijd aan Hera en dateert uit ongeveer 450 voor Christus. In de marmeren vloer van de cella, zijn bij de opgravingen bronzen munten gevonden, die daarin versmolten zijn door de branden gedurende de Carthaagse belegering in 406 voor Christus. Achter de tempel bevindt zich een altaar dat werd gebruikt voor offers in de openlucht. Aan de dieren die hierop aan de godin van de hemel werden geofferd, mocht helemaal niets mankeren. Van tevoren werden ze gemarineerd met wijn en bloem; bij uitstek producten van het land en symbool van leven en welvaart. Voor de ceremonie reinigden de priester en en de gelovigen zich door hun handen te wassen, om vervolgen de palmen naar de hemel te richten en de Godin te smeken het offer te aanvaarden. Het gebed ging vergezeld van een langzame, monotone dans. De priester droeg witte kledij en een kroon en stond met zijn rug naar de tempel waarvan de deuren open stonden om beter contact te kunnen hebben met de Godin en de gelovigen die zich rond het beeld van haar verzamelden. De priester sneed eerst een paar haartjes van de voorkant van het dier en verbrandde die, alvorens het te vierendelen. De ingewanden werden op een vuur gegooid, een gedeelte van het vlees kwam de priester toe en de rest werd geconsumeerd door het publiek.

Zona Archeológica Monumentale della Valle dei Templi, op doordeweekse dagen geopend van 8:30 *tot* 22:00 *uur, in het weekend en op feestdagen van* 8:30 *tot* 00:00 *uur.*

Museo Archeológico Regionale

Aan de weg die omhoog leidt naar het centrum, ligt een aan de middeleeuwse kerk van *San Nicolà* vastgebouwd, modern museum met een uitzonderlijk gevarieerde collectie van archeologische vondsten uit de provincies Agrigento en Caltanisetta. Een topstuk is een enorme Attische krater uit 440 voor Christus met een afbeelding van Perseus die Andromeda bevrijdt uit de ketenen van zeegod Nereus tegen een witte achtergrond. Ook opmerkelijk is de *Ephebus* (jonge man), een beeld uit 480 voor Christus, waarvan de onverschrokken, krachtige uitstraling doet vermoeden dat een militair of atleet er model voor heeft gestaan. De beelden uit de muren van de tempel van Zeus geven een idee van het duizelingwekkende formaat dat de tempel moet hebben gehad. In de uit brokstukken van tempels opgetrokken kerk van San Nicolá naast het museum is vooral de sarcofaag interessant, die is gedecoreerd met een afbeelding van Phaedra die wordt getroost door vriendinnen omdat haar seksuele avances zijn afgewezen door haar stiefzoon. Aan de zijkant is afgebeeld hoe Hippolytus wordt vermoord door Poseidon, nadat Phaedra tegen haar echtgenoot heeft gelogen dat Hippolytus haar heeft verkracht. Links van de kerk bevindt zich een *comitium* (een soort parlement) uit de eerste eeuw voor Christus, dat later als theater is gebruikt. Daarnaast staat nog een tempeltje uit de tweede eeuw voor Christus en aan de andere kant van de straat zijn Hellenistische woonwijken opgegraven.

Museo Archeologico Regionale, geopend op dinsdag tot en met zaterdag van 9:00 *tot* 19:30, *op zondag, maandag en feestdagen van* 9:00 *tot* 13:30 *uur.*

Casa Pirandello

De weg van het tempeldal naar Porto Empédocle komt min of meer door de buurtschap Caos, waar de Nobelprijswinnaar Luigi Pirandello opgroeide. Hoewel hij al vrij jong Agrigento verliet, bleef hij hier 's zomers altijd terugkomen. Van zijn huis is een museumpje gemaakt, dat behalve brieven, foto's en buitenlandse uitgaven van het werk van Pirandello, ook de urn waarin eens de as van de grote schrijver bewaard werd in de collectie heeft. De as is inmiddels in een stuk rots uit de bodem van Agrigento gedaan, maar de enorme eenzame pijnboom achter het huis, die er ooit boven stond, is getroffen door de bliksem en in stukken gezaagd; een jong pijnboompje is weer geplant. De prachtige vergezichten over de Afrikaanse Zee waar Pirandello zo van kon genieten, zijn enigszins vertroebeld door de industrie aan de kust, maar nog steeds is een bezoek aan Caos zeker de moeite waard.

Casa Natale Luigi Pirandello, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 14:00 *tot* 19:00 *uur.*

Luigi Pirandello

'Op een nacht in juni
viel ik als een vuurvliegje
onder een eenzame pijnboom
in een omgeving vol Afrikaanse olijven
aan de rand van een hoogvlakte
van blauwe klei boven de Afrikaanse Zee.'

Pirandello werd op 28 juni 1867 geboren in de buurtschap 'Caos' van Agrigento. Zijn vader bezat een zwavelmijn, en Luigi was voorbestemd die over te nemen. Hij interesseerde zich echter meer voor literatuur en ging in 1887 studeren aan de Faculteit der Letteren van de universiteit van Rome. Om rond te kunnen komen moest Pirandello tot zijn afschuw later gaan werken als docent, wat hij als verloren tijd beschouwde. Om aan geld te komen intensiveerde hij zijn activiteiten als schrijver en medewerker van verschillende kranten en tijdschriften zo veel mogelijk. Zijn eerste literaire succes behaalde hij met de roman *Il fu Mattia Pascal*, waarna hij zich meer ging toeleggen op het schrijven van novellen en toneelstukken. Zijn zenuwzieke echtgenote en financiële sores drukten een pessimistisch, wrang humoristisch stempel op zijn werk waarvan het belangrijkste thema de noodzaak en ijdelheid van elke illusie is, en de veelvormige, maar altijd irreële verschijningsvormen van wat voor 'waarheid' doorgaat. 'De mens is nooit wat hij denkt te zijn, maar één, geen en honderdduizend, al naargelang wie hem ziet.'Vanaf 1922 werkte Pirandello aan zijn *Novelle per un anno*, een verzameling van absurde, tragikomische Siciliaanse volksverhalen over toeval, waanzin en jaloezie (waarvan er vijf door de gebroeders Taviani werden verfilmd in *Kaos)*. Hij was van plan er voor elke dag van het jaar een te schrijven; bij zijn dood in 1936 waren het er 232. Zijn as

werd geplaatst op het erf van zijn huis onder de pijnboom boven de Afrikaanse Zee waar hij ooit als een vuurvliegje was neergestreken.

Casa natale di Luigi Pirandello
Contrada Caos, SS 115 - Agrigento
Bibliotheek Luigi Pirandello
Via Regione Siciliana 120

VULCANETTI DI MACALUPE

Waar de Superstrada SS189 bij het Comitini-kruispunt het stadje Aragona schampt, begint de onverharde weg in zuidelijke richting, die langs de buurtschap Macalupe naar een wonderlijk maanlandschap leidt; de *Vulcanetti di Macalupe*. De nieuwsgierigheid van Plato, Aristoteles en Plinius de oudere werd al gewekt door dit merkwaardige natuurverschijnsel, de oude Romeinen gebruikten de uit de aarde opborrelende modder al graag voor hun uiterlijke en medische verzorging. De Noormannen hadden een slecht geweten en waren ervan overtuigd dat het moslimbloed dat ze op deze plek hadden vergoten weer een weg naar buiten uit de aarde zocht. Een andere legende stelt dat hier ooit een stad stond, maar dat een lokale God dermate hard werd beledigd, dat hij heetgebakerd de hele stad in de bodem deed verzinken. Toen Guy de Maupassant in 1885 de plek bezocht, beschreef hij hem als 'Puisten als gevolg van een verschrikkelijke ziekte waar de aarde aan lijdt'. In werkelijkheid zijn de vulkaantjes die grijzige blubber pruttelen het gevolg van een zeldzaam geologisch fenomeen, dat sedimentair vulkanisme wordt genoemd. Het ontstaat doordat rulle kleigronden zich vermengen met brak water op de plek waar onder druk methaan uit de aardbodem ontsnapt. Het gas sleept het water en sediment mee naar de oppervlakte, waar het een kegel vormt, met aan de top een kratertje, vergelijkbaar met een vulkaan.

PALMA DI MONTECHIARO

Het dorpje Palma di Montechiaro werd in 1637 gesticht door prins en leenheer Carlo Tomasi di Lampedusa en in het kasteel werd de film *Il Gattopardo* opgenomen, gebaseerd op het boek uit de vorige eeuw van zijn nakomeling Giuseppe. De twee klokkentorens van de 17e-eeuwse *Chiesa Matrice* en het benedictijnenklooster met de *Santissimo Rosario*-kerk aan het *Piazza Provenzani* vormen het indrukwekkende centrum voor zo'n bescheiden dorpje. Enkele kilometers buiten het dorp, richting zee, staan de sprookjesachtige ruïnes van het *Castello di Montechiaro*, dat ooit zou zijn gesticht door Federico III Chiaramonte. Hoewel het al een hele tijd is gesloten wegens restauratiewerkzaamheden, blijven de uitzichten vanaf de kasteelmuur de moeite waard.

LERCARA FRIDDI

Aan de weg van Agrigento naar Palermo ligt op de Colle Madore op een hoogte van 670 meter een stad die vroeger een centrum voor de zwavelmijnbouw was, maar waar vandaag de dag weinig te halen valt. *Lercara Friddi* is voornamelijk bekend omdat de vader van Frank Sinatra er is geboren, net als Salvatore Lucania, beter bekend als Lucky Luciano.

Lucky Luciano

In 1906 emigreerde *Salvatore Lucania* naar America, waar hij al snel in de georganiseerde misdaad terechtkwam. Omdat hij er in slaagde lange tijd uit handen van justitie te blijven en verschillende aanslagen overleefde kreeg hij van zijn vrienden Meyer Lansky en Bugsy Siegel de bijnaam *Lucky* aangemeten. Met zijn Five Points Gang trok hij de aandacht van de maffia in New York en begin jaren twintig ging hij werken voor grote gangsterbazen zoals Frank Costello, Joe 'The Boss' Masseria en Vito Genovese. Door al zijn concurrentie uit te schakelen dwong hij respect af in de maffiawereld en was de grootste speler in de prostitutie, afpersing en drugshandel. Tussen 1919 en 1936 werd hij meerdere keren gearresteerd, maar pas na de 25e keer werd hij veroordeeld nadat drie prostituees tegen hem getuigden. Mazzelpik Lucanio kreeg uiteindelijk een 40-jarige gevangenisstraf, maar tijdens de Tweede Wereldoorlog deden de Amerikanen een beroep op Luciano's contacten om op Sicilië de invasie wat soepeler te laten verlopen. Een uit een vliegtuig neerdwarrelende gele zakdoek met de letter L, zou het teken zijn geweest voor de anti-fascistische *maffiosi* de geallieerden bij te staan. Als beloning voor de bewezen diensten eisten de handlangers van Luciano zijn vrijlating. In 1946 werd hij uit de gevangenis ontslagen en werd zijn straf hem kwijtgescholden. Aangezien hij bij zijn komst in de Verenigde Staten nooit het Amerikaans staatsburgerschap had aangevraagd diende hij het land te verlaten, hij werd als ongewenste vreemdeling uitgezet naar Italië. In Napels zette hij zijn criminele activiteiten voort en zette een drugslijn op tussen Europa en Amerika. Het transport liep via Cuba dat in die tijd een vrijhaven was voor criminelen. Later ging Luciano zelf in Cuba wonen om toezicht te houden op het transport en met als doel uiteindelijk terug te keren op het vasteland van Amerika. Luciano was op dat moment op zijn hoogtepunt, hij had een complete drugslijn en had van een afstand nog veel invloed op de maffia in New York. In 1962 overleed hij op 66-jarige leeftijd op het vliegveld van Napels, waarna hij voor het eerst in een lange tijd terugkeerde in New York om begraven te worden. Na zijn dood werden de connecties van Lucanio in de drugswereld gebruikt door Luciano Liggio, wat de Corleonesi tot de machtigste maffiaclan ter wereld maakte.

PIANA DEGLI ALBANESI

Piana degli Albanesi is het eerste dorp dat je tegenkomt als je vanuit Palermo de keten van heuvels overgaat die de *Conca d'Oro* vormt. Het dorp werd in de 15e eeuw gesticht door Albanezen die op de Balkan op de vlucht waren geslagen voor Ottomaanse veroveraars. Daarvoor heette de plek Piana dei Greci, omdat de bewoners de Grieks-orthodoxe kerk aan-

Het hart van de maffia

Sinds de Corleonesi al hun concurrenten binnen Cosa Nostra in de *mattanza* systematisch om zeep hielpen, is het voornaamste centrum van de georganiseerde misdaad van de citrusboomgaarden rond Palermo wat verschoven naar de weelderige, vruchtbare heuvels ten zuiden van de stad. De plaatsnamen in deze streek alleen al zullen de meeste Italianen koude rillingen over hun rug bezorgen, al is dat gebaseerd op de vele geschiedenissen die zich hier hebben afgespeeld en is de streek niet onveilig voor een geïnteresseerde toerist. De nog altijd feodaal, ruraal denkende mensen zijn zonder meer even vriendelijk en behulpzaam als elders op het eiland, maar beschouwen het niet noodzakelijkerwijs als een eer om geportretteerd te worden door een vreemde. Het dragen van korte broeken en je in een centrum van een dorp of stadje begeven met ontblote bovenarmen zal hier als merkwaardig en enigszins ongepast worden gezien. Vraag NOOIT naar maffia, ze zullen u niets aandoen, maar de ogen ten hemel slaan, doorlopen, grinniken of diep zuchten.

Montelepre
Giardinello
Monreale
Monte Gibilmesi
S 186
Aquino
Villagrázia
Santa Maria di Gesù
A 19-E 90
Ciaculli
Gibilrossa
Belmonte Mezzagno
Misilmeri
Borgetto
1152 m
Pioppo
S 624
Altofonte
1194 m
1078 m
Santuário del Romitello
Giacalone
588 m
S 121
Pzo. Mirabella
Port. d. Paglia
797 m
Piana degli Albanesi
Pzo. Cervo
945 m
971 m
1165 m
S 624
La Pizutta
1333 m
855 m
Santa Cristina Gela
Eleutero
San Giuseppe Jato
Port.la. Ginestra
Monte Leardo
1016 m
Marineo
Ietum
San Cipirello
Lago di Piana d. Albanesi
S 118
477 m
Lago d. Scanzano
Bosco della Ficuzza
1007 m
Godrano
Santuário del Rosario
S. Loe
Borgo Schiró
672 m
Ficuzza
Bosco della Ficuzza
S 624
574 m
Belice Destro
Port. di Poira
355 m
Rocca Busambra
1613 m
Roccamena
Castello di Maranfusa
Frattina
Schuilplaats ★ Provenzano
Czo. Donna Giacoma
1057 m
Corleone
(542 m)
stuwdam-meer
560 m
S 118 dir
683 m
Campofiorito
Port.Imbriaca
718 m
Pzo. Cangialoso
1457 m
Prizzi
Lago di Prizzi
N
Tyrrheense Zee
Palermo
Messina
Trápani
Marsala
Regio di Calabria
Etna
Enna
Catánia
Agrigento
Pantelleria
Gela
Ragusa
Siracusa
Ionische Zee
Middellandse Zee
N
0
5
10 km

hingen. De 6000 inwoners die het dorp tegenwoordig telt erkennen de paus, maar hangen nog steeds erg aan hun orthodoxe riten en gewoonten; de straatnaamborden zijn dan ook zowel in het Albanees als het Italiaans. Het mooie, vlak onder het dorp door heuvels ingesloten meer is kunstmatig en voorziet een gedeelte van Palermo van drinkwater, de omliggende heuvels hebben altijd gegolden als 'moestuin' voor die stad. De kleine weggetjes richting *San Giuseppe Jato* leiden eveneens naar *Portella della Ginestra*; de vlakte waar op 1 mei 1947 de rechtse bandiet Salvatore Giuliano (zie bladzijde 114) met zijn bende een bloedbad aanrichtte onder de lokale bevolking die er de dag van de arbeid kwam vieren.

SAN GIUSEPPE JATO

Op de glooiende heuvels rond San Giuseppe Jato worden graan, wijn en olijven verbouwd, op de Monte Jato zijn opgravingen gedaan die terugvoeren tot de 8e eeuw voor Christus, maar het dorp is voornamelijk bekend om andere redenen. De slachtoffers van hun *lupara bianca* (het 'witte jachtgeweer', als mensen simpelweg nooit meer gezien werden) gooiden de leden van de notoire maffiafamilie Brusca uit San Giuseppe Jato bij voorkeur in rotsspleten in de omgeving, waardoor er in 1992 nog genoeg ruimte op het kerkhof was om de springstof en kalashnikovs die *Cosa Nostra* ter beschikking had gesteld voor de moord op anti-maffia rechter Falcone te verbergen. Het was Giovanni Brusca, *lo Scannachristiani* ('Hij die christenen de keel afsnijdt'), die een oude koelkast in de berm zette om vanaf een afstand de snelheid van de auto's beter te kunnen inschatten, en op het knopje drukte om de autostrada bij Capaci, niet ver van het vliegveld van Palermo, te doen openrijten.

Landschap rond San Giuseppe Jato

BORGO SCHIRÒ

Op een heuvel tussen *San Giuseppe Jato* en *Corleone* ligt de verlaten nederzetting *Borgo Schirò*. Om meer grip te krijgen op het nog erg feodaal Siciliaanse platteland, creëerde de fascistische regering kleine dorpscentra waar in de eerste levensbehoeften kon worden voorzien. Een gemeenschappelijke kerk, bar en barbier, zorgden misschien nog meer dan mogelijkheden tot medische zorg, voor wat structuur in het armzalige bestaan van de landarbeiders. Gedurende enige tijd functioneerde deze insteek heel aardig en woonden er een paar honderd mensen in het nieuwe dorpje, maar na landbouwhervormingen en de golven van massa-emigratie in de daaropvolgende jaren, raakte het weer bijna helemaal verlaten. Alleen de priester en de familie van kruidenier en sigarenboer Solazzo bleef; de over de omgeving verspreide boeren zorgden nog voor genoeg klandizie.

CASTELLO DI MARANFUSA

Aan een klein weggetje dat tussen de glooiende heuvels door van *Roccamena* richting *Camporeale* slingert, liggen in de splitsing van de rivier de Belice, op de top van een heuvel, de ruïnes van een kasteel. De burcht wordt ook wel *Calatrasi* genoemd, wat een afgeleide is van de naam die de Arabieren ooit aan de plek gaven: *Abu-al-Qasim-al-Tarzi*. De vesting is juist hier verrezen, omdat op deze plaats ooit een bron van zwavelhoudend water ontsprong. Door de desastreuze aardbeving van 1968 is ook die tot zwijgen gebracht. Uit opgravingen die nog niet zo lang geleden zijn gedaan op deze locatie, hebben archeologen kunnen vaststellen dat de plek al sinds het einde van de 6e eeuw voor Christus werd bewoond. In januari 2006 werd de burgemeester van *Roccamena*, de christendemocraat Salvatore Gambino, gearresteerd door de *Carabinieri* uit Corleone op verdenking van het onderhouden van contacten met de maffia. Zijn goede kennis Bartolomeo Cascio, die sinds de verdeling van de bouwopdrachten voor de reconstructie van het gebied, na de aardbeving van 1968, altijd heel fanatiek was blijven netwerken met zijn connecties in Corleone, was de directe aanleiding daartoe. Het is niet waarschijnlijk dat de heren ooit nog vrij zullen komen.

HEILIGDOM VAN DE MADONNA DEL ROSARIO OF TAGLIAVIA

De weg die van *Borgo Scirò* naar *Ficuzza* slingert, komt langs een klooster dat aan het begin van de 19e eeuw is opgericht omdat twee boeren er een schilderij van de Madonna aantroffen in een berg rommel en op diezelfde plek een bron van wonderdadig water ontsprong. Het klooster werd al snel een verblijf voor kluizenaars wiens motivatie voor afzondering niet altijd strikt religieus van aard was, ze droegen geen pij en hielden zich meer bezig met landbouw op de rond het klooster gelegen velden, dan met het Opperwezen. In 1811 kreeg het klooster een financiële injectie van koning Fernando

de Bourbon omdat het water uit de bron hem had genezen van lichamelijk ongemak. De bouw van het nu nog zichtbare kerkgebouw is rond 1845 afgerond en maakte het gezicht van de gemeenschap iets serieuzer, al zou tot voor kort nog menig kloosterbroeder, uit gebrek aan vertrouwen in de voorzienigheid, een mitrailleur onder zijn habijt hebben gedragen.

FICUZZA

Het een kilometer of 25 boven Corleone gelegen *Palazzina Reale*, is aan het einde van de 18e eeuw gebouwd in opdracht van Ferdinand IV van Bourbon, omdat hij een gepassioneerd jager was en de bossen rond de Rocca Busambra zich daar uitgesproken goed voor leenden. Op de plek die nog *'il pulpito del re'* (de preekstoel van de koning) wordt genoemd, zou hij zo vaak mogelijk rond zonsondergang grote hoeveelheden wilde zwijnen, die daar kwamen eten, naar de andere wereld hebben geholpen. Het gebouw zelf is zowel aan de binnen- als buitenkant vaak aangepast, maar de neoclassicistische, koninklijke uitstraling ervan detoneert nog steeds enigszins in de landelijke omgeving. De bouwstijl heeft als voorbeeld gediend voor veel luxe buitenhuizen van de gegoede burgerij en adel uit Palermo. Omdat de fascisten het grootste deel van het slot ooit hebben platgebrand, stelt het museum, op de eetzaal en het bidet van de koningin na, niet veel voor; toegang is dan ook gratis. Het circa 5000 hectare grote omliggende *Bosco di Ficuzza* met overwegend esdoorns, steen- en kurkeiken is nog steeds het meest uitgestrekte bosgebied van West-Sicilië, maar slechts een minuscuul fragment van wat het ooit was.
Palazzina Reale, dagelijks geopend van 10:00 *tot* 19:00 *uur.*

CORLEONE

Het is niet vreemd dat het stadje Corleone in praktisch de hele 'beschaafde' wereld een reputatie heeft; natuurlijk hebben de *Godfather*-films, gebaseerd op het boek van Mario Puzo daar aan bijgedragen omdat de (fictieve) familie uit de maffia-sage naar het dorp is vernoemd, maar de werkelijke geschiedenis van het dorp moet toch als de belangrijkste oorzaak daarvan worden gezien. In de vier jaar meteen na de oorlog werden er op een bevolking van ongeveer 18.000 zielen 153 moorden gepleegd; de stemming was gezet. De opeenvolgende *capi di tutti capi* Luciano Liggio 'De Rode Pimperrnel van Corleone' , Tottò Riina 'De Korte' en Bernardo Provenzano 'De Tractor' waren allen afkomstig uit dit dorp en hebben er daardoor misschien voor eeuwig een donkere schaduw over laten glijden. De Corleonesi hebben zich binnen *Cosa Nostra* opgesteld, zoals de maffia dat in de Italiaanse maatschappij doet; als een ondermijnende en vooral dodelijke parasiet. In de straten van het dorpje is daar op het eerste gezicht weinig van te merken; er is een anti-maffia museum gevestigd en het centrale plein heet zelfs *Piazza Falcone - Borsellino*. De puberale zoon van Totò Riina (de opdrachtgever van de moord op beide magistra-

ten, die terwijl hij de meest gezochte man van Italië was, altijd schijnbaar ongestoord om de hoek van het bewuste plein heeft gewoond) is, voordat hij voor aanmerkelijk zwaardere vergrijpen voorgoed werd opgeborgen, ooit gearresteerd voor het molesteren van het straatnaambordje met de namen van zijn vaders slachtoffers. Het verleden heeft natuurlijk voor de oplettende toeschouwer genoeg tekenen achtergelaten. Als je van het plein naar beneden loopt, kom je langs het huis waar Totò woonde en langs zijn bedrijf in landbouwwerktuigen alvorens op het kerkhof aan te komen. Daar zijn de grafstenen van vele families te vinden die in de recente geschiedenis heel Italië hebben doen huiveren. Op de grafsteen van Liggio schijnen de dorpsjongens na zijn dood te hebben gedanst, in de euforische waan verlost te zijn van het maffiose gezag. Een aantal van zijn opvolgers zit nog geduldig *ergastolo* (levenslang) uit in de zwaarst bewaakte gevangenissen van Italië, alvorens ook zij hier tussen hun voorvaderen rust zullen vinden.

Corleone

De maffiaromantiek van Bernardo Provenzano

De bijnaam *Binnù ù Tratture* , Bennie de Tractor, heeft Bernardo Provenzano niet aan zijn kwaliteiten als boer te danken, maar aan de omgeploegde staat waarin hij geregeld zijn slachtoffers achterliet. Eén van zijn voorgangers als *capo di tutti capi*, Luciano Liggio, bracht zijn capaciteiten als volgt onder woorden: 'Hij schiet als een God, maar heeft de hersenen van een kip.' In de 42 jaar dat Binnù op de vlucht was voor justitie heeft hij ruim bewezen dat dat niet helemaal een goede inschatting was van zijn leermeester. Zijn directe voorganger Totò Riina had een totale oorlog tegen de staat gevoerd en Provenzano slaagde erin de organisatie te hervormen tot geraffineerder, ogenschijnlijk 'vriendelijker' samenwerking. Omdat hij verantwoordelijk is voor op zijn minst 127 moorden, waarvan hij er een groot aantal eigenhandig heeft gepleegd, werd hij bij verstek al in 1987 tot levenslang veroordeeld. De *Primula Rossa* werd in 2006 gearresteerd in een schamele hut in de buurtschap *Montagna dei Cavalli* aan de weg naar *Prizzi*, op een steenworp afstand van zijn geboorteplaats Corleone. Van daaruit had hij met behulp van kleine, met een typemachine beschreven papiertjes, '*pizzini*', leiding gegeven aan de grootste criminele organisatie ter wereld. Hij zat net uien te snijden en op het vuur pruttelde een pannetje cichorij voor de *pranzo* toen een bevriende herder – en eigenaar van de hut – bij hem aanklopte om het door zijn vrouw verzorgde schone wasgoed te bezorgen. Bij het binnenstormen van de 50 politieagenten, die de hut al enige tijd in de gaten hadden gehouden om het juiste momentum af te wachten, speelde er een bijna triomfantelijke glimlach rond de mondhoeken van het 'fantoom van Corleone'. Hij mompelde alleen nog: '*Non sapete che danno state facendo...*' (jullie realiseren je niet wat een schade jullie aanrichten) en praatte daarna helemaal niet meer; *omertá*. De meest recente foto die van hem bekend was stamde uit 1963 en justitie had hem niet kunnen beletten zijn vrouw, die gewoon in Corleone woonde, maar liefst twee keer zwanger te maken, elk jaar zelf zijn varken te slachten en heel regelmatig de zon onder te zien gaan boven de heuvels van zijn geboortegrond waar hij zo van hield. In werkelijke maffiaromantiek gaat het niet om snelle auto's of modieuze pakken, maar om de sublimatie van pure macht. De inmiddels bejaarde man (hij is geboren in 1933) was al jaren gedwongen regelmatig onder omstandigheden te leven die wij in Nederland als bijna mensonterend armoedig zouden beschouwen, maar kon over miljoenen beschikken en was al bijna zijn hele leven een van de machtigste mannen van Italië; hij kon met oprechte tevredenheid op zijn carrière terugkijken. Het weggetje waaraan de hut van de herder ligt is trots vernoemd naar de datum van de arrestatie: 11 april 2006.

De schuilplaats

PRIZZI

Het tegenwoordig voornamelijk Middeleeuws ogende Prizzi, ten zuidoosten van Corleone, heeft een geschiedenis die veel verder terugvoert, zo was het dorp ooit een versterkte Arabische nederzetting. Boven op de 960 meter hoge heuvel komt een labyrint van steegjes uit bij de resten van een middeleeuws kasteel. De paaszondag wordt in Prizzi op een opmerkelijke manier beleefd; roodgeschminkte duivels dwingen voorbijgangers onder doodsbedreigingen tot het drinken van alcohol.

CAMMARATA

Aan de snelweg van Agrigento naar Palermo ligt iets voor Lercara Friddi op een heuveltop een maas van trappen en steegjes die de natuurlijke vorm van de gelijknamige, 1578 meter hoge rots volgt; Cammarata. Tussen de huizen door heb je vaak een prachtig uitzicht over de vallei. Het eerste document waarin de plaats wordt genoemd werd opgesteld toen de Normandische Lucia di Cammarata het gebied in leen schonk aan de bisschop van Cefalù in 1141.

Autotochten in West-Sicilië

De reistijden zijn ingeschat op basis van traag maar gestaag doorrijden. Als je van plan bent alle bezienswaardigheden die je tegenkomt met zorg te bezichtigen, zal de tocht meer tijd kosten.

TEN WESTEN VAN PALERMO
250 kilometer, reistijd ± 7 uur, zie kaart pagina 96-97

Het hectische verkeer in Palermo is een spectaculaire belevenis an sich; veel Palermitanen zien de waarde van regels veel minder in dan de rest van de wereld en dat vereist een oplettende, maar vastbesloten rijstijl (zie 'verkeer' pagina 92). Als je door het centrum de Corso Vittorio Emanuele uitrijdt langs de Dom en het Palazzo dei Normanni (zie Palermo, pagina 103), kom je net buiten het oude centrum uit op het Piazza Indipendenza. Houd daar rechts aan en ga de Via Capuccini in. Volg eventueel de borden rechtsaf naar de Zisa (zie pagina 106) of de Catacombe dei Cappuccini (zie pagina 107). Steek dan weer via de Via Cappuccini (later gaat hij Via Giuseppe Duprè heten) de ringweg over en volg in het stadsdeel Boccadifalco (bekend van het militaire vliegveld dat daar ligt) de borden naar San Martino delle Scale. Houd in San Martino links aan langs het benedictijnenklooster en sla na een dikke tien kilometer links af naar Montreale. De dom van Monreale (zie pagina 112) is zonder meer een bezoek waard. Rijd vervolgens over de SP69 richting Partiníco (zie pagina 115), sla 28 kilometer voorbij Pioppo af naar de SS186 superstrada, nog steeds de borden naar Partiníco volgend. Rechts op de heuvel ligt het geboortedorp van de befaamde bandiet Salvatore Giuliano (zie pagina 113). Neem bij de rotonde ten zuid-westen van Partiníco de SS113 richting Trapani (zie pagina 121). Sla na Alcamo (zie pagina 139) en Calatafimi (zie pagina 139) af naar Segesta. De tempel en het theater aldaar zijn de meestbezochte toeristische attracties van Sicilië (zie pagina 141). Neem de secundaire weg naar Castellamare del Golfo (zie pagina 138). Na de Terme Segestane, die al sinds de oudheid bekend zijn om hun helende werking, kom je aan de rand van Castellamare bij een stoplicht, ga daar linksaf de SS187 op richting Trapani. Sla na een paar kilometer af naar Scopello. Natuurliefhebbers zouden de beschermde kusten in het Parco dello Zingaro niet mogen missen. Rijd over de SS187 door naar Trapani en neem daar de weg omhoog naar Erice (zie pagina 128). Daal de Monte San Giuliano weer af en neem in Trapani ten zuiden van de haven waarvandaan de schepen vertrekken naar de Egadische eilanden (zie pagina 125) de kustweg, de SP21 naar Marsala. Volg de borden naar het vliegveld Birgi, het Riserva naturale delle Saline en het Isola di Mozia. Een doodlopende weg leidt naar het Museo delle Saline. 'Saline' zijn de zoutpannen waar zout wordt gewonnen door de verdamping van zeewater. Ga iets voorbij Marausa linksaf de SP21 op en je komt uit bij het

bootje dat je naar het eilandje Mozia (zie pagina 130) kan brengen. Rijd langs de westkust verder naar Marsala (zie pagina 130). Ga tegenover de Florio-wijnkelders naar links de SS115 op richting Mazara del Vallo, sla af bij Campobello di Mazara en rijd langs het gehucht Tre Fontane naar de Cave di Cusa. Deze steengroeve, waar tot 409 voor Christus bouwmateriaal voor de Griekse tempels in Selinunte uit de rots werd gehakt, ziet er nog uit alsof hij net in haast is verlaten. Aan de soms maar half uitgehouwen rotsblokken is nog duidelijk te zien dat het werk in verschillende stadia is blijven liggen. Neem vervolgens vanuit het zuiden van Campobello di Mazara de SP60 naar Menfi, als je de borden volgt, kom je dan uit bij de opgravingen van Selinunte (zie pagina 147). Rijd vanuit het erg toeristische Marinella di Selinunte naar Castelvetrano (zie pagina 132), neem de autostrada naar Palermo tot aan de afrit Salemi (zie pagina 136) en volg de borden naar Gibellina Nuova (zie pagina 136). In het nieuwe Gibellina staan de ruderi (overblijfselen) di Gibellina (zie pagina 137) aangegeven en langs Santa Ninfa leidt een kronkelweggetje naar dat bizarre kunstwerk van Alberto Burri op de plek waar voor de aardbeving van 1968 het oude dorp stond. Sla af in de richting het verlaten 'spookdorpje' Poggioreale (zie pagina 137) en rijd door Salaparuta, dat eveneens ernstig onder het natuurgeweld heeft geleden, naar de SS624 die je terug zal brengen naar Palermo.

Selinunte

HET PLATTELAND; DE GRAANSCHUUR VAN PALERMO
250 kilometer, reistijd ± 5 uur, (zie kaart pagina 96-97)

Neem in het zuiden van Palermo vanaf de ringweg de SS624 naar Sciacca, pak iets voor Altofonte de SS624 en volg de borden naar San Giuseppe Jato (zie pagina 162). Rijd over dezelfde weg langs San Cipirello een stuk naar het zuiden tot aan de afslag bij Casa Sparacia. Ga een dikke kilometer voorbij de kern linksaf, richting Borgo Schirò (zie pagina 164). Verlaat het door de fascisten gecreëerde agrarische centrumpje aan de andere kant, ga rechts af naar Corleone en 1 kilometer verder linksaf de landweg op richting het Santuario del Rosario. Je ziet Tagliavia (zoals het heiligdom ook wordt genoemd, (zie pagina 159) al op afstand liggen, neem het tweede weggetje aan je linkerhand, vervolg de weg en sla vlak na het heiligdom rechtsaf, de weg op die je terug zal brengen naar de SS118. Als je geïnteresseerd bent in het jachthuis van Ferdinand IV van Bourbon, moet je hier naar links en al vrij snel naar rechts richting Ficuzza (zie pagina 165), ga anders naar rechts richting Corleone (zie pagina 165). Neem de weg die boven het dorp langs richting Prizzi gaat. Aan je linkerhand heet een klein zijstraatje tegenwoordig Via 11 Aprile 2006, naar de datum dat de capo di tutti capi Bernardo Provenzano er bij de groenige hut met een betonnen, ronde loods werd opgepakt (zie pagina 167). Neem iets na Prizzi (zie pagina 168) de SS188 naar Palazzo Adriano, het dorp dat als decor heeft gediend voor de film 'Nouvo Cinema del Paradiso' (zie pagina 61). Vervolg de weg tot bij Chiusa Scláfani, neem daar de SS386 richting Burgio en Ribera, maar sla bij San Carlo af naar de SP19 richting het hooggelegen Caltabellotta (zie pagina 145) waarvandaan je prachtige uitzichten over de omgeving hebt. Rijd zigzaggend door het dorpje Sant'Anna weer naar beneden tot in Villafranca Sicula, neem daar de SS386 nog een klein stukje verder naar het zuiden en sla dan linksaf, het weggetje naar Lucca Sícula in. Vervolg de weg aan de andere kant van het dorp langs het Normandische Santuario della Madonna di Rifesi uit de 12e eeuw, Bivona en Santo Stéfano Quisquina tot aan de geboorteplaats van Lucky Luciano; Lercara Friddi (zie pagina 160). Dezelfde weg wordt daar de SS121 richting Palermo. Neem de eerste afslag naar rechts, de SS285 naar Roccapalumba en rijd vervolgens via Regalgioffoli naar Caccamo (zie pagina 120). Vanaf Caccamo daalt de SS285 af naar zee. Neem vervolgens in Termini Imerese (zie pagina 119) de SS113 langs de kust. Volg de weg en de borden door Casteldaccia naar Solunto (zie pagina 118). Vanaf de opgravingen van de oorspronkelijk Phoenisische stad heb je een prachtig uitzicht over de baai. De SS113 leidt je verder naar Porticello, Sant'Elia, Capo Zafferana en Torre Mongerbino. Volg de borden linksaf naar het voormalig lustoord voor rijke Palermitanen; Bagheria (zie pagina 116), waar een bezoek aan de Villa Palagonia (zie pagina 116) of het Museo Guttuso (zie pagina 117) in de Villa Cattolica aan te raden is. Via de A19/E90 autostrada kom je vervolgens gemakkelijk terug in Palermo.

Overnachtingsadressen

• PALERMO
B&B Le Terrazze
Via Pietro Novelli 14
90134 Palermo
0039-091.6520866, 0039-39.320.4328567
www.leterrazzebb.it

Deze charmante B&B ligt in het hart van historisch Palermo, Paleapoli, op een steenworp afstand van de kathedraal en het politiebureau. Het is een gebouw waarin de rijke geschiedenis van de stad menig spoor heeft achtergelaten. De fundamenten zijn Phoenisisch en de wanden van de begane grond tot de derde verdieping zijn middeleeuws met stucco's en fresco's uit de zeventiende en achttiende eeuw. De 5 dakterrassen op verschillende niveaus bieden schitterende uitzichten over de stad. Door de beperkte omvang is reserveren noodzakelijk.
Eenpersoonskamer € 80 per nacht.
Tweepersoonskamer €110 per nacht.
Vierpersoonskamer €165 per nacht.

Grand Hotel Et des Palmes
Via Roma 398
90139 Palermo
0039-0916028111
www.hotel-despalmes.it

Het meest uitbundige hotel van Palermo werd in 1856 gebouwd door de Engelse ondernemersfamilie Ingham Whitaker (Wijn uit Marsala en tonijn van de Egadische eilanden) als monumentaal familiehuis, dat zelfs met een geheime doorgang was verbonden met de anglicaanse kerk die nog altijd tegenover het hotel ligt. Het huwelijk van de weduwe Ingham met Giacomo Medici veranderde het lot van het 'huis'. Nadat het van de hand was gedaan aan een werknemer van de familie, verwerd het tot hotel. Tot op de dag van vandaag is het een begrip voor alle Palermitanen, die het liefkozend kortweg 'Le Palme' noemen. Het hotel is een vaak terugkerend decorstuk in de Siciliaanse geschiedenis. Vele grote Italianen verbleven er, Wagner schreef er zijn 'Parcifal' en na de Amerikaanse invasie van Sicilië in de Tweede Wereldoorlog, vestigde de nieuwe machthebber (oud-gouverneur van New York, Charles Poletti) er zijn hoofdkwartier. Tijdens zijn premierschap had Giulio Andreotti er een vaste kamer die door niemand anders werd gebruikt en in oktober 1957 werd 'the pizza connection' er in het leven geroepen door onder meer Lucky Luciano, Joseph Bonnano, de Grecofamilie, Tommaso Buscetta en Gaetano Badalamenti. De meest fameuze bewoner van het hotel is misschien de Barone di Stefano geweest; hij kreeg van de maffia de keus tussen een onmiddellijke

dood, of eeuwige ballingschap. Hij koos voor het laatste en kwam glimlachend de 50 resterende jaren van zijn leven het 'Le Palme' nooit meer uit. Het kost een paar centen, maar dan heb je ook wat.

• MONTELEPRE
Don Vito
Contrada Piano Aranci
90040 Montelepre
0039-0918784111

Deze agriturismo in de heuvels tussen Montelepre en Partiníco is niet vernoemd naar het bekende personage uit de films van de heer Coppola, maar naar de zoon van de eigenaars, het echtpaar Susi en Tóti Calafiore, die met zijn gezin op het belendende perceel woont. Het ruime restaurant heeft een uitstekende boerenkeuken en de kamers zijn eenvoudig, maar schoon en bescheiden geprijsd. Er wordt olijfolie geproduceerd en er worden paarden gefokt, waarop Tóti u graag zal begeleiden langs de schuilplaatsen van Salvatore Giuliano in de omliggende heuvels. De ligging tussen Montreale, Segesta en het vliegveld Falcone-Borsellino van Palermo, biedt een zee aan mogelijkheden. De kamers zijn, net als de prijzen, bescheiden en eerlijk.

• POLIZZI GENEROSA
Donalegge al Castellano
SS. 120
90028 Polizzi Generosa
0039-0921562289
www.donalegge.com

Een oud landbouwbedrijf in een bergachtige streek, vlak bij het Parco delle Madonië, met prachtige vergezichten, dat is aangepast aan de wensen van de moderne toerist met onder andere een zwembad, maar dat nog steeds olijven, olie, graan en groenten produceert. Er is een kamer beschikbaar die geschikt is voor gehandicapten. De prijzen verschillen per seizoen, maar zijn immer bescheiden.

• BUSETO PALIZZOLO
Baglio case Colomba
Localitá Piano Neve
Via Maggiore Toselli 185
91012 Buseto Palizzolo
0039-09186841211
Mobiel 0039-3472116470
www.casecolomba.com

Vanuit dit landbouwbedrijf, waar wijn en olijven worden verbouwd en dat ligt ingesloten tussen de fruitboomgaarden, zijn Palermo, Erice

en de opgravingen van Segesta en Selinunte makkelijk te bereiken. Het is een gerestaureerd boerengehucht, typisch uit de eerste helft van de vorige eeuw, waarvan de geschiedenis terugreikt tot 1241. Prijzen: tussen de € 35 en €50 per nacht per pesoon.

• CAMMARATA
Casalicchio
Contrada del Casalicchio
0039-0922908144
Mobiel 0039-339 6555609
www.casalicchio.it

Het boerencentrum waar tegenwoordig de agriturismo Casalicchio is gevestigd, is al sinds 1816 in handen van dezelfde familie. Er worden nog steeds melkproducten, olie en wijn geproduceerd. De kamers en appartementen zijn mooi opgeknapt en de centrale ligging in de Platani vallei, maakt het een ideale uitvalsbasis bij het verkennen van West-Sicilië.

• CASTELLAMARE DEL GOLFO
Finazzo Camillo
Contrada Baida Molinazzo
Ballata di Baida
90114 Castellammare del Golfo
0039-092438051
Mobiel 0039-3296199798
www.camillofinazzo.com

Dit op 200 meter hoogte gelegen landbouwbedrijf kijkt uit over de golf van Castellammare. Het bestrijkt 10 hectare en er worden druiven, groentes, fruit en graan verbouwd.

• TRAPANI/ERICE
Bed and Breakfast Ashram
Via Martogna 16
Contrada Martogna
0039-0923.560606
www.ashram.it

De weg die van Trapani langs betoverende uitzichten op de zoutzie-derijen en de Egadische eilanden omhoog slingert naar Erice, komt door de buurtschap Martogna, waar Franciscaner monniken in 1546 een klooster stichtten. De kamers van de huiselijke B&B Ashram die er inmiddels huist, zijn niet lang geleden met smaak opgeknapt en de heer des huizes, Fulvio Valenti, is een geweldige kok en specialist op het gebied van de West-Siciliaanse keuken. Ook zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen zijn een uithangbord van Siciliaanse gastvrijheid.

• AGRIGENTO
Villa Goethe
Via Celauro 7
92100 Agrigento
0039-092223190
www.villagoethe.it

Bed and breakfast in de voormalige woning van Baron Celauro in het centrum van de stad, waar ooit een feest werd gegeven om Goethe te verwelkomen. Prijzen van € 40 tot € 60 per nacht.

• FAVIGNANA
Casa Favonio
Contrada Seppi Torrente, 3
91023 Favignana
0039-39 0923 921179 - 392 9893676-9138431
www.casafavonio.it

Prachtige plek om neer te strijken, maar zeker niet goedkoop en geen eenpersoonskamers beschikbaar.

Messina

Foto: iStockphoto

Oost-Sicilië

MESSINA

De strategische waarde van wat nu de derde stad van Sicilië is, werd al doorzien door de Oude Grieken die er in 730 voor Christus *Zankle* stichtten, wat 'zeis' betekent en verwees naar de vorm van de natuurlijke haven. Toen kort daarna afstammelingen van emigranten uit Messenië vanuit *Rhegion* (het huidige Reggio) er de macht in handen kregen, werd de naam gewijzigd in *Messana*, waar de huidige naam *Messina* van is afgeleid. Lange tijd is Messina na Napels de meest welvarende stad van Zuid-Italië geweest. De stad zou zelfs een gezantschap naar de Maagd Maria hebben gestuurd en van haar de zegening *Vos et ipsam civitatem* (Wij zegenen u en de stad) hebben ontvangen, die nog steeds trots het havenhoofd siert. In 1189 deed de Engelse koning Richard Leeuwenhart de stad nog aan om op weg naar het heilige land met geweld de bruidsschat voor zijn zusje Joan te innen, die was getrouwd met Guglielmo II van Sicilië. Ook na de verdrijving van de joodse inwoners in 1492 bleef Messina de enige echte handels- en niet adelstad van Sicilië, wat de Spanjaarden niet lekker zat. In 1678 versloegen ze de met de Franse koning Lodewijk heulende stad, na een slepende belegering. Van de 120.000 inwoners overleefden er slechts een kleine 15.000, waarmee de economische achterstand van Sicilië werd bezegeld. De naar de stad vernoemde zeestraat tussen Sicilië en het vasteland, de *Stretto di Messina*, is variërend tussen de 500 en 2000 meter diep

De kathedraal van Messina

Autotochten:
- *De Madonie*
- *Rond de Etna*

Tyrrheense Zee

Capo d'Orlando
Forno Marina
Sant' Agata di Militello
Torrenova
Marina di Caronia
Cefalù
Santo Stéfano di Camastra
San Fratello
Finale
S 113
Cannèto
Castello di Rocella
Santuário di Gibilmanna
A 20
E 90
Tusa
Reitano
Casa Forestale
Campofelice di Roccella
Isnello
Castelbuono
San Máuro Castelverde
Misretta
Monti
Monte Soro
1847 m
1503 m
1567 m
Collesano
S 286
Castèl di Lúcio
1544 m
582 m
Le Madonie
Monte Mútara
1865 m
Geraci Siculo
1107 m
Capizzi
Cesaró
S 643
1558 m
Cerami
A 19
E 932
Grotta del Vecchiuzzo
Petralia Sottana
1120 m
S 120
Troina
Polizzi Generosa
Portelle
Pancallo
Soprana
Petralia Soprana
Gangi
Sperlinga
Nicosia
Castellana Sicula
Gagliano Castelferrat
Alimena
Villadoro
Agira
Nissoria
Regalbuto
Resuttano
Villalba
Villapriolo
Leonforte
Ássoro
Santa Caterina Villarmosa
Calascibetta
E 932
Marianópoli
A 19
Enna
S 192

Isola Panarea
420 m
Villaggio preistorico
San Pietro
naar Isola Stromboli
Isola Salina
Malfa
962 m
Santa Maria Salina
Rinella (Arenella)
Acquacalda
Canale della Salina
Liparische Eilanden
Isole Eólie o Lípari
Isola Lipari
594 m
Lipari
Tyrrheense Zee
Porto di Ponente
Porto di Levante
391 m
Grotta del Cavallo
Gelso
Isola Vulcano
N
Sparta
Mortelle
Golfo di Milazzo
Villafranca Tirrena
Venético Marina
A 3
E 45
Milazzo
S 113
Golfo di Patti
Roccavaldina
1124 m
Messina
Pistunina
Tremestieri
Gioiosa Mare
San Giórgio
S 113
Barcellona-Pozzo di Grotto
Castroreale Terme
A 20
E 90
Santa Lucia del Mela
Monti Peloritani
A 18
E 45
Reggio di Calabria
Briga Marina
Brolo
A 20
E 90
Patti
Castroreale
1279 m
Naso
Sant' Ángelo
Scaletta Zanclea
S 116
Montalbano Elicona
Novara di Sicilia
1245 m
S 114
Ali Terme
Tortorici
Roccalumera
Nebrodi
Floresta
Portella dello Zoppo
1264 m
Portella Mandrazzi
1125 m
Santa Teresa di Riva
Serra del Re
1754 m
Borgo Piano
Forza d' Ágro
S 116
Francavilla di Sicilia
A 18
E 45
Castiglione di Sicilia
Letoianni
Randazzo
(754 m)
Giardini-Naxos
Taormina
Passopisciaro
Gola d' Alcántara
S 120
Naxos
Linguaglossa
Castello di Bolo
Maletto
Grotta delle Palombe
Calatabiano
Fiumefreddo di Sicilia
Bronte
Fondachello
Monte Etna
Citelli
Sant Alfio
Riposto
Grotta di Intraleo
3323 m
Milo
Giarre
S 284
Rifugio Sapienza
(1910 m)
Zafferana Etnea
Villa Calanna
E 45
Ionische Zee
S. Alfio
Stazzo
Adrano
Biancavilla
Pedara
Nicolosi
Acireale
Riviera dei Ciclopi
Centúripe
Aci Trezza
Belpasso
Paternò
Aci Castello
Catenanuova
E 45
S 114
E 932
Misterbianco
Catánia
Rotondella
Motta Sant' Anastásia
0
25 km

1. Station
2. Veerhavens
3. Stadhuis
4. Postkantoor
5. Toeristische informatie
6. Dom
7. Santissima Annunciata
8. Orion-fontein
9. Museo Regionale
10. Viale San Martino/ Piazza Cairoli
naar vuurtoren
naar Palermo
Piazza Castronuovo
Viale Giostra
Via Palermo
V. Porto Salvo
Fiera
Via della Libertà
S. Lucia
Viale Regina Margherita
Piazza Casa Pia
Via Garibaldi
Piazza S. Vincenzo
S. Giuliano
autosnelweg
Observatorium
Via Concezione
naar Catánia en Taormina
Viale Regina Margherita
Via S. Giovanni di Malta
Fontana d. Nettuno
Piazza Unità d' Italia
S. Francesco d' Assisi
Via Mons. d' Arrigo
Aquarium
Villa Mazzini
Viale Boccetta
Viale Principe Umberto
Viale Boccetta
Seguenza
Piazza
Forte S. Salvatore
Monte Vergine
Cristo Re
Capitaneria di Porto
Colonna Votiva
Viale Principe Umberto
Via XXIV Maggio
Corso Cavour
Teatro
Via Garibaldi
Santuario di Montalto
Via S. Camillo
Botanische Tuin
Piazza Antonello
Pza. Municipio
Via Vittorio Emanuele
Haven
Piazza XX Settembre
Via F. Bisazza
Via T. Cannizzaro
Piazza di Duomo
Largo S. Giacomo
Via Venezian
Piazza Masuccio
Viale Italia
Via C. Battisti
Via 1a Settembre
Piazza Maurolico
Palazzo di Giustizia
Via pla. Imperiale
Via T. Cannizzaro
Via Garibaldi
Dogana
Via L. Rizzo
Pza. Cavallotti
Stazione Maritima
Viale Italia
Piazza di Popolo Lo Sardo
Via Risorgimento
Via Maddalena
Piazza Cairoli
Piazza Repubblica
Via Santa Maria
Via A. Martino
Via Santa Cecilia
Via C. Battisti
Via Risorgimento
Via Maddalena
naar Catánia, autosnelweg
Viale San Martino
Via Ugo Bassi
Via G. La Farina
Viale Europa
Piazza Zaera
Via Risorgimento
naar Piazza Dante autosnelweg (Catánia en Taormina)
N
0 250 m

en is 600.000 jaar geleden ontstaan door een breuk in de aardkorst waarmee Sicilië een eiland werd. Hij is bij de smalste doorgang 3,3 kilometer breed en Reggio Calabria, op de teen van de laars onderaan de bijna 2000 meter hoge Aspromonte, is meestal glashelder te zien. Het dialect dat in Messina wordt gesproken wordt het *dialetto dello Stretto* genoemd en wijkt af van dat van de rest van Sicilië, maar komt sterk overeen met dat wat aan de overkant van het water wordt gesproken. Op de vroege ochtend van 28 december 1908 werd de regio voor de tweede keer getroffen door een zware aardbeving (eerste keer in 1783), die een allesvernietigende vloedgolf een paar keer op en neer liet kaatsen tussen de beide oevers van de zee-engte. Daarbij kwamen rond de 70.000 mensen om het leven, 90% van de stad werd verwoest en de geruïneerde stad werd nog lang geteisterd door epidemieën en plunderaars. De stad werd op basis van een modern stadsplan herbouwd in de smalle strook land tussen de *Monti Peloriani* en de zee. De na de aardbeving en vloedgolven door de inwoners van Messina uit eigen initiatief weer opgebouwde kathedraal is nog altijd het centrum van de stad. De dramatische beelden van nymphen, cherubijen en reuzen in de zwierige, Renaissancistische, Florentijnse *Orionfontein* die ervoor ligt, is van een leerling van Michelangelo (G.A. Montorsoli) en contrasteert sterk met de strenge lijnen van de verschillende malen gerestaureerde Normandisch-Staufische gevel van de kathedraal. Bikvanger is de *campanile* daarnaast, met een astronomisch uurwerk van de gebroeders Ungerer uit Straatsburg, dat geldt als het grootste ter wereld. Om 12:00 uur komen de figuren in beweging, waaronder de dood en de Walkuren, Dina en Clarenza, die Messina in 1282 bij de Siciliaanse vesper-opstand verdedigden tegen de Franse troepen. De rest van het centrum is niet buitengewoon belangwekkend, de *Viale San Martino* is een drukke winkelstraat, waar voor de avondmaaltijd de *passegiata* wordt gedaan, hij komt uit op de *Piazza Cairolli*, waar de olijfboom staat die geldt als het schaduwrijke, sociale centrum van de stad.

Uurwerk op de campanile

Museo Regionale

Het regionale museum aan de Viale della Libertà 465 in het noorden van de stad, is ondergebracht in een voormalige spinnerij. Tot de topstukken uit de collectie behoort het Gregorio-schilderij van Antonello da Messina uit 1473 en werken van Caravaggio uit het begin van de 17e eeuw. Verder is er een beeldengalerij met werk van onder andere Antonio Gagini en Goro di Gregorio en op de archeologische afdeling liggen vondsten uit Zankle.
Museo Regionale, Via della libertà 465, *op maandag en vrijdag geopend van* 9:00 *tot* 13:30 *uur, dinsdag, donderdag en zaterdag van* 9:00 *tot* 13:30 *uur en van* 16:00 *tot* 18:30 *uur, op zon- en feestdagen van* 9:00 *tot* 12:30 *uur, gesloten op woensdag.*

Mata e Grifone

Volgens een oude volkslegende werd Messina gesticht door twee reuzen; Mata e Grifone. Toen de gigantische Saraceen Hassan Ibn-Hammar in 970 voor Christus voor wat rooftochten aankwam op Sicilië, werd hij tussen de bedrijvigheden door, op slag verliefd op een mooi meisje van adel: Marta. Om met haar te kunnen trouwen was hij zelfs bereid zich te bekeren tot het christendom. Ze kregen veel kinderen en zo ontstond een dorpje dat zou uitgroeien tot Messina. Twee tien meter hoge reuzen met hun paarden van papier-maché worden nog elk jaar in de week die voorafgaat aan 15 augustus door verklede vissers door de stad getrokken, begeleid door een enthousiaste menigte van *Messinesi*.

Antonello da Messina

Na vele reizen combineerde deze 15e-eeuwse kunstenaar in een soort postmodernisme *avant la lettre* verschillende stijlen die op dat moment in Europa in zwang waren. Zo zijn in zijn doordringende portretten van mysterieus onbekend gebleven mannen duidelijk de invloeden van Vlaamse meesters (Jan van Eyk) en de uit de omgeving van Arezzo afkomstige Piero della Francesca te herkennen, zowel in de techniek als de compositie. Zijn hoogtijdagen beleefde Antonello in Venetië, waar hij onder meer de *Pala di San Cassiano* vervaardigde (een altaarstuk voor de gelijknamige kerk); een meesterwerk dat na een brand in de 17e eeuw in vijf delen werd opgesplitst waavan er slechts drie de tand des tijds hebben weerstaan (Kunsthistorisches Museum, Wenen). Hoewel Antonello altijd bleef terugkeren naar Sicilië en in 1479 stierf in zijn geboorteplaats Messina, is er op het eiland niet gek veel van zijn werk te bewonderen en hebben de belangrijkste stukken zich over de hele wereld verspreid, slechts in deze musea is hij nog vertegenwoordigd op zijn geboortegrond:

Messina, Museo Regionale
Viale della Libertà 465
Cefalù, Museo della Fondazione Culturale Mandralisca
via Mandralisca 13
Palermo, Galleria Regionale della Sicilia, Palazzo Abatellis
Via Alloro 4
Siracusa, Galleria Regionale di Palazzo Bellomo
via Capodieci 16

In Reggio Calabria, op het vasteland aan de overkant van de Straat van Messina, heeft het *Museo della Magna Grecia* wel een heel aantal werken van Antonello da Messina in bezit, maar die worden om onduidelijke redenen al jaren niet tentoongesteld.

Fata Morgana

De Fata Morgana is een wonderlijk meteorologisch fenomeen waar iedereen aan de Straat van Messina van heeft gehoord, maar dat maar heel weinig mensen met eigen ogen hebben aanschouwd. Het doet zich alleen voor onder perfecte omstandigheden: als de zon in augustus of begin september 's ochtends op een bepaalde hoogte staat en de zee vlak is als een spiegel. Er wordt beweerd dat het tegenwoordig nog maar zelden voorkomt vanwege de luchtvervuiling en foto's bestaan er dan ook niet van, maar een legendarisch verzinsel is het niet. Er zijn talloze ooggetuigenverslagen en kunstwerken bekend van door de eeuwen heen die het schouwspel weergeven, bovendien is de luchtspiegeling volledig wetenschappelijk verklaarbaar. Er zijn drie varianten te onderscheiden: de enkelvoudige, als het golvende wateroppervlak de overkant weerspiegelt. De meervoudige; deze vermenigvuldigt objecten, en laat ze, als op een kubistisch schilderij, van verschillende gezichtspunten zien. De atmosferische, als er daadwerkelijk een stad in de lucht te zien is en de overkant op steenworp afstand lijkt te liggen, mengvormen zijn ook mogelijk. De oude Grieken kenden het verschijnsel al, maar de naam Fata Morgana (Fata = Fee) stamt uit de Arthur-romans. Nadat de fee Morgan haar broer, Koning Arthur, naar de voet van de Etna had geleid, besloot ze op Sicilië te blijven hangen om het nuttige met het aangename te combineren. Ze betrok een kristallen paleis op de bodem van de Straat van Messina en woont daar nu al zo'n duizend jaar. Nog steeds vermaakt ze zich af en toe door met haar *trompe l'oeuils* de mensen op het verkeerde been te zetten. Dat probeerde ze met wisselend succes ook met de vele heersers over Sicilië. In de tijd van de grote veroveraars, daalden de Barbaren in overrompelende, compacte hordes af uit het noorden richting het eiland van de zon. Eén van deze hordes bereikte, na het hele Italische schiereiland doorkruist te hebben, de Ionische zee en zag daar, vlak bij Capo dell'Armi, voor het eerst de zoet rokende Etna aan de monding van de Straat van Messina, die Calabrië van Sicilië scheidt. Op een paar kilometer afstand verrees het schitterende eiland met heuvels vol olijf- en citrusbomen, rijke landbouwgronden en paradijselijke kusten. Hoe zouden ze dat beloofde land kunnen bereiken? Gezeten op de rug van zijn paard, probeerde de koning der Barbaren een slim plan uit te dokteren, maar hij had nog geen sloep tot zijn beschikking om zich naar de overkant te kunnen roeien, laat staan zijn mannen en paarden. Plotseling verscheen er een onwaarschijnlijk mooie vrouw op het strand die beleefd het woord tot hem richtte: "Ik zie dat u begerig naar dat schitterende eiland kijkt, zou u daar naar toe willen? Hier! Ik geef het u, met al haar steden, geparfumeerde landerijen en vuurspugende bergen. Kijk! Het is dichtbij!" Het was augustus, de hemel en zee waren zonder een zuchtje wind en een opalen neveltje versluierde de horizon. De fee gooide drie witte stenen in zee en een wonder geschiedde: Sicilië verscheen als bij toverslag inderdaad op steenworp afstand. Boven het water zag hij duidelijk bergen, bedekt met olijf-,

sinaasappel- en citroenbomen en ezels op de stoffige wegen, de haven van Messina met schepen, zeilen, ladingen op de kade en werkende zeelieden, alles zo dichtbij dat hij het haast zou kunnen aanraken. Met een overwinningskreet sprong de koning van zijn paard en wierp zich in zee, overtuigd dat hij gemakkelijk de overkant zou kunnen bereiken. Onmiddellijk werd de betovering verbroken en vond de Barbaar de verdrinkingsdood, slachtoffer van de luchtspiegelspelletjes van die doortrapte, onbekende schoonheid: Fata Morgana. Met Ruggiero II il Normanno, die was uitgenodigd door de Messinezen om hen – en de rest van Sicilie – te komen verlossen van de moslims, probeerde ze hetzelfde geintje uit te halen. Misschien dat hij zijn klassieken kende, hij trapte er niet in. Daarbij moet opgemerkt worden dat hij dan ook wel de Lieve Heer zelf aan zijn zijde had, want hij riep naar Morgana: 'Ik wil geen toverland! Ik wil Sicilië niet bevrijden van het heidendom met een truc! Christus, Onze Lieve Heer zal me haar schenken, niet een mottig stuk Fee!' Sportief accepteerde zij haar verlies en verdween in zee, waarop Ruggero Sicilie op conventionele wijze veroverde: te vuur en te zwaard...

Pesce spada

Het beeld van de Straat van Messina wordt vaak bepaald door *felucche;* bootjes met wonderlijke uitsteeksels voor de jacht op zwaardvis. Het zijn motorboten met een mast van een meter of 10 en een soort boegspriet (de *passarella*), langer dan de boot zelf, soms wel 15 meter. In de mast zit de kapitein, die de boot vanaf die positie kan sturen op zoek naar zwaardvissen die overdag aan de oppervlakte liggen te slapen. Zodra hij er een ziet, dirigeert hij zijn schip er naar toe en wordt de zwaardvis vanaf de boegspriet door een matroos geharpoeneerd. In de buurt van *Piazza Cairoli* in Messina is een dorp uit de bronstijd opgegraven waarin tussen andere etensresten zwaardvisbotten zijn gevonden. Over de jacht op die gewapende en weerbare vissoort, die zich eens per jaar naar de Straat van Messina beweegt om de liefde te bedrijven en zich voort te planten, hebben de *Messinesi* millennia na kunnen denken, maar ze hebben hun manier van werken al heel lang nauwelijks aan de moderniteit aangepast.

De brug van Messina?

De twee woorden *il ponte* zijn langs de Straat van Messina inmiddels zo beladen dat ze gezichten altijd cynisch zullen doen vertrekken. De wens om Sicilië te verbinden is ouder dan de geschiedenis. In elk geval is bekend dat de Romeinen in de Punische oorlogen hebben geprobeerd troepen op het eiland te krijgen met behulp van een op bootjes drijvende brug. Toen Karel de Grote de regio aandeed zag hij meteen in dat een brug Sicilië 'Europeser' zou maken en gaf opdracht tot de bouw ervan. In de 12e eeuw waagde ook koning Ruggero II nog een poging, maar de sterke stroming in de smalle, maar diepe zeestraat gooide altijd roet in het eten. Het is erg moeilijk om een evenwichtig idee te krijgen

waar de redelijkheid ligt in deze casus. Rechts (voor!) en links (tegen!) hebben al dermate lang hun gedachten laten gaan over het vraagstuk, dat ze zich al sinds mensenheugenis achter dezelfde, volstrekt redelijke, argumentatie schuilhouden. Het is belachelijk dat redelijk ontwikkelde mensen niet in staat zouden zijn een brug van vier kilometer te bouwen waarmee ze een heel eiland aan de vergetelheid zouden ontrukken, maar het is toch zeker net zo belachelijk om twee 376 meter hoge torens te bouwen op een breuklijn in de aardkorst die in het verleden al ruim duidelijk heeft gemaakt te kunnen leiden tot apocalyptische scenario's. De maffia is erg nauw verweven met de bouwwereld, dus die is in elk geval niet tegen.

MILAZZO

In 716 voor Christus stichtten de Griekse kolonisten van Zankle (Messina) op een smalle landtong aan de noordoostkust de plaats Mylai; bij deze havenstad versloegen de Romeinen in 216 voor Christus de Carthaagse vloot. In 843 bouwden de Arabieren hier de eerste fortificatie die de Noormannen aanzienlijk verstevigden en in de daaropvolgende eeuwen door verschillende machthebbers nog regelmatig werd aangepast. Een poort biedt toegang tot het kasteel van Federico II, dat wordt omgeven door een muur met vijf torens. Op dezelfde heuvel staan de slecht onderhouden overblijfselen van de 17e-eeuwse dom. In de Middeleeuwen was het dorp verdeeld in drie aparte wijken; de ommuurde stad, de borgo en de benedenstad, en werd in de 18e eeuw aanzienlijk uitgebreid. Hoewel tegenwoordig schoorstenen van raffinaderijen de skyline van *Milazzo* overheersen en de haven een wat ongure, chaotische indruk maakt, is de gesaneerde binnenstad onder de citadel inmiddels een van de leukste van Sicilië. Vanaf *Capo Milazzo*, waar een 18e-eeuwse vuurtoren is omgeven door torens en villa's, heb je bij helder weer een prachtig uitzicht op de Eolische eilanden. De wachttijd op de vleugelboot kan in Milazzo prettig worden ingevuld.
Castello di Milazzo, vijf keer per dag wordt er een rondleiding gegeven. Voor meer informatie: (+39) 090 922 12 91.

ROCCAVALDINA

Het op 320 meter hoogte tegen in de Monti Peloritani gelegen *Roccavaldina*, heette eerst alleen Rocca, Valdina werd daar later aan toegevoegd en verwijst naar de adellijke familie die nog steeds in het kasteel woont, dat maar gedeeltelijk is hersteld na de zware aardbeving van 1908. Tegenover het kasteel zit een 16e-eeuwse apotheek, die uniek is in zijn soort. Vanuit het park bij wat vroeger een Kapucijnenklooster was, heb je een prachtig uitzicht over de heuvels rond Milazzo en op de vier ronde torens van het *fortezza di Venetico Superiore*.

EOLISCHE EILANDEN

De E*olische* (of Liparische) eilanden zijn een archipel in de Tyrrheense Zee boven Milazzo. Het hoofdeiland Lipari ligt op ongeveer 40 kilometer ten noordoosten van Sicilië. Ze hebben hun naam te danken aan de Griekse God der winden; Aeolus. Hij kreeg van Zeus de verantwoordelijkheid over het bestuur van de winden en zou nog steeds ergens op de eilanden wonen. Het is niet verwonderlijk dat juist deze eilanden met hem worden geassocieerd, het kan namelijk behoorlijk spoken in de wateren rondom de eilanden. Een andere naam voor de eilandengroep is de Liparische eilanden, naar het grootste eiland Lipari.

Vulcano

Het eerste eiland dat wordt aangedaan door de vleugelboot uit Milazzo bestaat uit een aantal elkaar overlappende vulkanische centra. Te beginnen met een oude, ingestorte stratovulkaan op het zuidelijke gedeelte van het eiland, waaruit de *caldera* (uitgestrekte krater) *Il Piano* is ontstaan. Iets ten noordwesten daarvan ontstond vervolgens een nieuwe kegel, de *Lantia*. Deze is op zijn beurt ingezakt met nog een caldera tot gevolg. Daarin ontstond ongeveer 10.000 jaar geleden de nu nog steeds actieve, 391 meter hoge *Fossakegel*. De huidige krater van de Fossa, de *Gran Cratere*, vertoont fumarolen, waarbij zwaveldampen uit de berg opstijgen. Hij ligt niet veel verder dan 500 meter van de haven, maar houd er rekening mee dat de klim in de zon een ware helletocht kan worden. Trek goede schoenen aan, de bodem op Vulcano kan soms gloeiendheet zijn. Aan de rand

DE EOLISCHE EILANDEN

van het eiland ligt op een schiereilandje een nog jongere kegel, *Vulcanello*, die volgens Plinius en Livius rond 183 voor Christus als een eilandje uit zee is opgekomen. Aan de noordkant van Vulcanello strekt zich het *Valle dei mostri* (het dal van de monsters) uit, met grillige, zwarte lavaformaties. De meest recente heftige vulkanische activiteit van Vulcano was van 1888 tot 1890. Een 5 meter dikke laag vulkanisch materiaal kwam neer op de top van de *Fossa* en rotsblokken van 1 meter diameter werden een kilometer van de krater weggeslingerd. Het woord *vulkaan* is afkomstig van Vulcano, want volgens een Romeinse legende is het eilandje de residentie van de vuurgod *Vulcanus*, volgens een andere woont hij echter een stukje verderop op Stromboli. Deze Vulcanus was de wapensmid van de Goden; hij maakte onder andere harnassen voor Hercules en wapens voor Mars. Vlak bij de haven waar de vleugelboot aanlegt, de Porto Levante, zijn de gratis, naar rotte eieren stinkende, thermale modderbaden die met name op de huid een positief effect schijnen te hebben.

Lipari

Het grootste en belangrijkste eiland van de archipel is Lipari; het heeft ongeveer 11.000 inwoners en is vernoemd naar Liparus, de schoonvader van Vulcano. Het gelijknamige stadje heeft een 13e-eeuws kasteel op de plek waar zich in de oudheid een akropolis bevond. De fascisten huisvestten hun politieke tegenstrevers graag op eenzame eilandjes, die inmiddels vaak geliefde vakantiebestemmingen zijn geworden. Zo ook Lipari, dat in 1544 nog werd geplunderd door de piraat Barbarossa. Vanaf de hoofdstraat, de *Via Garibaldi*, leidt een langgerekte trap door de stadsmuren naar de oude citadel en akropolis. Hetgeen er van over is, is voornamelijk 16e-eeuws en Spaans, maar gebouwen uit de vroege Middeleeuwen en zelfs van eerder maken deel uit van het geheel. Het *Museo Archeológico Eóliano* is gehuisvest in twee gebouwen, de prehistorische collectie rechts en de klassieke stukken links van de kerk. De Hellenistische toneelmaskers van terracotta, de vondsten uit necropolissen en de door de schilder van Lipari en zijn leerlingen (300-270 voor Christus) polychroom beschilderde vazen maken het tot een archeologische topcollectie. De overal rond de kathedraal en het museum verspreide opgravingen zijn voor archeologen een bijna continue tijdlijn geweest die 2000 jaar terugging en op basis waarvan andere mediterrane beschavingen gedateerd konden worden. Op Lipari is het belangrijk om op een of andere manier het eiland rond te komen, want de uitzichten onderweg zijn adembenemend. Er rijden bussen, al dan niet met gids, maar een *motorino* is absoluut aan te raden, er zijn voldoende verhuurbedrijven in het dorp. Bijzonder spectaculair is het uitzicht vanaf *punto Quattrocchi* aan de zuidwestkust op *Vulcano*, met op de voorgrond de twee *faraglioni*, *Pietra Lunga* e *Pietra Menalda* in zee. Ook bijzonder zijn de puimsteenafgravingen bij Campobianco. Op het dorp en wat obscure bergweggetjes na, is er maar één weg op het eiland, die is alles bij elkaar nog geen 20 kilometer lang, maar maakt het huren van een scooter meer dan de moeite waard.
Museo Archeológico Eoliano Bernabò Brea, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur en van* 15:00 *tot* 19:00 *uur.*

Lipari met op de achtergrond Vulcano

Malvasia
Als rond 1500 de stadsbestuurders van Utrecht vergaderden, stond er om de kelen te smeren bijna altijd een kan wijn op tafel, naast een schaal appels, peren of noten. Meestal noteerde de kameraar (de penningmeester van het stadsbestuur) uitgaven voor 'wijn', soms voor *ypocras* en vaak voor *malevezeien*. Deze laatste wijn was erg kostbaar en werd dan ook niet voor Jan en alleman geschonken. Hij kwam uit het Middellandse Zeegebied, van een van de Griekse eilanden, Malta of Sicilië. Tegenwoordig heet deze wijn Malvasia, naar de druivensoort, maar oorspronkelijk komt de naam van het Byzantijnse fort Monemvasia, op de zuid-westpunt van de Peloponnesos. Met de muskaatwijnen is de Malvasia een van de meest 'historische' wijnen. Door de eeuwen heen zijn naam én smaak gehandhaafd. Op de Eolische eilanden Lipari en Salina wordt uit de druiven een aromatische, goudkleurige dessertwijn gemaakt; de *Malvasia delle Lipari*.

Salina

Salina is na Lipari het grootste van de Eolische eilanden, zowel qua oppervlakte als inwonertal. Het bestaat uit zes oude vulkanen, de bergen *Fossa dei Felci* (961m) en de *Monte dei Porri* (860 m) zijn de hoogste toppen van de hele archipel. De antieke Griekse naam voor de twee vulkanen is Didyme, wat 'tweelingen' betekent. De huidige naam is afgeleid van een meertje waar zout uit gewonnen werd. De archeologische vondsten die zijn gedaan dateren uit de bronstijd en aangezien uit latere periodes nooit iets is aangetroffen, is te concluderen dat het eiland ook lange tijd niet bewoond is geweest. Vondsten in Santa Marina tonen aan dat er veel hutten waren rond de 4e eeuw voor Christus en rond de zevende eeuw na Christus was Salina een van de dichtstbevolkte van alle eilanden. De invasies van de Arabieren joegen de bevolking op de vlucht, en die keerde pas rond de 17e eeuw terug. Salina is het meest vruchtbare Eolische eiland, het is erg waterrijk. Er worden bijvoorbeeld uitstekende druiven geteeld waar de legendarische Malvasia delle Lipari (zie bladzijde 61) uit gemaakt wordt: een wijn met een vrij hoog alcoholpercentage en een zoete smaak, vergelijkbaar met de Toscaanse Vin Santo . Daarnaast zie je overal de prachtige Kapperbloem, behalve de kappertjes zelf, worden ook de op zuur gezette zaaddozen van de bloem vanuit Salina over de hele wereld geëxporteerd. Behalve de uitgebreide wandelmogelijkheden in de twee natuurreservaten en de idyllische stranden (bijvoorbeeld bij Rinella en Lingua) helpt een boottochtje vanuit de haven van Malfa naar de rotsboog in zee bij *Punta del Perciato* heel overtuigend om de absolute, bedaarde schoonheid van dit eiland te ervaren. Het afgelegen huis waar de postbode steeds naar toe moet fietsen in de film *Il Postino* van Massimo Troisi (zie bladzijde 62), staat in het verhaal op Capri, maar in werkelijkheid op Salina.

Panarea
Van de mythische sereniteit die over het eiland geheerst moet hebben toen dit restant van een vulkaan nog Euonymos heette, is op Panarea geen spoor te ontdekken; het is met afstand het meest mondaine van alle Eolische eilanden. Als je bij de *beau monde* van Milaan gerekend wil worden, is het verstandig je zo nu en dan van je beste kant te laten zien in het nachtleven van het kleinste Eolische eiland. Goedkoop is echter maar heel zelden chique en dat is Panarea dan ook geenszins. Op het eiland zijn nog fumarolen en opgravingen uit de bronstijd te zien, maar de nadruk ligt hier duidelijk elders. Een boottocht naar het kleine, vier kilometer ten noordoosten van Panarea gelegen rotseilandje *Basiluzzo* is heel bijzonder, bizar gevormde rotspartijen vormen er in verlatenheid het decor voor prehistorische en Romeinse ruïnes.

Stromboli
Het meest noordelijk gelegen Eolische eiland wordt ook wel *Isola del Fuoco* (Vuureiland) genoemd en is door de actieve vulkaan misschien het meest spectaculair. Het eiland is gemeten vanaf de bodem van de zee zo'n drieduizend meter hoog, maar niet meer dan een derde daarvan steekt boven de zeespiegel uit. Het tweede dorp op het eiland, Ginostra, is vanuit 'Stromboli-dorp' alleen over zee bereikbaar, kan nog niet over elektriciteit beschikken maar wel over het volgens het Guiness Book of Records kleinste haventje ter wereld. De tijd tussen twee uitbarstingen van Stromboli varieert van een paar minuten tot een paar uur en ze zijn meestal klein en ongevaarlijk. Om de paar jaar doet zich een heftiger uit-

barsting voor, waarbij schade ontstaat en het eiland geëvacueerd moet worden. De beklimming van de top moet 's avonds gebeuren (in het donker zijn de erupties beter te zien) onder begeleiding van een gids. Het is niet een uitgesproken simpele onderneming, maar zonder meer de moeite waard; de vuurfonteinen met eigen ogen uit de krater te zien spuiten en de grond onder je voeten te voelen trillen, is een onvergetelijke ervaring. Ook voor de regisseur Roberto Rosselini van de film Stromboli, was het eiland onvergetelijk. In een rood huis aan de noordkant van het dorp verleidde hij de getrouwde hoofdrolspeelster van de film, Ingrid Bergman. Ze zou de moeder van zijn kinderen worden. Het huis kijkt uit over zee op *Strombolicchio*; een enorme vulkanische rots vlak voor de kust, waar geen vegetatie is en dus ook geen andere bebouwing dan een vuurtoren. De Strombolani geloven dat het de stop van de vulkaan is, die er lang geleden bij een heftige uitbarsting vanaf is gevlogen.

Filicudi

Pas sinds 1986 kunnen de ongeveer 250 inwoners van het op een na meest westelijk gelegen Eolische eiland gebruikmaken van elektriciteit. Het meest opvallend is de 774 meter hoge, dode vulkaan Monte dei Felci (berg van de varens), het is een wandeling van ongeveer vier uur om de top te bereiken. Vanuit Val di Chiesa wordt de weg aangegeven naar Zucco grande, een verlaten dorp waar een surrealistisch eenzame sfeer hangt; het is een klein uurtje lopen. Het eiland werd al 3000 jaar voor het begin van onze jaartelling bewoond en de opgravingen bij *Capo Graziano*, ten westen van *Filicudi Porto*, getuigen van nederzettingen in de bronstijd. Hoewel de meest interessante vondsten die daar zijn gedaan zich in het archeologisch museum van Lipari bevinden, heeft Filicudi ook een klein *Museo Archeologico* aan de haven met een collectie ankers, amfora's en andere met het eiland verbonden zaken. De toegang is gratis, anders krijgt het museum te weinig bezoekers. Net als op de andere eilanden is het ook op Filicudi aan te raden een boottocht rond het eiland te maken. Een bezoek aan de bijna veertig meter diepe *Grotta del blue marino*, waar (tot de laatste eind vorige eeuw werd doodgeschoten) zeehonden leefden en de *Canna* (de grootste van alle uit zee opkomende rotsen van de archipel) ligt dan voor de hand.

Alicudi

Alicudi, het meest westelijk en afgelegen Eolische eiland, heeft een oppervlakte van 5,2 vierkante kilometer en er wonen tegen de 100 *Arcudari*. Nog steeds is de muilezel hier het belangrijkste vervoermiddel en de extreme, authentiek mediterrane rust waarmee het eilandje is omgeven zal veel Nederlanders wat onrustig maken, maar voor anderen zal het een onvergetelijk ontspannende ervaring zijn. Een van de weinige activiteiten mogelijk op het eilandje, is de beklimming van de dode vulkaan: de *Filo dell'Arpa*. De kwaliteit van het pad is aanvankelijk goed en het leidt langs een kasteel, het verlaten kerkje van San Bartolomeo en de verborgen hoogvlakte *Timpone delle femmine*, waar bij aanvallen van piraten de mannen van het eiland hun kostbaarste bezit, hun echtgenotes, in veiligheid brachten.

Hoger op de berg wordt het pad slecht begaanbaar en daarom zijn stevige schoenen aan te bevelen. In de Oudheid werd het eiland E*ricusa* genoemd, wat verwees naar de hei die de hellingen elk jaar paars kleurt.

GANZIRRI

Vanuit Messina gaat er een mooie weg langs vissershaventjes naar het punt waar de Straat van Messina, die Sicilië van Calabrië scheidt, het smalst is: Ganzirri. In de meertjes die na de vele aardbevingen het enige zijn wat over is van het zeemonster Charybdis, dat Odysseys het leven moeilijk maakte, worden tegenwoordig mosselen gekweekt. Op het P*unta del Faro* staat, behalve een vuurtoren de 232 meter hoge kabeltoren waarmee tot niet zo lang geleden de elektriciteit voor het hele eiland werd toegevoerd vanaf het ruim 3 kilometer verderop gelegen vasteland. Net om de hoek bij de zandstranden van M*ortelle*, is het toerisme ruim ontwikkeld.

Skylla en Charybdis

'In het westen, de Erebroskant, gaapt halverwege de bergwand een donkere rotskloof. Laveer je schip vlak voor die grot langs, dappere Odysseus! Geen mens zou overigens van een schip een pijl in die grot kunnen schieten, al was hij nog zo sterk. Daar verblijft de snerpend keffende Skylla, haar stem gaat door merg en been en lijkt op die van een pasgeboren hondje, maar het is een kwaadaardig monster. Niemand zit er op te wachten haar tegen te komen, zelfs de Goden niet! Ze heeft twaalf wanstaltige stompjes van poten en zes langgerekte nekken. Op elk van die nekken grijnst een ontstellende tronie, met drie rijen vlijmscherpe tanden, die de klemmen van een zwarte dood kunnen zijn. Skylla zit tot haar middel in de spelonk weggedoken, maar haar koppen steken uit die donkere opening, en vissen rond de rots naar dolfijnen en zeehonden, als het monster niet aast op grotere monsters, die de zwaarruisende Amfitrite bij duizenden grootbrengt. Zeelieden hebben nooit kunnen beweren dat ze hun schip daar veilig langs kregen, want uit elk blauw bootje grist Skylla op zijn minst één man weg. Ook de andere rots is te zien, Odysseus, die is lager en ongeveer een pijlschot verwijderd van de rots van Skylla. Er groeit een grote olijfboom op die dicht in het blad zit en daaronder zit de demonische Charybdis zwart water op te slurpen. Drie keer per dag zuigt hij het op en braakt het uit. Blijf dan uit de buurt! Niemand zou je dan kunnen redden, zelfs de Aardschokker in eigen persoon nog niet! Ik raad je aan om zo snel mogelijk langs Skylla te roeien, het is beter om een man of zes te verliezen, dan om alles kwijt te zijn', zei ze, maar ik antwoordde met de vraag: 'Zegt u eens eerlijk, Godin, is er geen manier om Charybdis te ontwijken, maar toch Skylla aan te vallen als ze mijn mannen grijpt?' Maar dat vond de stralende Godin niets: 'Ach, verderfelijk schepsel! Altijd maar weer dat oorlog voeren! Je gaat nog niet uit de weg voor

onsterfelijke Goden! Skylla kan niet dood! Ze is huiveringwekkend en wreed, maar er valt niet mee te vechten, want dat win je nooit. Er helpt niets tegen, vluchten is het beste. Als je bij die rots de tijd neemt wapens te pakken, zal ze opnieuw aanvallen met al haar koppen en nogmaals hetzelfde aantal bemanningsleden weggrissen. Roei er met man en macht voorbij en bid Krataiis (de moeder van Skylla) of ze haar dochter tot rust kan manen. Ik negeerde dit irritante advies van Circe, om niet naar de wapens te grijpen. Ik trok mijn gebruikelijke uitrusting aan, nam een lange speer in allebei mijn handen en ging op de voorplecht staan. Ik keek strak naar de mistige rotswand, ik spande mijn ogen in, maar kon niets ontdekken. Steunend roeiden we naar de zeeengte, rechts was Skylla, links zat de demonische Charybdis het zoute water op een angstaanjagende manier weg te slurpen. Hij borrelde en bruiste als een ketel boven een laaiend vuur en als hij het water later weer uitbraakte, spoot het schuim omhoog tot boven de bergpiek, het weer opzuigen ervan weergalmde angstaanjagend tussen de rotsen en veroorzaakte een draaikolk tot op de blauwzwarte zeebodem. Mijn mannen werden vaalgroen van angst, maar ze bleven geobsedeerd staan kijken. Op dat moment griste Skylla zes vrienden uit mijn schip, de zes sterkste en slimste. Ik keek om en toen zag ik nog net hun handen en voeten boven me de lucht in gaan. In hun doodsangst riepen ze voor het laatst mijn naam, maar Skylla trok ze al spartelend haar spelonk in en bij de ingang vrat ze hen op. Ze schreeuwden en staken in paniek hun armen naar me uit; dat is het meest verschrikkelijke wat ik ooit heb gezien tijdens mijn lange zwerftocht over zee.'

CASTOREALE TERME

In de gemeente Terme Vigliatore, boven Barcellona aan de golf van Patti, zijn minerale bronnen. Bij *San Biagio*, 2 kilometer ten westen daarvan, zijn opgravingen van een Romeinse villa te zien die zijn gedaan door de archeoloog Gino Vinicio Gentili, die zijn ervaring met de materie had opgedaan in de Romeinse villa bij *Piazza Armerina*. Het iets hoger in de *Monti Peloritani* gelegen *Castoreale* was door de mooie ligging boven zee een geliefde verblijfplaats van Federico II d'Aragon, waar de plaats het kasteel en de toevoeging *reale* aan te danken heeft.

TINDARI

Tyndaris is in 395 voor Christus door Dionyssos gesticht als een kolonie van het Griekse Syracuse. Het is op een vooruitspringende kalkrots van 280 meter hoog gelegen. De vroegere akropolis is nu een uitgestrekt plein, waaraan een grote bedevaartskerk ligt, de kerk van de Zwarte Madonna. Het schip waarop de Madonna in de 5e of 6e eeuw van Constantinopel naar Sicilië werd vervoerd, liep bij Tindari aan de grond en

Overblijfselen van de stad Tyndaris

kwam pas weer los toen het beeld werd uitgeladen, op 8 september wordt haar herdenking gevierd. De kapel werd meerdere malen aangepast en de kerk die tegenwoordig nog door duizenden pelgrims per dag wordt bezocht, is gebouwd in de jaren 60 van de vorige eeuw in een stijl die voor die periode opmerkelijk weinig modern is. De lijfspreuk van de Zwarte Madonna is: '*Nigra sum sed formosa*'; ik ben misschien zwart, maar wel goedgebouwd. Vanaf de kerk loopt een weg naar de opgravingen van onder andere een Grieks theatertje, een Romeinse villa en Byzantijnse verdedigingswerken, overblijfselen van de stad *Tyndaris*. De *Mare Secco* (droge zee) onderaan de rots is een lagune gevormd door een ver in zee uitstekend zandstrand.

De slag bij Tyndaris

De Slag bij Tyndaris was een zeeslag in de Eerste Punische oorlog die in 257 voor Christus plaatsvond tussen de kust van Tyndaris en de Eolische eilanden. Tyndaris was een in 396 voor Christus gestichte Griekse kolonie op het hoogland langs de kust en keek uit over de Thyrrheense Zee bij de Golf van Patti. De tiran van Syracuse, Hiero II stond het toe dat Tyndaris een basis voor de Carthaagse vloot werd. Deze zeeslag liep echter uit op een dermate overtuigende overwinning van de Romeinse gezagvoerder Marcus Atilius Regulus, dat Hiero daarna besloot zijn diplomatie maar wat meer op Rome te gaan richten en een trouwe bondgenoot werd.

TINDARI

CAPO ORLANDO

Het aan de voet van de *Monti Nebrodi* achter een schiereilandje gelegen vissersdorpje *Capo d'Orlando* is een vakantiebestemming voor velen. De stranden ten oosten van Cefalú zijn misschien wel het mooist, maar ook het meest populair van heel het eiland. Bij *Bagnoli* zijn er opgravingen van Romeinse thermen, waarvan de archeologen hopen dat ze zullen gaan leiden tot de ontdekking van de hele Grieks-Romeinse stad Halaesa. Aan de weg naar Santo Stefano di Camastra is bij het *Castel del Tusa* een moderne beeldentuin: de *Fiumara d'arte*.

SANTO STEFANO DI CAMASTRA

Het op 48 kilometer ten oosten van Cefalú gelegen stadje Santo Stefano di Camastra is in 1683 gebouwd nadat een overstroming het hogergelegen *Mistretta* van de helling had gespoeld, het is vooral bekend door

de productie van keramiek. Het dorp heeft niet veel meer dan 5000 inwoners, maar er zijn rond de vijftig kelders waarin met een nog van de Arabieren stammende techniek de felgekleurde, bescheiden geprijsde keramiek wordt vervaardigd. De klei uit de bedding van de *Torrente Santo Stefano* wordt daarvoor gebruikt. Het ruim opgezette *Museo della Ceramica* in het *Palazzo Sergio* aan de *Via Palazzo*, dat ooit het paleis van de graaf van Camastra was, biedt een breed overzicht van de producten van deze eeuwenoude traditie. Op het oude kerkhof iets buiten het dorp, dat alleen tussen 1878 en 1880 is gebruikt, zijn zelfs de graftombes versierd met kleurrijke majolica.
Museo della Ceramica, Via Palazzo , dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 16:00 *tot* 20:00 *uur, toegang gratis.*

CEFALÙ

De naam Cefalú komt van het Griekse *kephalos*, dat 'hoofd' betekent en verwijst naar de vorm van de imposante rots boven het dorp, *La Rocca*, die op afstand een gezicht lijkt te hebben. De geschiedenis van Cefalú gaat terug tot de Siculiërs, maar ook alle daaropvolgende beschavingen die er hebben gebloeid tekenen nog steeds het stadsbeeld. Helaas is Cefalú, samen met Taormina, de plek waar de ware toeristenindustrie het nadrukkelijkst voelbaar is van heel het eiland en dat is niet in positieve

Cefalù

1. Station
2. Postkantoor
3. Dom
4. Museum
5. Stadhuis
6. Arabische wasplaats
7. Rocca
8. Arabische wasplaats
9. Noormannentoren
N
0 100 m
Tyrrheense Zee
Belvedere
S. Giovanni
Via Roma
Via Veterani
Via Candeloro
Piazza Messina
naar Messina
Piazza Marina
Piazza d. Duomo
Via Mandrafisca
Vishaven
Via V. Emanuele
Corso Ruggero
Via Vanni
Via Amendola
Via Spinuzza
Tempel van Diana
Sant' Anna
... ruïne
Piazza C. Colombo
Lungom. Cr. Colombo
Discesa Paramuro
Via Cavour
Piazza Garibaldi
Via della Palestra
Via Matteotti
Via Umberto I.
Piazza S. Francesco
Via S. Pasquale
Via Principe Umberto
Via Margherita
Via Pietragrossa
naar Messina

zin bepalend voor de atmosfeer. De Normandische dom is met afstand het meest opvallende gebouw van het stadje. Hij werd al een jaar na zijn kroning gebouwd in opdracht van Ruggero II ter viering van zijn onderwerping van de moslims. Ruggero zag Cefalú ook als de geschikte plek voor hem en zijn nageslacht om de eeuwigheid door te gaan brengen, maar bij zijn dood in 1154 was de kerk nog niet helemaal klaar, waardoor de familie in de dom van Palermo kwam te rusten. Het mozaïek in de apsis van Christus als pancreator wordt door locale kenners als uitgesproken Goddelijk beschouwd, en dan vooral vergeleken met de wat mollige van Montreale. De Via XXV Novembre leidt van de hoofdstraat onder de dom, de *Corso Ruggero*, richting zee en komt uit bij de *lavatoio medievale*, de Arabische wasplaats.

Legende van Dafni

Het dal van de rivier de Irminio, vlakbij waar tegenwoordig Ragusa ligt, werd ooit bewoond door Dafni, zoon van de God Hermes en de Nymph Dafnide. Hij was herder en kon geweldig meeslepend zingen, waarbij hij zichzelf begeleidde op een doedelzakje van geitenleer; een *zampogna*. Hij trouwde met de nymph Echemeide, een dochter van Hera, maar zijn muziek had een onweerstaanbaar effect op veel schoonheden van jonge meisjes. Hij wees ze echter categorisch af en bleef zijn echtgenote altijd trouw. Op een dag werd hij door koning Zeno uitgenodigd om een feestje op te luisteren met zijn muziek. Dafni deed zoals altijd het hart van de vrouwelijke aanwezigen weer sneller kloppen, zelfs dat van koningin Climene. De vorstin werd op het eerste gehoor tot over haar oren verliefd op de dichter. Ze deed er alles aan om Dafni te verleiden, maar tevergeefs; Dafni bleef standvastig trouw aan Echemeide. Toen haar man een keer de deur uit was, maakte de koningin gebruik van de situatie en gaf nog maar eens een feestje, waarvoor ze uiteraard ook Dafni uitnodigde. Ze liet enorme hoeveelheden wijn aanrukken , waar ze slinks laurierblaadjes aan toevoegde, wat de drank tot een krachtig aphrodisiacum maakte. Dat voerde ze aan de onweerstaanbare zanger, wat hem hulpeloos in haar bed deed terechtkomen. Zijn schoonmoeder, Hera, was hier dermate door ontstemd, dat ze besloot hem genadeloos te straffen en maakte hem blind. De dichter begon op de tast te dwalen over bergen en door dalen, terwijl hij zijn verdriet bezong. Na een tijdje was zijn wanhoop nog niet afgenomen en begon hij te vermoeden dat hij nooit meer beter zou worden. Dat maakte het leven voor hem tot een zich uitzichtloos voortslepende poel van ellende, hij zag het niet meer zitten en wierp zich van een rots. Aangedaan door dit hartverscheurende onrecht, veranderden de Goden hem daarop in een rots die zich tegenwoordig bij Cefalú bevindt. In het geluid van de golven die er tegenaan slaan is nog steeds te horen hoe hij zich omwentelt in zelfmedelijden en de zwaluwen die er omheen cirkelen bezingen in navolging van hem nog altijd zijn tragisch en onrechtvaardig lot.

SANTUARIO GIBILMANNA

Een slingerende weg leidt vanuit Cefalù door een rijke vegetatie 13 kilometer omhoog de Monti Madonië in naar het 17e-eeuwse bedevaartsoord Gibilmanna. Het is gewijd aan de heilige maagd en een van de zes benedictijnenkloosters die San Gregorio Magno op eigen kosten stichtte, alvorens hij in het jaar 590 tot paus werd verkozen. Op 8 september komen de meeste pelgrims naar het heiligdom, maar het hele jaar door trekt het mensen voor gebed, picknick, of simpelweg om te genieten van het uitzicht. In het museum liggen voorwerpen uit kerken en kloosters uit de omgeving.
Museo di Gibilmanna, van april tot september geopend van 9:30 *tot* 12:30 *uur en van* 15:30 *tot* 19:00 *uur, van oktober tot maart van* 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 17:00 *uur. Toegang gratis.*

Gibilmanna

Vuilnisezels in Castelbuono

Op iets meer dan twintig kilometer ten zuidoosten van Cefalú ligt op een hoogte van 420 meter het dorpje Castelbuono aan de voet van de Pizzo Carbonara. Het grote kasteel uit de 14e eeuw en de prachtige omgeving maken het tot een geliefd vakantieoord maar sinds kort heeft burgemeester Mario Cicero daar nog een bijzondere attractie aan toegevoegd; hij heeft het gemotoriseerde vuiltransport vervangen door ezels (of liever gezegd ezelinnen; die zijn wat gezeglijker). De zes dieren leggen met een vaste begeleider dagelijks hun route af, met op beide flanken een houten kist voor het huisvuil: de ene dag gemengd afval, de andere glas en plastic. In de smalle straatjes van het dorp zijn de ezelinnen veel praktischer dan een vuilniswagen en volgens de burgemeester is sinds de invoering van de 'eco-ezels' 140.000 kilo meer opgehaald dan in dezelfde periode vorig jaar. Daar komt nog bij dat de dieren aanmerkelijk goedkoper zijn Een ezel kost tegen de 1200 euro en een vuilniswagen ruim 30.000, af te schrijven na vijf jaar, terwijl een fatsoenlijk stuk ezel rustig twintig jaar meegaat. Een ezel kost zo'n 2000 euro per jaar aan voer en stal, het onderhoud van een vrachtwagen en de benzine die hij verbruikt komen al gauw op 8000 euro. Inmiddels overweegt een aantal Italiaanse gemeentes dit voorbeeld te volgen.

PETRALIA SOTTANA / SOPRANA

Op een richel in de Imera-vallei in het Madonië-gebergte ligt 55 kilometer ten zuiden van Cefalú op een rotspunt van 1147 meter Petralia Soprana en 3 kilometer verderop het lager gelegen, wat levendiger Petralia Sottana. De handwerksman Fra Ùmile da Petralia werd hier in 1580 geboren en zijn houten crucifixen zijn nog te vinden in kerken in heel Zuid-Italië. In de sacristie van de *Chiesa Madre* aan het plein wordt een zeldzame Arabische kandelaar bewaard, die alleen te zien is gedurende de religieuze ceremonies, de beelden van Gagini zijn wel altijd te bezichtigen.

TROINA

Op 1120 meter is *Troina* de hoogstgelegen stad van Sicilië en heeft zich in de Monti Nebrodi altijd kunnen weren tegen veroveraars. De ongeveer 11.000 inwoners leven voornamelijk van de schapenteelt en het verbouwen van amandelen, olijven en graan. Naar economisch interessantere gebieden uitgezworven dorpsgenoten maken gelukkig ook nog wel eens het een en ander over en hebben ook stevig geïnvesteerd in de betonnen nieuwbouw. De Romaanse klokkentoren van de *Chiesa Madre* herinnert eraan dat de Normandiërs het stadje in de 11e eeuw uitbouwden tot bergvesting en hier het eerste bisdom van Sicilië stichtten. De bergweiden in de omgeving zijn een prachtig wandelgebied.

NICOSIA

Omdat het een halteplaats was tussen Palermo en Messina, had Nicosia veel privileges, haar ligging op 700 meter in de binnenlanden maakt de stad nog altijd fascinerend. Ruggero I bouwde hier een kasteel en aan het begin van de 18e eeuw kende de stad 84 kerken en 10 kloosters. De Santa Maria Maggiore uit de 13e eeuw kreeg na de aardbeving van 1737 een barok voorkomen aangemeten en in het interieur staat een beeldengroep van Gagini en de troon van Karel V. In de San Vincenzo Ferreri is door de Vlaming Borremans in 1717 een plafondfresco vervaardigd. De stad is bekend om de processies die er regelmatig door de straatjes trekken.

SPERLINGA

Het op een kwartiertje met de auto van Nicosia op een hoogte van 750 meter tussen het Madonië- en het Nebrodigebergte gelegen *Sperlinga*, is een van de meest bijzondere plaatsjes van het eiland. Nog rond de 1000 *Sperlinghesi* wonen in holen; prehistorische graven die tot comfortabele woningen zijn getransformeerd; 's winters warm, 's zomers koel, om de overheid te misleiden heeft men er vaak een gevel voor gezet. De naam van het plaatsje komt van het Latijnse *Spelunca*, wat 'grot' betekent. Op het Normandische kasteel staat de trotse spreuk *Quod Siculis placuit sola Sperlinga negavit*, wat zoiets betekent als 'Sperlinga wilde iets anders dan de rest van Sicilië' en verwijst naar het feit dat na de Vespersopstand in de 13e eeuw Sperlinga het enige dorp was dat zich gastvrij opstelde ten opzichte van de Fransen. Ze verschansten zich nog een jaar in het kasteel alvorens zich over te geven. De inwoners van Sperlinga, die voornamelijk van handwerk en veeteelt leven, staan nog steeds bekend als bijzonder eigenzinnig.

GANGI

Het afgelegen herdersdorp *Gangi* ligt als het schild van een schildpad over de Monte Marone. Het is vooral bekend om de processie op Palmzondag en de kleurrijke klederdracht tijdens het graanfeest in augustus. Het kasteel is gebouwd door de familie Ventimiglia, die ook over Castelbuono heerste. In de 17e eeuw bracht het dorp twee grote kunstenaars voort, die allebei bekend stonden als *Zoppo di Gangi*: de kreupele uit Gangi. In de kerk van San Nicola is nog een indrukwekkend laatste oordeel van een van de twee te zien. In een grotje in een hoek van het plein staat de *Fontana dei Leoni*, die daar in 1931 is gebouwd ter nagedachtenis aan het beleg van de stad in 1926 door 'de IJzeren Prefect' Mori, tot alle *maffiosi* zich hadden overgegeven.

AGIRA

Op 750 meter hoog ligt aan het kunstmatige Lago di Pozzilo in de provincie Enna het stadje Agira, dat in de 4e eeuw voor Christus Siculisch was, zo'n 20.000 inwoners had en Agyrion heette, naar de tiran Agyrion. Van een afstand lijkt de wirwar van trapsteegjes als een dennenappel tegen de Monte Teia te liggen, met aan de top de ruïnes van het middeleeuwse kasteel. De vallei van de Salsorivier is erg vruchtbaar en biedt mooie uitzichten over de Caramitia-vlakte met het silhouet van de Etna in de verte. In de eerste eeuw kwam de Syrische wonderdoener Filippo naar de stad en stichtte de naar hem vernoemde kerk, al werd het huidige gebouw gebouwd in de 14e en aangepast in de 18e eeuw. In de linkerzijbeuk leiden treden naar de Cateva, waar de heilige stierf en werd begraven. In de Santissimo Salvatore, aan het gelijknamige plein, hangt een schilderij van de heilige die een geketende draak (symbool voor de islam) vernedert.

PATTI

Op 43 kilometer ten westen van Milazzo ligt op een terras boven zee het plaatsje waar de golf zijn naam aan dankt: Patti. Het is ontstaan rond een door Ruggero I in 1094 gesticht klooster en de sarcofaag van diens 3e vrouw, Adelasia di Montferrato, staat nog altijd in het rechtertransept van de kathedraal. Na Ruggero's dood in 1101, werd zij regentes uit naam van hun nog wat te kleine zoontje Ruggero II. In 1113 hertrouwde ze met de koning van Jeruzalem, Boudewijn, en voer met een groot gevolg naar het oosten. In 1117 was hij er klaar mee, scheidde van haar en stuurde haar met weinig centjes terug naar Sicilië, ze overleed een jaar later in Patti. Bij de aanleg van de autostrada van Messina naar Palermo werden een Romeinse villa en badhuis uit de 4e eeuw ontdekt in de buurt van het treinstation en het viaduct. De opgravingen zijn, zacht gezegd, niet geweldig onderhouden en eigenlijk nauwelijks de moeite waard.
Villa Romana e Antiquarium Patti, dagelijks geopend van 9:00 uur tot een uur voor zonsondergang.

SANT'AGATA DI MILLITELLO EN SAN FRATELLO

Een van de meest levendige badplaatsjes aan de noordkust, is het op 20 kilometer ten oosten van *Capo d'Orlando*, prachtig aan zandstranden gelegen Sant'Agata. 15 Kilometer zuidelijker ligt San Fratello dat is gesticht door Adelasia di Monferrato, de derde vrouw van Ruggero II als een Lombardische kolonie, wat nog hoorbaar is aan het plaatselijke dialect. In de week voor Pasen wordt *la festa dei giudei* (het Jodenfeest) er gevierd, een carnavalesk feest waarbij de inwoners zich als duivels verkleden en trompetten en drums door de straatjes klinken..

TAORMINA

Het is nog steeds overduidelijk waarom Taormina al eeuwen de plek is die de meeste toeristen trekt van heel Sicilië. Het uitzicht op de Etna over de ruïnes van het Grieks/Romeinse theater is een van de meest gefotografeerde en betoverende panorama's ter wereld. Het klimaat is dankzij de hoge ligging boven een zeestraat en de Siciliaanse zon het hele jaar door, behalve misschien in januari en februari, uitgesproken aangenaam. Goethe was er al toerist en de Amerikaanse schrijver D.H. Lawrence woonde er drie jaar in een roze huis achter het theater. De hoofdstraat, de *Corso Umberto* I, die van de *Porta Messina* naar de *Porta Catania* loopt, is voornamelijk gevuld met kledingwinkels en toeristische horeca, het publiek is weinig Italiaans en contrasteert onwerkelijk met ruraal Sicilië, maar toch heeft Taormina iets; een haast erotische sfeer van financieel onafhankelijke decadentie vermengd met Grieks drama in een onwaarschijnlijk mooi natuurlijk decor. Op *Piazza* IX *aprile* staan een 17e- en een 15e-eeuwse kerk, maar het uitzicht vanaf het weidse terras boven de Straat van Messina, eist alle aandacht op. De lagergelegen stranden zijn makkelijk bereikbaar met een kabelbaan (*funivia*). In het *Palazzo Corvaja* met een Saraceense toren uit de 10e eeuw, kwam in 1411 het Siciliaanse parlement bijeen en worden vaak tentoonstellingen gehouden. Daarnaast bevinden zich de barokke Santa Caterina en de overblijfselen van het Romeinse *odeon*; een

Taormina met op de achtergrond de Etna

N
0
250 m
naar autosnelweg (3 km)
naar Castelmola
16
Cappuccini
San Pancrazio
Monte Táuro
10
7
11
12
Pal. dei Congressi
Piazza V. Emanuele
Mad. della Rocca
Naumachia
S. Domenica
6
Badia Vecchia
Via D. Primo
Circonvallazione
Taormina
San Agostino
Via Roma
Pal. Ciampoli
Corso Umberto
Piazza 9 Aprile
Via Bagnoli
3
Piazza Catánia
8
4
14
Piazza San Antonio
13
Piazza S. Domenico
Via Roma
Mad. della Grazie
Belvedere
Monte Crocifisso
S.S. 114
(Strada Statale)
Villagonia
1
naar Giardini-Naxos en Catánia
Ionische Zee

1. Station
2. Kabelbaan naar het strand
3. Stadhuis
4. Dom
5. Grieks theater
6. Toeristische informatie
7. Castello
8. Postkantoor
9. Strand
10. Porta Messina
11. Palazzo Corvaja
12. Odeon
13. Palazzo dei Duchi di Santo Stefano
14. Villa Comunale
15. Isola Bella
16. Kabelbaan naar Castelmola
naar Messina
Sportterrein
2
Lido
9
Via Guardiola Vecchia
Via L. Pirandello
Mazzaro
S.S. 114
5
Belvedere
Croce
Isola Bella
15
Ionische Zee
Via L. Pirandello

theatertje dat in de 19e eeuw bij toeval werd herontdekt. Hoewel de architectonische structuur ervan vergelijkbaar is met die van het veel grotere Griekse theater en de Grieken ook hier al een theatertje hadden, is het merendeel van wat vandaag de dag nog zichtbaar is Romeins. Het *Palazzo dei Duchi di Santo Stefano*, vlak bij de Porta Catania, was de residentie van de Suches, de Spaanse hertogen van Santo Stefano di Brifa en prinsen van Galati, aan de Ionische kust bij Messina. In de gotische bouwstijl is nog duidelijk de invloed van Arabische steenhouwers te herkennen, zoals in de fries van zwarte lavasteen die is ingelegd met witte parallellogrammen van steen uit Syracuse. Binnen is werk te zien van de beeldhouwer *Giuseppe Marzullo*. Het park *Villa Comunale* in het centrum van het stadje, was eigendom van een Engelse aristocrate, Florence Trevelyan. Zij hield zoveel van Taormina, dat ze de tuin cadeau deed aan de stad. Deze biedt een spectaculair uitzicht op de Etna en de kust en heeft een tropische vegetatie. In de toren die lijkt op een Chinese pagode, zat Florence vaak de vogels in het park te observeren.

Theater

De reden dat de Grieken in de 3e eeuw voor Christus het theater op deze locatie uit de rotsen hakten, was waarschijnlijk het overweldigende, natuurlijke decor dat de Straat van Messina en de Etna bieden, maar de Romeinen blokkeerden dat uitzicht met hun bakstenen decorbouw, die gelukkig inmiddels op compositorisch nuttige plekken is ingestort, waardoor de stranden beneden weer zichtbaar zijn. Ook pasten de Romeinen het theater aan aan hun voorkeur voor gevechten met wilde dieren; de onderste rijen zitplaatsen werden vervangen door muren ter bescherming van het publiek.

Het Griekse theater

Isola Bella

Isola Bella
Het 'mooie eiland' is een schiereilandje vlak voor de kust van Taormina waar de topman van Fiat en senator voor het leven Agnelli vaak zijn vrije tijd doorbracht, maar dat hij vanwege de bijzondere biologische eigenschappen heeft overgedragen aan de *Provincia di Messina*. Inmiddels is het voornamelijk om de bijzondere werking van de getijden en de onderwater flora en fauna een *Riserva Naturale* geworden.

Castello
Een trapstraat voert omhoog naar het kerkje van Madonna della Rocca en het kasteel bovenop de 400 meter hoge Monte Tauro, waar zich ooit de Griekse akropolis bevond. Het kasteel kan eveneens worden bereikt over de kronkelweg die naar het nog hogergelegen *Castelmola* voert en fantastische uitzichten op de Etna, de Straat van Messina en het dorp biedt.

FORZA D'AGRÒ

Aan de weg van Messina ligt vlak voor Taormina, bij Capo d'Aléssio op een top van 420 meter hoog in de *Monti Peloriani* een schilderachtig dorpje met steile straatjes rond een Normandisch kasteel: *Forza d'Agrò*. In het verleden heette het plaatsje *Vicum Agrillae* en het kreeg de huidige naam pas na de versterking van de burcht in de 14e eeuw. D'Agrò komt van het Griekse agròs, wat 'velden' betekent. Op de vruchtbare heuvels rond het dorp worden nog steeds olijven, citrusfruit, amandelen en wijn verbouwd.

CASTELMOLA

Vanuit Taormina is *Castelmola* op verschillende manieren te voet te bereiken, bijvoorbeeld met de trap, de *Via Branco*, die uit de straatjes achter de San Giuseppe omhoogloopt naar het heiligdom en klooster van de *Madonna della Rocca* , maar er gaan ook regelmatig bussen. Het is een rustig, klein dorpje waar op de ruïnes van het Arabisch-Normandische kasteel en de prachtige uitzichten op de Etna en de Straat van Messina na, niet gek veel te zien is. In de goede tijd van het jaar is het hele dorpje gehuld in amandelbloesem, want het stadje is bekend om haar zoetige amandelwijn. Er is een aantal aardige eetgelegenheden voor verschillende budgetten. Aan de *Via Tutti Santi*, iets onder het pleintje naast de kerk, zit de *trattoria Le Mimose*; op het intieme terrasje met een schitterend uitzicht over Giardini-Naxos en op de vulkaan in de verte kun je onder de mimosa genieten van de bescheiden geprijsde, goudeerlijke Siciliaanse keuken. In de *Via Pio IX*, die van het *Piazza Duomo* omhoogloopt, huist nog een onmiskenbare attractie, de bar *Turrisi*. Voor de Oude Grieken was de fallus een symbool voor vrijheid, voortplanting, schoonheid en het leven in zijn geheel, en inmiddels is in Castelmola zelfs de priester er aan gewend dat de familie van de ridder en producent van amandelwijn Turrisi, zijn bar, op steenworp afstand van de kerk, tot aan de nok heeft gevuld met wat op Sicilië *minchie* heten: penissen. Het is onvoorstelbaar dat er überhaubt zoveel voorwerpen bestaan waar het manlijk geslachtsorgaan in is verwerkt: de kraan bij de wc is bijvoorbeeld een pronkstuk.

Alcántara

De '*Gola d'Alcántara*' is een prachtige door de rivier in de lava uitgesleten kloof, waar een loodachtige, onwerkelijke glans over ligt als het licht er op valt. Vroeger heette de rivier Onobala, de huidige naam stamt van het Arabische *Al Quantarah,* wat 'brug' betekent, naar de brug die de kloof ooit overspande voor de weg van Messina naar Catania. Je kunt te voet in de kloof afdalen, maar er is ook een lift en voor wie niet nat wil worden zijn lieslaarzen te huur. Over het algemeen is de bergstroom met soms 50 meter hoge wanden doorgaanbaar van mei tot september, de rest van het jaar is 'de keel' vlak achter de mond gesloten. Houd er in het hoogseizoen rekening mee de kloof niet in idyllische rust te kunnen betreden, het is een van de attracties die de meeste toeristen trekt op heel Sicilië.

Sla op de autostrada van Messina naar Catania, de ss114, bij Giardini Naxos af naar de ss185 naar Francavilla di Sicilia en volg de borden (vanaf Catania afslag Giardini Naxos), of ga met de bus vanaf treinstation Taormina-Giardini of vanuit Taormina zelf.

Voor gidsen:
C.E.A. Di Castiglione di Sicilia, 0942/984059
e-mail: info@parcoAlcántara.it

GIARDINI-NAXOS

Vijf kilometer ten zuiden van Taormina ligt de populaire badplaats *Giardini*, die grenst aan het iets verder naar het binnenland gelegen Naxos, door kolonisten vernoemd naar het eiland in de Egeïsche zee waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen. De brede baai, die duidelijk is te zien vanuit Taormina, was de locatie van de eerste Griekse kolonie op Sicilië (734 voor Christus) en veel later de plek waarvandaan Garibaldi zijn aanval op de Bourbon troepen op het vaste land lanceerde. Op *Capo Schisò* zijn tussen de citroenbomen overblijfselen van stadsmuren en een tempeltje te zien en in het bijbehorende museumpje wat scherven van oude amfora's. Behalve de stranden trekt ook de in de lava uitgesleten *Alcántara* bergkloof erg veel toeristen, dus is er in Giardini Naxos een ruim aanbod van horeca, die iets minder chic is dan die van Taormina.

ACIREALE

Het op een lavaterras boven de Ionische Zee gelegen Acireale is door de stranden en de visrestaurants in de sfeervolle steegjes in de binnenstad, een populaire badplaats bij de jetset van Catania. De stad zou vernoemd zijn naar de geliefde van de 'melkwitte' nymph Galathea, de riviergod *Acis*, die door de cycloop Polyphemos in water werd veranderd. Voor de kust bij Aci Trezza liggen de rotsachtige eilandjes *Isole dei Ciclopi*, die de cycloop uit nijd in zee heeft gegooid nadat Odysseus hem zijn ene oog had uitgestoken. Acireale is de grootste van de negen 'Aci-plaatsen' die zouden zijn ontstaan uit de Griekse kolonie Xiphonia, gesticht in 731 voor Christus, en is sinds de Romeinse tijd bekend om haar zwavelbaden in de *Terme di Venera*, in een park aan de *Via delle Terme* (alleen 's ochtends geopend vanaf 7:00 uur, 's zondags gesloten), waar ook Richard.Wagner ooit gekuurd zou hebben in het heilzame, zwavelrijke water van 22°C. Het centrum van Acireale wordt sinds de aardbeving van 1693 overheerst door barok, waarvan de façade van de *Annunziata e Santa Venera* kathedraal het meest in het oog springende voorbeeld is. De *Pinacoteca dell'Accademia Zelantea* aan de *Via San Giuliano* heeft een collectie van archeologische vondsten, manuscripten en schilderijen uit de 17e en 18e eeuw en in het poppentheater *Teatro dell'opera dei Pupi* aan de *Via Nazionale* worden nog veel voorstellingen gegeven *Pinacoteca dell'Accademia Zelantea, Via Marchese di San Giuliano* 15, *'s zomers op maandag geopend van* 9:00 *tot* 12:00 *uur en op woensdag van* 16:00 *tot* 19:00 *uur, in de winter alleen op maandag- en woensdagochtend.*

Carnevale ad Acireale

In Venetië, Viareggio, Bagolino (bij Brescia) en Acireale wordt het Carnaval extra uitbundig beleefd omdat de viering ervan wordt gecombineerd met die van het feest van de beschermheilige van die steden: het *Festa di San Sebastiano,* op 20 januari. Het is een traditie die ver teruggaat:

in 1612 vond de rechtbank het noodzakelijk de bevolking van Acireale uitdrukkelijk te verbieden met eieren, sinaasappels en citroenen te gooien in de week van de *carnelivari*, omdat er in de voorgaande jaren schade was aangericht en gewonden waren gevallen. Elk jaar rijdt een week lang dagelijks een stoet kleurrijke praalwagens door het centrum, begeleid door de uitbundig verklede, confetti gooiende en met schuim spuitende bevolking van Acireale.

ACI CASTELLO EN ACI TREZZA

Behalve door de cyclopeneilandjes voor de kust worden de badplaatsjes *Aci Castello* en *Aci Trezza* gedomineerd door de zwarte, Normandische burcht uit 1076. Hij is van lavastenen gebouwd op een rots boven zee. Het kasteel werd na een lange belegering verwoest door Federico II van Aragon, maar tegenwoordig wordt een gedeelte van het gebouw nog gebruikt door het *Museo Civico* dat een een archeologische, geologische en paleontologische collectie herbergt, gewijd aan de streek van de Etna. Om het kasteel ligt een botanische tuin met voornamelijk vetplanten. De beroemde vissersroman I *Malavoglia*, van Giovanni Verga (zie bladzijde 260) en verfilmd door Visconti in L*a terra trema* (zie bladzijde 65), speelt in Aci Trezza en het eten van vis en *frutti di mare* is er nog steeds een veel bedreven liefhebberij. De met de inkt van inktvissen (*nero di seppia*) zwartgemaakte spaghetti (zie bladzijde 56) geldt, net als gefrituurde *calamari*, als een van de voornaamste specialiteiten.
Museo Civico, Aci Castello, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 14:00 *uur en van* 15:00 *tot* 17:00 *uur.*

De legende van Aci en Galatea

Met de betoverende schoonheid van haar huid zo wit als de sneeuw op de Etna en het schuim op de golven aan de Siciliaanse oostkust, had de nymph Galatea de eenogige cycloop Polyfemus dermate uit zijn evenwicht gebracht, dat hij niet meer met rotsen naar voorbijvarende schepen smeet. Ondanks het feit dat ze een uitgesproken afkeer had van zijn grootte en weinig communicatieve karakter, voelde ze zich erg eenzaam. Op een van haar zwerftochten liep ze in zichzelf te praten, tot ze opeens wonderlijk mooie fluitmuziek hoorde. Nieuwsgierig keek ze om zich heen en zag dat een jonge herder met onwaarschijnlijk mooie blauwe ogen zat te spelen voor de dieren van zijn kudde. Het was Aci, die zelf ook redelijk uitgepraat was met zijn geiten en verlegen zat om wat aanspraak. Toen de twee elkaar aankeken, raakten ze allebei beneveld door zoveel schoonheid, konden aan niets anders meer denken, en vlogen elkaar in de armen. Polyfemus had zich maar moeilijk kunnen neerleggen bij haar afwijzing en bleef op zoek naar de rondzwalkende nymph. Toen hij haar in de bosjes aantrof, waar ze gepassioneerd de

liefde lag te bedrijven met de herder, viel dat wat rauw op zijn dak. Zijn teleurstelling werd nog aangewakkerd door onvervalste mediterrane jaloezie, waarop hij zijn emoties niet meer in bedwang kon houden. In zijn drift rukte hij de top van de Etna en plette zijn rivaal daarmee. Galatea bleef hysterisch huilend achter in het bosje, totdat de goden wat nors werden van haar gedrein en het bloed van Aci in een rivier veranderden, zodat de nymph in elk geval nog een aandenken aan hem had. Sindsdien stroomt de rivier Aci, bijna onzichtbaar tot waar hij in zee uitkomt, in het schuim zo wit als het gezicht van Galatea op de golven aan de *Riviera dei Ciclopi*.

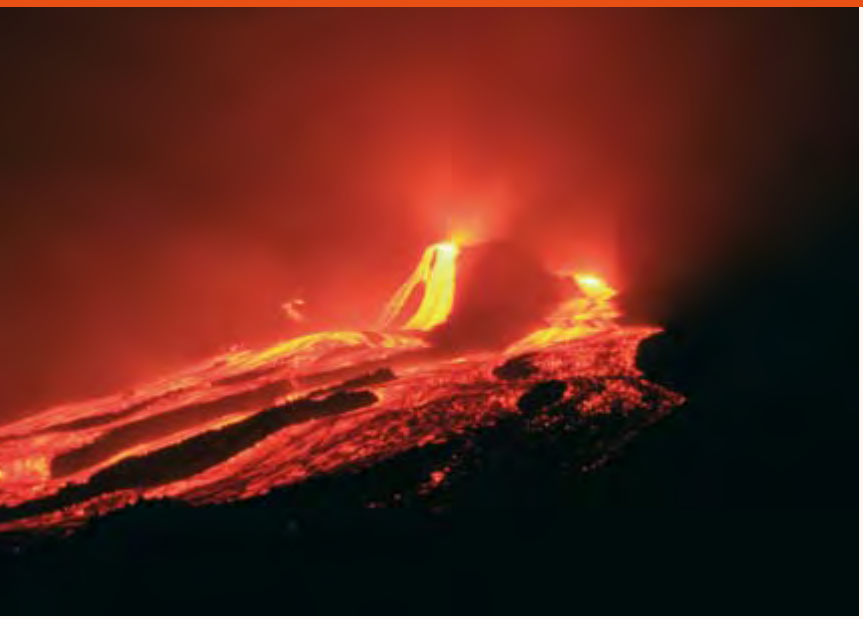

ETNA

De vulkaan wordt lokaal ook de M*ongibello* genoemd naar het Italiaanse woord *monte* en het Arabische woord *gebel*, wat 'berg der bergen' betekent. Volgens de schrijver Leonardo Sciascia lijkt hij op een 'grote kat, die rustig ligt te spinnen en zo nu en dan even wakker wordt.' Met een hoogte van rond de 3323 meter en een omtrek van 140 kilometer is de Etna de grootste berg van Sicilië en de hoogste en (samen met Stromboli) meest actieve vulkaan van Europa. De uitbarsting van 2001 uit zes kraters was de zwaarste in 100 jaar, maar hoewel de vulkaan in het verleden verschillende malen de stad Catania van de kaart heeft geveegd, is hij tegenwoordig zo goed voorspelbaar, dat hij praktisch nooit meer mensenlevens eist. De Etna is tot aan het begin van de zomer met sneeuw bedekt en speelt als wolkenvanger een belangrijke rol in de regenhuishouding van het hele eiland. De mineraalrijke bodem is erg vruchtbaar, verschillende soorten vegetatie groeien in cirkels op de berg. Aan de voet bij N*axos* zijn citrusplantages, bij F*iumefreddo* groeien perziken, bij M*otta* A*nastasia* artisjokken, tussen de 500 en 1300 meter hoog zijn voornamelijk olijfboom- en wijngaarden, tussen de 1300 en 2000 meter loof- en dennenbossen en daarboven houdt de begroeiing op. Op 1935 meter hoogte ligt de R*ifugio* S*apienza*, een centrum voor wandelaars en skiërs, waarvandaan een kabelbaan (*funivia*) naar de R*ifugio* M*ontagnola* op 2608 meter gaat. De bereikbaarheid van de T*orre del* F*ilosofo* bij de hoofdkrater, hangt sterk af van de meteorologische en seismologische omstandigheden. P*iano* P*rovenzana* aan de andere kant van de berg is een vergelijkbaar startpunt. Een van de meest geliefde tochten is die van Z*afferana* E*tnea* naar het V*alle del* B*ove*, de tussen kraterkegels liggende kloof die is gevormd door de uitbarsting van 1992. De Etna-spoorweg, de F*erro-*

N
0
10 km
Tyrrheense Zee
Palermo
Messina
Trápani
Marsala
Regio di Calabria
Etna
Enna
Catánia
Agrigento
Pantelleria
Gela
Ragusa
Siracusa
Ionische Zee
Middellandse Zee
Monti Nebrodi
Circumetnea
Berghut (Rif.)
naar Floresta en Capo d'Orlando
S 116
naar Novara di Sicilia en Terme Vigliatore
S 185
naar Messina
Alcantara
Móio Alcàntara
Francavilla di Sicilia
Randazzo
Passopisciaro
S 120
E 45
Gaggi
Taormina
Linguaglossa
S 284
Maletto
Monte La Nave
1273 m
Santa Maria
1632 m
Monte Nero
2049 m
Rif. Conti
Calatabiana
Giardini Naxos
Piedimonte Etneo
Circumetnea
Pizzillo
2414 m
Vena
Fiumefreddo
Bronte
Rifugio Monte Scavo
Monte Etna
3340 m
Rif. Citelli
1741 m
Nunziata
S 114
Máscali
Monte Ruvolo
1410 m
Gemmellaro
Valle del Bove
St. Alfio
Fornazzo
Riposto
Giarre
Montagnola
2640 m
Milo
Macchia
Túrchio
1291 m
Rifugio Sapienza
Zafferana Etnea
S. Venerina
Carruba
S 284
Sarro
Linera
Guardia
Adrano
1241 m
Tarderia
Fleri
Pozzillo
Albano
S. Alfio
A 18
Stazzo
Biancavilla
Ragalna
Pedara
Aci
Nicolosi
S. Antonio
Acireale
Sta. Maria di Licodia
Trecastagni
Massa Annunziata
Viagrande
Aci Catena
S 114
Ionische Zee
Pietralunga
Mascalucia
Belpasso
S. Giovanni
Gravina
Paterno
E 45
Santa Agata
Aci Trezza
S 121
Simeto
Aci Castello
S 114
Circumetnea
Misterbianco
Catánia
A 19
E 932
S 114

via Circumetnea, doet een kleine vier uur over een rondje om de berg en geeft een goed beeld van de veelzijdige landschappen rond de vulkaan. Door de oprichting van het *Parco Nazionale dell´Etna*, is het behoud van de typische vulkaanflora en fauna gewaarborgd, wat de berg tot een waar wandelparadijs maakt, met een ruim aanbod aan overnachtingsmogelijkheden en uitgezette routes.

ZAFFERANA ETNEA

Ten noorden van Catania ligt op 575 meter hoogte de aantrekkelijke plaats Zafferana Etnea, waar veel tuinbouw wordt bedreven en wijn wordt geproduceerd en die de afgelopen tijd het vaakst door lavastromen is getroffen. Het is een populaire zomerverblijfplaats door de gematigde temperaturen en het prachtige uitzicht op zee. Zafferana is het startpunt van veel tochten op de vulkaan. Aan de weg van Zafferana naar Linguaglossa ligt tussen de wijngaarden Sant'Alfio, waar een 2000 jaar oude boom, de *Castagno dei Cento Cavalli* (de kastanje van de honderd paarden) staat. De bladeren van deze boom zouden ooit koningin Jeanne d'Anjou en haar gevolg van 100 ridders hebben beschermd.

MOTTA SANT'ANASTASIA

Op het hoogste punt van Motta, aan de doorlopende weg, op 12 kilometer van Catania, staat een 12e-eeuws Normandisch fort, *La Torre di Motta* of *Dongione*, waarvandaan je een schitterend uitzicht hebt op de in het

voorjaar van kleur verschietende top van de Etna. Niet ver daarvandaan ligt de eveneens Normandische *Chiesa Madre*. Verder heeft Motta Sant'Anastasia een overvloed aan *pasticcerie* (banketbakkerijen) en barokke kerken te bieden.

MASCALUCIA

Aan de weg van Catania naar Nicolosi op de oostkant van de vulkaan, ligt een plaats met ruime buitenhuizen en villa's, Mascalucia. Op de boerderij *Azienda Trinità* is de *Giardino Lavico* te bezoeken, een biologische citrusboomgaard bij een 17e-eeuws huis tussen de cactusvijgen en vetplanten: een oase van groen tussen de moderne bebouwing op de Etna. Het systeem voor de irrigatie is nog gebaseerd op dat wat door Arabieren voor tuinen wordt gebruikt. In Mascalucia zijn ook helikoptervluchten boven de vulkaan te regelen.

NICOLOSI

Vanuit Catania gaat er een weg recht de vulkaan op naar het belangrijkste ski-oord van de regio, Nicolosi, dat zijn naam dankt aan het klooster, gewijd aan Sinterklaas, dat ooit hoog op de berg stond, maar na aanhoudend vulkanisch geweld op de huidige locatie van het dorp werd herbouwd. Net als de rest van het plaatsje, werd het door een uitbarsting in 1669 alsnog weggevaagd. Het dorp dat voor het laatst in 2002 nog maar net ontkwam aan verwoesting door een uitbarsting, biedt de verbeelding prikkelende mogelijkheden tot wandelen in de bijzondere natuur. Vooral de wandeling van een uur of twee langs de Monti Rossi-kraters is zonder meer de moeite waard.

LINGUAGLOSSA

Het grootste dorp op de noordoostelijke hellingen van de vulkaan is Linguaglossa, een beginpunt voor veel excursies naar de kraters en skipistes. De naam van het stadje is een vertaling; *lingua* betekent tong in het Italiaans en *glossa* in het Grieks, wat verwijst naar de 17e-eeuwse lavastroom. De *Chiesa Madre*, gewijd aan Santa Maria delle Grazie, steekt met zijn zwierige decoraties en cassettenplafond sterk af bij de door grijzige lavastenen gedomineerde rest van het dorp. In het *Museo degli Usi e Costumi delle Genti dell'Etna* is een collectie te bewonderen gericht op de geologische en natuurlijke geschiedenis, aangevuld met archeologische vondsten.
Museo degli Usi e Costumi delle Genti dell'Etna, 's zomers dagelijks geopend van 9:00 *tot* 12:30 *uur en van* 16:00 *tot* 19:00 *uur, en 's winters van* 9:30 *tot* 12:30 *uur en van* 15:30 *tot* 18:30 *uur. Op zondagen van* 9:30 *tot* 12:30 *uur.*

BRONTE

Het in de binnenlanden op de Etna gelegen Bronte is vaak verwoest door erupties en is vooral bekend om het gebak met perziken en pistachenoten dat er gemaakt wordt. Lord Horatio Nelson, die de Napolitaanse koning Ferdinand IV tijdens zijn Siciliaanse ballingschap tegen de Napoleontische troepen had beschermd, kreeg als dank daarvoor de titel van hertog van Bronte toebedeeld. Daarbij hoorde dat hij zich mocht vestigen in het Byzantijns-Normandische kasteel, genoemd naar de Griekse veldheer Maniakes, die hier in 1040 een Arabisch leger op de vlucht deed slaan. Met Engels enthousiasme liet hij tuinen met exotische planten aanleggen.Zijn laatste erfgenamen hebben het slot na bijna 200 jaar aan de gemeente overgedaan, die er een museum van heeft gemaakt.
La Ducea di Nelson, 's winters dagelijks geopend tussen 9:00 *en* 13:00 *uur en* 15:00 *tot* 17:00 *uur, 's zomers van* 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 18:30 *uur.*

RANDAZZO

Tegen de noordhelling van de Etna ligt boven de Alcàntara vallei op 754 meter hoogte het middeleeuwse Randazzo met een enorm Normandisch kasteel van lava, dat ondanks zware bombardementen in de Tweede Wereldoorlog haar charme heeft behouden. Wanneer de stad is gesticht, of wat de oorsprong van haar naam is, is al sinds ver voor de jaartelling een inspirerend mysterie voor historici, maar archeologische vondsten in de buurtschappen *Sant'Anastasia* en *Mischi* hebben in elk geval aangetoond dat de plek al bewoond was in de 6e eeuw voor Christus. De gebouwen uit de bloeiperiode van Randazzo, tussen de 13e tot de 16e eeuw, zijn netjes gerestaureerd en in de straatjes met gebouwen en bestrating van lava hangt een onwerkelijk sfeertje. In de Middeleeuwen fungeerden de drie belangrijkste kerken van de stad om de beurt als kathedraal omdat de Griekse, Lombardische en Latijnse geloofsgemeenschappen heel weinig met elkaar hadden. De grootste, de *Santa Maria* in de hoofdstraat won het uiteindelijk. Randazzo is nooit getroffen door een eruptie, maar aan de gestolde lava op de weg net buiten de stad is nog te zien dat het in 1981 niet veel scheelde. Het kasteel is van de 15e eeuw tot aan het einde van de vorige eeuw gebruikt als gevangenis, nu is het Vagliasindi museum er gevestigd, vernoemd naar de ridder die met de opgravingen begon, nadat een van zijn boerinnetjes een gouden ringetje had gevonden. Het heeft een aardige collectie voornamelijk Hellenistische archeologische vondsten.
Museo Archeológico Paolo Vagliasindi, dagelijks geopend van 10:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 19:00 *uur.*

ADRANO

Iets ten zuiden van Bronte ligt de naar de Siculische God vernoemde stad Adrano, die rond 400 voor Christus is gesticht door Dionysios de oudere

als kolonie van Syracuse. In het Normandische kasteel uit 1070 huist een archeologisch museum met vondsten uit de omgeving, onder andere uit de bronstijd. In de Romeinse tijd zou hier een tempel hebben gestaan voor de Etnagod, die bewaakt werd door horden honden. De *Via Matrice* leidt langs de *Ciesa Madre* naar de aan *Santa Maria del Alto* gewijde Kathedraal. De kerk was oorspronkelijk Normandisch, maar werd in 1342 herbouwd. 8 Kilometer ten westen van Adrano, gaat de weg net na Cárcaci over de *Ponte dei Saraceni*, een 14e-eeuwse, Arabische brug over de Simetorivier.
Museo Archeológico Adrano, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur.*

REGALBUTO

Deze eerst hoger op de vulkaan gelegen gemeente werd in 1261 verwoest door de inwoners van Centuripe, wegens haar trouw aan koning Manfredi. Het jaar daarna wist de Zwabische dynastie weer het een en ander recht te trekken op de huidige locatie, op de hoogte van ongeveer 520 meter boven zeeniveau. De naam komt waarschijnlijk van het Arabische *rahl*, wat zoiets als 'landhuis' betekent. In juli 1943 werd er wederom hard gevochten rond Regalbuto, waar de Canadese militaire begraafplaats (waar een kleine 500 geallieerde gesneuvelden rusten), vlakbij de dam in het *Pozzilo*-meer, nog aan herinnert. *Piazza della Republica* vormt met kleurrijke bestrating het centrum van het stadje, waarin verder nog een ruim scala aan kerken is te bezichtigen.

CENTÚRIPE

Op ongeveer 15 kilometer van Regalbuto leidt een secundair weggetje 8 kilometer omhoog tussen de sinaasappel- en olijfboomgaarden door, naar het afgelegen *Centúripe*. De gemeente strekt zich uit over vijf dalen die van boven af gezien, de vorm van een C hebben, en lijkt op een menselijke figuur die met wijd open armen en benen in het landschap is gaan liggen. Deze Grieks-Romeinse stad werd door Federico II van de aardbodem weggevaagd en in de16e eeuw herbouwd. Het plaatsje wordt wel 'het balkon van Sicilië genoemd vanwege de weidse uitzichten op de Etna. Vooral in het vroege voorjaar, als de nog besneeuwde vulkaan hard contrasteert met de bloesem in de amandel- en citrusboomgaarden, zijn die uitgesproken liefelijk.Bij het panoramaterras van het *Castello di Conradino* zijn ook nog de ruïnes van een keizerlijk Romeins mausoleum te bewonderen. Door de strategische ligging is het stadje door de gehele geschiedenis heen vaak het decor geweest van militaire confrontaties; voor het laatst heeft zich dat voorgedaan in 1943, toen Hermann Goering en zijn troepen door de geallieerden over de Straat van Messina naar het vasteland werden gejaagd.
Museo Civico, Via Crocifisso, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 19:00 *uur.*

PATERNÒ

Vanaf het 34 meter hoge, rechthoekige blok van een kasteel aan het einde van de *Via Vittorio Emmanuele* in *Paternò*, dat in 1073 door graaf Ruggero I is gebouwd, heb je een prachtig uitzicht over de zuidhellingen van de Etna. Dat is waarom de Duitsers het dorp in de Tweede Wereldoorlog als observatiepost gebruikten en waardoor ruim 4000 mensen omkwamen bij het geallieerde bombardement ervan. Het is lang niet altijd open, maar als het dat wel is, moet je niet nalaten even naar de fresco's te kijken in de vertrekken waar ooit koningen overnachtten.

CATANIA

Catania is de op-één-na grootste stad van het eiland en hoofdstad van de gelijknamige provincie, in 2005 had de stad ruim 307.000 inwoners. Catania ligt aan de voet van de Etna, is bedrijvig, redelijk geordend en wordt daarom wel 'Het Milaan van het zuiden' genoemd. Er is een grote universiteit (de oudste van Sicilië), een commerciële haven, een internationaal vliegveld (*Fontanarossa*) en de metropool kan beschikken over een bruisend nachtleven, een weelderige opera en vele theaters. De stad *Katane* werd in 729 voor Christus gesticht door Ionische Grieken bij een Siculische nederzetting, zij waren niet direct uit Griekenland afkomstig, maar uit het al eerder gekoloniseerde Naxos, iets noordelijker aan de Siciliaanse oostkust. In de zeventiende eeuw werd de stad kort na elkaar getroffen door twee allesvernietigende natuurrampen: een uitbarsting van de Etna in 1669 en een aardbeving in 1693, waarbij ongeveer 5% van de bevolking van Zuid-Oost Sicilië omkwam. De stad werd herbouwd door Giambattista Vaccarini, die lava als bouwmateriaal gebruikte en gevels vaak zelfs met gemalen lava zwart liet verven om ze te laten contrasteren met het met diamantslijpsel bewerkte, oplichtende witte kalksteen. Deze stijl leverde de stad de bijnaam *La Nera* (de zwarte) op.

Via Etnea

De hoofdstraat van Catania is vergeven van de luxueuze modewinkels en grandcafés en loopt van het park, *Villa Bellini*, dwars door het centrum langs de overblijfselen van een Romeins amfitheater op *Piazza Stesicoro* naar *Piazza del Duomo*. Hoewel opgravingen maar een klein gedeelte van het theater van lavablokken hebben blootgelegd en het merendeel nog wordt bedekt door moderne bebouwing, is het niet moeilijk je een voorstelling te maken van de enorme omvang die het ooit moet hebben gehad; het kon rond de zestienduizend toeschouwers herbergen. Aan het Piazza dell'Università ligt de grote trots van de stad, het *Siculorum Gymnasium*. Deze universiteit werd al in 1434 opgericht, een dikke 300 jaar voor die van Palermo, en dat brengen de *Catanesi* nog altijd graag ter sprake. Tussen de twee steden heerst traditioneel een felle rivaliteit en een bekend gezegde uit Catania is: '*Si Catania avissi portu, Palermu saria mortu*!' (als Catania een haven had, zou er niets overblijven van Palermo).

La neve
Sneeuw van de Etna heeft de *Catanesi* tot specialisten op het gebied van ijs gemaakt. Overdag worden in Catania veel verfrissende sorbets met citroensap of siroop gebruikt en tegen de avond is een kleine *sgroppino* (koud citroenschuim met wodka) een klassieker geworden, hoewel het drankje eigenlijk uit noordelijke bergstreken stamt.

Piazza del Duomo

Het plein voor de aan de beschermheilige van de stad gewijde kathedraal van Sint Agata, aan het einde van de *Via Etnea*, is al heel lang het absolute centrum van de stad. De kerk staat op de plaats waar de heilige in het jaar 251 werd gedood bij christenvervolgingen van de Romeinse keizer Decius. Eerder stond hier al een klooster uit de 11e eeuw, maar de enige nog zichtbare overblijfselen daarvan zijn de bewerkte lavastenen in de zijkant van de dom aan de *Via Vittorio Emmanuele* II, de rest is verrezen na de rampspoed in de 17e eeuw. De granieten zuilen in de gevel zijn afkomstig uit het nabijgelegen Romeinse amfitheater. Bij binnenkomst is onder de tweede zuil rechts de met muzieknoten uit zijn opera *La Sonnámbula* gedecoreerde tombe van Vincenzo Bellini (zie bladzijde 224) te zien en het rechtertransept leidt naar de Normandische Capella della Madonna met twee sarcofagen waarin Aragonese koningen en koningin Constanza rusten. Achterin de kerk bevindt zich achter een ijzeren hek de *Cappella di Sant'Agata* waar de relikwieën van de heilige worden bewaard. In de sacristie is een fresco te bewonderen van de uitbarsting van de Etna in

naar Circonvallazione
Via Cifali
Sportterrein
naar Adrano
Via C. Beccaria
Via S. Nicolo al Borgo
Piazza Cavour
Via Monserrato
Via Carorda
Via M. R. Imbriani
Via Etnea
Via S. Paola
Via Raspagliesi
Piazza V. Lanza
Santa Maria di Gesù
Via A. Longo
Via XX Settembre
Via Grotte Bianche
Via d. Stadio
V. G. Lavaggi
Via Cifali
Viale Regina Margherita
Orto Botanico
Viale M. Rapisardi
Via Morosoli
Via G. D. Felice
Via Umberto I
Via C. Fontanin
Via F. Filzi
Via Mogadiscio
Via Lago di Nicito
Via Androne
Via S. Tomaselli
Villa Bellini
Via Etnea
Maria S.S. di Carmine
Via Pacini
Piazza C. Alberto
Piazza M. Montessori
Via Rocca Romana
Via Citelli
Busstation Etna
Piazza S. Domenico
Piazza Stesicoro
Via C. Fontanin
Via Plebiscito
Via S. Maddalena
Via Etnea
Piazza Vaccarini
Piazza Miracoli
Via A. di Sangiuliano
Via A. di Sangiuliano
Via Plebiscito
Bibliotheek
Via Crociferi
Piazza Università
Via Santa Maria di Catana
Via Bambino
Pza. Dante
Via Grassi
Via Teatro Greco
Via Vittorio Emanuele II
Museum
Via Garibaldi
Pla. Uzeda
Via Purgatorio
Via Vittorio Emanuele II
Piazza Mazzini
Piazza Currò
Via Garibaldi
Via Transito
Via Alcalà
Via Plebiscito
Piazza Palestro
P. Garibaldi
Via Naumachia
Piazza F. di Svevia
Via C. Colombo
naar Adrano
Castello Ursino
Via Acquicella
Via Gismondo
Via delle Calcare
Via Plebiscito
Via Plebiscito
Via Grimaldi
Via G. Poulet
Via Bellfiore
Via M. Vento
Via Gramignani
Via S. Polare
naar vliegveld / autosnelweg / Palermo
naar vliegveld en Syracusa
0
500 m

1. Centraal station
2. Postkantoor
3. Dom
4. Castello Ursino
5. Romeins theater en Odeon
6. Stadhuis
7. San Nicolò l'Arena
8. Teatro Bellini
9. Station 'Circumetnea' spoorweg

1669, die slechts acht jaar later is gemaakt. De fontein met het olifantje voor de kerk is het symbool van de stad en een creatie van Vaccarini, geïnspireerd op de olifantsobelisk van Bernini op *Piazza Bernini* in Rome. Het gebouw op de hoek van de brede winkelstraat *Via Etnea* is het stadhuis. Aan het begin van de *Via Garibaldi* leidt een trapje naar beneden naar de *Fontana Amenano* die wordt gevoed door de ondergrondse rivier Amenano, waarmee ook de piste van het Romeinse theater kon worden gevuld. De fontein stamt uit 1867 en vormt iedere ochtend het middelpunt van een levendige vismarkt, de *mercato di pescheria*.

Legende van het olifantje

Volgens een oude legende stamt het olifantje, dat sinds 1239 het officiële symbool van de stad is, uit de periode van de eerste bewoning van het gebied. Alle wilde, gevaarlijke dieren zouden voor de mensen op de vlucht zijn gejaagd door een klein, vriendelijk olifantje. Het beeld op *Piazza del Duomo* staat voor de Catanesi bekend als *Liotru,* wat een dialectale vervorming is van *Elidoro*, de naam van een wetenschapper die in 778 door de bisschop van Catania op de brandstapel is gezet, omdat hij na zelf tevergeefs te hebben geprobeerd de positie van bisschop te bemachtigen uit rancune de kerkelijke diensten bleef verstoren met magie; zo zou hij het stenen olifantje van zijn sokkel hebben doen stappen. Zeker is dat in de prehistorie deze dieren werkelijk voorkwamen op Sicilië, in het *Museo Paolo Orsi* in Syracuse zijn skeletten te zien die dat bevestigen. *Liotru* zou de stad beschermen tegen het natuurgeweld van de Etna, wat het olifantje van cruciaal belang maakt voor de stad. De plannen om hem in 1862 te verplaatsen naar het minder centraal gelegen *Piazza Palestro*, waren aanleiding voor een massale volksopstand.

Romeins theater

Schuin tegenover de dom leidt de *Via Vittorio Emmanuele* II naar het Romeinse theater, het is helemaal ingesloten door modernere bebouwing waardoor het vanaf de straat gezien niet opvalt. Het werd in de tweede eeuw onder keizer Hadrianus gebouwd op de plaats waar zich al een Grieks theater bevond. Het was ovaal met een lengte van 70 meter en een breedte van 50 meter; het bood plaats aan rond de 15.000 toeschouwers en na het Colosseum in Rome en het theater van Verona was het het grootste van het Romeinse rijk. De piste kon met water worden gevuld voor het naspelen van zeeslagen en om het publiek tegen de zon te beschermen kon een stoffen dak over de arena worden gespannen. In het jaar 251 werd het gedeeltelijk bedekt met lava die daarna als bouwmateriaal werd gebruikt in de rest van de stad. Pas in 1904 werd het theater door de architect Filadelfo Fichera weer aan de vergetelheid ontrukt, al is de huidige omvang niet meer dan een kwart van wat hij eens was. Achter het theater ligt nog een kleiner theater, het *odeon*, dat voor minder spectaculaire voorstellingen zoals toneel of voordrachten werd gebruikt.
Teatro Romano, geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur en van* 15:00 *tot* 17:00 *uur.*

Het Romeinse theater van Catania

De heilige Agatha

Agatha was de dochter van rijke, vroomchristelijke ouders uit Catania. In het jaar 251 gaf de Romeinse keizer Decius de stadhouder Quintianus opdracht het opkomende christendom de kop in te drukken. Deze Quintianus hield wel van het goede leven en vond de bloedmooie Agatha niet onaantrekkelijk, zij moest echter niets van hem weten wat hem enigszins rancuneus maakte. Omdat ze het vertikte de offers te brengen aan heidense Goden en trouw bleef aan haar eigen godsdienstige overtuiging, stelde de stadhouder haar te werk in het bordeel van Aphrodisia. Agatha droeg haar lot zonder van inzicht te veranderen en slaagde erg zelfs in madam Aphrodisia te bekeren tot het christendom. Toen een rechter haar vroeg hoe het kon dat ze, terwijl ze zelf van adel was, ervoor koos slaaf te zijn van Christus, antwoordde ze: 'Voor mij is het in dienst staan van Christus het meest edele wat mogelijk is, Christus is mijn heiland, mijn geluk.' Dat viel niet goed, waarop de rechter haar beide borsten liet afzetten en haar in een kerker liet smijten. Daar zou een oude man zijn verschenen (de apostel Petrus?) die haar wonden verzorgde en genas. Een paar dagen later werd ze weer voor de rechter geleid en hij vroeg haar wie haar had genezen. Daarop antwoordde ze: 'Het was Christus, de zoon van God.' Dat was weer niet wat de rechter had willen horen en hij liet haar over een bed van glasscherven en gloeiende kolen trekken. Op dat moment greep het Opperwezen zelf in door

middel van de natuur, en liet de Etna bijna heel Catania verzwelgen. Daarop bad Agatha tot hem: 'Heer mijn schepper, sinds de wieg heeft U mij beschermd en heeft U mij het geduld gegeven mijn lijden te verdragen, neemt U nu toch mijn ziel!' Ze stierf aan haar verwondingen, werd in Catania begraven en gelovigen doen nog steeds een beroep op haar als de Etna begint te rommelen en in geval van brandwonden of borstkanker. Agatha wordt herdacht met een processie door de stad op haar sterfdag; 5 oktober.

Casa Giovanni Verga

In een zijstraatje van de Via Vittorio Emmanuele II bevindt zich het appartement waar de vermaarde 'veristische' schrijver Giovanni Verga (zie bladzijde 260) woonde en in 1922 stierf. Het is op de tweede verdieping van een 19e-eeuws gebouw en herbergt een collectie meubels en persoonlijke bezittingen van Verga en replica's van zijn manuscripten, waarvan de originelen zich in de universiteitsbibliotheek bevinden. De privé-bibliotheek van Verga bevat tegen de 3000 werken van auteurs uit uiteenlopende literaire stromingen; zowel de later met het fascisme flirtende futuristen, als bijvorbeeld Dostojevski, Tolstoi, Zola en Flaubert zijn erin vertegenwoordigd. Verga was een enthousiast pionier in de fotografie, wat nog valt op te maken uit zijn foto's van familieleden en boeren in de omgeving van Vizzini (waar zijn vader vandaan kwam en het decor vormde voor zijn Cavalleria Rusticana).

Casa Giovanni Verga, Via Sant'Anna 8, van maandag tot zaterdag geopend van 9:00 tot 13:30, op dinsdag ook van 15:00 tot 18:00 uur. Toegan gratis voor inwoners van de Europese Unie jonger dan 18, of ouder dan 60 jaar.

Vincenzo Bellini

Vincenzo Bellini (1801-1835) studeerde aan het conservatorium in Catania en Napels, op zijn vierentwintigste schreef hij zijn eerste opera, waardoor zijn talent ook buiten Sicilië al gauw werd opgemerkt. Hij werkte onder meer in Parijs en Londen. Voor de Scala in Milaan componeerde hij *La sonnambula*, maar zijn bekendste werk is waarschijnlijk de opera Norma (1831). Voor het diner om de première daarvan te vieren, werd het gerecht Pasta alla Norma bedacht (met aubergine, tomaat, basilicum en gedroogde ricotta) dat nog steeds op veel Siciliaanse menukaarten prijkt. De hele wijk met smalle straatjes rond theater Bellini in Catania (niet ver van de dom, waar Bellini begraven ligt) wordt '*il teatro*' genoemd, wat niet alleen naar dat gebouw verwijst, maar vooral naar de kleurrijke studentengemeenschap die zich daar 's avonds in de jazz-

cafés en op straat ophoudt. Op zijn vierendertigste overleed Bellini in Parijs aan een darminfectie waar hij al jaren aan leed en werd aanvankelijk begraven op Père-Lachaise in Parijs, pas in 1876 werd zijn lichaam teruggebracht naar Catania. Het huis waar hij op 3 november 1801 werd geboren en de eerste dertien jaar van zijn leven doorbracht is nu een museum, dat door Bellini ondertekende partituren, muziekinstumenten en maquettes van de decors van zijn opera's herbergt.
Museo Civico Belliniano, Piazza San Francesco dagelijks geopend van 9:00 tot 13:00 uur, op dinsdag en donderdag ook geopend van 15:00 tot 18:00 uur.

Castello Ursino

Het kasteel niet ver van de oude haven is in de 13e eeuw gebouwd in opdracht van Federico II om de oostkust van Sicilië beter te beveiligen, maar het was vooral een machtssymbool in de stad waar hij niet uitgesproken populair was. In 1295 kwam het Siciliaanse parlement hier samen na de vespersopstand en verkoos Federico III tot koning. Bij de uitbarsting van de Etna in 1669 kwam de lava tot aan het kasteel, maar beschadigde het niet. De slotgracht werd alleen opgevuld en de kustlijn verschoof een paar honderd meter. Tegenwoordig is het *Museo Civico* er gevestigd met onder andere schilderijen van Van Dijk en Caravaggio.
Museo Civico Castello Ursino, dagelijks geopend van 8:00 *tot* 13:00 *uur.*

San Nicolò l'Arena

De bouw van de grootste kerk van Sicilië (105 meter lang en 48 meter breed), de *San Nicolò l'Arena*, is in 1768 komen stil te liggen, wat nog vooral aan de gevel is te zien. In het transept heeft de Duitse baron Wolfgang Sartorius von Waltershausen in de 19e eeuw een van de grootste zonnewijzers van Europa aangelegd. Om 12:00 uur valt het licht door een opening in het dak op een wijzer, die een schaduw werpt op platen van ingelegd marmer, die de sterrenbeelden, de dagen van het jaar en de seizoenen aangeven. De kerk maakt deel uit van het ernaast gelegen benedictijnenklooster, dat na dat van Mafra in Portugal het grootste ter wereld is. Officieel is het klooster niet toegankelijk voor het publiek, maar achter de poort links van de kerk bevinden zich overblijfselen van Romeinse stadsmuren en daarachter is de barokke buitenkant te zien van het enorme gebouw dat twee binnenplaatsen omsluit.
San Nicolò l'Arena, Piazza Dante, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:30 *uur.*

Autotochten in Oost-Sicilië

De reistijden zijn ingeschat op basis van traag maar gestaag doorrijden. Als je van plan bent alle bezienswaardigheden die je tegenkomt met zorg te bezichtigen, zal de tocht meer tijd kosten.

DE MADONIE
160 kilometer, reistijd ± 4 uur, zie kaart pagina 178-179

Volg vanuit Cefalú (zie pagina 196) de borden omhoog naar het 17e-eeuwse bedevaartsoord Gibilmanna (zie pagina 199) en rijd vervolgens in zuidelijke richting naar Castelbuono (zie pagina 200) waarvan het 14e-eeuwse kasteel van Graaf Francesco di Ventimiglia of de 'vuilnisezels' misschien een bezoekje de moeite waard maken. Neem vanaf Castelbuono de SS286 naar Geraci Siculo en sla op het kruispunt met de SS120 linksaf richting Gangi (zie pagina 201). Keer na een bezoek aan dit afgelegen herdersdorp terug naar de SS120 richting Petralia Soprana (zie pagina 200). Na een paar kilometer kom je bij de SP29; de afslag van de superstrada naar het stadje zelf, dat op een hoogte van 1147 meter ligt. Daal van Petralia Soprana af naar Petralia Sottana (zie pagina 200). Hoewel er niet meer dan vier liftjes zijn, is de nabijgelegen Piano Battáglia samen met de Etna het enige echte wintersportgebied van het eiland; je waant je er eerder in Oostenrijk dan op Sicilië. Volg de SS120 verder naar Castellana Sicula, dat in de 18e eeuw door de Graaf van Ferdinandea werd vernoemd naar zijn vrouw, die behoorde tot de Spaanse familie Castellana. Rijd vervolgens over de SS643 naar het boven een spectaculaire afgrond gelegen Polizzi Generosa. Neem de SP119 langs het oude aquaduct richting de Piano Zucchi. Daal verder de berg af tot aan de afslag naar Isnello, vlak na dat dorp kun je linksafslaan richting Gibilmanna en die weg zal je uiteindelijk terugbrengen naar Cefalú.

ROND DE ETNA
145 kilometer, reistijd ± 4 uur, zie kaart pagina 178-179

Neem vanuit Catania de SS114 langs de Riviera dei Ciclopi naar Aci Castello (zie pagina 210), Acitrezza en Acireale. Ga dan bij Fiumefreddo landinwaards naar de Gola d'Alcántara (zie pagina 208) en volg vervolgens over de SS120 de borden naar Linguaglossa, een toeristisch centrum waar geskied en gewandeld kan worden. Vervolg de weg naar Randazzo (zie pagina 216); de hoogstgelegen stad op de berg. Ga langs Maletto verder rond de vulkaan over de SS284 naar het landgoed van admiraal en later Graaf Nelson, Bronte (zie pagina 256). De bordjes 'Castello de Nelson' leiden naar de Abbazia di Maniace, die ooit dienst heeft gedaan als residentie voor de graaf. In alle waarschijnlijkheid is hij er zelf nooit geweest, maar zijn erfgenamen hebben er in elk geval lang dankbaar gebruik van

gemaakt. De weg volgend kom je dan bij het door Dionyssios de Oudere, tiran van Syracuse, gestichte Adrano (zie pagina 216), waar een archeologisch museum is gevestigd. Na het door Albanezen gestichte Biancavilla te zijn gepasseerd beland je uiteindelijk tussen de citrusboomgaarden van Paternò. Vanuit dit barokstadje met het Normandische kasteel van Ruggero I heb je prachtige uitzichten op de zuidflank van de vulkaan. Via Belpasso en het skioord Nicolosi gaan er vervolgens wegen verder de vulkaan op tot aan het hoogste punt dat met de auto is te bereiken; de Rifugio Sapienza (zie pagina 212). Vanuit Zafferana Etnea (zie pagina 214) kom je langs diverse wegen redelijk vlotjes terug in Catania. Doe dat bij voorkeur niet tijdens het spitsuur; het stadsverkeer kan dan voor de ordelijke Noord-Europeaan wat overweldigend chaotisch zijn.

Overnachtingsadressen

• CEFALÚ
Palazzo Villelmi
Via Corso Ruggero 149
90015 Cefalú
www.hostelworld.com

Leuke B&B in het centrum van Cefalú met uitzicht op de Normandische kathedraal die wordt gedreven door de familie Provenza. Dichtbij het strand en de Arabische wasplaats, met een fantastisch terras. Wegens de beperkte omvang is reserveren via het internet altijd noodzakelijk.

• CATANIA
Romano Palace Luxury Hotel
Viale Kennedy 28
95121 Catania
0039-0955967111
www.romano-palace.com

Als de drukte in het Milaan van het zuiden je wat overweldigend overrompelt, is het Romano Palace Luxury Hotel een fantastische gelegenheid om een bad te nemen in vijf sterren-luxe en even tot rust te komen. Het bevindt zich aan het einde van de boulevard van Catania op een paar minuten van het centrum in een rustige oase van 25 vierkante kilometer park met zwembaden, waarvandaan je uitkijkt op de imposante Etna. Het is natuurlijk niet goedkoop, maar echt chique mensen hebben het nu eenmaal niet over geld.

• LIPARI
Hotel Villa de Pasquale
Via Zinzolo 12
980055 Lipari
0039-0909813453
www.hotelvilladepasquale.it

19e-eeuwse villa tegen het oude centrum aan, grotere huizen in de directe omgeving zijn ook beschikbaar.

• ALICUDI
Casa Mulino
0039-090 9814948
www.eoliando.it/beba/schedebb/CasaMulino.htm

Simpele B&B aan de haven van Alicudi die compleet aansluit bij de algehele ontspannen sfeer op het eiland; langzaam, maar diepgaand... Reserveren is aan te bevelen.

• MOTTA CAMASTRA
Gole dell'Alcantara
Localitá dell'Alcantara
98030 Motta Camastra
www.terraalcantara.it

De agriturismo ligt op een hoogte van 200 meter aan de in de lava uitgesleten bergrivier. Er worden olijven en citrusfruit verbouwd en likeur, marmelade en olie geproduceerd.

• CASTIGLIONE DI SICILIA
Etna Wine
SS120 Localitá Santo Spirito Passopisciaro
95012 Castiglione di Sicilia
0039-0942983063
Mobiel 0039-3288225775
rio.grasso@tiscali.it

19e-eeuws onderkomen omringd door 10 hectare wijngaarden, olijf- en fruitboomgaarden, waar men DOC wijn, marmelade, olijfolie en honing produceert. Toegankelijk voor invaliden, reserveren noodzakelijk.

• TAORMINA
Hotel Soleado
Via Dietro Cappuccini 41
98039 Taormina
0039-079953263
www.hotelsoleado.it

Klein familiehotelletje op loopafstand van het centrum van Taormina dat door Roberto en zijn familie wordt gerund. Het personeel is uitgesproken vriendelijk en behulpzaam, de kamers zijn, net als het onbijt, eenvoudig, maar de prijs-kwaliteitverhouding is uitstekend.

• GIARRE
Tagliaborsa
Via S. d'Aquisto 15
Localitá Macchia di Giarre/Tagliaborsa
95010 Giarre
0039-095965273
www.agriturismotagliaborsa.it

18e-eeuws landhuis omringd door citrusboomgaarden en een tuin met zeldzame planten. Er wordt marmelade, rosolio en ijs geproduceerd. Dieren niet welkom, gehandicapten wel.

• SANT'ALFIO
Carameddi
Via Contarino 14
95010 Sant'Alfio
0039095968452
Mobiel 0039-3281172000
www.carammelle.com

Boerenbedrijfje van bescheiden omvang, waar fruit, paddenstoelen, wijn en honing wordt geproduceerd. Niet geschikt voor gehandicapten, dieren zijn welkom in overleg. Reserveren noodzakelijk.

• NICOSIA
Masseria Mercadante
Contrada Mercadante
94014 Nicosia
0039-0935640771
www.agrimerc.com

Boerenbedrijf met olijf- en fruitboomgaard, graanvelden, ganzen, ezels en schapen. Het restaurant heeft een overvloedige, boeren keuken. Er wordt ham, kaas, wijn en olie geproduceerd. Toegankelijk voor gehandicapten en dieren zijn welkom, mits in overleg.

• Op de website www.intosicily.com treft u een verleidelijk aanbod van direkt aan zee gelegen vakantiewoningen, huizen met zwembad en appartementen in het centrum van de voornaamste kunststeden.

Zuid-Sicilië

LENTINI

30 kilometer ten zuidwesten van Catania ligt de stad die in 730 voor Christus werd gesticht als een kolonie van Naxos. De stad lag altijd overhoop met het nabijgelegen Syracuse en werd in 413 voor Christus weggevaagd, toen de Atheners werden verslagen, die de Leontinoi te hulp waren gekomen. Bondgenoten van Syracuse kwamen uit Chalkis om een nieuwe kolonie te stichten, maar in 214 voor Christus veroverde de Romein Marcellus de stad, waarna ze nooit meer tot bloei kwam. Onder de *Chiesa Madre* bevindt zich een grafkelder uit de 3e eeuw, er is een archeologisch museum en 3 kilometer ten zuiden van *Lentini* zijn nog de stadsmuren, agora, een tempel en een necropolis uit een heel ver verleden te zien. Aan de noordzijde van het archeologische park staat een kasteel van Federico II.

MEGARA HYBLEA

Hoewel de plek al bewoond was in de prehistorie, bloeide de stad pas werkelijk op nadat de Siculische koning Hybla het gebied naast het zijne (bij Pantálica) ter beschikking stelde aan kolonisten uit Megara, bij Athene. De stad werd een handelscentrum dat zelf kolonies begon te stichten, zoals Selinus (Selinunte), maar uiteindelijk werd het overrompeld door de Syracusaanse potentaat Gelon, die de adel naar Syracuse liet komen en de rest van de bevolking als slaven verkocht. Hetzelfde Romeinse leger dat Syracuse in 214 voor Cristus veroverde, verwoestte de in twee eeuwen weer wat opgebloeide stad vervolgens nogmaals, wat ze nooit meer helemaal te boven kwam. De meest herkenbare resten, de agora, termen, tempels, dateren uit de vierde eeuw voor Christus. Archeologen beschouwen deze opgravingen als een van de beste voorbeelden van een nog intact Archaïs stadsplan. Dat de strategische ligging nog steeds waardevol is, blijkt uit de petrochemische fabrieken in Augusta, die tegenwoordig de achtergrond van de stad vormen, aan een baai die ooit mythisch aangedaan moet hebben. Er is een klein museum, een antiquarium, bij de opgravingen, maar de de belangrijkste vondsten liggen in het museum *Paolo Orsi* in Syracuse.

THAPSOS

Het twee kilometer lange schiereilandje *Magnisi*, tussen Syracuse en Augusta, heette ooit *Thapsos* en was de plaats waar de kolonisten uit Megara oorspronkelijk aankwamen, alvorens ze door de Siculische koning Hybla naar de iets noordelijker gelegen positie van *Megara Hyblea* werden verwezen. Hoewel het tegenwoordig allemaal niet meer heel spectaculair oogt, zijn de door Paolo Orsi ontdekte Necropolis en dorpskern van

Calascibetta
E 932
A 19
E 932
Enna
Mussomeli
S 189
San Cataldo
Caltanissetta
S 122
Castello di Cresti
Morgatina
Aidone
Pietraperzía
Racalmuto
S 640
Ramilia
Barrafranca
Piazza-Armerina
Villa Casale
Mirabella Imbáccari
Canicatti
Délia
Casa San Silvestro
Sommatino
Borgo Braemi
Favara
Agrigento
Naro
Campobello di Licata
Ravenusa
Riesi
Mazzarino
Villa Turco
San Cono
San Michele di Ganzaria
Casa San Giuliano
E 931
Palma di Montechiaro
la Presti
Castellazo di Montechiaro
Marina di Palma
Grascuria
Licata
Castello di Falconara
Butera
Casa Búrgio
Masseria la Carruba
S 117b
Niscemi
E 931
Gela
Casa Russo
Middellandse Zee
Battaglia
Bérdia Nuova
Scoglitti
Camarina
Necrópoli Camarina
Autotochten:
Siciliaanse prehistorie en barok
N
Tyrrheense Zee
Palermo
Messina
Trápani
Regio di Calabria
Marsala
Etna
Enna
Catánia
Agrigento
Siracusa
Pantelleria
Gela
Ragusa
Ionische Zee
Middellandse Zee

Paternò
Misterbianco
Catania
N
Libertina
E 932
Raddusa
Piana Catánia
Golfo di Catánia
Symaethus
Ramacca
S 417
Corridore del Pero
Agnone Bagni
Ionische Zee
Palagonía
Brúcoli
Lentini
Masseria Balchino
Mineo
Scordia
Carlentini
Scardina
S 194
Militello in Val di Catánia
Augusta
Caltagirone
Grammichele
Megara Hyblaea
Golfo di Augusta
Thapsos
Melilli
Vizzini
Monti Iblei
Sortino
E 45
Licodía Eubea
Monte Lauro 986 m
Ferla
Necrópoli di Pantálica
Buccheri
Cássaro
Solarino
Euryalos
Siracusa
Santa Panagia
S 514
Akrai le Grázie
Florida
Monterosso
Buscemi
Canicattini Bagni
Villa Bosco
Palazzolo Acréide
Necrópoli di Bibbinello
A 18
E 45
Giarratana
Acate
Chiaramonte Gulfi
Lido Arenella
Convento della Scala
Convento Ávola Vécchia
S 115
E 45
San Giácomo
Fontane Bianche
Noto Antica
Cómiso
Ragusa
Vittória
Annunziata
Ávola
Noto
E 45
Calabernardo
Donnafugata
Módica
Cava d' Ispica
Lido di Noto
Villa del Tellaro
Santa Croce Camerina
Rosolini
Roveto
Golfo di Noto
Villa Grázia
Scili
Ispica
Castellanapark
Marzamémi
Santa Barbara
Donnalucata
Convento Madonna delle Milízie
Pachino
Grotta Calafarina
Cava d' Aliga
Sampieri
Pozzallo
Marza
Marina di Módica
Portopallo di Capo Pássero
Middellandse Zee
0
25 km

fundamenteel belang geweest voor archeologen, ze hebben met name helder inzicht geboden in Oud-Griekse begrafeniscultuur.

CASTELLO EURIALO

Het op zeven kliometer van Syracusa, in de richting van Belvedere gelegen Castello Eurialo (250 voor Christus) en de aangrenzende stadsmuren (400 voor Christus), zijn voornamelijk gebouwd als bescherming tegen de Carthagers en zijn de oudste overblijfselen van Griekse fortificatie die nog bestaan. Tot de bouw werd besloten door Dionysios omdat de hooggelegen gedeeltes van de stad een zwak punt in de defensie waren gebleken tegen de Atheners een paar jaar daarvoor. Aan de noordkant, waar de nood het hoogst was, construeerden 60.000 manschappen in 20 dagen tijd een verdedigingsmuur van 5 kilometer, over de rest werd nog zes jaar gedaan. Archimedes zou het fort later voor Hieron II zo hebben aangepast (met katapulten, drie loopgraven en een ophaalbrug) dat het wetenschappelijk gezien onneembaar werd. Misschien verklaart dat juist de weinig glorieuze verdere geschiedenis van het kasteel, door de Carthagers werd het simpelweg genegeerd en in 212 voor Christus gaf het zich zonder gevecht over aan de Romeinse troepen van Marcellus.
Castello Euralio, dagelijks geopend van 9:00 *tot een uur voor zonsondergang.*

PALAZZOLO ACRÉIDE, AKRAI

In de Monti Iblei liggen bij het plaatsje Palazzolo Acréide de opgravingen van de eerste kolonie die Syracuse in de binnenlanden had om de handelsroutes tussen Selinus en Akragas onder controle te houden: Akrai (gesticht in 664 voor Christus). Van de opgravingen is het door de Romeinen nog opgekalefaterde theatertje, dat zo'n 700 toeschouwers kon bevatten het meest in het oog springend, het biedt een prachtig uitzicht over het Anapo-dal met de Etna als achtergrond. Hoewel het niet zeker is wanneer het is gebouwd, wordt aangenomen dat het dateert uit de tijd van Hieron II en dat zou zo aan het einde van de derde eeuw voor Christus zijn. Rechts achter het theater ligt een rechthoekig senaatsgebouw met gebogen tribunes, het *bouleutrion*. Daar weer achter zijn nog de overblijfselen van de 200 meter lange hoofdstraat te zien, die ooit de Selinunte- met de Syracuse-stadspoort verbond. Verder zijn op het terrein nog de resten van de tempels van Afrodite en Persefone, maar er is veel fantasie voor nodig om je nog voor te kunnen stellen hoe die gebouwen er ooit uitgezien moeten hebben. Vanaf de tempel van Afrodite kun je in de groeves kijken waar de bouwmaterialen voor de stad uit gewonnen zijn, de *intagliatelle*, later zijn die nog gebruikt als vroeg-christelijke kapel en voor graftombes. Op een loopafstand van een minuutje of tien, staan de Santoni; 12 beelden van de Godin Cybele. Akrai kan een leuke aanvulling op een programma zijn, maar moet misschien niet worden gezien als doel op zich.
Geopend van 9:00 *tot* 12:00 *uur en van* 15:00 *tot anderhalfuur voor zonsondergang.*

Akrai

NECRÓPOLI PANTÁLICA

De op 33 kilometer van Palazzolo Acréide en 40 van Syracuse, tussen Sortino en Ferla gelegen Siculische necropolis Pantálica omvat ongeveer 5000 graven uit de 13e tot de 8e eeuw voor Christus en is daarmee de grootste van Sicilië. De eerste christenen gebruikten de holen als kerk en in later tijden hebben ze dienstgedaan als woning, stal, opslagplaats en schuilplaats voor bandieten. De bochten van het door de rivier Anapo en haar noordelijke vertakking Calcinara in de rotswand uitgesleten dal, kan van beide zijden (vanuit Sortino of Ferla) worden betreden, er wordt geen entree geheven. De belangrijkste vondsten uit Pantálica (keramiek, grafgeschenken en bronzen gebruiksvoorwerpen) bevinden zich in het museum P*aulo* O*rsi* in Syracuse.

Pantálica

SYRACUSE

De stad Syracuse heeft een overweldigend rijke geschiedenis. Oorspronkelijk was het een Griekse kolonie, in 734 voor Christus gesticht door boeren uit Korinthe, die Syrako heette: moeras. Na verloop van tijd werd het de belangrijkste Griekse stad op Sicilië en begon ook zelf kolonies op het eiland te stichten. De tiran Gelon veroverde in het jaar 485 voor Christus de macht in de stad en maakte van Syracuse een rijk dat het merendeel van het eiland omvatte. Op het hoogtepunt van haar macht was de stad rivaal van zowel Athene als Carthago en kon zich ook wat inwonertal betreft met deze steden meten. In 415 voor Christus probeerde Athene tevergeefs met een groot expeditieleger de stad in te nemen, het leger verloor veel manschappen in verschillende veldslagen rond het zwaar verdedigde Syracuse (er waren robuuste stadsmuren aangelegd) en duizenden Atheners werden gevangengenomen en als slaven te werk gesteld in de steengroeves. Door de grote handelsvloot ging het de stad economisch voor de wind en stroomde er geld binnen vanuit de hele mediterrane wereld. Zelf was Syracuse een belangrijke exporteur van graan, vooral naar andere steden in Magna Grecia en noordelijker Italië, waaronder het nog kleine Rome, waardoor de rijke elite de stad kon verfraaien met allerlei openbare gebouwen en tempels. In de periode van 300 tot 200 voor Christus was Syracuse een van de meest indrukwekkende steden van de Middellandse Zee en werd pas minder belangrijk toen de stad na de dood van Hiero II in de tweede Punische oorlog de kant van Carthago koos, in plaats van die van haar eerdere bondgenoot Rome. In 212 voor Christus veroverden de Romeinen de stad, waarbij ze werd verwoest en Archimedes, min of meer per ongeluk werd gedood (zie bladzijde 245). Daarna werd het gedurende enige tijd een rustige stad van weinig betekenis. Omdat de Apostelen Petrus en Paulus in gevangenschap in Syracuse hebben gepreekt en in de catacomben onder de stad het christendom allang enthousiast werd bedreven, kreeg de stad in de christelijke periode van het Romeinse Rijk een aartsbisschoppelijke zetel toegewezen, waardoor het aanzien van de stad weer wat steeg. De Arabieren verwoestten Syracuse gedeeltelijk in de 9e eeuw en toen ze Palermo tot de belangrijkste stad van Sicilië maakten werd Syracuse blijvend gereduceerd tot een provinciestad. Het centrum van de stad is altijd het eiland *Ortigia* geweest, dat door de *Ponte Nuovo* met het modernere *Neapolis* is verbonden. Ortigia (oorspronkelijk *Ortygia*) betekent 'kwartelland', een naam die de eerste Griekse kolonisten in de 8e eeuw voor Christus gaven aan het voornamelijk door vogels bewoonde kalksteeneilandje.

Archeologisch museum 'Paolo Orsi' in Neapolis

Samen met het regionaal archeologisch museum van Palermo is het aan de *Via Teocrito* (tussen de Madona delle Lacrime en de Villa Landolina) gevestigde museum van Syracuse het belangrijkste van Sicilië. Het moderne, driehoekige gebouw is gebouwd door Franco Minnisi en bevat vondsten uit de prehistorie en de Griekse en Romeinse tijd die

1. Station
2. Stadhuis
3. Dom
4. Castello Maniace
5. Meseo Archeologico 'Paolo Orsi'
6. Museo Bellomo
7. Bron van Arethusa
8. Postkantoor
9. Toeristische informatie
10. Archeologisch park
11. Catacomben van San Giovanni
12. Tempel van Apollo
13. Hotel Bel-sit
14. Hotel et des Etrangers
15. Hotel Roma

Paolo Orsi

Paolo Orsi kwam uit Rovereto in Noord Italië (Trentino Alto-Adige) maar weidde, na in Wenen, Padua en Rome archeologie en paleontologie te hebben gestudeerd, zijn leven aan de Griekse schatten uit de Oudheid die de Zuid-Italiaanse grond herbergde. In 1890 werd hij als inspecteur van opgravingen naar Syracuse gestuurd, waar hij zich verdiepte in de steden Thapsos en Megara Hyblea, in de *Monti Iblei* en het dal dat naar zee voert, waarin hij tempels, necropolissen, stadsmuren, gebouwen en munten vond en bovendien de stad *Casmene* ontdekte. Na ook op het vaste land, in Calabrië, verschillende ontdekkingen te hebben gedaan in onder andere Locri en Rosarno en te hebben bijgedragen aan het museum Magna Grecia in Reggio Calabria, keerde hij in 1924 terug in Siracusa waar hij ook na zijn pensioen bleef werken voor het museum dat inmiddels zijn naam draagt.

Museo Archeologico Regionale 'Paolo Orsi', elke dag geopend maar met wisselende openingstijden. Toegang gratis voor inwoners van de Europese Unie jonger dan 18 of ouder dan 60 jaar.

zijn gedaan op Oost-Sicilië. De befaamde archeooog Paolo Orsi gaf zelf meer dan dertig jaar leiding aan dit museum, maar het gebouw dateert uit 1988. Het topstuk van de collectie is de Venus Andiomene (ook wel Landolina genoemd, naar de archeoloog die haar in 1804 vond). Andiomene betekent zoiets als 'die uit het water komt' en verwijst naar haar schijnbaar kuise pose. Eens bedekte ze met haar inmiddels (net als haar hoofd) verdwenen rechterarm haar borsten, terwijl ze met haar linkerhand een doek optrekt voor haar edele delen, maar deze houding is juist uitgesproken sexy te noemen, wordt vaak als 'schaamteloos bescheiden' beschreven en is het toonbeeld van opkomende decadentie. Waarschijnlijk is het beeld een Romeinse kopie van een Grieks origineel. Een beeld dat de vrouw niet als lustobject maar juist als moeder verbeeldt, is de archaïsche *Kourótrophos* die haar tweeling zoogt. Het symbool van Catania is een olifantje, omdat in de prehistorie op Sicilië dwergolifantjes voorkwamen. Op de paleontologische afdeling van het museum staan enkele skeletten van deze diertjes. Er wordt vermoed dat de schedels met een groot gat in het midden voor de slurf de oorsprong zijn van de mythische, eenogige cycloop Polyfemus.

De Venus Andiomene

Parco Archeologico

Altaar van Hieron II

Tegenover de ingang van het Griekse theater ligt het uitgestrekte Altaar van Hieron II. Ook deze tiran hield van uitgesproken groots en meeslepend. Het gigantische oorlogs- annex cruiseschip dat Archimedes ooit ontwierp, werd in opdracht van hem gebouwd en ook als het op religieuze vieringen aankwam, ging hij bepaald niet halfslachtig te werk. In de aan 'Zeus de bevrijder' gewijde tempel, die toen het grootste gebouw van Magna Grecia was, liet hij elk jaar 450 stieren slachten op de feestdag van de Godheid, wat altijd uitliep op een weldadig volksfeest.

Grieks theater

Het Griekse theater werd omstreeks 470 voor Christus geconstrueerd in opdracht van Hiero I, het is uit de heuvel gehouwen, maar door de eeuwen heen vaak aangepast, het heeft een doorsnee van 135 meter en kon ooit 15.000 toeschouwers bevatten. In dit theater zou de komedie als genre zijn ontstaan en nog steeds worden er geregeld voorstellingen gegeven van Oudgriekse werken, maar nooit meer 's ochtends vroeg, zoals eens gebruikelijk was. Boven het theater is een artificiële grot, het *Nymphaeum*, waardoor nog steeds water stroomt dat over een aquaduct uit de oudheid wordt aangevoerd, er zijn beelden gevonden die nu in het museum staan.

Het Griekse theater in Syracusa

Romeins amfitheater

Waarschijnlijk om te voldoen aan een toenemende vraag naar circusspelen met wilde dieren en gladiatoren, werd in de derde eeuw dit 140 meter lange theater gebouwd, een van de grootste in zijn soort. Het bassin in het midden van de arena is wat klein om dienst gedaan te kunnen hebben voor het naspelen van zeeslagen en was waarschijnlijk alleen voor de opvang van bloed en lichaamsdelen van de 'acteurs'. Het zuigen van het bloed uit lichamen van de slachtoffers en de levers van de dieren, werd als heilzaam voor de zieken gezien.

Orecchio di Dionysios

Het oor van Dionysios is een zestig meter diepe en twintig meter hoge steengroeve met een geweldige akoestiek. De tiran van Syracuse, Dionysios, zou de ruimte hebben gebruikt om de krijgsgevangenen die hij er opsloot te kunnen afluisteren. Hij had dermate weinig schroom om waar dan ook snoeihard geweld te gebruiken, zodat hij in werkelijkheid in alle waarschijnlijkheid wel meer doeltreffende methodes had om mensen te laten zeggen wat hij wilde...maar, ja. Iedereen die bij stem denkt te zijn, kan de akoestiek nog steeds testen, al stellen de suppoosten duidelijk eisen aan zangkwaliteit.

SYRACUSE, ARCHEOLOGISCH PARK

De tombe van Archimedes

Tombe van Archimedes

Wat 'de tombe van Archimedes' wordt genoemd en in de historie een grote toeristentrekker is geweest, is een in de rots uitgehakte holte in het archeologisch park, die door de Romeinse architecten oorspronkelijk als *columbarium* (letterlijk duiventil, maar meer waarschijnlijk: laatste rustplaats voor voorvaderen) was bedoeld. Cicero claimde het graf van Archimedes te hebben gevonden toen hij *questor* van Sicilië was, maar al zou dat al waar zijn, dan was dat in alle waarschijnlijkheid op een andere locatie. De op een cylinder drijvende bol, die Archimedes zelf als zijn belangrijkste inzicht beschouwde, had de tombe moeten sieren.

De tempel van Apollo

De weg die over de Ponte Nuovo Ortigia loopt, komt uit bij de resten van de Dorische tempel van Apollo uit 570 voor Cristus, die daarmee de oudste van Sicilië is. De tussenmuren en kantelen wijzen erop dat het gebouw ook heeft dienstgedaan als Byzantijnse kerk, moskee en Normandische kerk, alvorens het door de Spanjaarden in een kazerne werd veranderd en 'per ongeluk' werd opgeblazen.

De Dom

De kathedraal van Syracuse ligt aan een langgerekt, asymmetrisch plein midden in Ortigia. De plek heeft al vele beschavingen en godsdiensten overleeft, maar heeft altijd als theater van godsverering dienstgedaan. Aan de zijkant van de kerk, aan de Via Minerva, zijn nog duidelijk de Griekse tempelzuilen te zien die de omvang van de kathedraal bepalen.

De kathedraal van Syracuse

Ooit maakten die deel uit van de tempel voor Athene die was opgericht uit dank voor de overwinning op de Carthagers bij Himera en waarvan de decoratie zo ongeremd was, dat hij bekend was in de hele wereld. De deuren waren van goud en ivoor en de muren waren bedekt met afbeeldingen van slachtvelden en tirannen, waarvan sommige als de eerste voorbeelden van Europese portretkunst beschouwd konden worden. In 1693 stortte de gevel van de inmiddels Normandische kerk in, waarna hij pas zijn huidige barok façade kreeg aangemeten. Binnen staat aan de linkerkant het standbeeld '*Madonna della Neve*' van de renaissancistische artiest Antonello Gagini, aan de andere kant zijn werken van zijn familieleden te vinden.

Fonte Arethusa

De meest tot de verbeelding sprekende legende van Syracuse moet die over de waternimf Arethusa zijn. In het gevolg van de godin van de jacht Artemis, rende ze heel de dag vrijelijk door de bossen om bloemen te plukken. Op een dag zag Alfeo haar bezig en werd halsoverkop verliefd op haar. Helaas waren de gevoelens niet wederzijds en wendde Arethusa zich zelfs voor hulp tot haar jachtgodin toen ze moe werd van Alfeo's gezeur. De godin deed haar opgaan in een wolk van dichte mist die op haar neersloeg, waarna ze in een bron bij Ortigia veranderde. Alfeo was een koppig mannetje en vroeg hulp bij de Goden, die hem op zijn beurt veranderden in een rivier, waardoor hij ondergronds vanuit Griekenland onder de Ionische Zee door kon stromen om in de buurt van Syracuse boven te komen en zijn wateren met die van Arethusa te laten vervloei-

Michiel de Ruyter

De bekendste zeeheld uit de Nederlandse geschiedenis, Michiel Adriaenszoon de Ruyter, liet in de baai van Syracuse een punt zetten achter zijn glorieuze carrière. Na zijn mislukte expeditie op Martinique werd hij in 1776 uitgezonden om de Spanjaarden bij te staan in hun strijd tegen de Fransen in Zuid-Italië. Hoewel De Ruyter zijn vloot daarvoor veel te zwak achtte en niet verwachtte ooit nog terug te zullen keren, ging hij toch. Hij schijnt afscheid te hebben genomen met de woorden: '*De Heeren hebben mij niet te verzoeken, maar te gebieden, en al wierd mij bevoolen 's Lands vlagh op een enkel schip te voeren, ik zou daarmee t'zee gaan, de Heeren Staten hunne vlag betrouwen en mijn leven waagen.*' Niet lang daarna werd in de slag bij de Etna zijn rechterbeen verbrijzeld door een kanonskogel en het voorste deel van zijn linkervoet versplinterd. Een week later overleed hij in de baai van Syracuse op het Nederlandse oorlogsschip 'De Eendragt' aan wondroos. Zijn lichaam werd gebalsemd en overgebracht naar Nederland waar het werd bijgezet in een praalgraf in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

en. De bron werd duidelijk genoemd in de instructies die het Orakel van Delphi meegaf aan de eerste kolonisten en deze de liefde bedrijvende mythische schepsels kleuren, gevuld met vis en papyrus, nog altijd het centrum van Ortigia.

Santa Lucia

Naast het voetbalstadion, niet ver van de Madonna delle Lacrime, ligt de kerk gewijd aan de beschermheilige van de stad: Santa Lucia. Lucia zou een directe afstammeling van Archimedes zijn geweest en in het jaar 304 op deze plek zijn vermoord nadat ze kuis zichzelf de ogen had uitgestoken om niet gedwongen in het huwelijk te hoeven treden met een heiden. Op 13 december, haar naamdag, wordt elk jaar het beeld van de heilige van de aan haar gewijde kerk naar Ortigia gedragen, begeleid door een processie van gelovigen op blote voeten. Het beeld blijft daar dan staan tot de volgende zondag.

Santa Lucia

Miracolo!

De skyline van Syracuse wordt gedomineerd door de wat pompeuse *Madonna delle Lacrime* (Madonna van de tranen). De in 1994 voltooide kerk is gebouwd omdat op 29 augustus 1953 een Madonnabeeldje gehuild zou hebben, daarom heeft het gebouw ook de vorm van een traan. Vlak naast de kerk, op *Piazza Vittória* liggen Romeinse en Griekse opgravingen die een merkwaardig contrast vormen met het wat megalomaan ogende, moderne Godshuis. Om te illustreren hoe een dergelijk wonder in zijn werk gaat, het ooggetuige verslag van een betrokken priester, Giuseppe Bruno:

Op 21 maart 1953 viel mij de eer ten deel het huwelijk van twee eenvoudige zielen in te zegenen in onze parochiale kerk; dat van Angelo di Vincenzo en Antonina Giusto di Eduardo. Het paar had de bruiloft al in december 1952 willen vieren, bij het feest van Santa Lucia, maar door rouw in de familie hadden ze het uit moeten stellen. Het bruidspaar was erg verguld met het lijstje met een afbeelding die het onbevlekte hart van de Madonna voorstelt, dat het cadeau kreeg van een schoonzus, die het voor 3500 lire had aangeschaft bij l'Emporio di Salvatore Floresta aan de Corso Umberto I, hier in Siracusa. Daarmee begon aan de Via degli Orti di S. Giorgio n. 11, onder ogen van de Hemelse Madonna, het bestaan van een nieuw gezinnetje. Ze moesten erg hard werken, maar al snel werden ze vervuld door vreugde omdat uit hun liefde een kind voort zou gaan komen. Het was een zware zwangerschap voor Antonietta, ze had vaak vlekken voor haar ogen en in de nacht van 28 op 29 augustus ging het heel slecht met haar. Zo rond een uur of drie verloor ze haar gezichtsvermogen, tot iets van half negen 's ochtends kon ze helemaal niets zien. Na een stuiptrekking kreeg ze het licht in haar ogen weer terug en ze kon nauwelijks geloven wat ze zag: de Madonna in haar huwelijkscadeau huilde! Wat een opwinding! Wat een ontzag! Wat een vreugde! Het nieuws verspreidde zich snel over de buurt en de stad. Het was ook gewoon waar; de Madonna van Antonietta huilde echte tranen! Op die ochtend alleen al wel zes of zeven! Al snel stond er een menigte voor de deur 'Madonna! Madonna!' te scanderen. De mensen wilden het wonder allemaal met eigen ogen zien en drongen het huis binnen. De politie werd gebeld om te constateren of de Madonna werkelijk huilde of dat het om bedrog ging.

Catacomben

De in het stadsdeel *Tyche*, ten noorden van Santa Lucia, vlak bij het *Parco Archeológico* gelegen catacomben, zijn na die van Rome de grootste van Italië en de oudste van Sicilië. Ze zijn ontstaan door het verbod van de

Romeinen van weleer op het begraven van christenen binnen de stadsmuren, op het moment dat de stad in grootte was afgenomen tot het centrum op Ortigia. Hele families werden bijgezet in de uit de donkere gangen langs irrigatiekanalen gehakte holtes. Wegens instortingsgevaar zijn ze nu allemaal ontoegankelijk voor het publiek, behalve onder de *Basilica di San Giovanni* aan de Via San Sebastiano, die al sinds 1693 in puin ligt. De hemel vormt inmiddels het plafond en het schip van de kerk wordt door begroeiing langzaam maar zeker teruggevorderd door de natuur. Het was ooit de belangrijkste kerk van de stad en is over de crypte van *San Marciano* (de eerste bisschop van Siracuse) gebouwd. Hij was in Antiochië (tegenwoordig Zuid-Turkije) volgeling geweest van de apostel Petrus en kon het om begrijpelijke redenen erg slecht vinden met de Romeinse machthebbers van het moment. Een trap leidt naar beneden naar de pilaar waar hij in het jaar 254 is doodgegeseld. Zijn graf bevindt zich vlak bij het altaar dat de plek markeert waar de apostel Paulus in gevangenschap zou hebben gepreekt op weg naar Rome.

Archimedes

'Eureka!'

Archimedes werd in 287 voor Christus geboren in Syracuse. Hij maakte deel uit van de familie van Hiëro II, de toenmalige tiran van de stad. De ontdekking van de wet van Archimedes, stelde hem in staat te bewijzen of een gouden kroon van de koning door de edelsmid was vervalst door legering met zilver. Het verhaal wil dat hij, toen hij terwijl hij in bad zat het theoretische bewijs vond dat de drijfkracht van een voorwerp gelijk is aan het gewicht van het verplaatste water, enthousiast uit bad sprong, naakt de straat op rende en euforisch uitriep: *Eureka!* ('Ik heb het gevonden!'). Voor de meeste tijdgenoten stond Archimedes voornamelijk bekend als de uitvinder van ingenieus wapentuig waarmee hij vele belegeraars buiten de stad wist te houden tot de Romeinen in 212 de stad innamen.
Zo schijnt hij ooit opdracht te hebben gekregen een enorm schip te bouwen, de Syracusia, dat kon worden gebruikt voor goederentransport, oorlogsvoering en luxueuze pleziervaart voor de koning. Het schijnt het grootste schip uit de oudheid te zijn geworden, dat 600 mensen kon vervoeren die gedurende de reis onder andere over tuinen, een sportschool en een aan Afrodite gewijde tempel konden beschikken. Omdat een schip van die omvang onvermijdelijk veel water maakt, vond Archimedes een 'schroef' in een koker uit, die als hij werd rondgedraaid het water afzoog. Volgens de

Romeinse geschiedschrijver Vitruvius werden de hangende tuinen van Babylon met behulp van dit principe geïrrigeerd en in ontwikkelingslanden is het tot op de dag van vandaag in gebruik. De 'klauw' is een ander stuk militair speelgoed van zijn hand, gebaseerd op het principe van de hefboom, waarmee hij vijandige schepen zou hebben doen kapseizen in de haven van Syracuse.
Zijn meest befaamde stuk wapentuig moet de 'doodstraal' zijn, door het zonnelicht met koperen spiegels te laten convergeren, zou hij vijandige schepen vlam hebben doen vatten, maar in tegenstelling tot zijn andere uitvindingen heeft niemand ooit kunnen bewijzen dat het daadwerkelijk mogelijk was.

De 'doodstraal'

Bij de inname van Syracuse door de Romeinen werd hij door een streberige, maar niet erg uitgekookte soldaat gedood. Het is een hardnekkige anekdote dat Archimedes net een wiskundig cirkeldiagram op de grond had getekend waarover hij zat te peinzen, toen de soldaat binnenkwam en over de tekening liep, waarop Archimedes verstoord iets riep als: 'Laat mijn cirkels met rust!' Dat pikte de soldaat niet en stak de al hoogbejaarde wetenschapper dood met zijn zwaard. Dit vond de Romeinse bevelhebber Marcus Marcellus erg jammer, hij had namelijk juist nadrukkelijk opdracht gegeven Archimedes in leven gevangen te nemen om hem mee te kunnen nemen naar Rome. In plaats van Archimedes werden nu alleen diens geschriften en de in opdracht van hem vervaardigde natuurkundige modellen – waaronder het oudst bekende planetarium – naar Rome gestuurd.
Archimedes' lichaam werd begraven op de grote begraafplaats van Syracuse, maar nog eeuwen later was een aan hem gewijde tombe aan de rand van het huidige *Parco Archeológico* een drukbezochte toeristische trekpleister. Op de grafsteen stond een cilinder in een bol, Archimedes zelf zag de verhouding in volume van de cilinder en de bol als zijn belangrijkste ontdekking.

Bron van Cyane

De bron van Cyane ligt op een dikke 10 kilometer van Syracuse in de richting van C*anicatti Bagni* en is een nimf die door Hades in water is veranderd omdat ze probeerde zijn geliefde Persefone uit de onderwereld te krijgen. Aan de monding van de rivier (de Ciane) staan op de heuvel rechts van de *superstrada* 115 de 8 meter hoge monolitische zuilen van de tempel van Zeus uit 560 voor Christus. Vanaf het Magnisi schiereilandje, iets verderop, heb je een prachtig uitzicht over de oude haven op Ortigia.

Tip: overnachting in Neapolis voor mensen met een bescheiden budget
Ortigia is zonder meer het stadsdeel van Syracuse dat de meeste aandacht krijgt en verdient, maar hoewel Syracusa ooit 500.000 inwoners had, is *Neapolis* (de 'nieuwe' stad) opmerkelijk compact van omvang. Als je jonge benen hebt loop je in minder dan een uur van het extreme oosten van de stad naar het *Castello Maniace* op het meest westelijke puntje van Ortigia. Dat maakt overnachten in het iets minder oude gedeelte van het centrum financieel aantrekkelijk. Bij de in de buurt van *Piazza Repubblica* gelegen *Via Oglio*, is goede parkeermogelijkheid (overdag tegen betaling) en zijn verschillende niet al te dure overnachtingsadressen. Het pension *Bel-site* aan de *Via Oglio* (✆0931 460 245), is gevestigd op de hogere etages van een weinig schilderachtig flatgebouw, maar de kamers zijn netjes en het personeel uitgesproken vriendelijk, wat het tot een ideale uitvalsbasis maakt voor het ontdekken van Syracuse.

AVOLA

Avola is een agrarisch centrum en Avola Marina een badplaats. Het gebied is vooral bekend om de zware, rode wijn, *Nero d'Avola*, die er wordt geproduceerd (zie kader pag. 60). De stad is gesticht nadat Avola Vecchia, 8 kilometer ten noordwesten van de nieuwe stad, in de aardbeving van 1693 was verwoest. Aan het vierkante Piazza Umberto I staan de barokke *Ciesa Madre San Nicola* en het *Museo Civico*, met interessante vondsten uit Pantálica, Thapsos en de oude stad, maar het museum is al zo lang als iedereen zich kan herinneren gesloten wegens renovatie.

NOTO

Het op 30 kilometer ten zuidwesten van Syracuse gelegen *Netum* was Siculisch tot ze in de zevende eeuw voor Christus werd ingelijfd bij het Griekse Syracuse. Na de verwoesting door een aardbeving op 11 januari 1693 werd de stad op initiatief van de Spaans-Siciliaanse graaf van Camastra, Giuseppe Lanza op 16 kilometer ten zuiden van het oorspronkelijke centrum herbouwd in barokstijl. De bevolking was al begonnen met de reconstructie op de oude locatie en wees in een referendum de plannen van de graaf rigoureus van de hand, maar omdat het hem goed uitkwam om de verdedigingswerken van het gebied te herzien en hij ook niet vies was van het prestige dat de modelstad hem zou gaan opleveren, legde deze de volksraadpleging naast zich neer en liet zelfs de nieuwe gebouwen en de kerk – die overeind was gebleven – afbreken. Hij ging in zee met de meest vooraanstaande architecten uit die tijd, Vincenzo Sinatra, Paolo Labisi en Rosario Gagliardi, en liet op advies van de Vlaamse militaire ingenieur Carlos de Grunemburg de

stad optrekken volgens een revolutionair stadsplan, waarin de wijk met de religieuze en politieke gebouwen strikt was gescheiden van woonwijken. Op Sicilië is de Renaissance nooit zo van de grond gekomen, de hang naar weelderigheid, pracht en praal en de religieuze bezieling van de bevolking deed de bloeitijd van de gotiek naadloos overgaan in vroege barok. De honingkleurige, zachte tufsteen die in de omgeving gewonnen kon worden, was erg makkelijk te bewerken, maar is ook erg kwetsbaar. In maart 1996 stortte in een apocalyptische onweersbui de koepel van de dom – de SS. *Nicolà di Mira e Corrado* – in, maar de UNESCO heeft de hele stad tot cultureel erfgoed benoemd en de restauratie is inmiddels afgerond. De ritmisch geordende gevel van de *San Domenico* wordt beschouwd als een meesterwerk van Gagliardi (zie bladzijde 250).

NOTO

SS. Nicolà di Mira e Corrado

De gevleugelde paarden onder een balkon van het *Palazzo Nicolaci-Villadorata* zijn, net als het plein voor de dom en het stadhuis, *Palazzo Ducezio*, van zijn collega Vincenzo Sinatra. Vlak bij *San Domenico* bevindt zich in de *Via Nicolaci* het *Palazzo Nicolaci del Principe di Villadorata*. Het gebouw heeft zes balkons, die worden ondersteund door draagstenen die zijn gedecoreerd met smeedijzeren mythologische figuren, zoals putti, griffioenen en sirenen. De weelderige ruimtes met fresco-decoraties zijn op zich al aanleiding genoeg om er een kijkje te gaan nemen, maar in de *Biblioteca Comunale*, die tegenwoordig in het gebouw is gevestigd, worden naast boeken ook originele ontwerpen voor de wederopbouw van de stad tentoongesteld, die je zeker ook even zou moeten meepakken. Als je je zinnen had gezet op het bezoeken van het Museo Civico aan de Corso Vittorio Emmanuele, gaat dat hoogstwaarschijnlijk op een teleurstelling uitlopen; het museum is al sinds mensenheugenis gesloten voor restauratie, maar een aantal andere projectjes had duidelijk voorrang... het is onduidelijk of men überhaupt is begonnen. De overblijfselen van de oude stad, *Noto Antica*, liggen 16 kilometer verderop bij het klooster *Santa Maria delle Scale* aan de SS287, maar zijn door de destructieve ambities van meneer Lanza nauwelijks de moeite waard. Iets dichterbij de stad, in het *Valle dei Pizzoni* ligt het heiligdom van de beschermheilige van Noto, San Corrado, de *Chiesa del Eremo fuori le Mura*. De man was een heremiet die in 1351 zijn laatste adem uitblies in de grot waar hij jaren had verbleven. Elk jaar wordt de heilige op zijn sterfdag, 19 februari, nog herdacht en wordt de zilveren urn met zijn relikwieën in processie door de straten van Noto gedragen. Eens in de tien jaar wordt hij 's nachts teruggebracht naar zijn heiligdom tien kilometer verderop.

Rosario Gagliardi
Hoewel de meest toonaangevende architect in de wederopbouw van Noto, Antonio Gagliardi pas na de apocalyptische aardbeving van 1693 werd geboren in Syracúse, verhuisde hij al als kind van tien naar Noto om als leerling zijn handen uit de mouwen te steken. In 1713 begon hij zijn carrière als volwaardig architect met het ontwerp van het klooster van *Santa Maria dell'Arco* waarop in 1717 dat van *Santa Chiara* volgde. Hoewel Gagliardi verantwoordelijk wordt gehouden voor de introductie van een wat frivolere, Spaans aandoende vorm van barok met onder meer gebogen kerkfaçades, is het een hardnekkig gerucht dat hij Sicilië nooit verlaten zou hebben. Al zijn specialistische architectonische kennis zou hij tussen 1718 en 1725 in de bibliotheken van kloosters in Palermo hebben opgedaan, wat aangeeft wat een centrum van beschaving die stad in die tijd moet zijn geweest. Hij mengde Romeinse, Oostenrijkse en Spaanse barok tot een nieuwe bouwstijl: Siciliaanse barok. Behalve dat van Noto, veranderde Gagliardi de puinhopen van menig ander centrum in het *Val di Noto* in sierlijk georchestreerde steden, de duidelijkste voorbeelden daarvan zijn Ragusa en Modica.

CAPO PÁSSERO

Aan de extreme zuid-oostpunt van Sicilië vermengen de Ionische en de Middellandse Zee zich met elkaar en deze strategische ligging heeft de geschiedenis van de plek levendig gekleurd. Odysseus bouwde hier al een tempel voor de Godin Ecate en begroef er de echtgenote van koning Priamus van Troje. De kaap wordt ook genoemd door Virgilius, Cicero en Dante Alighieri en in 1718 vond er een grote zeeslag plaats tussen de Spaanse en Nederlands-Engelse vloot, maar hij is voornamelijk bekend om de vangst van de tonijn die langs het kleine eilandje voor de kust zwemt. *Portopalo di Capo Passero* is een rustig dorpje dat behalve op badtoerisme en visserij economisch drijft op landbouw in kassen. Het zeventiende-eeuwse kasteel op het eilandje stelt niet veel voor en is alleen te bereiken als je een visser lief aankijkt en vraagt of hij je even over wil zetten. Het 4 kilometer ten noorden van Portopalo gelegen *Marzameni* heeft een nog duidelijk zichtbaar Arabisch verleden en is tegenwoordig een bruisende badplaats met een jong, mondain publiek. In de *Grotta Calafaria* zijn vondsten gedaan uit de steentijd. De in 1758 volgens een roosterplattegrond aangelegde barokstad *Pachino*, is het agrarisch centrum van de streek, werd oorspronkelijk bewoond door Maltesers en is nu vooral bekend om de geurige, kleine tomaatjes die er worden verbouwd.

MÓDICA

Modica is in de 7e eeuw ontstaan als de Siculische stad *Motyca*. Ongeveer vanaf 1200 tot de jaren dertig van de vorige eeuw was het de vierde stad

Straatje in Módica

van het eiland en een levendig cultureel en economisch centrum, mede dankzij de aanwezigheid van verschillende opleidingsinstituten. De plaats is verdeeld in een hoger (*Modica Alta*) en een lager gedeelte (*Modica Bassa*) die door trappen met elkaar zijn verbonden. In 1693 werd de stad, zoals alle steden in de streek, verwoest door een zware aardbeving en schitterend herbouwd in barokstijl. Samen met de andere plaatsen van het *Val di Noto* staat Modica op de werelderfgoedlijst van UNESCO. Het meest opmerkelijke gebouw van het hoge gedeelte van het centrum is de *San Giorgio*, die nauwelijks onderdoet voor de kerk gewijd aan dezelfde heilige (Sint Joris) in *Ragusa*. Aangezien de klokkentoren bovenin de gebogen gevel wordt beschouwd als het handelsmerk van Gagliardi (zie bladzijde 250), wordt vermoed dat hij ook voor dit ontwerp verantwoordelijk is geweest. De huizen hier in het oudste gedeelte van de stad zijn vaak verrezen boven de *dammuso* (van het Griekse *damàsion*) grotten die in de prehistorie al werden bewoond door de Siculiërs. Aan de andere kant van de kloof, die de stad in tweeën deelt, bevindt zich nog een groot aantal kerken en villa's met balkons die gestut worden door uit zandsteen gehouwen sprookjesachtige beesten. De Nobelprijswinnaar Salvatore Quasimodo kwam uit Modica en zijn geboortehuis aan de *Via Posterla* is tegenwoordig een museumpje waar onder meer het bed te zien is waarin de grote dichter het levenslicht zag. Verder is de *pasticceria* Bonajuto aan de *Corso Umberto* I 159 beroemd om kostelijke en kostbare zoetigheden die bereid worden aan de hand van recepten die na de kolonisatie door de Spanjaarden zijn meegebracht uit Zuid-Amerika. Specialiteiten zijn kweeappeltaarten, *luccuime* (die zo zoet zijn dat het glazuur van je tanden springt) en ravioli gevuld met aubergine en chocolade. Aan de hoofdstraat staan verschillende interessante kerken en andere gebouwen, zoals het voormalige Benedictinessenklooster, dat tegenwoordig dienstdoet als gerechtsgebouw, het 19e-eeuwse *Teatro Garibaldi* en het *Palazzo Manenti*, waarvan de dakranden zijn versierd met fantasierijke, sprookjesachtige figuren. Van de Corso leidt voor de 14e-eeuwse kerk van *San Pietro* een monumentale barokke trap omhoog, die wordt geflankeerd door beelden van de apostelen.

Casa Natale Salvatore Quasimodo, dagelijks geopend van 10:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:30 *tot* 18:30 *uur, gesloten op maandag.*

Salvatore Quasimodo

'Poëzie is het ontsluieren van een gevoel waarvan de dichter denkt dat het strikt persoonlijk is, maar dat de lezer als eigen herkent.'

De in Modica geboren en in Messina opgegroeide Salvatore Quasimodo was een van de belangrijkste Italiaanse dichters van het begin van de twintigste eeuw. In 1919 studeerde hij af als ingenieur, maar door zelfstudie leerde hij vervolgens Latijn en Grieks, promoveerde in de literatuurgeschiedenis en werd honorair hoogleraar in de literatuurgeschiedenis aan het conservatorium van Milaan. In zijn vroege, hermetische

poëzie speelt Sicilië, de plaats van zijn jeugdherinneringen, vaak een rol als mysterieus eiland van droom en mythe. Na de Tweede Wereldoorlog werd zijn werk toegankelijker, verdwenen de visioenen van water, lucht en de Oudheid en werd het meer sociaal geëngageerd. Ook vertaalde hij grote werken uit de wereldliteratuur van onder andere Griekse lyrici, Shakespeare, Neruda en Brecht en schreef hij essays. In 1959 kreeg hij de Nobelprijs voor Literatuur. In 1968 kreeg hij aan de kust van Amalfi een hersenbloeding waar hij een paar dagen later aan overleed, hij werd begraven op het monumentale kerkhof van Milaan.

SCICLI

Er hangt een beetje een sfeertje van vergane glorie in het iets ten zuiden van Módica gelegen Scicli. De barokke *palazzi* en kerken zijn langzaam aan het vergaan, net als de grotendeels bejaarde bevolking. Scicli vormde ooit een belangrijke schakel tussen de kust en het binnenland. Het was een Arabische vesting, Normandische koningen resideerden er en ook hier kwamen na de aardbeving van 1693 barokke gevels en kerken op uit de puinhopen. In de *Chiesa Madre*, op *Piazza Italia* staat een bijzonder beeld van papier-maché: de *Madonna delle Milizie*. Het is de maagd Maria te paard, die met een zwaard haar superioriteit doet gelden over twee Turken. Het beeld is voortgekomen uit de vreugde nadat de Normandiërs in 1091 erin waren geslaagd de Moslims van het eiland te verjagen. Op de top van de heuvel zijn grotten te zien die vanaf de prehistorie tot niet zo heel lang geleden bewoond waren.

POZZALLO

14 kilometer ten zuid-oosten van Módica ligt aan een baai met duinen en bos het vakantieoord Pozzallo met een mooi strand en een leuk haventje. De 14e-eeuwse toren werd gebouwd door de graven van Módica ter bescherming tegen piraten. Vanuit Pozzallo gaan grote catamarans naar *Malta*.

ÍSPICA

Het stadje Íspica heeft tot 1935 *Spaccaforno* geheten, het werd pas gesticht na de aardbeving van 1693, maar de nabij gelegen, 13 kilometer lange, meanderende bergkloof *Cava d'Íspica*, werd al in de zevende eeuw voor Christus gebruikt als necropolis en daar komt de 'nieuwe' naam dan ook vandaan. De uit de rotswand gehouwen holen werden door de vroege christenen gebruikt om hun godsdienst in te bedrijven en in de Middeleeuwen waren ze bewoond door mystieke kluizenaars, die er diep religieuze visioenen beleefden. De kloof is in de kalksteen gesleten door een riviertje

dat aan de ene kant *Pernamazzoni* heet en *Busaitone* aan de andere. Aan de zuidoostkant ligt het *Parco archeologico della Forza* waar nog de ruïnes van het oude Spaccaforno te zien zijn, waarbij een klein museum met vondsten is gevestigd. De iets verderop gelegen watermolen is eveneens een museum. De kloof kan bereikt worden over de *centoscale* (honderd trappen) die uit de rots zijn gehouwen en waar ooit honderd slaven op zouden hebben gestaan om de toevoer van water te regelen voor de familie Statella, door emmers door te geven naar het kasteeltje bovenop de rots. De ruïnes van de Byzantijse kerk Sint Pancrazius en de beschilderde *Grotta dei Santi* liggen verderop. In de *Grotta della Signora*, daarnaast, zijn keramiekvondsten gedaan die dateren uit de gehele geschiedenis vanaf de bronstijd.
Parco Archeologico della Forza; dagelijks geopend van 9:00 *tot* 17:00 *uur.*

RAGUSA

De provinciehoofdstad *Ragusa* bestaat uit twee door een vallei gescheiden delen: de oude stad *Ragusa Ibla* en het hogergelegen Ragusa Superiore. De Siculische stad Hybla kwam in de 6e eeuw voor Christus onder invloed van de Grieken en in de Byzantijnse tijd werd zij opnieuw vorm-

Ragusa

gegeven door mensen uit het tegenwoordig in Kroatië gelegen Dubrovnik (dat toen Ragusa heette), waarna de namen van beide steden werden samengetrokken tot *Ragusa Ibla*. Na de allesvernietigende aardbeving van 1693 werd op een hogergelegen plateau Ragusa superiore gebouwd, waardoor het oude stadsdeel steeds meer verlaten raakte.

San Giovanni Battista

N
0
250 m
S. Leonardo
Corso Mazzini
Piazza d. Republica
Rotonda
Via Nicastro
Via A. Diaz
S. M. d. Idria
Via G. B. Odierna
Via M. Schinina
Via F. Schinina
Ecce Homo
Via M. Leggio
Via Roma
Via Matteotti
Via G. B. Odierna
Corso Don Minzoni
Via Ecce Homo
2
Piazza Matteotti
Via S. Vito
Via Ecce Homo
7
S. Maria d. Scale
Cattedrale
Corso Italia
Corso Italia
naar Gela en Catánia
4
Piazza S. Giovanni
3
Piazza d. Carmine
Corso V. Veneto
Corso V. Veneto
Santuario di Carmine
Piazza Schinina
Via S. Anna
Via Garibaldi
Via S. Anna
Via M. Leggio
Via S. Anna
Palazzo di Giustizia
Via Roma
5
Via Salvatore
Via Salvatore
S. Domenica
Ponte Nuovo
Ponte Cappuccini
Ponte Papa Giovanni XXIII
Villa Margherita
6
Viale del Fante
naar Gela en Catánia
Via Pennavaria
Via Marsala
Piazza d. Libertà
Piazza Cappuccini
Cappuccini
Via Archimede
Via Padre A. di Ragusa
S. Giuseppe
Via Carducci
Via S. Boscarino
Via Lena
Via L. da Vinci
Via V. E. Orlando
Sportterrein
Piazza di Popolo
Via Ospedale
1
Via Archimede
Via Dante
Viale Sicilia
Via Risorgimento
Via Carducci
Sacra Famiglia
naar Marina di Ragusa

1. Station
2. Postkantoor (2x)
3. Stadhuis
4. Dom (2x)
5. Museo Archeologico Ibleo
6. Toeristische informatie
7. Santa Maria delle Scale
8. Chiesa San Giuseppe
9. Giardino Ibleo

Ragusa Superiore
De *Ponte Nuovo* over een grote kloof in de heuvel, vormt de toegang tot het hooggelegen gedeelte van de stad *Ragusa*. Naast de brug zit het *Museo Archeologico Ibleo* aan de *Via Natalelli*, met voornamelijk vondsten uit de opgravingen van het ten zuidwesten van de stad, aan de kust gelegen Griekse *Camarinde*, uit de zesde eeuw voor Christus. Aan het *Piazza San Giovanni* staat de grootse *duomo* uit de achttiende eeuw, gewijd aan San Giovanni Battista en op het plein daarvoor en in de *Via Roma* wordt elke avond rond een uur of zeven een omvangrijke *passegiata* gehouden. Vanaf de *Santa Maria delle scale* aan het einde van de *Corso Mazzini* heb je een prachtig uitzicht en leiden de 242 treden van de monumentale trap van het barokke Ragusa Superiore naar het oude, Byzantijnse Ragusa Ibla.
Museo Archeologico Ibleo, dagelijks van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 16:00 *tot* 19:30 *uur.*

Ragusa Ibla
Het oorsponkelijke, lagergelegen centrum, Ragusa Ibla, is zonder meer het meest interessante gedeelte van de stad. *Pièce de résistance* is de aan Gaglardi (zie bladzijde 250) toegeschreven en, net als in Módica, aan San Giorgio (die de Arabische draak versloeg) gewijde dom. Aan de onderkant gaat het hellende plein voor de kerk over in het *Piazza Pola*, waaraan nog een kerk van de barokmeester staat: de *Chiesa San Giuseppe*. Een gebeeldhouwd, gotisch portaal van een verwoeste kerk geeft toegang tot het met palmbomen gevulde park Giardino Ibleo, waarin de overblijfselen van nog drie kerkjes verspreid liggen en waarvandaan men een mooi uitzicht heeft over het omliggende landschap. Iets voorbij het park liggen de opgravingen van het Siculische *Hybla Heraia*

VITTÓRIA

Het 25 kilometer ten westen van Ragusa op een vlakte gelegen Vittoria, werd aan het begin van de 17e eeuw gesticht door de Spaanse onderkoning Colonna, die de stad vernoemde naar zijn dochter. Tegenwoordig is de plaats vooral bekend om de cultwijn *Cerasuolo di Vittória*, die er gemengd wordt uit Nero d'Avola, Grosso Nero, Gataratti, Visazzarre, Guarnacci en Frappato wijn.

Cerasuolo di Vittoria
De Cerasuolo is ontstaan in 1606 toen het dorp Vittoria werd gesticht. De dochter van de Spaanse onderkoning Vittoria Colonna Henriques (waarnaar het dorp is vernoemd) gaf aan de eerste 75 bewoners een hectare grond cadeau, op voorwaarde dat ze op twee hectares wijn zouden gaan verbouwen. Door de eeuwen heen ontwikkelde de wijnbouw zich er opmerkelijk goed. In 1777 beschreef Sestini in zijn *'Memorie sui vini Siciliani'* de wijn als volgt: *'De wijn uit Vittoria is geweldig, gul en*

aangenaam aan het verhemelte, maar heeft beperkte commerciële mogelijkheden omdat hij maar vier tot vijf jaar bewaard kan blijven. Van de ongeveer 600.000 vaten die per jaar geproduceerd worden, wordt ongeveer de helft geëxporteerd en bijna helemaal naar Malta. De druivensoorten waaruit de wijn van hoge kwaliteit is opgebouwd zijn: Frappati, Calabresi (tegenwoordig Nero d'Avola geheten), Grossi Neri, Cattaratti, Visazzarre en Guarnacci. De druiven worden geoogst op 15 september.'

De vrij zware (13%) dieprode, fruitige wijn met smaakaccenten van bessen en kersen heeft een bijzonder bittertje in de afdronk. Hij kan het beste lichtgekoeld worden gedronken bij gegrild vlees of rauwe ham.

CÓMISO

Tussen Vittória en Ragusa ligt het, net als de rest van de streek, door de aardbeving van 1693 verwoeste en vervolgens in barokstijl weer opgetrokken plaatsje Cómiso. Er zijn diverse Siculische en Griekse necropóli gevonden en zowel de mozaïekvloer in het stadhuis als het *nymphaeum* achter de Diana-fontein op het *Piazza de Municipio*, zijn souvenirs uit de Romeinse tijd. In de kerk van *San Francesco* is een door Antonio Gagini gebeeldhouwde graftombe te bewonderen. In de koude oorlog werden er bij wat nu een burgerluchthaven is 112 nucleaire kruisraketten geplaatst, wat tot felle protesten van links leidde, waarop de maffia de aanstichter daarvan, de communist Pio La Torre, op 30 april 1982 vermoordde in Palermo. Het vliegveld draagt nu zijn naam.

Legende van de onderbroken mis

Over de verwoesting in 1299 van het vlak boven *Comiso* gelegen *Chiaramonte Gulfi,* doet een mysterieuze legende de ronde. Franse soldaten drongen de Annunziatakerk binnen op het meest plechtige moment van de mis, toen de priester de beker met wijn omhoog hield. Ze vermoordden genadeloos alle gelovigen en de priester die er onderdak hadden gezocht op de vlucht voor het oorlogsgeweld, plunderden de kerk en wilden er de nacht gaan doorbrengen. Precies om middernacht begon de kerkklok te luiden en verscheeen de priester weer met de wijnbeker nog in zijn handen en werd gevolgd door al zijn volgelingen die eerder die dag met hem om zeep waren geholpen. Voortbewogen door een mysterieuze kracht volgden alle Franse soldaten hen de kerk in en werd de mis voortgezet op het precieze punt waar hij zo bruusk was onderbroken. Op dat moment trok er een woeste wervelwind door de kerk, opende de kerkvloer zich en verzwolg alle soldaten, om zich vervolgens weer te sluiten alsof hier nooit iets was gebeurd.

VIZZINI

De naam van het aan een kloof in een sierlijke heuvel gelegen Vizzini, is nog terug te voeren naar Cicero, die het had over *Bidi*, wat was gebaseerd op het Byzantijnse *Bedis*, waarmee vruchtbare grond werd aangeduid. De Saracenen vervormden het later tot *Bizini*, wat uiteindelijk in de Spaanse volksmond verwerd tot Vizzini. Hoewel de geschiedenis van het dorp terugvoert tot in de late bronstijd, is het voornamelijk bekend van het boek *La Cavallaria Rusticana* van Giovanni Verga, dat door Mascagni werd omgevormd tot de beroemde opera. Na de aardbeving van 1693 kregen de belangrijkste gebouwen van het dorp een barok voorkomen aangemeten. Het gotische portaal van de *Chiesa Madre di San Giorgio* maakte tot de verwoesting deel uit van het *Palazzo di Città*. In 1996 werd de *Salita marineo* aangelegd, een lange trap waarvan de voorkant van de treden met keramische tegeltjes is bekleed, zoals in Caltagirone.

Giovanni Verga

'Voor een arm man zijn de dagen heel lang.'

Door zijn boeken in het historische, burgerlijk-sentimentele en erotische genre was Giovanni Verga al een bekend en populair schrijver toen hij in 1874, na een tijd in Florence en Milaan te hebben gewoond, terugkeerde op Sicilië, waar zijn wieg had gestaan (1840) en hij was opgegroeid. Hij putte inspiratie uit het eenvoudige leven van Siciliaanse vissers en boeren, waarbij hij zich afzette tegen de oppervlakkige schijnbeschaving van societykringen in de Europese salons waarmee hij overspoeld was. Hij groeide uit tot een kopstuk van het verisme (verwant aan het Franse naturalisme), dat een exacte, niet persoonlijk getinte weergave van de werkelijkheid nastreefde. Het dorp Vizzini, waar zijn vader vandaan kwam, inspireerde hem in 1880 tot de novelle *Cavalleria Rusticana*, die hij bewerkte tot een toneelstuk en waar Mascagni later de beroemde opera op baseerde. Ondanks de aan het verisme verbonden sober- en afstandelijkheid, slaagt Verga er altijd meesterlijk in bij de lezer empathie voor zijn hoofdpersonen op te wekken. Zijn belangrijkste romans zijn *I malavoglia* (1881), een familiegeschiedenis van vissers die zich afspeelt in de omgeving van Aci Trezza, en *Mastro Don Gesualdo* (1889) die net als de *Cavalleria Rusticana* in Vizzini gesitueerd is, beide werken hadden eigenlijk deel moeten uitmaken van een serie van vijf boeken.

Cavalleria Rusticana

Turridu was verloofd met Lola, maar moest in militaire dienst. Bij zijn terugkeer in Vizzini, moet hij constateren dat Lola inmiddels is getrouwd met Alfio. Als troost trouwt hij met Santuzza, maar zijn liefde voor Lola blijft doorspelen. De opera begint met Turridu die achter de coulissen een nachtelijke serenade aan Lola brengt. Hij was op weg om wijn te kopen, maar maakt gebruik van Alfio's afwezigheid om de nacht met diens echtgenote door te brengen. De dag breekt aan en het landelijke leven van de dorpelingen herneemt zich. Het is Paaszondag en terwijl iedereen de kerk binnengaat, doet Santuzza haar intrede. Ze is op zoek naar Turridu en gaat naar de taverne van Mamma Lucia, zijn moeder. Ze treft er Alfio, die duidelijk niet het minste vermoeden heeft van het overspel van zijn vrouw, want hij is net bezig een liederlijke ode aan haar trouw te brengen. Santuzza heeft echter haar vage vermoedens en vertelt Mamma Lucia van Turridu's wat afstandelijke houding van de laatste tijd. Wanneer Turridu verschijnt, gaat ze meteen naar hem toe en smeekt hem met heel haar hart om zijn liefde. Op dat moment loopt toevallig net Lola voorbij. Voor ze de kerk binnengaat werpt ze Turridu een verleidelijke blik toe. Om met Lola te kunnen praten, negeert hij ogenblikkelijk, bruusk zijn Santuzza. Het hopeloze meisje vervloekt hem en neemt wraak door Alfio op de hoogte te brengen van de buitenechtelijke escapades van de twee. Alfio is razend en wil op zijn beurt wraak, waarop Santuzza gaat twijfelen of ze er verstandig aan heeft gedaan om het een en ander met hem te delen. Na de kerkdienst komen alle dorpelingen naar de taverne. Turridu brengt een toast uit en zet een drinklied in, hij is duidelijk in een uitgelaten stemming. Hij biedt Alfio een glas aan, maar deze weigert uit gekrenkte trots en daagt Turridu uit voor een duel. De trotse Turridu bekent schuld en aanvaardt het duel. Hij vraagt zijn moeder om voor Santuzza te zorgen indien hem iets zou overkomen en neemt afscheid. Mamma Lucia blijft vertwijfeld achter en Santuzza zakt reddeloos ineen wanneer ze de uitslag van het gevecht te horen krijgt. De opera eindigt zoals hij begint: in de coulissen. Het gevecht tussen Alfio en Turridu wordt niet getoond. De uitslag wordt alleen bekend gemaakt door een stem die roept dat Turridu is vermoord: '*Hanno Ammazzato compare Turridu!*'

GRAMMICHELE

Het regelmatige, zeskantige stadsplan dat Grammichele kreeg aangemeten na de aardbeving van 1693, is het beste te bewonderen uit een helicopter of een vliegtuig. Mocht je er niet toe komen dat te organiseren, dan kun je om een idee te krijgen het beste een kopje koffie gaan drinken in een van de bars op het centrale *Piazza Caraffa*.

CALTAGIRONE

De 600 meter hoge heuvel waar Caltagirone op ligt, werd al bewoond in de steentijd (3e millennium voor Christus), maar haar naam komt van het Arabische *Qalat-al-Giran*, wat iets als 'kasteel boven de grotten' betekent. Bij de aardbeving van 1693 werd bijna de hele stad verwoest en werd ze herbouwd, zoals op wel meer plaatsen op Sicilië gebeurde, in een Catalaans barokke stijl. Een gevolg van de Arabische invloed die nog steeds duidelijk merkbaar is, is de reputatie die de stad geniet als *Città della Ceramica*. De polychrome, voornamelijk blauw-gele glaceertechniek wordt inmiddels als typisch Siciliaans beschouwd, maar is ooit geïntroduceerd vanuit het Midden-Oosten. In de 19e eeuw werd deze kennis gebruikt voor de vervaardiging van figuratieve sculpturen waarvan voorbeelden te zien zijn in het *Museo della Ceramica* aan de *Via Roma*. In het centrum zijn de 142 met keramiektegels beklede treden van *La Scala* het meest gezichtsbepalend. De tegels zijn handgemaakt en in de details zijn ze allemaal verschillend. De verbinding tussen de *Santa Maria del Monte* kerk boven en het senaatsgebouw onder aan de heuvel was aanvankelijk een gevaarlijk steil, blubberig pad, waardoor de senatoren al gauw het nut van de constructie van de trap inzagen, maar de tegels werden pas veel later aangebracht. Voor het feest van San Giacomo op 24 en 25 juli wordt de trap elk jaar verlicht door figuren van zo'n 4000 lampions en op de op een na laatste zondag van mei wordt hij als *Scala Infiorita* gevuld met lentebloemen. Tegen kerst werpt de hele keramiekindustrie zich enthousiast op de productie van figuurtjes voor kerststallen. In het *Museo del Presepe* aan de Volta Libertini 4, zijn de vruchten daarvan te bewonderen.

De treden van La Scala

Museo dei Presepi Tradizionali, dagelijks geopend van 9:30 *tot* 13:30 *uur en van* 15;00 *tot* 21;00 *uur.*

AIDONE MORGANTINA

Het door de Arabieren gestichte middeleeuwse stadje Aidone ligt 10 kilometer ten noordwesten van Piazza Armerina in de Monti Erei, de opgravingen van de antieke stad Morgantina nog 5 kilometer verder richting Raddusa. In een voormalig Kapucijnenklooster uit de 17e eeuw is een klein archeologisch museum gevestigd met vondsten uit *Morgantina* daterend van de brons- tot de Romeinse tijd. *Morgantina* werd al ver

voor de jaartelling bewoond, de oudste vondsten zijn gedaan boven op de Monte Citadella en zijn uit de 13e eeuw voor Christus. Uit de opgravingen is gebleken dat de stad een hoogtepunt van welvaart beleefde in de 3e eeuw voor Christus onder Lerone. De opgravingen omvatten bijna een volledige stad met een agora, gymnasium, stoa, bouleuteron (parlement), theater, een heiligdom gewijd aan Demeter en woonhuizen. In het huis van Ganymedes ligt een prachtige mozaïekvloer uit de 2e eeuw voor Christus.
Scavi Morgantina, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 16:00 *uur.*
Museo Archeológico Aidone, dagelijks geopend van 8:00 *tot* 18:30 *uur, gesloten op maandag.*

PIAZZA ARMERINA

Onder de Normandiërs werd *Piazza Armerina* pas echt van belang, maar het gebied werd al bewoond vanaf het eind van de prehistorie, wat blijkt uit archeologische vondsten op de *Monte Navone* en de *Montagna di Marzo*. Er wordt nog steeds een Lombardisch dialect gesproken in Piazza Armerina dat door de Noormannen is geïmporteerd uit Noord-Italië en afwijkt van dat op de rest van het eiland. De stad had een bescheiden bloeiperiode in de Romeinse tijd, waar de schitterende *Villa Romana del Casale* uit de 4e eeuw na Christus nog van getuigt. De nederzetting werd in de 12e eeuw een markplaats, wat de plaats deed uitgroeien tot een echte stad. De bekendste zoon van de stad is Antonio Cascino, een generaal in de Eerste Wereldoorlog. Er staat een groot standbeeld van hem in het centrum, met als onderschrift '*Siate la valanga che sale*' ('Jullie moeten een lawine zijn die omhoog stuwt'). Op het hoogste punt van het aardige, op een heuvel gelegen stadje ligt voor de 17e-eeuwse dom, met een ijzig blauw-wit interieur, het *Piazza del Duomo*. De oudere, 15e-eeuwse Catalaans-Gotische klokkentoren steekt af bij de barokke stijl van de rest van de kerk.

Villa Casale

In het gehucht Casale, 4 kilometer buiten het centrum, werden in de jaren twintig van de vorige eeuw door spelende kinderen de resten van een keizerlijke villa uit de 3e-4e eeuw na Christus ontdekt, die zonder twijfel nog steeds voor de meeste mensen de aanleiding vormt om naar Piazza Armerina te gaan. De luxueuze villa, gebouwd op een helling in een rustige, beboste kom en bij een beekje, was waarschijnlijk een jachtpaviljoen van de 'vice-keizer' van Diocletianus, Maximinianus Hercules (286-305 voor Christus). De overvloedige, goed bewaarde mozaïeken van jachttaferelen onderbouwen die hypothese op zich, maar de opdrachtgever voor de bouw was Arcadius Valerius Proculus Populonius, die van 327-331 praetor van Sicilië was en in het dagelijks leven importeur van dieren uit Afrika voor het circus in Rome. De veelal exotische voorstellingen, producten van de Romeins-Afrikaanse school, beslaan in totaal

Pikante mozaïeken in de Villa Casale

zo'n 3500 vierkante meter en hebben waarschijnlijk dan ook vijftig tot zestig jaar gekost om te vervaardigen. Door de ontwerpers of handwerklieden zijn er verschillende, niet van humor en erotiek gespeende verwijzingen gemaakt naar de actualiteit of hun opdrachtgever. Een opmerkelijk mozaïek is dat van tien, duidelijk atletisch gespierde meisjes die sporten, gekleed in het Romeins equivalent van een bikini. Aangezien sport in de Romeinse wereld aan mannen was voorbehouden is ook dit mozaïek in het patroon van normen en waarden van destijds 'stout' te noemen. Het meisje met een palmtak in haar hand en een kroontje op haar hoofd heeft de competitie duidelijk gewonnen.
Elke dag geopend (zelfs op feestdagen) van 9:00 tot een uur voor zonsondergang.

CALTANISSETTA

De provinciehoofdstad *Caltanissetta* ligt op de kruising van de wegen van Enna naar Agrigento en van Palermo naar Catania. De naam van de stad is waarschijnlijk een verbastering van het Arabische *Qalat al Nissa*, het *vrouwenkasteel*, maar die naam is weer afkomstig van *Castra Nissa*; een fort dat hier in de vijfde eeuw voor Christus door de Carthagers werd gebouwd. De inwoners zelf zijn ervan overtuigd dat de naam afkomstig is van *anissetta*; anijs. In de 19e eeuw werd ruim 95% van de totale wereldbehoefte aan zwavel op Sicilië geproduceerd. Tot de mijnen na

de Tweede Wereldoorlog wegens gebrekkig rendement werden gesloten, was Caltanissetta het centrum van deze industrie, waarin de arbeiders onder verschrikkelijke omstandigheden werden uitgebuit. De zwavelmijn Floristella was lang een van de belangrijkste bronnen van inkomsten voor het Siciliaanse achterland, maar de mijnen zijn bezig aan een transformatie tot 'mijnpark.' Behalve het archeologisch museum bij het station met vondsten uit de prehistorie en de Oudheid, de ruïne van het Arabisch-Normandische *Castello di Pietrarossa* en de opmerkelijk traditioneel Normandische abdij van Santo Spirito in de buitenwijken, valt er in Caltanissetta niet zo veel te halen.

Museo Archéologico, Via Napoleone Colajanni, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 19:00 *uur.*

CALASCIBETTA

De stad die 7 kilometer ten noorden van Enna op een heuveltop van 650 meter hoog ligt, Calascibetta, had al in de 11e eeuw voor Christus Siculische bewoners, waarvan necropoli zijn gevonden. De toren van San Pietro is nog een restant van het oude fort van *Kalat Scibet*, de stad die de Arabieren hier in 841 stichtten, en die werd verstevigd door graaf Ruggero en zijn nakomelingen om Enna in te kunnen nemen, wat uiteindelijk lukte in 1087.Vooral het uitzicht vanuit Enna op het op de hoogste van de zwierig kolkende heuvels gelegen Calascibetta, is overweldigend.

ENNA

Met haar ligging op 942 meter boven zeeniveau in het hart van Sicilië, is *Enna* de hoogstgelegen provinciehoofdstad van Italië. Waarschijnlijk al rond 1000 voor Christus gesticht was de stad bewoond door de Siculiërs en is door de strategische ligging sindsdien altijd bewoond gebleven. In de Oudheid heette de stad *Henna* of *Castrum Hennae* en werd door haar bijzondere ligging door Cicero als *Urbs Inexpugnabilis* beschouwd: een onneembare stad. Het centrale heiligdom voor Persephone was hier gevestigd omdat Hades, de god van de onderwereld, de Godin bij het nabijgelegen *meer van Pergusa* schaakte en als bruid mee naar zijn rijk nam. Haar moeder Demeter, Godin van de landbouw, kon door het

Gezicht op Calascibetta vanuit Enna

gemis niet meer functioneren, waarna werd besloten Persephone de helft van het jaar bij haar echtgenoot en de andere helft bij haar moeder te laten verblijven, wat het ontstaan van de seizoenen tot gevolg had. Enna was het middelpunt van de eerste grote slavenopstand in de Romeinse geschiedenis van 135 tot 132 voor Christus, onder leiding van de Syrische slaaf Eunus, bijgenaamd Antiochus. Op een gegeven moment beheerste hij het gehele eiland en pas na een lange belegering werd Enna weer Romeins. Onder Byzantijnse scepter heette de stad *Castro Yannis*, de Arabieren hadden het over *Kasr Janna*, wat in het Italiaans later *Castrogiovanni* werd. Sinds 1927 heet de stad weer Enna. Het belangrijkste monument is het *Kasteel van Lombardije* uit de 13e eeuw, met zijn zes torens, waarvan de de *Torre Pisana* de grootste is, aan de voet waarvan *een beeld ter nagedachtenis*

ENNA

van slavenleider Eneus staat. Aan de noordkant van het fort bevindt zich de *Rocca di Cerere*, waar Demeter werd vereerd en waarvandaan je een spectaculair uitzicht hebt over de omgeving. In een park in het zuidwesten van de stad staat de achtkantige *Torre del Federico*, gebouwd in opdracht van Federico II van Hohenstaufen, waarvoor het *Castel del Monte* in Puglia model heeft gestaan. Het *Museo Alessi* achter de dom aan de *Via Roma* bevat antiek keramiek, munten, de kerkschat en wat middeleeuwse kunst.
Museo Alessi, dagelijks geopend van 8:00 *tot* 20:00 *uur.*
Castello di Lombardia, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur en van* 15:00 *tot* 17:00 *uur.*

Torre Pisana met het beeld ter nagedachtenis aan slavenleider Eneus

GELA

De stad Gela heeft een glorieus Grieks verleden, maar nadat er in 1956 aardolie in de bodem is ontdekt, wordt de stad gedomineerd door raffinaderijen, havens, woonwijken en onderkomens voor antimaffia militairen. Er zijn nog wel wat archeologische opgravingen te vinden. Op *Capo Soprano* bevinden zich de overblijfselen van de verdedigingswerken van Timoleon en op de akropolis die van de tempel van Athene. Het *Museo Regionale Archeológico*, aan het einde van de *Corso Vittorio Emmanuele*, heeft een collectie vondsten uit de provincie Caltanissetta, daterend van de bronstijd tot de Middeleeuwen en is een van de weinige bezienswaardigheden die de stad rijk is. In 1943 landden de geallieerden voor het eerst in nazistisch Europa op de stranden tussen Gela en Licata. Hoog boven de bewuste stranden torent het 15e-eeuwse *Castello di Falconara* prachtig op de top van een heuvel, maar doorgaans is het gesloten.
Museo Regionale Archeológico, alle dagen geopend van 9:00 *tot* 18:30 *uur.*

LICATA

Volgens de mythologie is Licata in 280 voor Christus gesticht door Phintias, de tiran van Agrigento. In de Romeinse tijd werden uit deze streek al veel tuinbouwproducten verscheept en Licata is nog altijd een van de belangrijkste tuinderijsteden van Zuid-Sicilië. Na een Arabische periode, werd Licata in 1234 Normandisch, maar haar meest ingrijpende invloed op de wereldgeschiedenis heeft het stadje gehad in 1943, toen de geallieerde troepen er voor het eerst voet zetten op Nazistische bodem. Het aan het *Piazza Progresso* gelegen gemeentehuis, is in 1935 in Liberty-stijl (art-deco) ontworpen door Ernesto Basile en herbergt een aantal interessante kunstwerken. Het *Museo Archeológico* in de abdij aan de *Via Dante* beschikt over een collectie archeologische vondsten uit de prehistorie.
Museo Archeológico della Badia, dagelijks geopend van 9:00 *tot* 13:00 *uur, 's zomers ook na de lunch. Gesloten op zon- en feestdagen.*

PANTELLERIA

Het verder van Sicilië dan van Tunesië gelegen Pantelleria is een schemerwereld van culturen. De naam is dan ook waarschijnlijk een afgeleide van het Arabische *bint al-rion*, wat iets als 'windekind' betekent, wat zou verwijzen naar de rusteloze zeewinden die langs de rotsachtige kusten blazen. Het gevoel van afzondering heeft altijd bijzondere gasten naar Pantelleria getrokken, zoals Aldous Huxley, Truman Capote en meer recentelijk Giorgio Armani, Madonna en Sting. De bevolking van Pantelleria leeft meer van de landbouw dan van de visvangst omdat door de vulkanische activiteit de bodem erg vruchtbaar is. Dat levert onder meer een uitstekende muskaat dessertwijn op die wordt geperst uit Zibbibo druiven. In nog hoger aanzien staat de droge, diepgouden wijn van rozij-

nen, *passito*. Het hoogste punt van het eiland (836 meter) is de Montagna Grande, de dode vulkaan, waaruit op nog veel plekken vulkanische gassen ontsnappen (de *Stufe de Khazen*) en die prachtige uitzichten over het hele eiland biedt. Niet ver van het dorpje Siba bevindt zich een natuurlijke sauna (*Sauna Naturale* of *Bagno Asciutto*), een donkere scheur in de rots, waar het door de extreme temperaturen niet lang uit te houden is. De spiegel van Venus (*Specchio di Venere*) is een meertje in een krater vlak bij het schilderachtige wijndorpje Bugeber. Als de scirocco-winden uit de Afrikaanse woestijnen de temperaturen te hoog doen stijgen, kan verkoeling worden gevonden in de vierkante *dammuso* huizen van lavasteen met dikke muren en lage koepels. Pantelleria kan in de zomermaanden worden bereikt met een vleugelboot vanuit Trápani en het hele jaar door met een ferry. Er zijn vluchten vanaf de vliegvelden van Palermo en Trápani.

PELAGISCHE EILANDEN

De eilandengroep die dichter bij Tunesië ligt dan bij Sicilië en de laatste tijd voornamelijk het nieuws haalt door de toestroom van economische vluchtelingen uit Noord-Afrika, zal niet op het verlanglijstje van veel toeristen staan. De uitzetting van deze asielzoekers heeft zich ontwikkeld tot een ware, weinig winstgevende industrie. Er is nauwelijks begroeiing of toerisme op de eilanden. *Lampedusa* is 21 vierkante kilometer groot en heeft rond de 5000 inwoners, die voornamelijk leven van de vangst van sardines en makreel. Excursies kunnen het beste per boot worden gemaakt, het kost ongeveer drie uur om rond het eiland te varen. Het eilandje *Lampione* is helemaal onbewoond en op *Linosa* wonen rond de 500 zielen.

Lampedusa

Autotochten in Zuid-Sicilië

De reistijden zijn ingeschat op basis van traag maar gestaag doorrijden. Als je van plan bent alle bezienswaardigheden die je tegenkomt met zorg te bezichtigen, zal de tocht meer tijd kosten.

SICILIAANSE PREHISTORIE EN BAROK
400 kilometer, reistijd ± 8 uur, zie kaart pagina 232-233

Neem vanuit het Parco Archeológico in Syracuse de SS115 richting Noto en Ragusa en volg de borden met Villa Bosco aan de andere kant van de baai op het Penisola della Maddalena. Blijf bij een kruising deze borden volgen en sla rechtsaf, landinwaarts. Houd bij het kerkje links aan en sla op de T-splitsing linksaf. Ga bij de volgende kruising eveneens linksaf richting Capo Murro di Porco; die weg komt uiteindelijk uit bij de vuurtoren. Volg vanaf de kruising vervolgens de borden naar Fontane Bianche. Sla bij de kruidenierszaak af naar Terrauzza, alwaar je de SS115 via Avola (zie pagina 247) naar Noto (zie pagina 247) weer kan nemen. Noto is de 'hoofdstad' van de Siciliaanse barok, en is meer dan de moeite waard om ruim tijd aan te besteden. Neem dan de SS287 richting Palazzolo Acreìde. Ga iets na Corrado di Fuori linksaf de SP64 op en rijd langs het klooster Santa Maria della Scala naar de noordkant van Noto Antica (zie pagina 249). De SP64 klimt vervolgens naar Testa dell'acqua, sla daarna linksaf de SP24 op naar Noto. Volg de zuidelijke rondweg om Noto heen en sla rechtsaf de SP19 op richting Pachino (zie pagina 250). Sla voor je het dorp bereikt linksaf naar Marzameni en rijd verder langs de zoutvlaktes aan de kust tot aan Portopalo di Capo Passero (zie pagina 250). Rijd langs de kerk en ga rechtsaf richting Pachino. Volg de borden naar Cava d'Íspica (zie pagina 253). Aan de andere kant van de spoorweg kun je de SS115 weer op richting Modica (zie pagina 252). Ga bij het tankstation bij de rotonde van de Corso Umberto I rechtsaf de Via Vittorio Veneto op en snel daarna linksaf, de Via Fiumara in. Een secundaire weg voert vervolgens naar Scicli (zie pagina253). Via Santa Croce Camerina komt u over de SP20 bij Donnafugata (zie pagina137). Rijd vanaf het kasteel in noordelijke richting en neem bij de volgende kruising de SP14 naar Ragusa tot je bij de SP52 komt. Sla dan rechtsaf, nog steeds richting Ragusa (zie pagina 258). Vanuit het cetrum daalt de weg af naar Ragusa Ibla en draait vervolgens naar rechts de stad uit. Volg de SS194 naar Vizzini (zie pagina 260). Neem hier de SS124 richting Syracuse en rijd via Buccheri naar Palazzolo Acreìde (zie pagina 234) en de opgravingen van Akrai. Ga verder over de SS124 tot aan afslag naar links de SP45 op richting Ferla en de necropolis Pantálica (zie pagina 235). Rijd terug naar Ferla en daarna verder naar Sortino. Neem dan de SP30 naar Mellili en sla rechtsaf de SP25 op naar Floridia. Je zal Syracuse dan al snel zien liggen.

DE BINNENLANDEN
250 kilometer, reistijd ± 5 uur

Neem vanuit de hoogstgelegen provinciehoofdstad van Italië, precies in het midden van het eiland, Enna, de SS121 naar Leonforte. Voorbij het oorspronkelijk Siculische Agira (zie pagina 202) met haar Normandische Santa Maria Maggiore, gaat er langs het kunstmatige Lago di Pozzilo een weggetje via het bergstadje Regalbuto(zie pagina 217) naar Centuripe (zie pagina 261), dat door haar strategische ligging de hele geschiedenis door is overspoeld door militair geweld en dat door Cicero, misschien licht gechargeerd, werd beschreven als de grootste en rijkste stad van Sicilië. Neem vervolgens de SS192 naar Aidone Morgantina (zie pagina 212) en volg, na de opgravingen en het archeologisch museum te hebben bewonderd, de weg en de borden naar Piazza Armerina (zie pagina 263), waar de mozaïekvloeren in de Villa del Casale van Lucius Arcadius Valerius Proculus Populonius (een Romeins bestuurder van Sicilië en importeur van wilde beesten voor het circus uit Africa) de belangrijkste bezienswaardigheden zijn. De weg door Mazzarino, waar stukken van de tv-serie 'La Piovra' zijn opgenomen, leidt uiteindelijk weer terug naar Enna.

AUTOTOCHT DOOR DE BINNENLANDEN

Overnachtingsadressen

• SYRACUSE, ORTIGIA
Pensione Bel-Site
Via Oglio 5
96100 Siracusa
0039-0931460245

Ortigia is zonder meer het stadsdeel van Syracuse dat de meeste aandacht krijgt en verdient, maar hoewel Syracusa ooit 500.000 inwoners had, is Neapolis (de 'nieuwe' stad) opmerkelijk compact van omvang. Als je jonge benen hebt loop je in minder dan een uur van het extreme oosten van de stad naar het Castello Maniace op het meest westelijke puntje van Ortigia. Dat maakt overnachten in het iets minder oude gedeelte van het centrum financieel aantrekkelijk. Bij de in de buurt van Piazza Repubblica gelegen Via Francesco Crispi, is goede parkeermogelijkheid (overdag tegen betaling) en zijn verschillende niet al te dure overnachtingsadressen. Het pension Bel-site is gevestigd op de hogere etages van een weinig schilderachtig flatgebouw, maar de kamers zijn netjes en het personeel uitgesproken vriendelijk, wat het tot een ideale uitvalsbasis maakt voor het ontdekken van Syracuse als je financiële middelen beperkt zijn.

Hotel Roma
Via Roma 66
96100 Siracusa
0039-0931465626
http://www.hotelroma.sr.it/

Dit elegante, maar geborgen viersterrenhotel ligt in het hart van het eiland van Ortigia, en biedt een ruim scala aan moderne voorzieningen en een mooie accommodatie voor zowel de zakelijke gast als de toerist. Het opvallende pand is ondergedompeld in geschiedenis en weerspiegelt de pracht van het oude Griekenland, het ligt op steenworp afstand van de kathedraal en het historische centrum van Syracuse. Het pand is gebouwd in 1880 en in het interieur zijn veel architectonische elementen bewaard gebleven, zoals kapitelen, pilaren en bogen. Geniet van deze mengeling van traditie en moderne luxe in de openbare ruimtes van het hotel, geld mag dan geen rol meer spelen.

Des Etrangers et Miramare
Passeggio Adomo 10/12
96100 Siracusa
www.desetrangers.it

Dit prestigieuze hotel ligt tevens in het hart van Ortigia en kijkt uit over de Porto Grande, de fonte Aretusa en de prachtige Mediterrane

heuvels in de verte. Het dakterras bij het restaurant is een toppunt van dolce vita, wat de wat stevige prijzen tot bijzaak maakt. Als u op zoek bent naar een riant vakantieoord, zal Hotel Des Etrangers et Miramare aan al uw verlangens kunnen voldoen. De stijl van het hotel brengt de bourgeoisie van rond 1900 in herinnering in een neoklassieke, maar typisch Siciliaanse stijl. De vloeren zijn van prachtig marmer, de muren en plafonds zijn verrijkt met traditioneel pleisterwerk.

• CARLENTINI
Casa dello Scirocco
Contrada Piscitello
95100 Carlettini
0039-095447709
Mobiel 0039-3381720112
www.casadelloscirocco.it

Het huis van de Scirocco in Carlentini, niet ver van Lentini aan de weg van Catania naar Syracuse, is een agriturismo rond Romeinse gebouwen uit de oudheid in een prehistorische grot. In de 18e eeuw werd er een 'garçoniére' gesticht door Baron Fuccio Corbino, waar jongens hun seksuele diensten aanboden. Aan het begin van de 19e eeuw werd het in verlegenheid begraven door zijn familie, die het complex beschouwde als een 'huis van schande'. Het werd in 1987 weer nieuw leven ingeblazen en dankzij de historische en architectonische waarde wordt het inmiddels beschermd door de *Sovrintendenza ai Beni Culturali*. Het bedrijf verbouwt olijven, groenten en citrusfruit en fokt paarden en kleine dieren. Prijzen: B&B € 38-45, halfpension € 50-60 , vol pension € 65-75. Toegankelijk voor gehandicapten. Dieren zijn welkom, mits in overleg.

• MODICA
Villa Teresa
Contrada Crocevia
Cava d'Ispica 2
97015 Modica
0039-0932771690
www.villateresaweb.it

De Agriturismo Villa Teresa ligt zes kilometer van Modica, op 200 meter van de SS115 van Syracuse naar Cava d'Ispica. Het oude boerenbedrijf Bugilfezza (afkomstig van het Arabische Burg-el-Feiz) is gesitueerd rond een ommuurde 17e-eeuwse binnenplaats. Er worden olijven en Johannesbrood verbouwd en runderen en varkens gefokt. Dieren zijn niet welkom, gehandicapten wel. In het bijbehorende restaurant wordt, met name op zondagmiddag, warmbloedig en volhartig gekookt voor een schappelijke prijs.

• GRAMMICHELE
Valle dei Margi
Contrada Margi
95042 Grammichele
0039-0933940464
www.valledeimargi.it

Gerestaureerd landhuis uit 1871 op een vlakte tussen de dalen en hoogvlakten van de Monti Iblei, waar citrusfruit en groenten worden verbouwd en erfpluimvee wordt gefokt. De kamers zijn simpel, maar keurig en voorzien van alle moderne gemakken. Je kunt er volkomen tot rust komen op het schitterende terras aan een ruim zwembad. In het restaurant worden de landbouwproducten verwerkt in klassieke Siciliaanse gerechten. Goed toegankelijk voor gehandicapten, dieren zijn altijd welkom.

• PIAZZA ARMERINA
Il Glicine
Contrada Vallegrande 187
94015 Piazza Armerina
0039-0935684119
Mobiel 0039-3683213006
www.ilglicine.hostwind.com

Gezellig kleine B&B omringd door prachtige tropische begroeiing.
Reserveren vereist.

• Op de website www.intosicily.com treft u een verleidelijk aanbod van direkt aan zee gelegen vakantiewoningen, huizen met zwembad en appartementen in het centrum van de voornaamste kunststeden.
• RAGUSA IBLA
Giardino di Pietra
Via Chiasso Guerra 13
97100 Ragusa
0039-0932621809

Bed and breakfast in een 18e-eeuwse patricierswoning in het centrum van de oude stad met ruime kamers en hoge plafonds. Het ontbijt wordt bereid met lokale producten. Prijzen: eenpersoonskamer 45 euro per nacht, tweepersoonskamer € 60 per nacht, vierpersoonskamer € 90 per nacht.

Over de auteur

Omdat zijn vader claimde een gereïncarneerde Oude Romein te zijn, kwam Remko Tekke als kind al geregeld voor vakantie in Italië. Na de middelbare school studeerde hij een jaar in Siena om de taal onder de knie te krijgen en raakte daar ernstig verslaafd aan het land. Een studiebeurs in Reggio Calabria maakte het enkele jaren later mogelijk weer ruim toe te geven aan die verslaving, waardoor Tekke ook kennismaakte met het *Mezzogiorno*: Zuid-Italië. Hij gaf er les, deed vertaalwerk en voelde zich al snel helemaal thuis in deze gastvrije mediterrane wereld. Inmiddels beschouwt hij zichzelf niet meer helemaal als Nederlander. Hij gelooft nog geen Italiaan te zijn geworden, maar een wat onbestemde cocktail, die de uiteenlopende referentiekaders die bij de twee culturen horen geregeld door elkaar haalt. 'Als je een keer in Zuid-Italië hebt gewoond, wil je eigenlijk nooit meer wat anders!'

REGISTER

Accommodatie 68
Acireale 209
Aci Castello 210
Aci Trezza 210
Adelesia di Monferrato 202
Adrano 216
Aeolus 186
Afstanden 68
Agatha 223
Aghlabid 30
Agira 202
Agrigento 150
Agriturismo 68
  Ashram 127
  Don Vito 115
Aidone Morgantina 262
Akragas 150
Akrai 234
Alarmnummer 69
Albergheria 95, 103
Álcamo 139
Alcántara 208
Alicudi 191
Altaar van Hieron II 239
Ambassades en consulaten 68
Anjou 33, 34
Annunciata 108
Annunziata 130
Antonello da Messina 108, 182
Aphrodite Erycina 129
Arabische wasplaats 198
Aragon, Peter van 102
Archeologisch museum Paolo Orsi 236
Archimedes 245
Arethusa 242
Auto 67
Autoverhuur 69
Avola 247

Baddalamenti 112
Badia Grande 151
Bagheria 116
Bagnoli 195
Bagno Asciutto 270
Basile 105
Basilica di San Giovanni 245
Bellini 219, 224
Bianco d'Alcamo 140
Binnù ù Tratture 167
Birgi 124
Boot 68, 93
Borgo Schirò 164
Borsellino 108
Bosco di Ficuzza 165
Bouleutrion 234
Bras de fer, Guillaume 30
Bronte 216
Bron van Cyane 246
Brug van Messina 184
Brusca 162
Bus 93

Cáccamo 120
Calascibetta 266
Calatafimi 139
Cala Tramontana 127
Caldera 186
Caltabellotta 32, 145
Caltagirone 262
Caltanissetta 264
Cammarata 168
Camilliani, Francesco 99
Camp, Gaston van 82
Campanile in Palermo 181
Canicatti 150
Canna 191
Caos 158
Capaci 110
Capella Palatina 103
Capo Boeo 130, 132

Capo Graziano 191
Capo Milazzo 185
Capo Pássero 250
Capo Schisò 209
Cappella dello Spirito Santo o della Sacra Spina 139
Cappella di Sant'Agata 219
Carini 111
Carnevale 209
Casa Pirandello 158
Casa Professa 104
Casmene 238
Cassaro 95
Cassa per il Mezzogiorno 148
Castagno dei Cento Cavalli 214
Castelbuono 200
Castellammare, golf van 143
Castellammare del Golfo 138
Castello di Taormina 207
Castello dei Conti di Modica 140
Castello di Conradino 217
Castello di Corradino 261
Castello di Lombardia 268
Castello di Maranfusa 164
Castello di Milazzo 185
Castello di Montechiaro 159
Castello di Pietrarossa 265
Castello di Vénere 129
Castello Eurialo 234
Castello Incantato 145
Castello Manfredonico 150
Castello Maniace 247
Castelmola 208
Castelvétrano 132
Castel del Tusa 195
Castoreale Terme 193
Catacomben 244
Catacombe dei Cappuccini 107
Catania 218
Cavallaria Rusticana 260
Cefalù 196
Centúripe 217
Centro di Cultura Scientifica Ettore Majorana 130
Charles II d'Anjou 145
Charybdis 28, 192
Chiaramonte, Frederico 149
Chiesa dell'Anime del Purgatorio 120
Chiesa del Carmine 130, 145
Chiesa del Eremo fuori le Mura 249
Chiesa del Gésù 104
Chiesa del Purgatorio 124
Chiesa Madre Álcamo 139
Chiesa Madre Cáccamo 120
Chiesa Madre Caltabellotta 145
Chiesa Madre Castelvétrano 132
Chiesa Madre di San Giorgio 260
Chiesa Madre Marsala 131
Chiesa Matrice 159
Chiesa San Giuseppe 258
Cinisi 112
Circumetnea 214
Conca d'Oro 95
Conradin 34
Constanza 32
Corleone 165
Cosa nostra 81
Crocefissione 118
Cómiso 259

Daedalus 128, 144
Dammuso 252
De Concordiatempel 154
De tempel van Herakles 154
De tijgerkat 81
Dialetto dello Stretto 181
Dickie, John 81
Dioskuren (Castor en Pollux) tempel 154
Di Maggio, Theresa 82
Dom 104, 241
Drank 69
Drugs 69
Ducea di Nelson 216

Egadische eilanden 125
Elektriciteit 69
Elymiërs 128
Eneus 268
Enna 266
Enrico IV 32
Eolische Eilanden 186
Ephebus 157

Eraclea Minoa 146
Eremo di San Pellegrino 145
Erice 128
Eten en drinken 69
Etna 212
Evenementen 70

Falcone, Giovanni 52, 108 108
Faraglioni 187
Fatamid 30
Fata Morgana 183
Fauna 27
Favignana 125
Federico II 104, 139, 185, 193, 231
Federico III 145
Federico III Chiaramonte 159
Feestdagen 70
Felucche 184
Ferraro, Antonio 132
Festa dei giudei 202
Ficuzza 165
Fietsen 77
Fiumara d'arte 195
Fiumefreddo 212
Flora 27
Fontanarossa 218
Fontana dei Leoni 201
Fonte Aretusa 242
Fooi 77
Fortezza di Venetico Superiore 185
Forza d'Agrò 207
Fossa dei Felci 189
Fotografie 77
Fuga dell'Etna 118

Gagini 102, 108, 109, 130, 133, 145, 201, 242, 259
Gagliardi 247, 250, 258
Galleria Regionale Palermo 108
Gangi 201
Ganzirri 192
Garibaldi 99, 139
Gehandicapten 77
Gela 269
Gelo van Syracuse 119
Giardini-Naxos 209
Giardino del Balio 129
Gibellina 136
Gibellina Nuova 136
Gibellina Vecchia 137
Gibilmanna 199
Giuliano, Salvatore 114, 162
Goethe 9, 109
Grammichele 261
Grieks theater 239
Grotta Calafaria 250
Grotta del Genovese 127
Guglielmo 'De Slechte' 120
Guglielmo I 31, 33, 106
Guglielmo II 33, 106, 112, 177
Guglielmo II 'De Goede' 32
Guglielmo III 32

Hamilton 110
Hauteville 30
Hierodulai 129
Hiero II 194, 236
Himera 28, 119
Hohenstaufen 33, 34
Honden 79
Hybla Heraia 258

Icarus 128
Il Gattopardo 104, 110, 137, 159
Il Museo del Sale 121
Il Postino 189
Impastato, Giuseppe 112
Insola Romana 132
intagliatelle 234
Isola Bella 207
Isola delle Femmine 110
Isola del Fuoco 190
Íspica 253
I Malavoglia 210

Jeugdherbergen 79

Kapperbloem 24, 189
Kasteel van Lombardije 267
Kathedraal 104, 181
Kleding 79
Klimaat 67, 80
Kourótrophos 238
Kranten en tijdschriften 81

Labisi, Paolo 247
Lampedusa 270
Lampione 270
Lanza, Giuseppe 247
Latifondia 29
Lavatoio medievale 198
Lawrence, D.H. 203
La Cala 108
La Cuba 106
La Cubula 106
La Kalsa 108
La Rocca 196
La terra trema 210
La Vucciria 118
La Zisa 106
Lentini 231
Lercara Friddi 160
Lévanzo 127
Licata 269
Liggio, Luciano 165
Linguaglossa 215
Linosa 270
Liotru 222
Lipari 187
Liparische Eilanden 186
Literatuur 81
Lo Spasimo 108
Lo Zingaro 138
Lucania, Salvatore 160
Lucky Luciano 160
Lupara bianca 162
Lylibeo 120

Madonna della Neve 242
Madonna della Rocca 208
Madonna delle Milizie 253
Madonna del Rosario of Tagliavia 164
Maffia 45, 161
Maffiaromantiek 167
Magarita van Sicilië 131
Magione 108
Majorana 130
Malavoglia 210
Malvasia delle Lipari 189
Manfred 34
Maniakes 30, 216
Maraini, Dacia 117
Maréttimo 127
Marsala 130
Marzameni 250
Marzullo, Giuseppe 206
Mascalucia 215
Mata e Grifone 182
Mattanza 82
Mazara del Vallo 133
Megara hyblea 231
Messina 177
Milazzo 185
Milza 105
Mischi 216
Mistretta 195
Modica 250
Mondello 110
Mongibello 212
Monreale 112
Montelepre 113
Montevago 137
Monte Bonifato 139
Monte Calógero 119
Monte dei Porri 189
Monte Gallo 110
Monte Pellegrino 109, 110
Monte San Giuliano 128
Monti Iblei 238
Monti Innici 143
Monti Nebrodi 195
Monti Peloriani 181, 207
Morgantina 262
Motta Sant'Anastasia 214
Módica 250
Mózia 120
Museo Alessi 268
Museo Archeologico Baglio Anselmi 132
Museo Archeologico Caltanissetta 265
Museo Archeologico Filicudi 191
Museo Archeologico Ibleo 258
Museo Archeologico Regionale Antonio Salinas 105
Museo Archeologico Regionale Paolo Orsií 238
Museo Archeologico Adrano 217
Museo Archeologico della Badia 269

Museo Archeologico Eoliano Bernabò Brea 187
Museo Archeologico Paolo Vagliasindi, 216
Museo Archeologico Regionale Agrigento 157
Museo Augostino Pepoli 124
Museo Civico Castelvétrano 132,
Museo Civico Mazara del Vallo 135
Museo Civico Aci Castello 210
Museo Civico Castello Ursino 225
Museo Civico Centuripe 261
Museo Civico Salemi 136
Museo Civico Terrasini 111
Museo Comunale A. Cordici 130
Museo degli Usi e Costumi delle Genti dell'Etna 215
Museo della Ceramica 196
Museo del Satiro 135
Museo di Gibilmanna 199
Museo Etnico-Agricolo-Pastorale ed Artigiano 140
Museo Etnografico Pitrè 111
Museo Mostra di Cimeli del Risorgimento 136
Museo Regionale Archeologico Cela 269
Museo Regionale Augostino Pepoli 125
Museo Regionale Messina 181
Mussomeli 150
Mylae (Milazzo) 29
Mysterie Majorana 130
Mythische Prehistorie 28

Naxos 209
Neapolis 236
Necrópoli Pantálica 235
Nelson 216
Nero d'Avola 60
Netum 247
Nicolà di Mira e Corrado 248
Nicolosi 215
Nicosia 201
Normandisch Sicilië 30
Noto 247
Noto Antica 249
Nuovo Stabilimento Termale 145
Nymphaeum 259

Olifantje 222
Openingstijden 83
Oratorio di Santa Caterina 107
Oratorio di San Domenico 107
Orecchio di Dionysios 240
Orionfontijn 181
Ortigia 236, 241
Õspica 253
Ossario di Pianto Romano 139

Pachino 250
Palazzina Cinese 110
Palazzina Reale 165
Palazzolo Acreide 234
Palazzo Abatelis 109
Palazzo Comunale Marsala 131
Palazzo Corvaja 203
Palazzo dei Duchi di Santo Stefano 206
Palazzo dei Normanni 103
Palazzo delle Aquile 99
Palazzo del Municipio 99
Palazzo Ducezio 249
Palazzo Filangeri Cutò 137
Palazzo Manenti 252
Palazzo Militarie 130
Palazzo Nicolaci-Villadorata 249
Palazzo Pretorio 99
Palazzo Senatorio 99
Palazzo Sergio 196
Pala di San Cassiano 182
Palermo 95
Palma di Montechiaro 159
Panarea 190
Pantálica 235
Pantelleria 269
Parco Archeologico Syracuse 239
Parco Archeologico della Forza 254
Parco della Favorita 110
Parco Letterario di Tomaso Lampedusa 137
Parco Nazionale dell'Etna 214
Parkeren 83
Partiníco 115

Passarella 184
Passito 270
Paternò 218
Patti 202
Pelagische Eilanden 270
Pesce spada 184
Petralia Sottana/Soprana 200
Phelps, Daphne 82
Piana degli Albanesi 161
Piano Provenzana 212
Piazza Armerina 263
Piazza Bellini 102
Piazza Cairoli 184
Piazza del Duomo Catania 219
Piazza Pretoria 99
Piazza Vigliena 95
Pietra Lunga 187
Pietra Menalda 187
Pinacoteca dell'Accademia Zelantea 209
Pirandello 158
Poggioreale 137
Polyfemus 238
Ponte dei Saraceni 217
Ponte Nuovo 236, 258
Porta Maggiore 132
Porta Masqueda 105
Porta Nuova Palermo 103
Portella della Ginestra Montelepre 114
Portella della Ginestra Piana degli Albanesi 162
Portopalo di Capo Passero 250
Post 83
Pozzallo 253
Prehistorie 28
Prizzi 168
Prostitutie 83
Provenzano, Bernardo 53, 54, 165, 167
Punische oorlog 28
Punta del Faro 192
Punta del Perciato 189

Quasimodo 252
Quattrocchi 187
Quattro canti 95

Racalmuto 149
Ragusa 254
Ragusa Ibla 258
Ragusa Superiore 258
Randazzo 216
Regalbuto 217
Reistijd 67
Richard I 32
Rifugio Sapienza 212
Riina, Tottò 49, 165
Robb, Peter 81
Roccavaldina 185
Roken 84
Romeins amfitheater Syracuse 240
Rosselini, Roberto 191
Ruggero I 31, 202
Ruggero II 31, 32, 104, 184, 198, 202
Ruyter 243

Sagra 70
Salemi 136
Salina 189
Salita Santo Spirito 151
Sant'Agata di Millitello 202
Sant'Anastasia 216
Santa Caterina 99
Santa Chiara 250
Santa Lucia 243
Santa Margherita di Belice 137
Santa Maria degli Angeli 127
Santa Maria dell'Arco 250
Santa Maria delle Scale 249
Santa Maria dell'Ammiraglio 102
Santa Maria Randazzo 216
Santissima Madonna Annunziata 124
Santissimo Rosario 159
Santo Spirito del Vespro 106
Santo Spirito Palermo 34
Santo Stefano di Camastra 195
Santuario di Santa Rosalia 109
San Biagio 193
San Domenico Noto 248
San Domenico Palermo 107
San Egidio 135
San Fratello 202
San Giorgio 252

San Giovanni Battista al Boeo 132
San Giovanni degli Eremiti 103
San Giovanni dei Lebbrosi 106
San Giuseppe dei Teatini 95, 99
San Giuseppe Jato 163
San Lorenzo vallei 120
San Marciano 245
San Nicolò Regale 135
San Salvatore 133
San Vito lo Capo 138
Sauna Naturale 270
Scannachristiani 162
Scavi Morgantina 263
Sciacca 144
Sciascia, Leonardo 130, 149
Scicli 253
Scopello 138
Segesta 141
Selinunte 147
Selinus 147
Serpotta 132
Siciliaans testament 82
Siculiana 150
Sikuliërs 28
Sinatra, Vincenzo 247
Sint Rosalia 104
Slag bij Tyndaris 194
Solunto 118
Souvenirs 84
Spaans Sicilië 35
Spasimo di Sicilia 108
Specchio di Venere 270
Sperlinga 201
Sport 84
Stagione 132
Steenbeek, Rosita 82
Stromboli 190
Strombolicchio 191
Stufe de Khazen 270
Stufe di San Calogero 144
Stupor Mundi 33
Syracuse 236

Taal 84
Tagliavia 164
Tancred 32
Taormina 203
Teatro dell'opera dei Pupi 209
Teatro Garibaldi 252
Teatro Massimo 105
Telefoneren 92
Tempel van Apollo 241
Tempel van Artemis 142
Tempel van de Olympische Zeus 151
Tempel van Hephaistos 154
Tempel van Hera 157
Tempio della Vittória 119
Término Imerese 119
Terrasini 111
Thapsos 231
Theater Catania 222
Theater Segesta 143
Theater Taormina 206
The Godfather 105
Thucydides 141
Timpone delle femmine 191
Tindari 193
Tomasi, Giuseppe 137
Tomasi de Lampedusa 81, 138
Tombe van Archimedes 241
Torre del Federico 268
Torre del Filosofo 212
Torre Pisana 267
Trapani 121
Trein 68, 93
Troina 200
Tyche 244

Ucciardone 107
UNESCO 248, 252
Ústica 116

Valle dei Pizzoni 249
Valle dei Templi 154
Valle del belice 136
Valle del Bove 212
Val di Noto 250, 252
Van Camp 82
Veiligheid 92
Verga, Giovanni 210, 260
Verkeer 92
Vervoer 93
Vespersopstand 34, 106
Via Etnea 222
Via Maqueda 95, 102

Via Vittorio Emanuele 95
Villa Cattolica 117
Villa Comunale 206
Villa Igea 109
Villa Palagonia 116
Villa Romana del Casale 263
Villa Romana e Antiquarium Patti 202
Villa Valguarnera 116
Vittória 258
Vizzini 260
Vliegtuig 67
Vliegveld Birgi 124
Vrede van Caltabellotta 145
Vucciria 104
Vulcanetti di Macalupe 159
Vulcano 186

Walter of the Mill 31, 104, 112
Watersport 93
Websites ter oriëntatie 67
Whitaker Foundation 120

Zafferana Etnea 214
Zankle 177
Zona Archeológica di Selinunte 149
Zona Archeológica e Antiquarium di Eraclea Minoa 146
Zona Archeológica Monumentale della Valle dei Templi, 157
Zoppo di Gangi 201

Dit eBook is voorzien van een watermerk met identificatiescode :

AkELRAEQAFAAYVc+U2Fbbws3XXFcZVZgBmFVIVd9ViBScgonBnIGKVMl
55870261c43c9

Het eBook is voorzien van een watermerk.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij electronisch, mechanisch, door kopieen of fotokopieen, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.